

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

OSMANLI DEVLETİ ZİRÂİ KREDİ TEŞKİLATLARI (1863-1888)

Ferhat GÜNGÖR

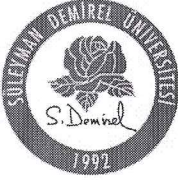
0840204034

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. Cabir DOĞAN

ISPARTA-2015

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZ SAVUNMASI
SINAV TUTANAĞI

Tez Savunması 2

(İkinci kez sınava girenler için)

Tarih: 5/5/2015

Enstitü Yönetim Kurulunun 9/4/2015 tarih ve 706/05-a sayılı kararıyla oluşturulan jürimiz, Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Bilim Dalı DOKTORA öğrencisi Ferhat GÜNGÖR'nin "Menâfi-i Umûmiyye Şandıkları (1863-1888)" başlıklı tezini incelemek ve değerlendirmek üzere 5/5/2015 tarihinde saat 16:00'da toplanmış ve adayı tez savunmasına almıştır.

SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Yönetmeliğinin 39. Maddesi uyarınca adaya 60 dakika süreyle teziyle ilgili Ek'te sunulan sorular yöneltmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonunda adayın tezinin aşağıda belirtilen sebeplerle,

Tezin kabul edilmesine

(Öğrenci, varsa jüri tarafından gerekli görülen düzeltmeleri yaparak, tezinin onaylı son şeklini bir (1) ay içinde Enstitü'ye teslim etmelidir.)

***Tez adı değişikliği yapıldı/yapılmadı**
oy birliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.
Gereği için arz olunur.

Tezin reddedilmesine
(Öğrenci,yeni tez konusu belirleyecektir.)

Osmanlı Devleti Zirai Kredi Teşkilatları
(1863-1888)

Jüri	Adı Soyadı	Üniversite-Bölüm	İmza
Danışman	: Yrd. Doç. Dr. Cabir DOĞAN	S.D.U. Eğitim Fakültesi	
Üye	: Prof. Dr. Hasan BABACAN	MAKÜ Fen.	
Üye	: Doç. Dr. Kadir ŞEKER	MAKÜ. İ.İ.B.F	
Üye	: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Ali KARAMAN	MAKÜ Fen-Edeb.	
Üye	: Yrd. Doç. Dr. Orhan ÇELTİKCİ	S.D.U.	

Ekler :

- 1) Tez Değerlendirme Jüri Raporları
- 2) Sınav soru tutanağı,

SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği; MADDE 39

(4) Tez sınavının tamamlanmasından sonra jüri tez hakkında salt çoğunlukla kabul, ret veya düzeltme kararı verir. Bu karar, EABD Başkanlığınca tez sınavını izleyen üç gün içinde Enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi reddedilen öğrenci yeni tez konusu sunmak zorundadır. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç altı ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunma sonunda da tezi kabul edilmeyen öğrenci yeni tez konusu sunmak zorundadır. Yeni tez konusu bu Yönetmeliğin 38 inci maddesinde yer alan esaslara göre belirlenir.

Enstitü Yönetim Kurulu Kararı	Tarih:	Karar No:
Bu form sınavdan sonra danışman tarafından düzenlenerek ilgili Anabilim Dalı Başkanlığı aracılığı ile 3 gün içinde Enstitüye teslim edilir.		

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “*Osmanlı Devleti Zirâî Kredi Teşkilatları (1863-1888)*” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Ferhat GÜNGÖR
5/5/2015

(GÜNGÖR, Ferhat, *Osmanlı Devleti Zirâî Kredi Teşkilatları (1863-1888)*, Doktora Tezi, Isparta, 2015)

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde çiftçilere kredi vermek amacıyla devlet eliyle kurulan ilk zirâî kredi teşkilatı, Memleket Sandıklarıdır. Bu sandıkların amacı, aşırı faizle verdikleri kredilerle ziraatçıları sömüren tefecilere karşı, bir önlem almaktır. Memleket Sandıkları, Mithat Paşa'nın Niş valiliği sırasında 20 Kasım 1863 tarihinde Şehirköy'de kurulmuştur. Memleket Sandıkları tarafından çiftçilere verilen kredi desteğiyle, Osmanlı tebaasının devlete olan güveni bir kat daha artmıştır. Sandıkların sermayesinin oluşturulma biçimi olan imece usulüyle Osmanlı toplumundaki sosyal yardımlaşma ve dayanışma duygusu pekiştirilmiştir. Memleket Sandıklarında uygulanan bu yöntemle, köylü kendi eliyle kendisini ayağa kaldırmanın bir yolunu bulmuştur. Aynı zamanda, farklı milletlerden oluşan Balkanları, Osmanlı Devleti'nden koparmaya çalışan devletlerin girişimleri de belli bir süre etkisiz kalmıştır.

Memleket Sandıklarının kurulmasında, Türk devlet geleneğinde ve toplum hayatında uzun yıllar hüküm süren imece, Ahilik, Lonca ve Gedikler, Mithat Paşa'ya ilham kaynağı olmuştur. Memleket Sandıkları, ortaklaşa iş görme usulü bakımından kooperatiflere benzer özellikler taşımaktadır. Ancak Memleket Sandıkları özgün bir yapıya sahiptir.

Memleket Sandıkları, yalnız ziraatçıların ihtiyaçlarını karşılamakla yetinmemiştir. Aynı zamanda, yaptığı okul, kaldırım, çeşme ve köprü gibi hayırlı işlerle Osmanlı ülkesinin imarına da katkıda bulunmuştur. Ancak Memleket Sandıklarında yaşanan bazı suiistimaller, bu kurumun sonunu getirmiştir.

Osmanlı Devleti, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Memleket Sandıklarının en verimli olduğu toprakların büyük bölümünü kaybetmiştir. Memleket Sandıkları, bu topraklarda daha sonra Ziraat Sandıkları adıyla faaliyetlerine devam etmiştir. Balkanlarda bir süre Rusların, daha sonra ise Bulgarların hâkimiyetinde faaliyetlerine devam eden Ziraat Sandıkları, 1903 yılında kurulan Bulgaristan Ziraat Bankasının temelini oluşturmuştur. Osmanlı Devleti, kendi topraklarında kalan sandıklarla ilgili olarak da bazı düzenlemeler yapmıştır.

1883 yılından itibaren aşar vergisi %1 oranında artırılmıştır. Bu %1'lik paya Menâfi Hissesi denildiği için, kurulan yeni sandıklara Menâfi Sandıkları adı verilmiştir. Memleket Sandıkları, Sait Paşa zamanında Menâfi Sandıklarına dönüştürülmüştür. Menâfi Sandıkları, Memleket Sandıklarından daha ayrıntılı bir uygulamaya sahiptir. Bu sandıklar, Memleket Sandıklarından farklı olarak Osmanlı ülkesinin hemen her yerinde kurulmuştur. Ancak Memleket Sandıklarında yaşanan benzer suiistimaller ve özellikle sandık sermayesinin amacının dışında kullanılması ve nüfuzlu kişilerin eline geçmesi, Menâfi Sandıklarının tasfiyesine neden olmuştur.

1888 yılında Kamil Paşa tarafından modern bir zirâî kredi teşkilatı olan Ziraat Bankası kurulmuştur. Menâfi Sandıklarının sermayesi ise Ziraat Bankasına devredilmiştir. Osmanlı Devleti zirâî kredi teşkilatlarının geçirdiği değişimler sonucunda kurulan bu banka, günümüzde Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası olarak faaliyetlerine devam etmektedir.

Osmanlı Devleti zirâî kredi teşkilatlarının her biri, diğerinin devamı niteliğindeki kuruluşlardır. Yeni bir sandık kurulurken, diğeri tamamen yürürlükten kaldırılmamıştır. Sadece yeni kurulan sandığın geliştirilmesiyle yetinilmiştir. Ziraat Bankasının kurulmasına kadar, sandıklar bir öncekinin hak ve görevleriyle birbirlerine devredilmiştir.

Osmanlı Devleti zirâî kredi teşkilatları, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin sosyal devlet uygulamalarının en önemli örneklerinden birisidir.

Anahtar Kelimeler: Tarım, Zirâî Kredi, Mithat Paşa, Memleket Sandıkları, Ziraat Sandıkları, Menafi Sandıkları, Ziraat Bankası

(GÜNGÖR, Ferhat, *The Ottoman State Agricultural Credit Organizations of (1863-1888)*, PhD Thesis, Isparta, 2015)

ABSTRACT

The first agricultural organization founded by the state with the aim of granting loans in the Ottoman Empire was Country Funds. The aim of these funds was to take measures against the usurers exploiting the farmers by providing them loans with high interest. The Country Funds were founded in Sehirköy in the period of Mithat Pasha's Nis governorship on 20 November 1863. The Ottoman public's confidence in the state increased two-fold with loans to support farmers by the Country Funds. The form of social help and solidarity sense in Ottoman Empire was reinforced by the method of collective work involving the capital fund. The villagers found a way of recovering themselves on their own benefiting from Country Funds. The states' attempts to separate Balkans consisting of different nationalities from the Ottoman Empire were ineffective for a certain time.

Collective work lasting for long years in Turkish state tradition and social life, Akhism, Guild and Notchs were source of inspiration to Mithat Pasha in the establishment of Country Funds. Country Funds had similar characteristics to cooperatives in terms of joint work; however, the Country Funds had an original structure.

The Country Funds were not only to meet the needs of farmers but also to contribute to the reconstruction of the Ottoman Empire with benevolent works such as school, sidewalk, fountain and bridge but some shortcoming practised in Country Funds brought the end of this institution.

The Ottoman Empire was lost the bulk of the most efficient Country Funds after the Ottoman-Russian War in 1877-1878. The Country Funds continued their activities afterwards under the name of Agricultural Funds in these lands. The Agricultural Funds continuing their activities under the domination of Russians for some time and then Bulgarians in the Balkans formed the basis of Bulgarian Agricultural Bank in 1903. The Ottoman Empire made some arrangements related to the funds remaining in their own land.

The tithe has increased on 1% rate since 1883. The newly established Funds were called Benefit Funds because this 1% share was called Benefit Share. The Country Funds were transformed into Benefit Funds in Sait Pasha time. The Benefit Funds had a more detailed application than the Country Funds. These funds were founded in almost every part of the Ottoman Empire different from the Country Funds but similar abuses were experienced in the Country Funds and especially in the use of the fund capital beyond its scope and their being in the hands of influential people caused the Benefit Funds crisis by emptying them.

The Agricultural Bank, a modern agricultural credit institution, was founded by Kamil Pasha in 1888. The capital of Benefit Funds was transferred to the Agricultural Bank. This Bank was established as a result of the changes of the Ottoman Empire agricultural credit organizations, which continued its activities as Turkish Republic Agricultural Bank of today.

Each of the Ottoman State agricultural credit institutions are the continuation one of the other. While a new chest was founding, the other did not removed from enforcement completely. It was contended with the development of the newly founded chest. Until the establishment of the Agricultural Bank, chests were transferred to each other with the previous rights and duties.

The Ottoman State Agricultural Credit Institutions are one of the most important examples of Ottoman Empire's social state applications in the nineteenth century.

Keywords: Agriculture, Agricultural Credit, Mithat Pasha, Country Funds, Agricultural Funds, Benefit Funds, Agricultural Bank

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
TABLolar	xv
ÖNSÖZ	xvi
GİRİŞ	1
1. 19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisini ve Tarımını Etkileyen Faktörler	1
1.1. 19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi	1
1.2. 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Tarımın Gelişmesini Engelleyen Faktörler	5
1.3. Osmanlı Devleti'nde Tarımın Gelişmesi İçin Yapılan Faaliyetler	11
2. İmece Usulü, Ahilik, Lonca ve Gedikler ile Kooperatifçilik Benzerliği	13
3. Memleket Sandıkları ve Kooperatifçilik İlişkisi	19

BİRİNCİ BÖLÜM

MEMLEKET SANDIKLARI

1. Memleket Sandıklarının Kuruluş Amacı	25
2. Memleket Sandıkları Sermayesi	31
3. Memleket Sandıklarının Konulma Biçimi, Korunması ve İdaresi	36
4. Memleket Sandıklarının Borç Verme Şartları	37
5. Memleket Sandıklarının Menâfi Gelirleri	41
6. Memleket Sandıkları Memurlarının Maaşları ve Diğer Harcamalar	43
7. Memleket Sandıkları Sermaye, İşlemiş Faiz ve Diğer Masraflar İçin Tutulan Defterler	44
8. Memleket Sandıklarının Teftişi	48
9. Memleket Sandıklarının Bozulma Nedenleri	49

İKİNCİ BÖLÜM

ZİRAAT SANDIKLARI

1. Ziraat Sandıklarının Kuruluş Amacı	51
2. Ziraat Sandıkları Sermayesi	55
3. Ziraat Sandıklarının Sınıflandırılması ve İdaresi	57
3.1. Ziraat Sandıkları Memurlarının Maaşları ve Diğer Harcamalar	60
3.2. Ziraat Sandıkları Memurlarının Tayini	61
3.3. Ziraat Sandıkları Memurları ile İdare Meclislerinin Görevleri ve Gelirlerin Muhafazası	62
4. Ziraat Sandıklarının Borç Verme Şartları	64
5. Ziraat Sandıklarına Borcu Olanlar Hakkında Yapılan İşlemler	68
6. Ziraat Sandıklarına Borç Verme Şartları	69
7. Ziraat Sandıklarına Borcunu Ödemede Muhalefet Edenler Hakkında Yapılan İşlemler	70
8. Ziraat Sandıklarının Menâfi Gelirleri	71
9. Ziraat Sandıklarında Biriken İşlemiş Faizin Yerine Harcanmasıyla İlgili Esaslar	72
10. Ziraat Sandıklarının Kayıt ve Hesap İşlemleri	72
11. Ziraat Sandıklarının Teftişi	75
12. Ziraat Sandıklarında Uygulanan Cezalar	76
13. Ziraat Sandıklarının Faaliyet Süresi ve Ferâğ Bi-l-Vefâ Konusunda Uyulan Hükümler	77
14. Menâfi Sandıklarının Ziraat Sandıklarına Devir İşlemleri	78
15. Ziraat Sandıklarının Düzenleme Çalışmaları	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MENÂFİ SANDIKLARI

1. Menâfi Sandıklarının Kuruluş Amacı	84
2. Menâfi Sandıkları Sermayesi ve Muhafazası	85
3. Menâfi Sandıklarının İdaresi	86
3.1. Menâfi Sandıkları Memurlarının Tayini	87

3.2. Menâfi Sandıkları Memurlarının Sınıflandırılması ve Maaşları	87
3.3. Menâfi Sandıkları Memurlarının Kefaletle Bağlanması ve Harcamalar	89
3.4. Menâfi Sandıklarının Teftişi	91
4. Menâfi Sandıklarının Borç Verme Şartları	92
5. Menâfi Sandıkları Borç Verme İşlemleri Hakkındaki İstekler	98
6. Aşardan Menâfi Sandıklarına Ait Olan Hisseler.....	108
7. Menâfi Sandıklarında Yapılan Uygulamanın Zorluğu ve Anlaşılmazlığı	136
8. Menâfi Sandıkları Uygulamalarına Yapılan Muhalefet.....	139
9. Menâfi Sandıkları Sermayesinin Kullanılması	142
9.1. Menâfi Sandıkları Sermayesinin Tarım Alanında Kullanılması	142
9.2. Menâfi Sandıkları Sermayesinin Eğitim Alanında Kullanılması	151
9.3. Menâfi Sandıkları Sermayesinin Bayındırlık İşleri ve Sağlık Alanında Kullanılması	162
9.4. Menâfi Sandıklarının Göçmenlerin İskânındaki Rolü.....	164
10. Menâfi Sandıkları Sermayesinin Amacı Dışında Kullanılması	165
10.1. Menâfi Sandıkları Sermayesinin Hazine İçin Harcanması.....	174
11. Menâfi Sandıkları Sermayesinin Yetersizliği	186
12. Osmanlı Devleti'nde Faiz ve Tefecilik	188
13. Menâfi Sandıkları Görevlilerinin Baskısı	194
14. Menâfi Sandıkları Hakkındaki Şikâyetler	197
15. Menâfi Sandıklarındaki Suiistimaller, İhmaller ve Islah Düşüncesinin Oluşması .	202
16. Menâfi Sandıklarının Tasfiyesi	212

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ZİRAAT BANKASI

1. Ziraat Bankasının Kuruluş Amacı.....	215
2. Ziraat Bankasının Sermayesi.....	218
3. Ziraat Bankasının İdare Şekli.....	220
3.1. Ziraat Bankası Memurlarının Tayini, Maaşları ve Görevleri.....	220
4. Ziraat Bankası İdare Meclisi	223
5. Ziraat Bankası Müfettişleri	225

6. Ziraat Bankasının Borç Verme Şartları ve Borçluların Bankaya Müracaat Etme Şekli	226
7. Ziraat Bankasının Sene Muhasebesi	229
8. Ziraat Bankası Kârının Taksimi ve Dağıtılması.....	230
SONUÇ	231
KAYNAKÇA.....	237
EKLER.....	255
EK-1: TABLOLAR.....	255
EK-2: NİZAMNAME	285
EK-3: RESİMLER	295
ÖZ GEÇMİŞ	298

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.k.	: Adı geçen kanun
A.g.n.	: Adı geçen nizamname
A.g.y.	: Adı geçen yazar
asp	: Active Server Pages (Aktif Sunucu Sayfaları)
Bğş.	: Bağışlar
bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
‰	: Binde
by	: Tarafından
C.	: Cilt
com	: Commercial (Ticarî kuruluşlar)
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Doç. Dr.	: Doçent Doktor
Dr.	: Doktor
EABD	: Enstitü Anabilim Dalı
Edit.	: Editör, edited
EYK	: Enstitü Yönetim Kurulu
Fiskobirlik	: Fındık Tarım Satışları Kooperatifleri Birliği
gov	: Government (Devlet ve hükümet kuruluşları)
Haz.	: Hazırlayan
html	: Hyper Text Markup Language (Hiper Metin İşaretleme Dili)
http	: Hyper Text Transfer Protocol (Hiper Metin Transfer Protokolü)

IELTS:	: International English Language Testing System
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
jpg	: Joint Photographic Experts Group (Birleşik Fotoğraf Uzmanları Grubu)
Kebikeç	: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi
kg	: Kilogram
km	: Kilometre
km ²	: Kilometrekare
M	: Mütemmin
M.	: Madde
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
Mufad	: Muhasebe ve Finansman Öğretim Üyeleri Bilim ve Araştırma Derneği
Nr.	: Numara
org	: Organization (Ticarî olmayan, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar)
PhD	: (Doctor of Philosophy) Doktora derecesi alanlara verilen unvan
php	: Personal Home Page (Kişisel Ana Sayfa)
Prof. Dr.	: Profesör Doktor
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
S.S.	: Sınırlı Sayılı
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
tr	: Türkiye web sayfası uzantısı
TTK	: Türk Tarih Kurumu

vb. : ve benzeri

vd. : ve diğerleri

www : World Wide Web (Birbiriyle bağlantılı, İnternet üzerinde çalışan ve bununla başlayan adreslerdeki sayfaların görüntülenmesini sağlayan servis)

Yay. Haz. : Yayına hazırlayan

Yay. : Yayınevi, yayınları, yayıncılık

Yrd. Doç. Dr. : Yardımcı Doçent Doktor

% : Yüzde

TABLULAR

Tablo 1: Öşürden Kuruş Hesabına Göre Ayrıca Alınması Gereken Miktar	113
Tablo 2: Öşürden Alınacak Yardım Hissesinin Miktarı, Tahsil ve Taksim Şekli 1.....	114
Tablo 3: Öşürden Kile Hesabına Göre Ayrıca Alınması Gereken Miktar	116
Tablo 4: Öşürden Kile Hesabına Göre Ayrıca Alınması Gereken Miktarın Taksim Şekli	117
Tablo 5: 1548 Kile 9 Şinik Mahsulden Verilecek Öşür Miktarı ve Bunun Taksim Şekli	118
Tablo 6: Öşürden Alınacak Yardım Hissesinin Miktarı, Tahsil ve Taksim Şekli 2.....	120
Tablo 7: Vergiden Maarif İçin Alınacak Miktar	132
Tablo 8: 1300 (1882/1883), 1301(1883/1884), 1302 (1884/1885) Seneleri Aşarıyla Birlikte Alınması Gereken Menâfi Sandıkları Hissesi	182
Tablo 9: Vilayetlerin Sandıklarında Mevcut Olan ve Sene Sonuna Kadar Tahsil Edilmesi Tahmin Edilen Miktar.....	183
Tablo 10: 1281 (1866) Yılı Rusçuk ve Vidin Sancakları Kazaları Defterlerinin Özeti	255
Tablo 11: 1281-1282 (1865-1866) Yılları Arasında Bazı Memleket Sandıklarının Sermayeleri.....	258
Tablo 12: 1285 (1868) Yılı Menâfi-i Umûmiyye Sandıkları Sermayeleri.....	259
Tablo 13: 1286 (1869) Yılı Menâfi-i Umûmiyye Sandıkları Sermayeleri.....	262
Tablo 14: 1287 (1870) Yılı Menâfi-i Umûmiyye Sandıkları Sermayeleri.....	265
Tablo 15: 1288 (1871) Yılı Menâfi-i Umûmiyye Sandıkları Sermayeleri.....	267
Tablo 16: 1289 (1872) Yılı Menâfi-i Umûmiyye Sandıkları Sermayeleri.....	269
Tablo 17: 1290 (1873) Yılı Menâfi-i Umûmiyye Sandıkları Sermayeleri.....	271
Tablo 18: 1291 (1874) Yılı Menâfi-i Umûmiyye Sandıkları Sermayeleri	273
Tablo 20: 1293 (1876) Yılı Menâfi-i Umûmiyye Sandıkları Sermayeleri.....	278
Tablo 21: 1294 (1877) Yılı Menâfi-i Umûmiyye Sandıkları Sermayeleri.....	281
Tablo 22: 1295 (1878) Yılı Menâfi-i Umûmiyye Sandıkları Sermayeleri.....	283

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti, üç kıtadaki uzun hâkimiyet süresi boyunca, kendisine tabi olan milletleri adalet, eşitlik ve hoşgörü anlayışıyla yönetmiştir. Osmanlı sultanları, tebaasını huzur, güven ve barış içinde yaşatmak için faydalı hizmetler gerçekleştirmişlerdir. Bu devlet anlayışı içinde yetişen devlet adamlarından birisi olan Mithat Paşa da, kendisine verilen devlet görevleri çerçevesinde aynı şuurla hareket etmiştir. Mithat Paşa'nın öncüsü olduğu zirâî kredi teşkilatları, onun engin devlet tecrübesinin ve Osmanlı Devleti'nin sosyal devlet anlayışının bir sonucudur.

Osmanlı Devleti zirâî kredi teşkilatları, Mithat Paşa'nın kurduğu Memleket Sandıklarından sonra, Ziraat Sandıkları ve Menâfi Sandıkları adları altında faaliyetlerine devam etmiştir. Bu teşkilatların kuruluş amacı, tefecilerin zulmü altında ezilen çiftçilere kredi vermek ve Osmanlı Devleti'nde tarımın gelişmesini sağlamaktır. Osmanlı Devleti zirâî kredi teşkilatları, tarıma sağladığı faydalar dışında, memleketin refahı, esenliği ve imarı için birçok hayırlı işe de imza atmıştır. Ancak zaman içinde, uğradıkları bazı suiistimaller ve sermayelerinin amacı dışında kullanılarak nüfuzlu kişilerin eline geçmesi, bu teşkilatlarda bozulmalara sebep olmuştur. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra kurulan Ziraat Sandıkları ve daha sonra Sait Paşa'nın girişimiyle kurulan Menâfi Sandıkları, kendilerinden önceki teşkilatlarda yapılan öz eleştiriler sonucunda oluşturulmuştur. 1888 yılında Kamil Paşa tarafından kurulan Ziraat Bankası, Memleket Sandıklarıyla başlayan Osmanlı Devleti'nin zirâî kredi teşkilatı kurma serüveninin bir sonucudur. O zaman modern bir teşkilat yapısına sahip olarak kurulan Ziraat Bankası, günümüzde Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası çatısı altında faaliyetlerini sürdürmektedir.

Osmanlı Devleti Zirâî Kredi Teşkilatları (1863-1888) adlı çalışmamızda, 19. yüzyıl siyasî, ekonomik ve sosyal koşulları altında Osmanlı Devleti'nde kurulan ilk zirâî kredi teşkilatından, Ziraat Bankasının kurulmasına kadar olan dönemde geçirdiği evrim süreci incelenmiştir. Bu teşkilatların geçirdiği dönüşüm sonrasında modern bir yapıyla kurulan Ziraat Bankası hakkında da bilgi verilmiştir.

Bu çalışmamızın her aşamasında büyük emekleri geçen, tecrübesi ve değerli tavsiyeleri ile metodoloji konusunda beni yönlendiren ve yetişmemde büyük emekleri olan danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Cabir DOĞAN başta olmak üzere tüm

hocalarıma sonsuz saygı ve teŖekkürlerimi sunarım. Ayrıca alıŖmamız sırasında yardımlarını esirgemeyen bütün arŖiv ve kütüphane alıŖanları ile maddi ve manevi konuda destek olan herkese müteŖekkirim.

Ferhat GÜNGÖR

ISPARTA-2015

GİRİŞ

1. 19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisini ve Tarımını Etkileyen Faktörler

1.1. 19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda siyasî yönden olduğu kadar ekonomik bakımdan da zayıflamış bir ülke durumundaydı. Temel sanayi dahi kurulamamıştı. Hatta iyi durumda olan dokuma sanayisi bile ülke ihtiyaçları için yeterli üretim kapasitesine sahip değildi. Mevcut sanayi ise, ülkenin tarım ve maden zenginliğini değerlendirmekten çok uzaktı. Üretim büyük oranda tarıma dayalıydı. Fakat tarımda modern teknoloji kullanılmadığı için üretim son derece düşüktü. Osmanlı Devleti, bir tarım ülkesi olmasına rağmen İstanbul gibi büyük şehirlerin çoğu ithal buğdayla besleniyordu¹.

Namık Kemal, İbret gazetesinde “Ziraatımız” başlıklı yazısında, dönemin Osmanlı ekonomisi hakkında önemli tespitlerde bulunmuştur. Osmanlı ticaretinin yabancıların elinde, sanatının ise hiç hükmünde olduğunu ifade etmiştir. Allah’ın bahsettiği oranda, Osmanlı çiftçisinin topraklarından biraz mahsul alması halinde, onunla geçinip gideceğini dile getirmiştir. Dünyada ziraatın hiçbir zaman zenginliğe sanat ve ticaret kadar hizmet edemeyeceğini belirtmiştir. Buna gerekçe olarak, kazanç konusunda ölçünün, tüccar için saat, sanatçı için gün, ziraatçı için yıl olduğunu dile getirmiştir. Ziraatın ıslah edilmesi görüşünü savunmuştur. Osmanlı ziraatının fazla bir ilerleme kaydetmediğini ifade etmiştir. Ziraatta ilerlemenin ön şartının, Avrupa’dan çiftçilik alanında ilerleme ve tekniğin alınması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, vilayet dâhilinde ziraat komisyonları ile örnek çiftlikler kurmanın gerekleri üzerinde durmuştur. Namık Kemal, ziraat alanında belirtilen reformların yapılabilmesi için meclislerin bilgili kişilerden oluşturulması gerektiğini dile getirmiştir. Bunun için okullar açılmasını tavsiye etmiştir. Bu amaçla ne kadar masraf yapılırsa, yapılan faaliyetlerin getirisinin yanında bu masrafların orakçı² ücreti hükmünde kalacağını ifade etmiştir³.

¹ İsmail Yıldırım, “Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme (1838-1918)”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 11, S. 2, 2011, s. 314.

² Orakçı: Ücret karşılığı ekin biçen kimse anlamındadır. Şükrü Halûk Akalın vd., **Türkçe Sözlük**, TDK Yay., Ankara 2011, s. 1808. Orakçı ücreti ise, ekin biçen kişiye verilen ücrettir. Musa Çadırcı, Namık Kemal’den naklettiği yazıdaki ekin biçen kişi anlamındaki ‘orakçı’ ifadesi yerine ‘ortakçı’ ifadesini

Osmanlı Devleti'nin ekonomisi, devletin toprak mülkiyetini elinde tutması, başlıca zenginlik kaynağı olan tarımsal üretimi kontrol etmesine bağlıdır. Gerek köylünün geçimi, gerekse askeri sınıfın büyük bölümü olan sipahi sınıfının hayatı, özel bir toprak mülkiyeti sistemine ve vergi politikasına dayanmıştır⁴. Toprağa bağlı olan bu ekonominin, topraktan ayrı düşünülmesi de imkânsızdır.

19. yüzyıl Osmanlı tarımında, geçimlik⁵ bir ekonomi tarzı hâkimdi. İhracattan çok iç tüketime yönelik bir üretimin varlığı bunun önemli bir göstergesidir. Ayrıca küçük ölçekli üreticilerin yoğun olduğu bir sistemde, üretimin daha çok hane içi tüketime yönelik olarak düzenlenmesi ve zirâî fazla üretme kapasitesinin düşüklüğü, geçimlik bir ekonominin doğuşunun temel sebepleridir⁶.

Tarihin her döneminde bir milletin geçinme aracı olan toprak işçiliğinin düzenlenmesi konusu, o milletin hayatı için büyük önem taşımıştır. Bu konu, sürekli olarak ön planda bir devlet işi olarak meydana çıkmıştır⁷.

Loncalar, ticaret ruhsatları, sabit fiyatlar gibi araçlar vasıtasıyla katı kurallara dayanan Osmanlı ekonomisi, pazar için üretimle birlikte, yapılan çalışmalar yeterli olmadığından büyük bir buhrana sürüklenmiştir. Merkez bürokrasi bakımından 19. yüzyıl reform ve yeni dünya ekonomisine uyum sağlama dönemi olmuştur⁸. Fakat Osmanlı Devleti, değişen dünya şartlarına ayak uydurmakta zorluk çekmiştir.

Osmanlı ekonomisinin istikrarsız durumu, bu alanda yapılan düzenlemelerde sonuç alınamamasının en önemli nedeni olmuştur. Sermaye yatırımı dağınık kalmış, imkânlar genel olarak tarım ve sanayi gelişme programları için kullanılmamıştır. Devletin büyümesi dahi ekonomik bir problem oluşturmuştur. Bürokrasi ve merkezi askeriye, Tanzimat döneminde aşırı büyümüştür. Bu durum, tarım ve sanayi gelişmesi

kullanmıştır. Musa Çadırcı, "Namık Kemal'in Sosyal ve Ekonomik Görüşleri", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, S. 2, Ankara Ocak 1991, s. 47.

³ Namık Kemal, "Ziraatimiz", **İbret**, Nr. 61, 25 Ramazan 1289 (26 Kasım 1872), s. 1.

⁴ Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)**, Edit. Halil İnalçık-Donald Quataert, C. 1, Çev. Halil Berktaş, Eren Yay., İstanbul 2000, s. 85-86.

⁵ Geçimlik: Osmanlı Devleti'nde, çiftçilerin sadece kendi ihtiyaçları için tarımsal üretim yapması ve tüketimin piyasaya bağımlı olmaması anlamında kullanılan bir tabirdir. Yiyecek parası ve nafaka anlamına da gelmektedir. Şükrü Halûk Akalın vd., **a.g.e.**, s. 915.

⁶ Tevfik Güran, "Zirâî Politika ve Ziraatta Gelişmeler 1839-1876", **19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar**, Eren Yay., İstanbul 1998, s. 56-57.

⁷ Ömer Lütfi Barkan, "Balkan Memleketlerinin Zirâî Reform Tecrübeleri", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. 4, S. 4, İstanbul 1944, s. 457.

⁸ Adem Anbar, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'yla Finansal Entegrasyonu: 1800-1914", **Maliye Finans Yazıları Dergisi**, S. 84, Temmuz 2009, s. 20.

için harcanabilecek büyük paraların kaybolup gitmesine neden olmuştur. Binlerce kişinin istihdamı, ekonomik kalkınmaya engel olmuştur. Devlet hizmetinin düzenli ve maaşlı alternatif meslekler sunması dolayısıyla, bu istihdamlar tarım ve üretim sektöründeki değişmelerin aciliyetini kısmen ortadan kaldırmıştır. Ayrıca, devlet istihdamı, adı geçen sektörlerde acil ihtiyaç duyulan işgücünü kendisine çekmiştir⁹.

Osmanlı Devleti'nde malî alanda yapılan yenilikler uzun vadede başarı sağlamamıştır. Gelir elde etme sistemi çökmüştür. Savaşlar ve askeri harcamalar yüzünden, devlet zor durumda kalmıştır. Devletin üretimi ve tüketimi arasındaki denge bozulmuştur. Bunun sonucunda ülke içindeki üretim artırılamadığı için, Avrupa mamul mallarının ve paralarının Osmanlı pazarını işgal etmesinin önüne geçilememiştir. Osmanlı pazarları, Avrupa mallarına ve parasına muhtaç hale gelmiştir¹⁰.

Osmanlı Devleti'nde maliyenin gerilemesi, ticaret ve ziraatı olumsuz etkilemiştir¹¹. Ekonomik alandaki gerileyiş, devleti ister istemez borç almak zorunda bırakmıştır. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'ni dış borçlanmaya sürükleyen birçok sebep bulunmaktadır. 16. yüzyılın ortalarında başlayıp artan 17. ve 18. yüzyıl ekonomi bunalımı, büyük miktarda gelir yetersizliğine neden olmuştur. Bununla birlikte yenilgiyle sonuçlanan savaşlar, kapitülasyonlar, devletin ticaret anlaşmalarıyla¹² sömürülmesi, elde edilemeyen vergi gelirleri, Osmanlı tüketim modeli ve kapitalist Avrupa ülkelerindeki aşırı sermaye birikimi, devleti borçlanmaya iten iç ve dış etkenlerdir¹³. Devleti 1854 yılından beri dış borca sürükleyerek elini kolunu bağlayan devlet adamları, sadece yirmi yıl içinde 300 milyon altın borçlanarak devlet gelirlerinin üçte ikisini dış borca vermek zorunda kalmışlardır. 1875'te dış borçların yarısını, sonra da tamamını ödeyemeyeceklerini ilan ederek devleti resmen iflasa sürüklemiştir. 1881 yılında yabancı devletlerin Osmanlı Devleti borçlarını tahsil etmek için kurdukları

⁹ Donald Quataert, "Tanzimat Döneminde Ekonominin Temel Problemleri", **Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, Edit. Mehmet Seyitdanlıoğlu-Halil İncelik, Çev. Fatma Acun, Phoenix Yay., Ankara 2006, s. 454.

¹⁰ Ferhat Başkan Özgen, "Osmanlı Devleti'nin Diğer Devletlerle İktisadi İlişkileri", **Yeni Türkiye Dergisi**, S. 32, 701 Osmanlı Özel Sayısı II, Ekonomi ve Toplum, Mart-Nisan 2000, s. 12.

¹¹ Faik Kurdoğlu, **Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış**, Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yay., İstanbul 1938, s. 240.

¹² 1838 yılında İngiltere ve daha sonra diğer Avrupa devletleriyle imzalanan ticaret anlaşmaları, 19. yüzyılda dış ticaretin hızla artmasına yol açmıştır. Bu ticaret anlaşmaları, hem Osmanlı ekonomisinin dünya ekonomisiyle bütünleşmesini hızlandırmış hem de dış ticaret açıklarını artırmıştır. Adem Anbar, **a.g.e.**, s. 18.

¹³ Binhan Elif Yılmaz, "Osmanlı İmparatorluğu'nu Dış Borçlanmaya İten Nedenler ve İlk Dış Borç", **Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S. 4, 2002, s. 186.

Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi ile Türk çiftçisinin ürünleri yabancıların eline verilmiştir¹⁴. Böylece, Osmanlı ekonomisi kendi kendini yönetme yetkisini büyük ölçüde kaybetmiş ve dikkate değer bir bölümü Avrupa maliyesinin ortak denetimine girmiştir¹⁵. Devletin bu kadar borç batağında olması, kara yolu, demir yolu, liman inşâ edilmesine ve tarımı geliştirecek araç-gereçlerin yapılıp yaygınlaştırılmasına imkân vermemiştir.

Osmanlı Devleti'nde hükümetin sağlam bir nüfus siyasetinin olmaması nedeniyle Türk nüfusu ülkede ve köylerde azalmıştır. Buna bağlı olarak eşkıyalık, zulüm, iç savaşlar, isyanlarla ülkede sık sık meydana gelen kıtlıklar, çeşitli hastalıklar birçok köyün harap olmasına, nüfusunun dağılmasına ve azalmasına neden olmuştur. Askerliğin yalnız Türklere ve taşraya özgü bir uygulama olması Türk nüfusunu olumsuz etkilemiştir¹⁶. Bu durum, devleti insan gücü bakımından birçok güçlkle karşı karşıya bırakmıştır. Çünkü devlette sürekliliği sağlayan ve ekonomiye ivme kazandıran yetişmiş insan gücüdür.

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda Balkanlarda kaybettiği yerler, ülkenin en verimli toprakları ve en yoğun nüfuslu bölgeleriydi. Bu toprakların terk edilmesi, bir dönem hammadde ve mamul malların serbestçe dolaştığı ekonomik bölgelerin tahrip edilmesi ve dışarıda kalması anlamına geliyordu¹⁷. Böylece Osmanlı Devleti, elinde kalan toprakların niteliği ve sahip olduğu nüfus gücüne bağlı bir politika izlemek zorunda kalmıştır.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası çıkan olaylar, Balkan Yarımadası'nın ve Osmanlı Devleti'nin etnik ve demografik yapısını etkilemiştir. Bu olaylar sırasında, çoğu Türk olmak üzere yaklaşık 250.000 ile 300.000 Müslüman öldürülmüştür. 1.500.000 kadarı da, Anadolu'ya sığınmak zorunda kalmıştır¹⁸.

Kaybedilen Osmanlı vilayetlerinden ve Rusya'dan Müslüman mültecilerin Anadolu'ya göçü, Osmanlı Devleti üzerinde ağır bir ekonomik ve sosyal yük

¹⁴ Faik Kurdoğlu, **a.g.e.**, s. 240.

¹⁵ Donald Quataert, **a.g.e.**, s. 447.

¹⁶ Faik Kurdoğlu, **a.g.e.**, s. 240-241.

¹⁷ Donald Quataert, **a.g.e.**, s. 453.

¹⁸ Kemal H. Karpat, **Osmanlı Nüfusu (1830-1914) (Demografik ve Sosyal Özellikleri)**, Çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2003, s. 118.

oluşturmuştur. Bu göçlerin ardından bazı şehirlerde nüfus aşırı derecede artınca, yerleşik nüfus ile göçmenler arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır¹⁹.

19. yüzyıl ortalarında, Osmanlı tarımında göze çarpan ilk önemli özellik, toprak faktörünün nispi bolluğudur. İskâna elverişli boş alanların miktarı oldukça fazlaydı. Buna rağmen, devletin geniş ve verimli topraklarının çok sınırlı bir bölümünde tarım yapılabiliyordu.

Toprak faktörünün nispi bolluğuna rağmen, harcanan emek ihtiyaca yetmeyecek kadar azdı. Tarımda işgücü ihtiyacı arttığı zamanlarda, emek açığı, üretimi engelleyecek boyutlara ulaşmıştı²⁰. Osmanlı Devleti topraklarında nüfus dağılımında yaşanan dengesizlik, emek açığını tetikleyen önemli unsurlardan birisidir. Bunun yanı sıra, işgücünün emeğe dönüştürülememesi de diğer önemli sorundur. Çünkü emeğin üretime yansımaları için, işgücünü oluşturan insanların, kendilerini olumsuz etkileyen her türlü durumdan uzak tutulması gerekmektedir. Emek, güven ve istikrarın en önemli göstergelerinden birisidir. Değişim ve ilerleme de buna bağlı olarak ortaya çıkar.

Tanzimat ekonomisinin karşılaştığı belli başlı problemlerden biri, ziraat ve sanayide işgücü yetersizliğidir. Osmanlı vilayetleri bu dönemde Avrupa ve Akdeniz ülkeleri ile karşılaştırıldığında en düşük nüfus yoğunluğuna sahiptir. Bu durum, endüstriyel gelişme ihtimalini zora sokmuştur. Çünkü nüfus yoğunluğu ile üretim arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır²¹.

1.2. 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Tarımın Gelişmesini Engelleyen Faktörler

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde ziraatın ilerlemesine engel olan sebeplerden ilki, çiftçinin ve köylünün araziden mahrum olmasıdır. Köylü ve çiftçi, kuruluş ve yükseliş dönemlerinde olduğu gibi Tanzimat döneminde de yalnız devlete ait araziden yararlanma hakkına sahipti. Çiftçi, işlediği toprak üzerinde bir çeşit kiracı durumunda olmakla birlikte, sınırlı bir çerçevede tasarruf etme hakkına sahipti²².

¹⁹ Donald Quataert, **a.g.e.**, s. 454.

²⁰ Tefik Güran, "Ziraat Politikası ve Ziraatta Gelişmeler 1839-1876", **19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar**, Eren Yay. , İstanbul 1998, s. 54-55.

²¹ Donald Quataert, **a.g.e.**, s. 452.

²² Faik Kurdoğlu, **a.g.e.**, s. 204.

Köylünün ve çiftçinin can ve mal güvenliğine sahip olmaması da ziraatın ilerlemesine engel olmuştur. Tanzimat'tan önce ve sonra memleketin her tarafında sık sık ortaya çıkan eşkıyalık hareketleri dolayısıyla emniyet ve asayiş sorunu vardı²³. Ardı sıra meydana gelen savaşlar ve isyanlar nedeniyle tarımdaki işgücü azalmış, tarım alanları tahrip olmuş ve kullanılamaz hale gelmişti. Osmanlı Devleti'nde 16-50 yaş arasındaki erkekler, yıllarca köylerin ve çiftliklerin dışında kalmıştı²⁴. Tarımla uğraşan bu kesimin, korku ve endişe içinde yaşamaları, doğal olarak bu alandaki faaliyetlerini olumsuz etkilemiştir.

Devletin, köylüyü ve çiftçiyi bir türlü eşrafın ve zorbaların zulmünden kurtaramaması, ziraatı olumsuz yönde etkilemekteydi. Adı geçen bu zorba derebeyleri iki sınıftan oluşmaktaydı: İlki yabancı devlet konsolosları, diğeri ise meclis üyeleri, hatırı sayılır kişiler, nüfuz ve servet sahipleriydi.

Tanzimat'tan önce ve sonra adalet sisteminde meydana gelen bozulma, ziraatı olumsuz etkilemekteydi. Hükümet kapısında ve mahkemelerde özellikle cahil köylünün ve çiftçinin hakkını alması oldukça güçleşmişti. Bundan dolayı köylünün, elinden zorla alınmış haklarını ve malını, gasp edenlerin elinden kurtarmaya devletin gücü yetmemekteydi²⁵.

Osmanlı Devleti'nin çiftçinin ihtiyacı olan mal sevkiyat yolunu temin edememesi, ziraatın ilerlemesinin önünde önemli bir engeldir. Osmanlı Devleti'nde zahireyi sahillere nakledecek yolların olmaması sebebiyle, en yakın iskeleye zahirelerin nakli için verilmesi gereken akçe, asıl zahire fiyatının iki veya üç katına ulaşmaktaydı²⁶. Böylece, ulaşım maliyetinin fazla olması da ziraatın ilerlemesine engel olmaktaydı. Tanzimat döneminde 1854'te ilk dış borcun alındığı yıldan 1874 yılına kadar olan yirmi yıllık süreçte devlet, 300 milyon altın borcuna rağmen Anadolu'da yaptığı demiryolları 217 km²'dir. Bu, devletin yol yapımı konusundaki ihmalinin açık bir göstergesidir.

Anadolu'yu sık sık tehdit eden kıtlıklar, Osmanlı Devleti'nde ziraatın gelişmesini olumsuz etkileyen faktörlerden biridir. Yol ve nakil araçlarının olmaması

²³ Faik Kurdoğlu, **a.g.e.**, s. 206.

²⁴ Haydar Kazgan, **a.g.e.**, s. 144.

²⁵ Faik Kurdoğlu, **a.g.e.**, s. 206.

²⁶ Faik Kurdoğlu, **a.g.e.**, s. 208-209.

ülkede kıtlığa sebep olmaktadır²⁷. Örneğin, İstanbul’da ve ülkenin her tarafında kıtlık mağdurları için yardımlar toplansa da, ulaşım imkânının yetersizliği zahirenin bir an önce yerine ulaşmasını engellemekteydi. Zamanında ihtiyaç yerlerine gönderilemeyen yardımlar sebebiyle, nüfus zarar görmüş, dağılmış ve köyler harap olmuştu. Hayvan miktarında da önemli ölçüde kayıplar yaşanmaktaydı²⁸. Çift hayvanını kaybeden bir köylünün tarım yapabilmesi oldukça güçtü.

Osmanlı Devleti tarafından, her dönemde vergilerin bütün ağırlığının köylü ve çiftçi üzerine yüklenmesi, tarımı olumsuz etkileyen diğer bir unsurdu²⁹. Bunun önemli bir göstergesi, devlet bütçelerinin gelirler bölümünün en önemli rakamlarını aşar, ağnâm³⁰, canavar³¹, orman hâsılatı gibi en çok köylü ve çiftçiden alınan vergilerin oluşturmasıydı. Buna rağmen, Tanzimat döneminde 1875 yılına kadar, İstanbul’dan emlak vergisi ve Meşrutiyet’e kadar da asker alınmaması, Namık Kemal’in dikkat çektiği önemli konular arasında yer almaktadır³². Namık Kemal, İbret gazetesindeki “*Acaba İstanbul’dan Niçin Vergi ve Asker Alınmaz*” başlıklı yazısında, hazinenin gelir sıkıntısı içinde olmasına rağmen, İstanbul’dan vergi alınmamasının anlamsızlığını vurgulamıştır. Ayrıca, İstanbul’dan alınacak verginin önemi üzerinde durmuştur³³. Bu uygulamada adaletin ve eşitliğin varlığından bahsetmek söz konusu değildir.

Osmanlı Devleti’nde, tarımsal gelişmeler ve mekanik sanayi teknolojisi konusunda bilgili kalifiye eleman da yetersizdi³⁴. Bu durum, tarımın gelişmesinin önünde önemli bir engeldi. Çünkü kullanılan eski araçlar, yöntem ve tekniklerle tarımsal üretimi istenilen ölçüde artırmak mümkün değildi³⁵.

²⁷ Faik Kurdoğlu, **a.g.e.**, s. 210; Haydar Kazgan, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türk Bankacılık Tarihi**, Türkiye Bankalar Birliği Yay., İstanbul 1997, s. 147.

²⁸ Faik Kurdoğlu, **a.g.e.**, s. 210-211.

²⁹ Faik Kurdoğlu, **a.g.e.**, s. 213.

³⁰ Ağnâm (Âdet-i ağnâm): Osmanlı maliyesinde koyun ve keçilerden alınan şer’i nitelikli bir vergidir. Abdüllatif Şener, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi**, İşaret Yay., İstanbul 1990, s. 140; Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Yay. Haz. Aydın Sami Güneyçal, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 1998, s. 10.

³¹ Canavar (Cân-âver, Cânver): Canlı, yaşayan, zararlı hayvan, domuz anlamındadır. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 124. Domuzlar üzerinden alınan vergiye ise canavar resmi adı verilmiştir. Abdüllatif Şener, **a.g.e.**, s. 144.

³² Faik Kurdoğlu, **a.g.e.**, s. 213-214.

³³ Namık Kemal, “Acaba İstanbul’dan Niçin Vergi ve Asker Alınmaz?”, **İbret**, Nr. 60, 24 Ramazan 1289 (25 Kasım 1872), s. 1-2; Musa Çadırcı, **a.g.e.**, s. 47.

³⁴ Donald Quataert, **a.g.e.**, s. 453.

³⁵ Azınlıklar, sahip oldukları imkân ve şartları çok iyi değerlendirmişlerdi. Osmanlı Devleti’nin en verimli topraklarında yaşayan azınlıklar, Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasından sonra kendilerine sağlanan güvenceyle tarımda çağdaş teknikler kullanmaya başlamışlardı. Haydar Kazgan, **a.g.e.**, s. 144. Sivil

Yüzyıllar boyu Türk köylüsünü ve çiftçisini perişan eden aşar, feodal, adaletsiz ve ağır bir vergi yükü olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşar, saf olmayan üründen alındığı için ziraatın ilerlemesine engel olmaktadır. Toprakta iyi ürün almak için masraf edip uğraşan, aşarın yükünü daha fazla çekmekteydi. Ayrıca, Suphi Paşa, 1864 yılında Sultan Abdülaziz'e sunduğu layihada, aşarın Tanzimat'tan önce tohumu yere dikip yeşillendirme gücüne göre alınırken, Tanzimat'tan sonra bütün ürünlerden alınmasının büyük bir adaletsizliğe yol açtığını ifade etmiştir³⁶.

Osmanlı Devleti'nde köylü, bir taraftan büyük toprak sahiplerinin emri altında yok pahasına çalışmak zorunda kalırken, diğer taraftan tefeci, sarraf ve mültezimle³⁷ uğraşmak zorundaydı. Köylü, sağlanan krediyle tefeciden kurtulsa dahi, mültezimden kurtulması oldukça zordu. II. Mahmut döneminde yeniden şekillenen verginin mültezimler yoluyla tahsil edilmesi, özellikle fakir ve küçük toprak sahibi Müslüman Türk çiftçiler için vergi yükünün ikiye katlanmasına neden olmuştur. Örneğin, Edirne'nin herhangi bir kazasına bağlı bütün köylerin buğday öşrü, resmî gazete ve diğer gazetelerde ilan edildiği günde yapılan müzayedeye ile Galata banker ve tüccarlarından herhangi birine veya miktarın büyük olması durumunda adı geçen kimselerin yalnız bu iş için kurdukları ortaklığa verilmekteydi. Galata banker de, işi hiç vakit kaybetmeden Edirne'deki mahalli sarraflardan birine ya da birkaçına havale etmekteydi. Mahalli sarraf da köyleri dolaşıp bu vergiyi toplayacak statüde herhangi bir kimse olmadığı için, işi o köylerin bağlı olduğu kazadaki tarım aletleri satıcısı gibi sarraf bir Ermeni, Rum veya Musevi'ye devretmekteydi³⁸. Ancak kaza mültezimleri yaşadıkları burjuvazi hayat ve yetişme şekilleri sebebiyle köylünün karşısına çıkmaya cesaret edemezlerdi. Kaza mültezimleri de işi o köydeki itibar sahibi bir kişiye ve çoğu defa köy ağalarına devrederlerdi. Uygulanan bu sistem sonunda, köylü onda bir yerine

bürokraside, uygulamada sadece Müslümanların hiyerarşinin en tepesine kadar çıkmalarına izin verilmişti. Bu durum, en yetenekli gayrimüslimlerin devlet hizmeti dışındaki mesleklere yönelmesine sebep olmuştu. Böylece, devletin ve askeriyenin büyümesiyle gayrimüslimler, finans, sanayi, uluslararası ticaret kanunlarında ve ekonomide üstünlük sağlamaya başlamışlardı. Müslümanlar ise devlet hizmetinde kariyer yaparak yükselmişlerdi. Donald Quataert, **a.g.e.**, s. 455. Osmanlı azınlık gençleri, ödedikleri çok az bir vergiyle 20. yüzyılın başlarına kadar askerlikten muaf tutulmuşlardı. Bunun sonucunda ise tarım, ticaret, sanayi gibi üretim dallarında büyük gelişme kaydetme imkânına kavuşmuşlardı. Azınlık gençleri arasında tarım eğitimi almak için Avrupa başkentlerine gidenlerin sayısı artmıştı. Haydar Kazgan, **a.g.e.**, s. 144.

³⁶ Faik Kurdoğlu, **a.g.e.**, s. 224-225.

³⁷ Mültezim (İltizamcı, kesenekçi, kesimci): Devlete ait bir geliri götürü olarak üstüne alıp toplayan görevlidir. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 721.

³⁸ Haydar Kazgan, **a.g.e.**, s. 147-148.

bazen beşte bir vergi ödemesine rağmen, toplanan miktarın yirmide biri bile devlet kasasına girmemekteydi. Bu durum, yapılacak işlemler konusunda bazen içinden çıkılmaz karışıklıklara sebep olmaktaydı. Çözülemeyen sorunlar ya mahkemeye kaldırılmakta ya da itibar sahibi kişiler vasıtasıyla çözülmeye çalışılmaktaydı. Bütün bu uzayıp giden işlemler sonucunda, köylünün ürününün en az yarısı elden çıkmaktaydı³⁹.

Osmanlı Devleti'nde ziraatı olumsuz etkileyen nedenlerden birisi de, köylülerden ve çiftçilerden alınan vergilerin tahsil yollarının zararlı ve usulsüz olmasıdır. Ziya Paşa layihasında, tahsilâtla görevli olan vali ile mutasarrıfın⁴⁰ mühürdarını⁴¹, kethüdasını⁴² veya kavvâsbaşını⁴³ kazalara gönderdiğini, ardından bu kişilerin de yanlarındaki diğer görevlilerle köylere gittiklerini ifade etmiştir. Bu görevlilerin yem ve yiyecek ihtiyaçları köylü tarafından karşılanmakla kalmayıp, bir de buna rağmen bazı görevlilerin, vergileri tahsil ederken vergisini ödeyemeyenleri falakaya yatırmak ve köylünün tarlada kullandığı aletlere ve hayvanlara el koymak, birkaç ay hapiste yatırmak gibi her türlü zorbalığa başvurdukları görülmüştür⁴⁴.

Osmanlı Devleti'nde ziraatın gelişmesini engelleyen faktörlerden birisi de angaryadır⁴⁵. Köylüye ve çiftçiye sıkıntı veren angarya usulü Tanzimat sonrasında da devam etmiştir. Tarımla geçinen insanların, beygirleri ve arabaları ile angaryaya tutulmaları, mevsime bakılmadan yapılan bu uygulama, köylünün kendisi için daha gerekli olan işini bırakmasına neden olmuştur⁴⁶.

19. yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı tarımının problemleri arasında sermaye yetersizliği de önemli bir yer tutmuştur. Osmanlı Devleti'nde ekonomik kaynaklar dengesinde emek faktörünün kıtlığı toprağın; sermaye faktörünün kıtlığı da emeğin

³⁹ Haydar Kazgan, **a.g.e.**, s. 148.

⁴⁰ Mutasarrıf: Tanzimat'tan sonra, bir sancağın en büyük idâre âmiri anlamındadır. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 691.

⁴¹ Mühürdar (Mühr-dâr): Bir dâire veya nezâretin resmî mührünü kullanmakla vazîfeli olan kimse, husûsî kalem müdürü anlamındadır. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 715.

⁴² Kethüda (Ked-hüdâ): Kâhya anlamındadır. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 501.

⁴³ Kavvâs: Oklu asker, ok yapan, okçu, banka, konsoloshâne, sefârethâne gibi yerlerde kapıcılık, bekçilik eden kimse anlamındadır. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 498. Kavvâsbaşı ise kavvâsların en üst rütbelisi anlamındadır.

⁴⁴ Faik Kurdoğlu, **a.g.e.**, s. 229.

⁴⁵ Angarya: Bir kimseye veya bir topluluğa zorla, ücret vermeden yaptırılan iş, yükleni anlamındadır. Şükrü Halûk Akalın vd., **a.g.e.**, s. 124.

⁴⁶ Faik Kurdoğlu, **a.g.e.**, s. 231.

daha etkili kullanılmasını sağlayacak yatırımları engellemiştir. Böylece, verimin artırılmasına yönelik daha ileri teknolojilere geçmek mümkün olmamıştır⁴⁷.

Osmanlı Devleti'ndeki mevcut kredi yokluğu da ziraatı olumsuz etkilemiştir. Devletin, köylüyü ağır vergilerle ve bin türlü yolsuzlukla ezmesine rağmen zor durumda kalan kesimin müracaat edebileceği kredi araçları temin edememesi, onun ağır faizler altında tefeciler tarafından ezilmesine neden olmuştur⁴⁸.

Osmanlı Devleti'nde ticaretin genişlemesine engel olan kara gümrükleri, çiftçi için de önemli bir zarar sebebiydi. Bu gümrükler iç gümrük niteliğinde olmasına rağmen tüccarlar ve çiftçiler zor durumda kalmaktaydı. Çiftçi, çaresizce gümrük memuruna rast gelmeksizin ne ürününü pazara nakledebiliyor ne de ihtiyacı olan bir şeyi kendi evine götürmeye gücü yetiyordu⁴⁹.

Osmanlı Devleti'nde ticaretin ve ziraatın gelişmesine engel olan nedenlerden bir diğeri de, devlet adamlarının ve iktisatçıların memleketin gerçek ihtiyaçlarına uymayan ekonomik görüşleriydi. Tanzimat döneminden beri bürokratlar, yabancı devletlerle imzaladıkları anlaşmalarla Türkiye'yi açık bir pazar haline getirmişlerdi. İktisat kitapları yazanlar ve okutanlar da liberalizm lehine, himaye usulleri aleyhine fikirler neşretmekteydiler. Mülkiyede iktisat dersini okutan Sakızlı Ohannes Paşa ile maliye dersini okutan Portakal Mikael Paşa bunların başında gelmekteydi. Örneğin, Portakal Mikael Paşa, devletin demiryolu, liman ve diğer bayındırlık işleri ile doğrudan uğraşmasının doğru olmayacağı görüşünü savunmaktaydı. Onun yerine gelenlerin de aynı doğrultuda fikir beyan etmesi ve hareket etmesi, ülkenin ticaret ve ziraatının gelişmesini olumsuz etkilemiştir⁵⁰.

19. yüzyılda büyük bir hızla meydana gelen sanayi hareketi, kapitülasyonlar sebebiyle gümrükleri sonuna kadar açık olan Türkiye'de, hem tezgâh sanayisinin ilerlemesine ve makineleşmesine imkân vermemiş, hem de sanayileşen ziraat, ziraatın anavatanında savunmasız ve korumasız bırakılan Türk çiftçisini harap ve bitap düşürmüştü⁵¹.

⁴⁷ Tevfik Güran, "Osmanlı Tarım Ekonomisi 1840-1910", **19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar**, Eren Yay., İstanbul 1998, s. 69.

⁴⁸ Faik Kurdoğlu, **a.g.e.**, s. 231-232.

⁴⁹ Faik Kurdoğlu, **a.g.e.**, s. 235-237.

⁵⁰ Faik Kurdoğlu, **a.g.e.**, s. 238.

⁵¹ Faik Kurdoğlu, **a.g.e.**, s. 245.

Yukarıda ifade edilenlerin yanı sıra, Osmanlı Devleti'nin halkın ihtiyaçlarını doğrudan doğruya dile getirebileceği bir idare yapısının olmaması ve ziraatın ilerlemesi konusunda yeterli çabanın sergilenmemesi bu alandaki çalışmaları olumsuz yönde etkilemiştir⁵².

1.3. Osmanlı Devleti'nde Tarımın Gelişmesi İçin Yapılan Faaliyetler

Tanzimat döneminde ilk önce tarımsal gelişme politikalarını oluşturacak ve uygulayacak zirâî bir bürokrasi kurulmuştur. Bunların zaman içerisinde sayıları ve etkinliği artmıştır. Zirâî bürokrasi kadrolarının uyguladığı ziraatın gelişmesi yönündeki politikaların temel hedefleri, üretimin artırılması, çeşitlendirilmesi, dış talebe yönelik tarım ürünleri üretiminin teşvik edilerek dış ticaret dengesinin sağlanması, ithal etmek amacıyla oluşturulan yerli sanayi kuruluşlarının ihtiyaç duyduğu hammaddelerin ülke içi üretimle karşılanması, tarım üretim araç ve yöntemlerinin modernleştirilmesidir. Bu amaçla ekonominin önündeki sorunlar tespit edilmiştir. Bunların çözümü için çalışmalar yapılmış, teşvik edici ve düzenleyici politik tedbirler uygulamaya koyularak, zirâî eğitim yoluyla tarım yöntemlerinin modernleştirilmesi için çaba sarf edilmiştir. Tarımsal gelişme programını yürütecek kadroların oluşturulmasına çalışılmıştır. 1838 yılında Hariciye Nezaretine bağlı olarak Ziraat ve Sanayi Meclisi kurulmuştur. Bu kuruluşun adı, daha sonra Meclis-i Umûr-ı Nâfia⁵³ olmuştur. Meclis-i Umûr-ı Nâfia 1839 yılında, tarım, sanayi ve ticaretin geliştirilmesi için çalışmak üzere kurulan Ticaret Nezaretine⁵⁴ bağlanmıştır. 1843 yılında Maliye Nezaretine bağlı olarak kurulan Ziraat Meclisi, daha sonra Ticaret Nezaretine bağlanmıştır⁵⁵. Bu meclisin esas görevi, zirâî üretimin artırılması, dış ticaret dengesinin sağlanması, halkın gelir ve refah düzeyinin yükseltilmesi hakkında inceleme ve araştırmalar yaparak tavsiyelerde bulunmaktır. Ziraat Meclisinin tavsiyesi üzerine, Anadolu ve Rumeli'de çoğunluğu bölgenin ileri gelenleri ve hanedanı arasından Yerel Meclisler vasıtasıyla ziraat müdürleri seçilmiştir.

⁵² Faik Kurdoğlu, **a.g.e.**, s. 241.

⁵³ Meclis-i Umûr-ı Nâfianın kuruluşu ve görevleri hakkında bkz. Ali Akyıldız, **Osmanlı Merkez Bürokrasisinde Reform (1836-1856)**, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1992, s. 226-228.

⁵⁴ Ticaret Nezareti hakkında bkz. Aziz Tekdemir, **Ticaret Nezareti (1839-1876)**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2010.

⁵⁵ Tefik Güran, "Zirâî Politika ve Ziraatte Gelişmeler 1839-1876", **150. Yılında Tanzimat**, Yay. Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., S. 142, Ankara 1992, s. 219.

Yine bu dönemde, devlet tarafından çiftçilere kredi dağıtılması amacıyla Meclis-i Vâlâya⁵⁶ bağlı bir Nafia Hazinesi⁵⁷ oluşturulmuştur⁵⁸. 1843-1846 yılları arasında, çeşitli yerlerin çiftçilerine 12.500.000 kuruştan fazla kredi dağıtılmıştır. Bu amaçla 1846 yılında, bahsedilen kredilerden tahsil edilecek paralarla 10.000.000 kuruşluk bir fonun bütçeye konulmak üzere Nafia Sermayesi adıyla toplanmasına karar verilmiştir. Nafia Sermayesi ile yol, köprü yapımı, onarımı ve halkın kredi taleplerinin karşılanmasında harcanması kararlaştırılmıştır. 1847-1848 malî yılı bütçesinden sonra Nafia Masrafları bütçelerde yer almıştır. Gerçek evrak gelirleri de bu uygulamaya tahsis edilmiştir⁵⁹.

1848 yılında, Nafia Nezareti kurulmuştur. Bayındırlık, sanayi, tarım, orman ve su ile ilgili işler nezaretin idaresi altına verilmiştir⁶⁰. 1858 yılında, ekonomik gelişme açısından büyük önem taşıyan kara ve demiryolları ile sulama tesisleri gibi altyapı yatırımlarının yapılması ve fabrika inşası işleriyle ilgilenmek üzere, Meclis-i Meâbir⁶¹ oluşturulmuştur. Bu meclis içinde 1863 yılında üç kişilik bir Ziraat Fırkası kurulmuştur. 1868 yılında, yerel düzeyde yapılacak ekonomik gelişmeyle ilgili çalışmalarını düzenlemek amacıyla Şura-yı Devlet içinde bir Nafia Dairesi oluşturulmuştur⁶².

Tanzimat döneminde, zirâî kurumlaşma çalışmalarının son örneği ise zirâî eğitim ve uygulama kurumları meydana getirilmesidir. Amerikalı bir tarım uzmanının idaresinde kurulan ve 1848 yılında faaliyete geçen Ziraat Talimhanesi⁶³'nin varlığına, okuldaki eğitimin başarısızlığı ve mezun öğrencilerin çoğunun taşraya gitmemesi nedeniyle 1851 yılında son verilmiştir⁶⁴. 1876 yılında Ticaret ve Ziraat Nezaretine bağlı

⁵⁶ Meclis-i Vâlâ (Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye), 24 Mart 1838'de kuruluşundan itibaren 1876'de I. Meşrutiyet'in ilânına kadar süren Tanzimat Dönemi'ne siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel yönlerden damgasını vuran bir kurumdur. Tanzimat Fermanı'yla girilen bütün yenilik hareketlerinin her bakımdan hazırlayıcısı ve yürütücüsüdür. Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye (1838-1868)**, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara 1991, s. 1; A.g.y., **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)**, TTK Yay., Ankara 1994, s. 1.

⁵⁷ Nafia Hazinesi'nin bütçesi düzenlenip, gelir ve giderlerinin hesaplanarak harcamalarının planlı bir şekilde yapılması için maliye hazinesi örnek alınmıştır. Hazinesin parasının sadece kendine ait işlerde kullanılması, imar faaliyetleri dışında hiçbir yere harcama yapılmaması kararlaştırılmıştır. Aziz Tekdemir, "Tanzimat Dönemi Nafia Nezareti", **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 1, S. 1, Aralık 2010, s. 115.

⁵⁸ Tefik Güran, **a.g.e.**, s. 220; Aziz Tekdemir, **a.g.e.**, s. 115.

⁵⁹ Tefik Güran, **a.g.e.**, s. 220.

⁶⁰ Aziz Tekdemir, **a.g.e.**, s. 109.

⁶¹ Meâbir (Ma'ber, maâbir): Geçit, geçilecek yer, köprü, kemer anlamındadır. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 558.

⁶² Tefik Güran, **a.g.e.**, s. 220.

⁶³ Talimhane: Eğitim alanı anlamındadır. Şükrü Halûk Akalın vd., **a.g.e.**, s. 2255.

⁶⁴ Tefik Güran, **a.g.e.**, s. 221.

bir Ticaret ve Ziraat Meclisi kurulmuştur. Görev ve çalışma düzenini belirleyen nizamnamesi, Fransa Ticaret Ziraat ve Sanayi Meclisi Nizamnamesi örnek alınarak hazırlanmıştır. Bu meclisin temel görevleri, Menâfi Sandıklarının yönetilmesi, tarım okulları, modern, örnek tarlalar kurulması, tarım istatistikleri düzenlenmesi, yeni toprakların tarıma açılması, çiftçiye iyi cins tohum dağıtılması, hayvan ve bitki cinslerinin ıslahı için çalışmalar yapılması, hastalıklarla mücadele edilmesi, tarımsal gelişmeyi teşvik edecek sergiler ve yarışmalar düzenlenmesi, bu gelişmeyi engelleyen vergi ve kurumlar hakkında incelemeler yaparak gerekli değişikliklerin önerilmesi⁶⁵.

2. İmece Usulü, Ahilik, Lonca ve Gedikler ile Kooperatifçilik Benzerliği

İmece usulü, yardımlaşma ve ortak iş üretmenin Türk aile hayatındaki karşılığı olarak tanımlanmıştır⁶⁶. İmece usulü, köy hayatının doğal bir gereği olarak kabul edilmiştir. Köy halkı, çoğunlukla, il ve ilçe merkezlerinden, anayollardan uzak yerlerde tabiat şartlarına bağlı olarak yaşamaktadır. Köy, köylüler için aynı zamanda geçim kaynağı durumundadır. Bu sebeple, imece köylülere uzak bir kavram değildir. Köylüler, imece geleneğinde hem ferdiyetlerini korumuş hem de toplu menfaatlere dayanan bazı işleri toplu olarak görmüşlerdir. Böylece, bölünmesi mümkün olmayan çayır ve mera gibi bazı nimetlerden ortaklaşa faydalanmışlardır⁶⁷.

İmecede esas olan işbölümüdür. İşbölümü sayesinde en ağır işler bile kolayca gerçekleşir. İnsanların yaptığı iş miktarında ise oran ve verim artar. İşbölümü sonucunda aynı sayıda adamın, iş miktarında sağlayabildiği büyük artış üç ayrı sebepten kaynaklanmaktadır. Bunlardan ilki, teker teker her işçide el yatkınlığının artmasıdır. İkincisi, çok miktarda bir çeşit işten diğerine geçerken kaybedilen zamanın tasarruf edilmesidir. Sonuncusu da, işi kolaylaştırıp kısaltan, bir adama birçok kişinin yapabileceği bir işi aynı anda yapabileme imkânı veren çok sayıda makinenin icat

⁶⁵ Tefik Güran, “Tarım Politikası (1839-1913)”, **Osmanlı**, C. 3, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 305-306.

⁶⁶ Yavuz Koca, “Türk Kooperatifçilik Kurumuna Düşen”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 793, Ocak 2003, s. 2. İmece usulü yerine keşik kelimesi de kullanılmaktadır. Keşik, köy halkının tarımla veya diğer günlük işleri ile ilgili olarak birbirlerinin işlerini tamamlamak amacıyla beraber yaptıkları faaliyetlerdir. İzzettin Gümüş, “Kooperatifçilik Hareketi”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 800, Ağustos 2003, s. 9. Türklerdeki yardımlaşma ve dayanışma duygularının kökleri Orta Asya’ya kadar gitmektedir. Celal Er, “Türkiye’de Kooperatifçiliğin Geldiği Yer”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 800, Ağustos 2003, s. 3-4.

⁶⁷ Faik Kurdoğlu, **a.g.e.**, s. 108.

edilmiş olmasından ileri gelmesidir⁶⁸. İnsanlar arasındaki en aykırı yetenekler, birbirlerine faydalıdır. İşbölümünde, insanların teker teker sahibi oldukları yeteneklerin çeşitli ürünleri, hepsinde bulunan alışveriş, değiş tokuş etme isteği sayesinde, ortaklaşa bir yığın halinde ortaya konulmuş olur. Her insan, o yerden, başka insanlardaki yeteneklerin ürünlerinden ihtiyaç duyduğu parçayı satın alabilir⁶⁹.

Kooperatif, imece usulüne göre daha yüksek bir sosyal düşüncenin ürünü olarak kabul edilmiştir. Bu sebeple, Mithat Paşa zirâî kredi meselesinin belli bir düzenin kurulması suretiyle çözülebileceğine inanmıştı. Bundan dolayı o dönemde memleketin genel seviyesini ve zirâî çevrelerdeki geleneği göz önüne alarak, bu konuda en iyi çarenin imece usulünün uygulanması olduğuna karar vermişti. Ancak, Mithat Paşa'nın kaleme alıp, Bâb-ı Âlinin onayını beklemeden yürürlüğe koyduğu talimatname ile imece usulü, herhangi bir köy imecesinden farklıdır. Adı geçen imece usulü, yazılı esaslara bağlanmış ve idari otorite ile bir dereceye kadar halk idaresi bir araya getirilerek, özgün bir kurum özelliğine kavuşmuştur⁷⁰.

Nurettin Hazar, Mithat Paşa'nın Türk gelenekleri arasında bulunan imece usulünden faydalandığını ifade etmiştir. Hazar, Mithat Paşa'nın hatıratındaki bazı ifadelere dikkat çekmiştir. Adı geçen hatıratıta, birçok köyde sahipsiz kalmış boş arazilere, bir köy kaç ev ise, ev başına yarım dönüm hesabıyla boş topraklardan her yıl belli miktar yer ayrıldığı ifade edilmiştir. Boş toprak olmaması halinde, adı geçen yerin kiralanarak köy tarafından mısır (kokoroz)⁷¹ ekildiği dile getirilmiştir. Bu işin, Müslüman köylerinde Cuma, Hristiyan köylerinde Pazar günleri bütün halk tarafından imece yoluyla yapıldığı belirtilmiştir⁷².

⁶⁸ Adam Smith, **Milletlerin Zenginliği (The Wealth Of Nations)**, Çev. Haldun Derin, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2011, s. 9.

⁶⁹ Adam Smith, **a.g.e.**, s. 18-19.

⁷⁰ Faik Kurdoğlu, **a.g.e.**, s. 108-109.

⁷¹ Kokoroz mahsulünün, diğer mahsullerden daha bereketli olması nedeniyle, özellikle kokoroz ekilmesi tercih edilmiştir. Refik Fenmen, **Mithat Paşa'nın İktisadî İcraatı**, İdeal Matbaası, Ankara 1942, s. 6-7.

⁷² Nurettin Hazar, **T.C. Ziraat Bankası 1863-1983**, Fon Matbaası, Ankara 1986, s. 40; Ali Haydar Midhat, **Midhat Paşa'nın Hatıraları, C. 1: Hayatım İbret Olsun (Tabsıra-i İbret)**, Yay. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yay., İstanbul 1997, s. 49.

Memleket Sandıkları sisteminin dayandığı imece usulü, ortaklaşa çalışmanın ve işbirliğinin en önemli örneklerinden biridir. İmece, Orta Asya'dan beri Türk köylüsünün başarıyla uyguladığı, kooperatifleri anımsatan millî bir âdettir⁷³.

Köylerde imece usulüne şu sebeplerle başvurulmuştur⁷⁴:

1. İşin kamu yararına bir amaç taşıması
2. İşin fertlerin tek başına altından kalkamayacakları büyüklükte olması
3. İş büyük olmasa bile, bazı muhtaç ve güçsüz köy halkına yardım etme düşüncesi
4. Ürünün kalite ve miktar bakımından zarar görmemesi için kısa zamanda kaldırılması

Türk toplumundaki imece usulü, kooperatifçiliği anımsatmasına rağmen, işin bitirilmesiyle sona erdiği için süreklilik göstermemiştir. Ayrıca, imece usulü bir teşkilata ve resmiyete bağlanmamıştır.

İmecenin manevi ve ahlakî özelliklerine sahip olan ve süreklilik gösteren, teşkilatlanmış eski tarihî ve millî Türk kuruluşu Ahi Birlikleridir. Ahilikle birlikte devam eden imece zamanla resmî mevzuata da girmiştir⁷⁵.

İmece usulü gibi Ahi Birliklerinin de, Memleket Sandıklarının kuruluşunda Mithat Paşa'ya ilham kaynağı olduğu ileri sürülmüştür. Ahi Birliklerinin bir türlü hazinesi ve bankası olan Esnaf Orta Sandıklarındaki sandık kelimesinin, Memleket

⁷³ Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 40. Günümüzdeki kooperatifçilik anlamında, Türk kültüründe yardımlaşmayı, sevmeyi, sevilmeyi ön plana çıkaran Yunus Emre gibi hak ve halk âşıkları vardır. Zafer Babagiray, "Ahilik ve Kooperatifçilik", **Karınca Kooperatif Postası**, S. 829, Ocak 2006, s. 27.

⁷⁴ Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 40-41.

⁷⁵ Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 41. Örneğin, 1924 yılında kabul edilen 442 sayılı Köy Kanunu'nun "Köy İşleri" başlıklı ikinci bölümünün 13. maddesinde, köylünün yapacağı mecburi işler açıklanmıştır. Adı geçen maddenin 19. fıkrasında, köy halkından askerde bulunanların ve bakacak kimsesi olmayan öksüzlerin tarlalarını, bağ ve bahçelerini (imece) yoluyla sürüp ekmek, harmanlarını kaldırmak, köylünün mecburi işleri arasında sayılmıştır. "Köy Kanunu", Nr. 442, 18 Mart 1340 (18 Mart 1924), **Resmî Ceride**, Nr. 68, 4 Ramazan 1342 (7 Nisan 1924), s. 7; A.g.k., Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 42. Adı geçen kanunun 14. maddesinin 27. fıkrasında, her sene köy adına bir veya daha fazla tarla ektirerek mahsulünü imece yoluyla biçip elde ettikten ve bir sonraki sene için tohumu ayırdıktan sonra artanını satarak parasını köy sandığına yatırmak, yapılması köylünün isteğine bağlı olan şeyler arasında sayılmıştır. Adı geçen kanunun üçüncü bölümünün "İmece ve Köy Parası" başlıklı 15. maddesinde, köy işlerinin birçoğunun bütün köylü birleşerek imece ile yapılacağı ifade edilmiştir. A.g.k., **Resmî Ceride**, Nr. 68, s. 8; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 42.

Sandıklarında yer alması dikkate değer olarak görülmüştür⁷⁶. Ahiler, Anadolu'nun Türkleşmesinde ve Osmanlı Devleti'nin kurulmasında birinci derecede rol oynamıştır⁷⁷.

Anadolu'da Müslüman Türkler arasında 13. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan Ahiliğin, temeli İslam öncesi dönemlere, hatta Mezopotamya'nın eski sosyal teşkilatına kadar uzanmaktadır. Ahilik, başlangıçta Müslümanlar arasında yaş topluluklarının bir tipini oluşturan, ayyarûn⁷⁸, rünûd⁷⁹, fityân⁸⁰ ve civânmerd⁸¹ birlikleri gibi terimlerle anılıp, askeri ve sportif eğilimler gösteriyordu. Bunun yanı sıra, Ahilik fikri temellerini sûfi⁸² terminolojisi ve fikrinin savunduğu fütüvvet⁸³ idealiyle güçlendirmişti⁸⁴. Ahilik Teşkilatı, bütün işleyiş, gelenek ve görenekleriyle 5. ve 6. yüzyıldan itibaren Orta Asya'da yaşayan Türkler arasında gelişmiş ve yaygınlaşmıştı⁸⁵. 9. yüzyıldan itibaren mesleki eğilimler göstermiş ve esnaf birliklerine dönüşmüştür. 10. ve 12. yüzyıllar arasında ise farklı dinî niteliklere sahip fütüvvet loncaları halini almıştır. Ahilik, Halife

⁷⁶ Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 42; Ünver Günay, "Dinî Sosyal Bir Kurum Olarak Ahilik", **Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 10, 1998, s. 77. Memleket Sandıkları, modern bir banka olmaktan çok, klasik Osmanlı düzenindeki Orta Sandıkları (Esnaf Yardımlaşma Sandıkları) ve Avarız Sandıkları geleneğinin tarım şartlarına uygulanan şekli olarak nitelenebilir. Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., Ankara 1991, s. 339. Mithat Paşa, Ahi Orta Sandıklarından esinlenmiş, Zirâî İtibari Birlikler ile Tarım Kredi Kooperatifleri de bu girişimden etkilenmiştir. Ahmet Baykurt, "Ölümünün Yıldönümü Dolayısıyla Kooperatif Doktorluğu da Yapan Dr. Tahsin Tola Ağabeyimiz", **Karınca Kooperatif Postası**, S. 801, Eylül 2003, s. 41.

⁷⁷ Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 43. Ahilerin Osmanlı Devleti'nin kuruluşundaki rolü için bkz. Fuad Köprülü, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, TTK Yay., Ankara 1999, s. 89-93.

⁷⁸ Ayyarûn: Emeviler ve Abbasiler dönemi başta olmak üzere, geleneksel İslam dünyasında, özellikle de Orta Doğu şehirlerinde kendilerine ayyarûn, şuttarun adı verilen ve kendilerini Fütüvvet idealleri ve değerleri ile ilişkilendiren değişik gençlik örgütleri bulunmaktadır. Muhammet Kemaloğlu, "Anadolu'da İlk Esnaf Teşkilatı", **Hikmet Yurdu (Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi)**, C. 6, S. 12, Temmuz-Aralık 2013/2, s. 255-256.

⁷⁹ Rünûd: Zaman ve mekâna göre isimleri, kıyafetleri, ahlakî prensipleri, az çok değişikliğe uğrayan, büyükşehirlerde fırsat buldukça haydutluk, hırsızlık, kabadayılık, iç mücadelelerde veya sınırlarda gönüllü veya ücretli askerlik eden bir kısım mensuplarının Fütüvvet teşkilatına dâhil olması dolayısıyla onlarla da bağları olan, işsiz kaldıkları veya zemini müsait buldukları zaman büyük merkezlerin sosyal düzenlerini bozan bu sınıf, Moğol istilasından önce ve sonra Maverâünnehir, Horasan, Avrasya, İran, Irak, Suriye, Kuzey Afrika ve Anadolu sahalarında Harafîşa, Ayyaran, Şattaran, Mutattavia, Cuaydiya, Zanatira, Fityan, Rünud, Ahi vb. isimler altında daima görülmüştür. Fuad Köprülü, **a.g.e.**, s. 86; Selahattin Döğüş, "İlk Gaziler", **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 29, 2009, s. 51.

⁸⁰ Fityân: Gençler, delikanlılar, yiğitler, mertler, evvelce Ahi Teşkilatı'na dâhil bulunanlar anlamındadır. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 269.

⁸¹ Civânmerd (civân-merdî): Cömertlik, el açıklığı anlamındadır. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 144.

⁸² Sûfi: Tasavvuf ehli, sofu anlamındadır. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 961.

⁸³ Fütüvvet: Soy temizliği, mertlik, yiğitlik, gençlik, delikanlılık, cömertlik, el açıklığı, eski esnaf teşkilatı anlamındadır. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 272.

⁸⁴ Ünver Günay, **a.g.e.**, s. 70.

⁸⁵ Esen Figen, "Kırsal Kalkınmada Kooperatiflerin Rolü", **Karınca Kooperatif Postası**, S. 794, Şubat 2003, s. 11; A.g.y., "Kooperatifler ve Ülkemizdeki Durumu", **Karınca Kooperatif Postası**, S. 798, Haziran 2003, s. 13.

Mansur (1180-1225) döneminde geleneksel yapıdan sıyrılarak sistemleşmiş ve sosyal dayanışmanın bir aracı haline gelmiştir. Anadolu'daki Ahiliğin ortaya çıkmasında ise, İslam dünyasında görülen fütüvvetin, İslam tasavvufunun, Bâtniliğin, Melâmiliğin⁸⁶, İslam öncesi eski Türk inançlarının, kültürünün ve ahlakının, Anadolu'nun o dönemdeki siyasî, tarihi, ekonomik, kültürel, sosyal ve dinî şartlarının etkileri olmuştur⁸⁷.

Ahiler, Selçuklular döneminden itibaren, Anadolu'da esnaf ve sanatkârların çeşitli faaliyetlerini düzenlemek ve kontrol etmek amacıyla büyük şehirlerde teşkilatlanmıştır⁸⁸. Ahilerin büyük şehirlerde kendilerine has bir zaviyeleri vardı. Küçük şehirlerde ise, çeşitli meslek gruplarını tek bir birlik çevresinde toplamış ve imece ve yarıcı⁸⁹ teşkilatı aracılığıyla köylere kadar uzanmıştır⁹⁰. Daha sonra, Anadolu'ya yapılan göçler sonucunda 13. yüzyıldan itibaren Anadolu'ya yerleşmiş ve ekonomide üstünlük kazanmıştır⁹¹. Ahiliğin, kendine özgü esnaf birlikleri halini almaya başlaması 14. yüzyıldan itibaren gerçekleşmiştir. Ahilik Teşkilatı, Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren esnaf birliklerinin idari işlerini düzenlemeye yönelmiştir. 18. yüzyıldan itibaren Gedik⁹² düzeyindeki lonca kimliğine bürünmüş ancak, bu yüzyıldan itibaren çeşitli iç ve dış nedenlerle çözülme sürecine giren Ahilik, Cumhuriyetin başlangıcına kadar varlığını sürdürmüştür⁹³.

Ahilikte yamak-çırak-kalfa-usta ilişkileri, baba-evlat ya da şeyh-mürîd ilişkilerinde olduğu gibi, karşılıklı sevgi ve saygıya dayalı kutsal bir anlama sahiptir. Bu durum, sanatın ve mesleğin sağlam, ahlakî ve dinî temellere dayanmasını ve güçlenmesini mümkün kılmıştır. Ahiliğe kabul şartları arasında iyi ahlak sahibi olma, yardımseverlik, cömertlik yer almıştır⁹⁴.

⁸⁶ Melâmilik: Ahiler arasında yerleşmiş olan dindarlık biçiminin ve Sufî geleneğinin önemli bir koludur. Gürsoy Akça-Anzavur Demirpolat, "Heterodoxy-Orthodoxy Tartışmaları ve Türk Fütüvvet Teşkilatı (Ahilik)", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 10, 2003, s. 204.

⁸⁷ Ünver Günay, **a.g.e.**, s. 70.

⁸⁸ Ünver Günay, **a.g.e.**, s. 72.

⁸⁹ Yarıcılık (Müzâraa): Fıkıh terimi olarak tohum ekmek ve mahsulü belli oranda paylaşmak üzere arazi sahibiyle emek sahibi arasında yapılan zirâî ortaklık sözleşmesini ifade eder. Müzâraaya günümüzde Trakya ve Marmara'da yarıcılık, Orta Anadolu'da ortakçılık, Doğu Anadolu'da marabacılık denilmektedir. Hüseyin Kayapınar, "Müzâraa", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 32, TDV Yay., İstanbul 2006, s. 234.

⁹⁰ Ünver Günay, **a.g.e.**, s. 73.

⁹¹ Esen Figen, **a.g.e.**, s. 13.

⁹² Gedik: Sanat ve ticaret yapabilme yetkisi anlamındadır. Mehmed Sıdkı, **Gedikler**, Tanin Matbaası, Dersaadet 1325 (1907/1908), s. 41.

⁹³ Ünver Günay, **a.g.e.**, s. 73.

⁹⁴ Ünver Günay, **a.g.e.**, s. 77.

Lonca Teşkilatı'nın da Osmanlı Devleti'nin sosyal yardımlaşma ve dayanışma kültüründe ayrı bir yeri ve önemi vardır. Lonca kelimesi, İspanya'daki bir dil olan Katalanca'da kullanılan ilonya kelimesinden gelmiştir. Lonca, bir pirin yönetiminde çalışan mesleklerin meydana getirdiği bir dernek olarak tarif edilmiştir. Lonca, bu yönüyle günümüzdeki meslek odalarına benzemektedir. Fütüvvet ve Ahilik ile yakından ilgili olan esnaf loncalarının, 7. ve 8. yüzyıla kadar giden bir geçmişi bulunmaktadır. Lonca sistemi, Ahi Teşkilatı'nda fütüvvet esasları ile iç içe yürütülmüştür. Ayrıca Lonca sistemi, Ahiliğin kendi bünyesinde inanç ve doğrulukla pekiştirdiği bir çalışma ve yaşam nizamnamesi şeklinde uygulanmıştır. Ancak, adı geçen sistem zamanla tasavvufi, fikri ve askeri yönlerinden sıyrılarak, sadece esnaf kuruluşları haline gelmiştir⁹⁵.

Loncaların varlığıyla ilgili en eski belgeler, 15. yüzyılın ikinci yarısına ait Anadolu'yla ilgili belgelerdir. 17. yüzyılın ikinci yarısında Türkiye'deki loncalar Mısır'dakiler gibi, ordu mensupları, kâtip ve ulema sınıfı dışında bütün kentli nüfusu, varlığında örgütlenmiş olarak bulduran yaygın bir sistem halindedir. 18. yüzyıl boyunca, bir ölçüye kadar çöktükleri 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başına kadar, Ortadoğu kentlerinin yönetim ve ekonomisinde önemli bir yeri vardı. Ayrıca loncalar, sanat ve ticaretle uğraşanların, ulaşım ve hizmet işçilerinin sosyal hayatlarının temelini oluşturmuştur⁹⁶.

İmece usulü ile Ahilik geleneği⁹⁷, 19. yüzyılın ortalarına doğru dünyada ve aynı yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan çağdaş kooperatifçiliği etkilemiştir. Mithat Paşa, Türkiye'deki ilk kooperatifler olarak kabul edilen Memleket Sandıklarını kurarken, Türk gelenekleri arasında geçmişten bu yana var olan ve karşılıklı yardım esasına dayanan imece usulünden ilham almış ve bu usulü adı geçen sandıklarda uygulamıştır. Mithat Paşa, bu girişiminden önce, Esnaf Orta Sandıklarıyla

⁹⁵ Merih Baran, "Kuruluş İlkeleri ile Türk Esnaf Teşekküllerinin Yapılanmasına Etkili Olan Lonca Sistemi ve Ahilik Nedir?", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, S. 8, 1998, s. 74.

⁹⁶ Gabriel Barrier, "Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçin Önemi", Çev. Sami Feriel, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, S. 14, 1963, s. 99.

⁹⁷ Ahiliğin kooperatifçiliğe benzer yönleri, demokratik yönetim, üyelerin ahlakî ve mesleki yönden eğitimi, üyeler arasındaki mesleki dayanışma ve ekonomik çıkarların korunmasıdır. Esen Figen, **a.g.e.**, s. 13. Anadolu'da 1200 yılının başında kooperatifçilik hareketi Ahi Birliklerinin kurulmasıyla başlamıştır. Şimşek Arman, "Dünyada Fakirliğin Önündeki Engellerin Kaldırılmasında Kooperatifler Görev Alabilirler mi?", **Karınca Kooperatif Postası**, S. 825, Eylül 2005, s. 40.

ilgilenmiş, Lonca ve Gedikleri incelemiş ve 1860 yılında Gedikler için yeni bir yönetmelik hazırlamıştır⁹⁸.

3. Memleket Sandıkları ve Kooperatifçilik İlişkisi

Kooperatif kelimesi, Latince “*Cooperatio*” sözcüğünden türemiştir. “*Cooperatio*” işbirliği ve bunun eylemi olan “*Copperari*” işbirliği yapmak demektir. Dolayısıyla, kooperatif işbirliği anlamına gelir. Bu işbirliği sınırları içinde kooperatifin üyeleri ihtiyaçları birlikte giderme amacına sahiptir. Karşılıklı yardım, dayanışma ve belirli ekonomik çıkarları birlik beraberlik gücü ile edinme, kooperatifçilikte güdülen temel amaçtır⁹⁹.

Kooperatifçilikte gelir sağlamaktan çok ihtiyaçların karşılanması kavramı, toplumun daha az ayrıcalıklı kesimlerine daha iyi yaşam şartları sağlanması bakımından önemlidir. Kooperatifler, ekonomik güçleri zayıf olan kişilerin içinde yaşadıkları şartları geliştirmek ve onlara daha iyi yaşam şartları sunabilmek için çalışır. Aynı zamanda, onların ihtiyaç duydukları hizmetleri elde edebilme güçlerini ve becerilerini geliştirir. Bu kişilerin birbirlerine bağımlılıklarının bilincine vararak toplum için yararlı kişiler olmalarını sağlar¹⁰⁰.

Modern anlamda ilk kooperatifin, kapitalist işletmelerin ortaya çıkmasıyla, kapitalizmin düzenleyicisi olarak 1844 yılında İngiltere’de kurulduğu kabul edilmiştir. Rochdale denemesiyle tüketim kooperatifçiliği biçiminde İngiltere’de başlayan kooperatifçilik hareketi, aynı dönemde üretim kooperatifçiliği olarak Fransa’da, kredi kooperatifçiliği olarak Almanya’da görülmüştür. Bunun ardından kooperatifçilik hareketi İsveç, Danimarka ve İsviçre’ye geçmiştir. Böylece 19. yüzyılın ikinci yarısında

⁹⁸ Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 57. Keşik, gedik, lonca gibi uygulamalar bugünkü kooperatif ilkeleriyle büyük benzerlik göstermektedir. Zafer Babagiray, “Kooperatifçilik ve Okul Kooperatifçiliği”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 800, Ağustos 2003, s. 84. Kooperatifçilik hareketi, imece, fütüvvetnameler, vakfi ve külliyeler, Ahilik, loncalar, yardım sandıkları düşünce ve uygulamalarından harmanlanmıştır. Enver Kılıç, “Cumhuriyet’in Kooperatif Adamı; Nusret Namık Uzgören”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 815, Kasım 2004, s. 50. İmece ve Ahilik, kooperatifçiliğin ve tarım kredi kooperatiflerinin Türkiye’de kabul görmesinde önemli etkenlerdir. Yavuz Selim Köşger, “Türk Kooperatifçilik Hareketinde Tarım Kredi Kooperatiflerinin Önemi”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 800, Ağustos 2003, s. 23-24.

⁹⁹ İzzettin Gümüş, **a.g.e.**, s. 8.

¹⁰⁰ “Siyasiler Artık Kooperatifçiliğin Önemini Anlamalıdır!”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 815, Kasım 2004, s. 43.

Avrupa’da liberalizm ve sosyalizm ile birlikte kooperatifçilik denilen yeni bir hareket yer almış ve zamanla dünyaya yayılmıştır¹⁰¹.

Mithat Paşa’nın 1863 yılında Pirot kasabasında kurduğu Memleket Sandıkları, çağdaş anlamda ilk Türk kooperatifi olarak kabul edilmiştir¹⁰².

Cevdet Nasuhi Savran, Mithat Paşa’nın Kuzey Bulgaristan’da Tuna Vilayeti valisi iken ilk defa zirâî üreticileri karşılıklı yardımlaşma kuralları çerçevesinde 1863 yılında Memleket Sandıklarını kurduğunu belirtmiştir. Adı geçen bu kurumun daha sonra Menâfi Sandıkları adıyla anılmaya başladığını ve en sonunda Türkiye Ziraat Bankası şeklinde merkez şubeli bir kuruluşu dönüştürüldüğünü ifade etmiştir. Savran, Almanya’da Raiffeisen’in 1849 yılında ilk zirâî kredi kooperatiflerini

¹⁰¹ Temur Kurtaslan, “Kooperatiflerin Piyasa Ekonomisindeki Yeri ve Önemi”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 811, Temmuz 2004, s. 14.

¹⁰² **Kooperatifçilik ve Sorunları**, Der. Selahattin Ertürk, T.C. Başbakanlık Halkla İlişkiler ve Enformasyon Dairesi Başkanlığı Yay., Ankara 1977, s. 1; Cevdet Nasuhi Savran, “Türkiye’de Kooperatifçilik (V. Yazı), Ankara 26.12.1932”, **Kooperatifçilik, Kolektifçilik ve Devletçilik Üzerine IX Yazı**, Ulus Matbaası, Ankara 1935, s. 35-62; Hakan Koç, **Kooperatifçilik Bilgileri**, Nobel Yay., Ankara 2001, s. 13; Süheyp Nizami Derbil, **Kooperatifler**, MEB Yay., Ankara 1945, s. 42; Yusuf Saim Atasagun, **Türkiye’de Zirâî Kredi, C. 2: Türkiye’de Zirâî Kredi Kooperatifleri 1929-1939**, Kenan Basımevi, İstanbul 1940, s. 1; Temur Kurtaslan, **a.g.e.**, s. 14-15; O. Murat Koçtürk, “Kooperatif Hareket İçerisinde Esnaf ve Sanatkarın Yeri ve Önemi”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 821, Mayıs 2005, s. 7; Hakan Koç, “2005 Yılı Sonu İtibariyle Türkiye’de Kooperatifçilik ve Yaşanan Sorunlar”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 832, Nisan 2006, s. 3; Bedrettin Yıldırım, “Globalleşme Kapsamında Tarım Kooperatifleri”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 835, Haziran 2006, s. 25; Mehmet Akif Paksoy, “Kooperatifçilik Hareketleri ve Kırsal Kalkınma”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 835, Haziran 2006, s. 39; A.g.y., “21. Yüzyılda Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerindeki Gelişmeler, Sorunları ve Çözüm Yolları”, **Tebliğler**, XVII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi, Edit. Nevzat Aypek, Ankara 31 Ekim-2 Kasım 2002, s. 67; Özlem Yıldırım Kocabaş, “Türkiye’de Kooperatif Hareketinin Düşünsel Boyutu”, **Tebliğler**, 20. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 100. Yıl Kültür Merkezi, Edit. Mehmet Yeşiltaş-Mehmet Akif Özer-Murat Kızanıklı, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yay., Ankara 06-07 Ekim 2011, s. 163; Yeter Demir Uslu vd., “Örgütsel Amaçlara Ulaşılması Sürecinde İş Tatmininin Önemi: S.S. Fındık Tarım Satışları Kooperatifleri Birliği (Fiskobirlik) Çalışanları Üzerine”, **Tebliğler**, 20. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 100. Yıl Kültür Merkezi, Editör: Mehmet Yeşiltaş-Mehmet Akif Özer-Murat Kızanıklı, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yay., Ankara 06-07 Ekim 2011, s. 368; Celal Er, **a.g.e.**, s. 4; İzzettin Gümüş, **a.g.e.**, s. 9; Mehmet Taşan, “Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik Sorunları ve Çözüm Önerileri”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 800, Ağustos 2003, s. 16; Esen Figen, **a.g.e.**, s. 13; Nezih Demirtepe, “ABD ile İngiltere’nin Bombalamak Üzere Hazırladığı Irak’ın (Büyük Kooperatifçi Mithat Paşa’nın Valiliği’nde Geçen) 782 Günü”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 794, Şubat 2003, s. 37; Süleyman Kurt, “Türkiye Konut Politikaları ve Yapı Kooperatifçiliği”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 796, Nisan 2003, s. 6; Zafer Babagiray, **a.g.e.**, s. 84; “Kurumumuz Eski Başkanı Hüsnü Poyraz’la Söyleşi”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 800, Ağustos 2003, s. 48; Yavuz Selim Köşger, **a.g.e.**, s. 23; Ziya Gökalp Mülâyim, **Genel ve Tarımsal Kooperatifçilik**, Bilgi Yay., Ankara 1975. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Memleket Sandıklarının kooperatif benzeri kuruluşlar olduğunun genellikle kabul edildiğini, ancak Mithat Paşa’nın kooperatifçilikten ziyade modern bankacılığın öncüsü olduğunu ifade etmiştir. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, **Türkiyede Kooperatifçilik-Tatbikî Sosyoloji Denemesi**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yay., İstanbul 1953, s. 85; A.g.y., “Türkiye’de Kooperasyon ve Öncüler”, **Nazarî ve Tatbiki Kooperatifçilik Denemesi**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yay., İstanbul 1967, s. 99.

(Darlehenskassenverein-Ödünçleme Sandığı Derneği) kurduğunu ve bu türden kuruluşların dördüncüsünün 1863 yılında meydana getirildiğini belirtmiştir. Savran, adı geçen sandıkların Raiffeisen'in kuruluşlarıyla ortak zihniyet ve amaç noktalarının olduğunu dile getirmiştir¹⁰³.

Süheyp Nizami Derbil, Mithat Paşa'nın Memleket Sandıkları kuruluşunu kendi kendine bulup ortaya çıkardığının anlaşıldığını ve bunu orijinal bir girişim olduğunu kabul etmektedir. İlk Memleket Sandığının 1863 yılında kurulmasına karşılık Raiffeisen'in ilk defa kredi kooperatifi prensiplerini 1864 yılında belirttiğini ifade etmiştir. Derbil, Mithat Paşa'nın Memleket Sandığını, Raiffeisen'in prensiplerini belirtmeden önce kurduğunu dile getirmiştir. Mithat Paşa, bu sandıklarla daha geniş ölçüde, faydalar sağlamış ve daha kapsamlı bir çığır açmıştır. Sandıklarla açılan bu çığırlardan da bugünkü Ziraat Bankası doğmuştur¹⁰⁴.

Mithat Paşa'nın teşebbüsünün orijinalliği¹⁰⁵ hakkında fikir sahibi olabilmek için Memleket Sandıkları ile Raiffeisen Kooperatifleri¹⁰⁶ arasında benzerlikleri ve farklılıkları açıklamak gerekir. Memleket Sandıkları ile Raiffeisen Kooperatifleri arasındaki benzerlikler şunlardır¹⁰⁷:

1. Her iki kuruluş da, çiftçilere zirâî kredi desteği sağlamak amacıyla oluşturulmuştur.
2. Raiffeisen'in kendi kendine yardım (Selbsthilfe) kuralıyla Mithat Paşa'nın Memleket Sandıklarının dayandığı imece usulü ve geleneği aynı anlamdadır.
3. Her ikisinde de, kendi kendini idare (Selbverwaltung) denen demokratik bir yönetim uygulanmıştır. Raiffeisen Kooperatiflerindeki yöneticiler ve Memleket Sandıklarındaki vekil veya sandık eminleri seçimle belirlenmiştir.

¹⁰³ Cevdet Nasuhi Savran, **a.g.e.**, s. 35.

¹⁰⁴ Süheyp Nizami Derbil, **a.g.e.**, s. 44.

¹⁰⁵ Ziya Gökalp Mülayim, dünya kooperatifçilik tarihinde hiçbir tarım kooperatifinde Memleket Sandıklarındaki gibi sermaye sağlama usulünün uygulanmamış olmasının, Mithat Paşa'nın kurduğu ve geliştirdiği sandıkların önemini ve orijinalliğini artırdığını ifade etmiştir. Ziya Gökalp Mülayim, **Kooperatifçilik**, Yetkin Yay., Ankara 1992, s. 37;

¹⁰⁶ Raiffeisen Kooperatifleri hakkında bkz. Asım Süreyya İloğlu, **İsviçrede Raiffeisen Sistemi Karşılıklı Kredi Sandıkları (Zirâî Kredi Kooperatifleri)**, T.C. Ziraat Bankası Matbaası, Ankara 1961.

¹⁰⁷ Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 100-101; Ferhat Erçin, **Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Kooperatifçiliği**, Der Yay., İstanbul 2004, s. 14-15; Seyfullah Akbolat, **Türkiye'de Kooperatiflerin Doğuşunda Devlet Etkisi ve Memleket Sandıkları**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Kooperatifçilik Bilim Dalı, İstanbul 2012, s. 79.

4. Raiffeisen, dinî ve siyasî tarafsızlığa, Mithat Paşa da, Müslüman-Hristiyan ayrımı yapmamaya dikkat etmiştir.
5. Her iki kuruluş da, kredilerin üretime harcanması kuralı vardı.
6. Her iki kuruluşun kârının çoğu ya da bir bölümü hayır işlerine harcanırdı.
7. Her ikisinde de, ücret almadan görev yapılması ortak ilkelerdendi. Fakat Raiffeisen Kooperatifleri'nde vezneciye, Memleket Sandıklarında dışarıdan göreve getirilen kâtime maaş verilirdi.
8. Her iki kuruluştaki da, giriş parası veya kaydiye denilen ücret alınır.
9. Raiffeisen sistemi, Almanya'nın komşusu olan devletlere, Mithat Paşa'nın Memleket Sandıkları da, Balkan devletlerine örnek olmuştur.

Mithat Paşa'nın kurduğu Memleket Sandıkları ile Frederich Wilhelm Raiffeisen'in kurduğu kooperatifler arasındaki farklılıklar şunlardır¹⁰⁸:

1. Raiffeisen Kooperatifleri'nde ortaklık payı yoktur. Bununla ilgili uygulama, Raiffeisen'in ölümünden (1889) sonra uygulanmaya başlamıştır. Memleket Sandıklarında ise, üyeler işledikleri arazinin ürün bedellerinden veya sahip oldukları her çift öküz için yarımşar kile¹⁰⁹ (15 kg) tahıldan oluşan bir ortaklık payı ile katılmışlardır.
2. Raiffeisen Kooperatiflerinde ortaklaşa sorumluluk anlayışı vardır. Bundan dolayı, ortaklar kooperatifin borçlarından dolayı bütün mal varlıkları ile sorumludurlar. Memleket Sandıklarında ise, bu şekilde hukuki gereklilik yoktur.
3. Raiffeisen Kooperatifleri'nde sadece ortaklara kredi verilmiştir. Memleket Sandıklarında ise, ortak olmayanlara da kredi verilmiştir. Bu yönüyle sandıklar daha faydacı ve insancıl bir tutum sergilemiştir. Ancak, bu durum zamanla ihtiyacı olmayan kişilerin sandıktan kredi almasına ve suiistimallerle kuruluşun yıkılışına zemin hazırlamıştır.

¹⁰⁸ Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 101-102; Ferhat Erçin, **a.g.e.**, s.16-17; Seyfullah Akbolat, **a.g.e.**, s. 79-80.

¹⁰⁹ Kile: Hububat ölçüğü olarak kullanılan bir tabirdir. İstanbul kilesi, İbrail kilesi gibi çeşitli türleri vardır. İstanbul kilesi zahirenin cinsine göre 18-20 okka, ortalama 25 kg, İbrail kilesi ise 70-80 okka, ortalama 100 kg'dir. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. II, MEB Basımevi, İstanbul 1993, s. 281.

4. Raiffeisen Kooperatifleri, bir-iki köylük dar bir alan içinde çalışmışlardır. Mithat Paşa ise, Memleket Sandıklarında bir kazayı ölçü almıştır. Kaza merkezlerinde bulunan sandıklardan, sandıklara bağlı olan bütün köyler kredilerini gelip almışlardır.
5. Raiffeisen Kooperatifleri'nde para konusunda sıkıntıya düşüldüğünde, dışarıdan borç alınarak ortaklarına dağıtılmıştır. Memleket Sandıkları ise, kendi imkânlarıyla yetinmesini bilmiştir.
6. Memleket Sandıklarında alınan borcun vadesi bir seneyi geçmemiş olmasına rağmen, Raiffeisen Kooperatifleri'nde ise, bir seneyi aşabildiği gibi kimi zaman da on seneye kadar uzayabilmiştir.
7. Memleket Sandıkları, Menâfi Sandıklarına dönüştürdükleri 1883 yılından sonra vergi kaynağı ile beslenmişlerdir. Raiffeisen Kooperatifleri'nde böyle bir duruma rastlanmamıştır. Osmanlı Devleti'nde, devlet yardımı daha somuttur.
8. Raiffeisen Kooperatifleri, Almanya'da bir birlik çatısı altında birleşmişler ve ayrı bir bankaya sahip olmuşlardır. Ancak, Memleket Sandıklarındaki çalışmalar bu şekilde bir bilinçten ve düzenden yoksun kalmıştır. Bundan dolayı, Memleket Sandıkları varlıklarını sürdürmemişlerdir.
9. Raiffeisen'de koyu bir Hristiyan taassubu bulunmaktadır. O, kooperatiflerini de dinî kural ve inançlara bağlamıştır. Mithat Paşa ise dinî taassuba sahip değildir. Onun dayandığı esas, millî bir müessese olan imece geleneğidir.

Raiffeisen Kooperatifleri ile Mithat Paşa'nın Memleket Sandıklarının farklılıkları, daha çok usulle ilgilidir. Her ikisinin de amacı, çiftçileri tefecilerin ellerinden kurtarmak ve onlara ihtiyaçları olan zirâî krediyi sağlamaktır. Her iki kişi de, birbirinden habersiz olarak, ayrı yerlerde ancak aynı yıllarda, aynı gayeye bağlı benzer kurumlar oluşturmuşlardır¹¹⁰. Bu sebeple, Mithat Paşa'nın sandıklarla ilgili özgün¹¹¹ bir girişiminin olduğu söylenebilir.

¹¹⁰ Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 102.

¹¹¹ Yakup Durmaz, "Türkiye'de Kooperatifçiliğin Gelişimi ve Geleceği", **Karınca Kooperatif Postası**, S. 813, Eylül 2004, s. 42; Nezh Demirtepe, "20 Kasım 1863-20 Kasım 2003 Türk Kooperatifçiliği ve T.C. Ziraat Bankası 140 Yaşında...", **Karınca Kooperatif Postası**, S. 803, Kasım 2003, s. 38; Yavuz Koca, **a.g.e.**, s. 2. İslam ülkelerinde kooperatifçilik Avrupa'da olduğu gibi gelişmemiştir. Yalnız köylü

Memleket Sandıkları gibi iyi niyetlerle kurulan bir kuruluşun, sermayesini oluşturma biçiminin angarya¹¹² olarak değerlendirilmesi, gördüğü iyiliği unutmaktan başka bir şey değildir. Memleket Sandıkları kooperatiflere benzer özellikler taşımasına rağmen, kendine özgü ilkeleri olan bir kurumdur. Tefecilerin elinden kurtarılan köylünün, kendi refahı için az dahi olsa zahmete katlanması kadar doğal bir şey yoktur. İnsanların, hiçbir zahmete katlanmadan rahmete kavuşmaları mümkün değildir. Her dönemde, devlet adamları tarafından yapılan bazı girişimleri suiistimale uğratanlar olmuştur. Memleket Sandıkları çalışmalarını da aksatan bazı gelişmeler yaşanmıştır. Ancak yaşanan bazı olumsuzlukların, yapılan faydalı işleri gölgede bırakmaması gerekir. Memleket Sandıkları kendi iç hesaplaşmasını gerçekleştirerek, zaman içinde Ziraat Bankasına kadar varan bir değişime uğramıştır. Mithat Paşa'nın Memleket Sandıkları girişimi dönemin şartları içinde değerlendirildiğinde, dünya kredi tarihinde göz ardı edilemeyecek bir gelişmedir.

kooperatifleri, Mısır'da, Hindistan'da ve Türkiye'de görülmüştür. Gerhard Kessler, **Kooperatifçilik**, Çev. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yay., İstanbul 1940, s. 66-67.

¹¹² Suphi Nuri İleri, Memleket Sandıklarında hürriyetin olmadığını iddia etmiştir. Ona göre, bunun en önemli göstergeleri, köylünün zorunlu olarak ürününden bir kısmını parasız vermesi, angarya olarak devlet topraklarında çalışması, aşara eklenen bir miktar ile milletin sandıklara sermaye hazırlanmasına mahkûm ve mecbur edilmesidir. Suphi Nuri İleri, **Kooperativler**, T.C. Maarif Vekilliği Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Talebe Neşriyat ve Yardım Bürosu Yay., İstanbul 1941, s. 145. Bekir Koç ise, Memleket Sandıkları sermayesi oluşturulurken yarım dönüm arazide yetiştirilecek ürünlerin bakımının angarya ya da külfet haline gelmemesi için Niş'teki gibi tatil günlerinin çalışma günü olarak tespit edildiğini ifade etmiştir. Bekir Koç, **Midhat Paşa (1822-1844)**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakınçağ) Anabilim Dalı, Ankara 2002, s. 32.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEMLEKET SANDIKLARI

1. Memleket Sandıklarının Kuruluş Amacı

19. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı Devleti'nde ekonomik faaliyetin hiçbir alanında batı ve merkezi Avrupa'da olduğu gibi bir kredi teşkilatı yoktu. Devletin ve kişilerin malî ve iktisadî işlerinde onlara yardım eden ve belirli kurallara dayanarak çalışan özel ve resmî kredi kurumları henüz kurulmamıştı¹¹³. Osmanlı Devleti'nde Avrupa gibi düşük ve uygun faizli borç para verecek bankalar kurulmasını temin edecek derecede bir eğilim ve alt yapı da yoktu¹¹⁴. Osmanlı topraklarında banka görevini, tamamen istediği gibi hareket eden ve Türk olmayan sarraflar yapıyordu. Yabancı sermayelerle birbiri ardınca kurulmaya başlanan bankalar da, kolayca ve daha fazla para kazanma imkânını buldukları ticaret alanında işlem yapıyorlardı. Bu bankalar, zirâî krediyle uğraşmıyorlardı. Böylece, ziraat alanında çalışan küçük ve büyük üreticilerin kredi istekleri karşılıksız kalmıştı. Bunun yanı sıra, zirâî üreticiler çok ağır ve zor şartlar altında kredi bulabiliyordu¹¹⁵.

Çiftçiler, sürekli muhtaç oldukları borç para için zorunlu olarak tefecilere başvurmuşlardı. Ayrıca, ağır ve aşırı faiz yükünden dolayı, elde ettikleri ürünlerin faydasını da görememişlerdi¹¹⁶.

19. yüzyılda, tarım kredisinin belli bir teşkilata bağlanarak karşılanması ihtiyacı doğmuştu. Tarımsal üretimin daha önce bulunduğu kapalı aile çevresinden çıkarak, yavaş yavaş piyasa ekonomisine bağlanması meselesi, bu geçiş devresini kolaylaştırmıştır. Bu durum, tarımsal üretimin kendine özgü gereklerine uyacak bir kredi teşkilatı meydana getirilmesini zorunlu kılmıştır¹¹⁷.

¹¹³ Yusuf Saim Atasagun, **Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası 1888-1939, C. 1: Türkiye'de Zirâî Kredi**, Kenan Basımevi, İstanbul 1939, s. 1.

¹¹⁴ Ali Haydar Midhat, **a.g.e.**, s. 49.

¹¹⁵ Yusuf Saim Atasagun, **a.g.e.**, s. 1.

¹¹⁶ Ali Haydar Midhat, **a.g.e.**, s. 49.

¹¹⁷ "Tarım Kredi Kooperatifleri Nasıl Kuruldu ve Gelişti", **100. Yılda T.C. Ziraat Bankası Kooperatifçilik Çalışmaları 1863-1963**, T.C. Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürlüğü Yay., Haz. Kooperatifler Müdürlüğü Yayın ve Araştırma Servisi, İstanbul 1964, s. 25.

Memleket Sandıkları ilk defa Niş Sancağı'nda kurulmuş olup, Türk toplumunda komün¹¹⁸ bankacılığın ilk örneğidir. Ayrıca, bu sandıklar Türkiye'de bankacılığın başlangıcıdır. Böylece mahalli idareler ekonomik alanda kendi finansmanları için bir atılım yapmıştır. O dönemde esnaf sandıkları olan Avarız Sandıkları iflasın eşiğindeydi. Tuna Vilayeti, Memleket Sandıklarının kurulmasıyla bu kurumları geliştirecek istisnai bir kredi kurumu meydana getirmiştir¹¹⁹.

Tarım alanında kredi bulmanın zorluklarını ve çeşitli yöntemlerle alınan murâbaha¹²⁰ kredisinin büyük zararlarını değerlendirerek buna karşı ilk defa mücadele ederek çare arayan devlet adamı Mithat Paşa'dır¹²¹.

Mithat Paşa, 1858 yılında yaptığı altı aylık Avrupa seyahatinde¹²², yeni iktisadî çalışmalar ve sosyal gelişmeler konusunda araştırmalar yapmıştır. Ayrıca, İngiltere'nin Manchester metropolü yakınlarındaki Rochdale şehrinde kurulan kooperatifçilik oluşumları konusunda da bilgi edinmiştir¹²³.

Memleket Sandıklarının oluşum dönemi 1861 ile 1863 yılları arasındır. Bu dönem, günümüzdeki Ziraat Bankasının temelini oluşturan sandıkların yapılanması için aynı zamanda bir hazırlık dönemi olmuştur¹²⁴. Mithat Paşa, Niş¹²⁵ ve Tuna valiliği¹²⁶

¹¹⁸ Komün: Beraber çalışıp geliri paylaşmak üzere bir araya gelen topluluk anlamındadır. Şükrü Halûk Akalın vd., **a.g.e.**, s. 1469.

¹¹⁹ İlber Ortaylı, **Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yay., Ankara 1974, s. 46.

¹²⁰ Murâbaha: Malın peşin fiyatı üzerine genel olarak yıllık %10-15 gibi bir kâr eklenerek yapılan işlemdir. Hamdi Döndüren, "Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye'de Faizsiz Bankacılık Tecrübesi", **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 17, S. 1, 2008, s. 6.

¹²¹ Yusuf Saim Atasagun, **a.g.e.**, s. 1. Ali Haydar Midhat, Mithat Paşa'nın görev yaptığı hemen her yerde milletin sorunlarına kayıtsız kalmadan önemli çalışmalar yaptığını dile getirmiştir. Ali Haydar Midhat, **Hatıralarım (1872-1946)**, Mithat Akçin Yay., İstanbul 1946, s. 68.

¹²² Mithat Paşa, 1858'de aldığı altı aylık izninde Paris, Londra, Viyana ve Belçika gibi Avrupa'nın önemli merkezlerini dolaşmıştır. Medeniyetin eserlerini görmüş ve ayrıntılı bilgi almıştır. Bu seyahat, daha önce öğrenmeye çalıştığı Fransızca'nın da ilerlemesine yardım etmiştir. İbnülemin Mahmut Kemal İnal, "Ahmed Midhat Paşa", **Son Sadrazamlar (Bütün Eserleri)**, C. 1, Dergah Yay., İstanbul 1982, s. 317; İsmet Parmaksızoğlu-Y.Ö., "Mithat Paşa (Hâfız Ahmed Şefik Midhat Paşa)", **Türk Ansiklopedisi**, C. XXIV, MEB Yay., Ankara 1976, s. 251.

¹²³ Nezhir Demirtepe, "Doğumunun 131. Yılında Ülkemiz Kooperatifçiliğinin Öncüsü... Mithat Paşa ve Rusçuk", **Karınca Kooperatif Postası**, S. 797, Mayıs 2003, s. 29.

¹²⁴ Seçil Akgün, "Midhat Paşa'nın Kurduğu Memleket Sandıkları: Ziraat Bankası'nın Kökeni", **Uluslararası Midhat Paşa Semineri Bildiriler ve Tartışmalar Edirne, 8-10 Mayıs 1984**, TTK Yay., Ankara 1986, s. 191.

¹²⁵ Midhat Paşa'nın Niş valiliği hakkında bkz. Nejat Göyünç, "Midhat Paşa'nın Niş Valiliği Hakkında Notlar ve Belgeler", **Tarih Enstitüsü Dergisi (Prof. Tayyip Gökbilgin Hatıra Sayısı)**, S. 12 (1981-1982), İstanbul 1982, s. 279-316.

¹²⁶ Mithat Paşa Tuna valiliği sırasında önemli çalışmalar yapmıştır. Özellikle bayındırlık hizmetleriyle vilayetin imarını sağlamıştır. Asfaltlı yollar, köprüler, sokak ışıkları, kamu binaları, okullar yaptırmıştır.

yaptığı sırada, bölgede pek çok faydalı işler gerçekleştirmiştir. Bunlardan birisi de, çiftçilere düşük faizle ve kolaylıkla kredi vermek amacıyla kurduğu Memleket Sandıklarındır¹²⁷. Mithat Paşa, ilk olarak isyanlarda etkili olan çiftçilerin iki yıllık vergi borçlarının affedilmesi doğrultusunda çalışmalar yapmıştır. Bunun ardından, vergilerin adil bir şekilde dağıtımına özen göstermiştir. Gospodarların¹²⁸ çiftçiler üzerindeki haklarını kısıtlamış ve mevcut borçların gerçek olup olmadığı konusunda bir komisyon aracılığıyla inceleme yaptırmıştır. Komisyonun abartılı bulduğu borçların bazılarını iptal ettirmiş, bazıları için de yeni oranlar tespit ettirmiştir. Mithat Paşa, bu gibi önlemlerin köylülerin merkezi otoriteyle olan bağlarını güçlendirmede yeterli olmadığını görmüştür. Bu sebeple, bir çiftçi yardımlaşma sandığı olan Menâfi-i Umûmiyye Sandıklarını kurmuştur¹²⁹. Memleket Sandıkları, ilk olarak 20 Kasım 1863 tarihinde Bulgaristan ile eski Yugoslavya sınırında bulunan Şehirköy (Pilot) kasabasında¹³⁰ kurulmuştur¹³¹.

Böylece, bölgedeki zirâî hayatın canlandırılması büyük oranda başarılı ve çiftçilerin tefecilerin elinden kurtulmaları için kredi veren Memleket Sandıklarının ilk

İlk defa vapur hizmeti verilmeye başlanmıştır. Avrupa'dan ithal edilen makinelere sahip model çiftlikler oluşturulmuş ve bunların hepsi vilayette refah artışını sağlamıştır. Yusuf Pustu, "Yerel Yönetim Geleneğimizde Dünden Bugüne İl Özel İdareleri" **Karınca Kooperatif Postası**, S. 814, Ekim 2004, s. 48.

¹²⁷ Yusuf Saim Atasagun, **a.g.e.**, s. 2.

¹²⁸ Gospodarlık: Balkanlar'da Osmanlı hâkimiyeti devrinde idarecilik, toprak ağalığı anlamında kullanılan bir unvan ve müessesedir. İlber Ortaylı, "Gospodarlık", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 14, TDV Yay., İstanbul 1996, s. 115.

¹²⁹ Bekir Koç, "Midhat Paşa'nın Niş ve Tuna Vilayetlerindeki Yenilikçi Valiliği", **Kebikeç**, S. 18, Alp Matbaası, Ankara 2004, s. 411.

¹³⁰ Günümüzde, Pilot (ŞehirKöy) Sırbistan/Karadağ Birliği'ne bağlı Sırbistan Cumhuriyeti'nin Niş şehrine 76 km, Bulgaristan sınırına 24 km uzaklıktadır. Nezih Demirtepe, "20 Kasım 1863-20 Kasım 2003 Türk Kooperatifçiliği ve T.C. Ziraat Bankası 140 Yaşında...", **Karınca Kooperatif Postası**, S. 803, Kasım 2003, s. 38. Günümüzde yaklaşık 30 bin nüfuslu küçük bir kent olan Pilot'ta (Şehirköy) Osmanlı döneminde, özellikle bağcılık ve halıcılık gelişmiştir. Daha sonra da lastik sanayisi kurulmuştur. Bülent Ecevit, kendi siyasî hareketleriyle ortaya atılan "*Köykent Projesi*" ile Şehirköy arasındaki isim benzerliğine dikkat çekmiştir. Ona göre, Mithat Paşa giriştiği atılımlarla köy ve kent ayrımını zamanla giderecek ve tarımsal gelişmeyi sınaileşmeye de dönüştürecek bir düzen öngörmekteydi. Bu nedenle, köylülükle kentliliği, tarımla sanayiye, en azından bağdaştıran bir yer seçmiştir. Bülent Ecevit, **Mithat Paşa ve Türk Ekonomisinin Tarihsel Süreci**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2009, s. 8-9. Bugün Köykent Projesi'nin yerini, köylere hizmet götürme ya da köylerin alt yapısını desteklemek amacıyla oluşturulan "*Köydes Projesi*" almıştır. Ahmet Bayaner vd., "Kırsal Kalkınmaya Dönük Kamu Politikaları: Tarımsal Transferler Örneği", **10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi**, C. 1: Tarım, Yoksulluk ve Kalkınma, Konya 5-7 Eylül 2012, s. 96. Nezih Demirtepe, Ecevit'in Mithat Paşa ile Mustafa Kemal Atatürk'ün yenilikçilik bakımından birbirlerini tamamlayan iki süreç oldukları görüşüne yer vermiştir. Nezih Demirtepe, "Ülkemiz Kooperatifçiliğinin Kurucusu Mithat Paşa ve Suriye Valiliği (10 Aralık 1878-04 Ağustos 1880)", **Karınca Kooperatif Postası**, S. 832, Nisan 2006, s. 28.

¹³¹ Bekir Koç, **a.g.e.**, s. 411; Yusuf Saim Atasagun, **a.g.e.**, s. 2; Süleyman Demirci, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Milliyetçiliğin Doğuşu: 1839-1870 Bulgar Milli Hareketine Osmanlı Hükümeti Nasıl Karşılık Verdi?", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 22, 2007/1, s. 430.

çekirdeği oluşturulmuştur¹³². Arslan Ergüç, bu sandıklarla çiftçilerin tefecilerin elinden kurtarıldığını ifade etmiştir¹³³. Memleket Sandıkları, %900 faiz alan murâbahacılara (tefecilere) karşı köylüyü koruyan önemli bir kalkan vazifesi görmüştür¹³⁴.

Mithat Paşa tarafından kurulan Tuna gazetesinin¹³⁵ ilk sayısında, Tuna Vilayeti'nde bulunan memleketlerde ziraat ve zanaat işlerine yardım için birer Memleket Sandığı kurulmasının planlandığı ifade edilmiştir. Bunların sermayesi, ürünlerin aşarından yararlanan yerlerin halkının birleşmesiyle toplanan hububat değerlerinden meydana gelmiştir. Menâfi-i Umûmiyye Sandıkları ilk olarak, Rusçuk, Eski Cuma, Niş, Şehirköyü, Leskofça ve diğer kazalarda meydana getirilmiştir. Adı geçen sandıklar, aylık yüzde bir faiz ile ve yürürlükte olan şartlarda ziraatçı ve zanaat sahiplerinden isteyenlere akçe borç vermeye başlamıştır. Bundan dolayı, adı geçen sandıkların meydana getirilmesi, aylık yüzde üç, beş veya daha fazla faiz ile halkı soymakta olan tefeci takımının ve vurgun sahiplerinin menfaatine dokunmuştur. Adı geçen sandıkların kurulması, halk tarafından özellikle çiftçilik ve ziraat bakımından faydalı ve hayırlı işlerden sayılmıştır¹³⁶.

Balkanlar'daki iç karışıklıkların dış müdahalelere daha fazla zemin hazırlamasını önleme gayretinde olan Sadrazam Fuad ve Hariciye Nazırı Âlî Paşalar, Mithat Paşa'yı 1864 yılında İstanbul'a çağırarak yeni oluşturulması düşünülen vilayet usulünün hazırlık çalışmalarına katılmasını sağlamışlardır. Altı aylık bir çalışma sonucunda 7 Kasım 1864'te ilan edilecek olan yeni vilayet nizamnamesinin¹³⁷ örnek

¹³² Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 189; Hasan Aksakal, "Tanzimatın İki Yüzü: İcraatları ve Temsil Ettikleri Değerler Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Reformculuk Analizi: Midhat Paşa ile Sultan II. Abdülhamid", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal Of International Social Research)**, C. 2, S. 9, 2009, s. 15.

¹³³ Arslan Ergüç, **Mithat Paşa**, Şahap Kitabevi, Konya 1959, s. 8.

¹³⁴ Suphi Nuri İleri, **a.g.e.**, s. 144. Bekir Koç, Memleket Sandıklarının temelde köylü sınıfının sömürülmeden yaşamalarını sağlayacak bir yardımlaşma fonu olarak hizmet verdiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte, sandıkların piyasaların ihtiyaç duyduğu Batı tarzı finansman kurumlarının da ilki olduğunu dile getirmiştir. Bekir Koç, **a.g.e.**, s. 414.

¹³⁵ Tuna gazetesini hakkında daha geniş bilgi için bkz. Osman İbrahimov, **Tuna Vilâyet Gazetesi (1865-1866)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Ankara 2006; Uygur Kocabaşoğlu, "Tuna Vilayet Gazetesi", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S. 2, Ankara Ocak 1991, s. 141-149.

¹³⁶ **Tuna**, Nr. 1, 6 Şevval 1281 (4 Mart 1865), s. 1-2.

¹³⁷ Tuna Vilayeti Nizamnamesi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. "Tuna Vilâyeti Nâmıyla Bu Kerre Teşkil Olunan Dâ'irenin İdâre-i Umûmiyye ve Husûsiyyesine ve Ta'yîn Olunacak Me'mûrlarının Suver-i İntihâbiyyeleriyle Vezâ'if-i Dâ'imesine Dâ'ir Nizâmname-i Medir." **Takvim-i Vekayi**, def'a 773, 7 Cemaziyelahir 1281 (7 Kasım 1864), s. 2-4; A.g.n., **Düstûr**, Def'a-i Sâniye, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1282 (1866), s. 517-536; A.g.n., Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Yerel Yönetim Metinleri III: Tuna Vilâyeti

uygulamasını için seçilen ve merkezini Rusçuk olarak belirlendiği, Silistre, Vidin ve Niş eyaletlerinin birleştirilmesiyle oluşturulan Tuna Vilayeti Valiliği Ekim 1864'te Mithat Paşa'ya verilmiştir. Mithat Paşa'nın bugünkü Bulgaristan'ın büyük bir bölümünü oluşturan Tuna Vilayeti'nde üç buçuk yıl boyunca yaptığı önemli hizmetlerden birisi de, ziraatçılığın geliştirilmesi amacıyla Menâfi-i Umûmiyye Sandıklarının kurulmasıdır¹³⁸.

Mithat Paşa, sandıkların meydana getirilmesi için gerekli olan sermayenin sağlanmasında karşılaşılan zorlukları görmüştür. Bundan dolayı, adı geçen sandıkların

Nizâmnâmesi”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C. 5, S. 2, Mart 1996, s. 67-81; “Vilâyet Nizâmnâmesi”, 7 Cemazeyilahir 1281 (7 Kasım 1864), **Düstur**, I. Tertip, C. I, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1289, s. 608-624; A.g.n., Erkan Tural, “Bir Belge: 1861 Hersek İsyanı, 1863 Eyalet Teftişleri ve 1864 Vilâyet Nizâmnâmesi”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C. 13, S. 2, Nisan 2004, s. 93-123. İlber Ortaylı, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin vilâyet örgütünde meydana gelen değişimlerden bahsederken, vilâyette oluşturulan kurullar arasında Menâfi-i Umûmiyye Sandığı'nı da zikretmektedir. İlber Ortaylı, **Türkiye İdare Tarihi**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yay., Doğan Basımevi, Ankara 1979, s. 291.

¹³⁸ Gökhan Çetinsaya-Şit Tufan Buzpınar, “Midhat Paşa”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 30, TDV Yay., İstanbul 2005, s. 8. Mithat Paşa'nın, Tuna Vilayeti Valiliği (1864-1868) sırasında balkanlarda yaptığı çalışmalar, Rusya ve diğer Avrupa devletlerinin bölgedeki bölücü faaliyetlerine karşı önemli bir kalkan vazifesi görmüştür. Ancak Mithat Paşa'dan önce sadrazamlık görevine gelen Mahmut Nedim Paşa (1. Sadareti: 7 Eylül 1871-31 Temmuz 1872, 2. Sadareti: 26 Ağustos 1875-12 Mayıs 1876), özellikle Rusya'nın bölgedeki çıkarlarına uygun hareket etmiştir. Rusya'nın İstanbul büyükelçisi General Nikolay Pavloviç İgnatyev ile olan yakın ilişkileri sonucunda Osmanlı Devleti'ni Rusya dış siyasetini takip eden bir devlet haline getirmiştir. Abdurrahman Şeref Efendi, Mahmut Nedim Paşa'nın bu tutumunu sert bir dille eleştirmiştir. Abdurrahman Şeref, **Tarih Konuşmaları (Tarih Musahabeleri)**, Haz. Eşref Eşrefoğlu, Kavram Yay., İstanbul 1978, s. 130. Ahmet Hamit Ongunsu da, aynı şekilde Mahmut Nedim Paşa'nın Rus büyükelçisi İgnatyev ile olan yakın ilişkilerine ve bunun sonucunda Osmanlı Devleti'ni düşürdüğü kötü duruma dikkat çekmiştir. Ahmet Hamit Ongunsu, “Abdülaziz”, **İslâm Ansiklopedisi (İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati)**, C. 1, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1965, s. 59. Mehmed Zeki Pakalın, Mithat Paşa'nın Tuna Vilayeti'nde bulunduğu üç yıl içinde Rus Çarlığı'nın kıskırtmasıyla meydana çıkan haydutluğu kaldırdığını ifade etmiştir. Mehmed Zeki Pakalın, **Son Sadrâzamlar ve Başvekiller**, C. 1, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1940, s. 200. Maria Todorova, Mithat Paşa'yı ilk Osmanlı anayasasının babası, ünlü Osmanlı reformcusu ve milliyetçi bir kişi olarak tanımlamıştır. Maria Todorova, **Balkanlar'ı Tahayyül Etmek (Imagining the Balkans)**, Çev. Dilek Şendil, İletişim Yay., İstanbul 2010, s. 331-332. İlya Karaçov, Bulgarların ihtilale sevk edildiğini, Mithat Paşa'nın her alanda yaptığı yeniliklerin özellikle rüşvetçi memurlar tarafından hoş karşılanmadığını dile getirmiştir. Menfaatleri zarar gören bu kişilerin bununla da yetinmeyip, Mithat Paşa'ya “Gâvur Paşa” dediklerini ifade etmiştir. Karaçov, Mithat Paşa'nın Tuna Valiliği sırasında bölgede sefalet, kargaşa, hırsızlığın hüküm sürdüğünü, ekonominin Rum ve Yahudi tefecilerin zulmü altında ezildiğini, ticaretin çok kötü sarsıldığını, çiftçilerin ise faizcilerin esiri haline geldiğini ifade etmiştir. Mithat Paşa'nın, bu faizciler ile mücadele etmek için Tuna Vilayeti'nin her kaza merkezinde Memleket Menâfi (Yardım) Sandıklarını kurduğunu dile getirmiştir. Karaçov, bahsedilen sandıkları Ziraat Kasaları olarak da adlandırmıştır. İlya Karaçov, “Bulgaristan'daki İlk Kooperatifçi Mithat Paşa”, Çev. Hüseyin Memişoğlu, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 795, Mart 2003, s. 12-14. Slavka Dragonova da, Memleket Sandıkları için Ziraat Kasaları ifadesini kullanmıştır. Slavka Dragonova, **Tuna Vilayeti'nin Köy Nüfusu**, TTK Yay., Ankara 2006, s. 177. Niyazi Acun, bütün hayatını memleketine hizmet ile geçiren Mithat Paşa'nın Tuna ve Bağdat Valilikleri zamanında kurduğu bu yardım ve kredi teşkilatının, bugün hâlâ ayakta duran mükemmel birer tesis olduğunu ifade etmiştir. Niyazi Acun, **Ziraat Tarihimize Bir Bakış, Toprak Mahsulleri Ofisi ve Kuruluş Gayeleri**, Sinan Matbaası, İstanbul 1947, s. 48-49. Mithat Paşa'nın Bağdat Valiliği hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Adem Korkmaz, **Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2005.

tertip şekli, elde edilecek sermayenin idaresi, faydalanma ve elde edilecek kârın harcama şartlarını belirleyen “*Memleket Sandıklarının Suret-i Tertibi ve Sermayesinin İdaresi ve Menâfi’ ve Temettu’âtının Mahall-i Sarfı Hakkında Layihadır*” başlıklı yirmi maddelik bir tüzük kaleme almıştır. Mithat Paşa, adı geçen layihayı ilgili kazalara göndererek Bâb-ı Âliye bir mazbata ekinde sunmuştur. Bu layiha Meclis-i Vâlâda görüşülüp incelenerek 7 Şubat 1865 tarihinde padişahın¹³⁹ emriyle resmen Menâfi Sandıklarının kurulması kabul edilmiştir. Tuna Vilayeti’nden başka Osmanlı Devleti’nin bütün vilayetlerinde Memleket Sandıklarının kurulması için adı geçen layihanın bazı maddeleri genelleştirilip, dokuz madde daha eklenerek 19 Temmuz 1867 tarihinde uygulamaya konulmuştur¹⁴⁰. Bunun ardından, adı geçen sandıklar aynı yıl özel mevzuata tabi tutularak memleketin her tarafına yayılmıştır¹⁴¹. Memleket Sandıkları adıyla 1863 yılında Pirot’ta kurulan mahalli kredi teşkilatı Türklerin ilk millî kredi müessesesi olarak kabul edilmektedir¹⁴².

Yukarıda ifade edilen layihada, Memleket Sandıkları ifadesi yer almasına rağmen, Tuna Vilayeti’nde ilk defa Menâfi-i Umûmiyye Sandıkları adı altında kurulup yaygınlaşmıştır. Bu sebeple, adı geçen vilayet halkı arasında başta olmak üzere, Osmanlı ülkesinin birçok yerinde kısaca Menâfi Sandıkları tabiri kabul görerek kullanılmıştır¹⁴³. 1883 yılından sonra sandıklara konulan Menâfi Hissesi ile bu isim yaygın olarak kullanılmaya başlasa da, daha önceki dönemde bazı yerlerde Menâfi Sandıkları ismine rastlanmaktadır.

¹³⁹ 1863 yılında Mithat Paşa tarafından Memleket Sandıkları hakkında hazırlanan tarifname, Meclis-i Vâlâ tarafından incelenerek Vekiller Heyetinde görüşülüp onaylanmıştır. 1865 yılında, Sultan Abdülaziz’in iradesi alınmıştır. Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 197.

¹⁴⁰ Selda Kılıç, “1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 24, S. 37, Ankara 2005, s. 108.

¹⁴¹ Yusuf Saim Atasagun, **a.g.e.**, s. 2. 1867 yılında yapılan 9 maddelik değişiklikle Memleket Sandıkları Nizamnamesi yürürlüğe girmiştir. Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 197.

¹⁴² Yusuf Saim Atasagun, **İzahlı-Notlu-Mukayeseli Bankalar Kanunu**, Kurtulmuş Matbaası, İstanbul 1958, s. 570.

¹⁴³ Selda Kılıç, **a.g.e.**, s. 108.

2. Memleket Sandıkları Sermayesi

Halkın toprak mahsulleri fazlası olarak hazırlamış oldukları çeşitli zahirelerin¹⁴⁴ satıldıktan sonra elde edilen geliri kazalarda kurulan Memleket Sandıklarına konulmaktaydı. Toplanan bu paralar köylünün malı ve sandığın sermayesi olmuştur¹⁴⁵.

Memleket Sandıklarında bahsedilen tasarruf ve biriktirilen zahireler hangi köy halkının ise, o köyün ihtiyar meclisi ve ileri gelenleri aracılığıyla satılmaktaydı. Ancak, bu zahirelerin satılması işinin yalnız köylülere bırakılması, istenilen fiyatla müşteri bulunmasında ve malın para edip götürülmesinde güçlük çıkmasına sebep olmuştur. Bundan dolayı, malın uygun fiyatla satılmasına ve sattırılmasına hükümet tarafından destek sağlanmıştır¹⁴⁶.

Köylerde biriktirilmiş olan çeşitli zahirelerin miktarı kayıt altına alınmaktaydı. Zahirelerin parça parça satılıp, sandıkların yerleri belli oluncaya kadar başlangıçta emanet olarak ödenen akçelerin Mal Sandıklarına teslim edilmesi gerekmektedir. Buna göre, o kasabanın veya yerin Memleket Sandığı sermayesi ne kadar ise, hesaplanarak verdiği miktar emanet olarak Mal Sandığına teslim edilmiştir. Ayrıca, tamamen geçici bir senet yazılarak, eki de kaza müdürü ve sandık emini tarafından mühürlenmiştir. Bahsedilen senet ise akçeyi getiren kimsenin eline verilerek, bu iş için geçici bir defter tutulmuştur¹⁴⁷.

Her köyün ve kasabanın Memleket Sandığı için hazırlayıp biriktirdiği zahireler satılmaktaydı. Akçe elde etme işi tamamen bitirildikten sonra, ilk önce verilmiş olan ilmühaberler geri alınıp, yukarıda bahsedilen işlem sonucu elde edilen toplam para ne

¹⁴⁴ Zahire: Gerektiği zaman harcanmak üzere ambarda saklanan hubûbat, yiyecek anlamındadır. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 1165.

¹⁴⁵ “**Memleket Sandıklarının Suret-i Tertibi ve Sermayesinin İdaresi ve Menâfi’ ve Temettu’âtının Mahall-i Sarfı Hakkında Nizâmname**”, M. 1, 23 Rebiülevvel 1284 (25 Temmuz 1867), Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Basma Bağışlar Nr. 58, s. 234; **Düstur**, 2. cüz, Matbaa-i Amire, 1289 (1873), s. 387; **Tuna**, Nr. 7, 30 Zilkade 1281 (26 Nisan 1865), s. 1; Süheyp Nizami Derbil, **a.g.e.**, s. 42-43; Bekir Sıtkı Baykal, **Mithat Paşa Siyasi ve İdari Şahsiyeti (T.C. Ziraat Bankası 100. Kuruluş Yılı Armağanı)**, Kırıl Matbaası, 1964, s. 25; Nurettin Hazar, **Tarım Kooperatiflerimizin Kooperatifçiliğimizdeki Yeri**, T.C. Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürlüğü Yay., Ankara 1967, s. 11; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 202.

¹⁴⁶ A.g.n., M. 2, Basma Bğş. Nr. 58, s. 234; **Düstur**, 2. cüz, s. 387; **Tuna**, Nr. 7, s. 1; Belir Sıtkı Baykal, **a.g.e.**, s. 25; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 11; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 202. Köy İhtiyar Heyeti gözetiminde toplanan ürünler, hasat sonunda pazara indirilerek İdare Meclisi vasıtasıyla açık arttırma yöntemiyle paraya çevrilmiştir. Bekir Koç, **a.g.e.**, s. 32.

¹⁴⁷ A.g.n., M. 3, Basma Bğş. Nr. 58, s. 234-235; **Düstur**, 2. cüz, s. 387; **Tuna**, Nr. 7, s. 1; Bekir Sıtkı Baykal, **a.g.e.**, s. 25; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 11; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 202.

miktara ulaşmış ise gönderilen matbu senetlere işlenmekteydi. Bununla ilgili ek de daha sonra sandık vekilleri tarafından mühürlenip köylünün eline verilmekteydi. Eğer akçe kasabının malı ise, senet bütün kasaba halkının güvendiği bir kimseye bırakılmaktaydı¹⁴⁸.

Memleket Sandıklarının açılması için kasaba ve köylerde biriktirilen zahirelerin tam olarak satılıp bitirilmesi gerekiyordu. Ancak yukarıda dile getirildiği sebeple, zahirelerin tam olarak satılıp bitirilmesi zamana bağlıydı. O zamana kadar teslim edilen paraların boşuna durması uygun görülmemekteydi. Bundan dolayı, her kazanın içine aldığı kasaba ve köyün satılacak zahirelerinin bedeli 20.000 kuruşa vardığı zaman oralara Memleket Sandıkları kurulmaktaydı. Belirtilen şartı taşıyan sandıklar kurulmuş ve görev yapmaya başlamıştır¹⁴⁹.

Memleket Sandıklarının kurulduğu ilk yıllarda, Hüdavendigâr Vilayeti'ndeki halkın hazineye bağışlanacak olan dörtte bir vergiyi vermeyerek, sandık kurulması için çaba sarf ettikleri görülmüştür.

Hüdavendigâr Vilayeti Valiliği tarafından, dörtte bir vergiden hisselerini hazineye bağışlamamış olan yerler hakkında sadrazama bir telgraf gönderilmiştir. Karahisar-ı Sahib Sancağı'nda bu durumdaki halkın, adı geçen vergiyi Vilayet Nizamnamesi gereğince yeniden oluşturulan Memleket Sandığına bırakma amacında oldukları ifade edilmiştir. Bu konu, bahsedilen sancak mutasarrıflığından bildirilerek, izin istenmiştir¹⁵⁰.

Hüdavendigâr Vilayeti Valiliği tarafından çekilen yukarıda adı geçen telgraf, Maliye Nezaretine gönderilmiştir. Adı geçen verginin miktarı açıklanmamıştır. Hazine tarafından kayda müracaatla miktarının ve adı geçen halkın istekleri hakkında görüşlerinin bildirilmesi için bir tezkere yazılmıştır¹⁵¹.

Gelirler Muhasebesinden eklenerek sunulan pusulada, adı geçen sancak halkının bağışladığı para hakkında bilgi verilmiştir. Bahsedilen dörtte bir vergiden, o zamana

¹⁴⁸ A.g.n., M. 4, Basma Bğş. Nr. 58, s. 235; **Düstur**, 2. cüz, s. 387-388; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 202.

¹⁴⁹ A.g.n., M. 5, Basma Bğş. Nr. 58, s. 235-236; **Düstur**, 2. cüz, s. 388; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 202-203.

¹⁵⁰ BOA, Meclis-i Vâlâ Riyâseti Belgeleri (MVL), 1054/12, 14 Teşrinievvel 1283 (26 Ekim 1867)

¹⁵¹ BOA, MVL, 1054/12, 4 Recep 1284 (1 Kasım 1867)

kadar hazineye bıraktıkları ve bağışladıkları paralardan geri kalanının miktarı 1 yük 79.025 kuruştur¹⁵².

Hüdavendigâr Vilayeti'ne yazılan tezkerede, 14 Teşrinievvel 1283 (26 Ekim 1867) tarihli telgraf Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyyeye gönderilerek Maliye Nezaretiyle haberleşilmiştir. Merkez sancak halkının, anılan dörtte bir vergiden o zamana kadar hazineye bırakıp bağışladıkları paralardan geri kalanının 1 yük 70.952 kuruş olduğu, gelirler muhasebesi tarafından yazılan pusuladan anlaşılmıştır.

Karahisar-ı Sahib Sancağı'ndan elde edilmesi önceden düzenlenen yarı verginin dörtte biri o ana kadar bırakılan ve bağışlanan 170.952 kuruştur¹⁵³.

Memleket Sandıklarının faaliyetlerini düzenleyen yönetmeliğin iki önemli özelliği bulunmaktadır. Bunlardan ilki, bu yönetmeliğin Türkiye'de kredi ilişkilerini düzenleyen ilk mevzuat olması; diğeri ise Memleket Sandıklarının sermayelerinin oluşturulmasıyla ilgili olarak belirlenen yöntemdir. Buna göre, sandıkların sermayeleri bütün üreticilerden bir çift öküz için yarım kile (yaklaşık 15 kg) buğday alınarak sağlanacaktı. Böylece, fazla hayvanı olanlardan fazla buğday alınması ve üreticiler arasında eşitliğin sağlanması amaçlanmıştır. Bu, büyük ölçüde gerçekleştirilmiştir¹⁵⁴. Memleket Sandıklarının kaynağı bu şekilde temin edilmiştir¹⁵⁵.

Memleket Sandıklarında sermayenin toplanması konusunda belirli düzenlemeler yapılmasına rağmen, kimi zaman da uygulamada muhalefetle karşılaşmıştır. Böylece, sandıklara verilmesi gereken gelirler temin edilememiştir.

Batnoz Adası'nda her sene Memleket Sandıklarına verilmesi gereken gelirlerin teslimi konusunda muhalefet edilmiştir. Olay şu şekilde cereyan etmiştir:

¹⁵² BOA, MVL, 1054/12, 15 Recep 1284 (12 Kasım 1867)

¹⁵³ BOA, MVL, 1054/12, 15 Recep 1284 (12 Kasım 1867)

¹⁵⁴ Tuncay Artun, **İşlevi, Gelişimi, Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye'de Bankacılık**, Tekin Yay., İstanbul 1980, s. 31.

¹⁵⁵ A. Hilmi Yücebaş, **Mithat Paşa, Düşünceler, Hatıralar, Fıkralar, Şiirler...**, Osmanbey Basımevi, İstanbul 1944, s. 26-27. Bu uygulama sırasında, tarım yapılamayan arazilere toprağın niteliğine göre hinta (buğday), şair (arpa) ve kokoroz (mısır) ekilmesinin planlanmış ve her haneye yarım dönüm arazi verilerek tohum dağıtılmıştır. Bekir Koç, **a.g.e.**, s. 32. Köylü, ürününden bir miktarını parasız olarak sandığa sermaye olarak vermek yerine, devlete ait topraklarda çalıştırılmıştır. Her çiftçinin bu toprakların yarım dönümünü sürmesi, ekmesi, biçmesi ve elde edilen ürünü İhtiyar Heyetine teslim etmesi kararlaştırılmıştır. Böylece, teslim edilen ürünlerin satılmasıyla elde edilen paraların sermaye olmasına karar verilmiştir. Ancak, bu uygulama beş yıl daha sürdükten sonra yeniden ilk usule dönmüştür. Çift başına iki kilo buğday alınarak sermaye toplanmıştır. Suphi Nuri İleri, **a.g.e.**, s. 145.

Batnoz Adası halkı vekili tarafından yazılan dilekçede, adada bulunan Aya Yani Tanuluga Manastırı'na bağlı arazi ve küçük adaların, halkın tamamına tapuyla ücretsiz dağıtılması ve bırakılması hakkında Aydın'dan bir emirname geldiği ifade edilmiştir. Bunun yerine getirilmesinde görevli olarak, 1285 (1868/1869) senesinde İstanköy Mutasarrıfı Tevfik Paşa valiliğin emirnamesiyle adaya gelmiştir. Onun zamanında, bahsedilen arazi ile adalar, halk tarafından seçilmiş 42 kişinin ad ve sorumluluklarına ücretsiz ve emanet olarak tapuyla bırakılmıştır. Bunların mevcut gelirlerinin memleketin okul ve diğer hayır yerlerine ait olmak üzere, seneden seneye Memleket Sandığına terk ve teslim edilmesine karar verilmiştir. Bu konuda muhalefet etmeleri durumunda ise, mevcut gelirlerin 4 katını tazmine mecbur bulduklarına dair ellerinden 1 yeminname senedi alınmıştır. Bu kişiler, şehir halkının nüfuz sahibi olduğu sözleşmede meclis üyesiydiler. Bundan dolayı, açıklandığı doğrultuda ücretsiz tapu senetlerini ellerine alıp şehre ait 30'ar ve 40'ar dönüm araziye yalnız 4 kuruş ödeyerek tasarruf etme hakkına sahip olmuşlardır. Bununla beraber, adı geçen tarihten içinde bulunulan zamana kadar anılan yerlerin gelirlerinden Memleket Sandığına tek habbe¹⁵⁶ dahi vermemişlerdir. Ayrıca, diğer kişileri de vergi vermemek konusunda kışkırtmakla yetinmemişlerdir. O tarihte, halkın asla fikri alınmadan ve haberi olmadan, az bir oy ile ada idaresinin kaymakamlığa dönüştürülmesine rıza göstermişlerdir. Önceden beri sorumlu oldukları sabit vergilerini ödemeye ehliyeti ve gücü olmayan fakir halktan alınmak üzere, bir de kaymakam maaşına mahsuben senelik 1?560¹⁵⁷ kuruş zam yapıldığı ifade edilmiştir. Adı geçen paraların, yalnız 3760 kuruşunu yukarıda açıklanan arazinin gelirlerine karşılık olarak, doğrudan kendilerinden tazmin edeceklerini ve ödeyeceklerini başka türlü senet ile vaat ve taahhüt etmişlerdir. Ancak, ilgili olan evrakın incelemesinden farklı bir durumun anlaşılacağı ifade edilmiştir. Buna göre, yukarıda açıklandığı gibi 3760 kuruşun ilgili kişilerin senet ve taahhütleri gereğince, adı geçen kişilerden alınmasına dair halk tarafından arka arkaya dilekçe yazılarak, iddialar ortaya atılmıştır. Bunun üzerine, gereğinin yapılması için 26 Mart 1288 (7 Nisan 1872) tarihinde vilayet tarafından harekete geçilmiştir. Hal böyle iken, halk adı geçen yerel hükümetin nüfuzunun tesirinden çekinmiştir. Bundan dolayı, gereğinin yapılmasına teşebbüs edilememiştir. İçinde bulunulan zamana kadar, adı geçen paralar da, bahsedilen

¹⁵⁶ Habbe: Buğday, arpa gibi ufak ve yuvarlak olan şeyler, taneler anlamındadır. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 303.

¹⁵⁷ Belgenin yıpranmış olması nedeniyle rakam tam olarak belirlenememiştir.

araziden bir avuç toprağa sahip ve tasarruf etme hakkı olmayan fakir halktan alınmıştır. Bu durum ise, yalnız adı geçen kişilerin meclis üyesi olmalarından ve yerel hükümet yanında sahip oldukları nüfuzun tesirinden kaynaklanmıştır. Bu kişilerin azledilmesiyle, ilgili durumun eski kaymakam İsmail Efendi'nin götürülmesi ve ifadesinin istenmesinden sonra tam olarak anlaşılacağı açıklanmıştır. Bu dilekçeyi veren kişi, bahsedilen arazinin halkın tamamına dağıtılmasının ve bırakılmasının, kaymakamlığın eskiden olduğu gibi müdürlüğe dönüştürülmesi hususunun vekiller aracılığıyla doğrudan Bâb-ı Âliye müracaatla istendiğini ifade etmiştir. Ancak bu istekler, senelik 3760 kuruş hesabıyla 4 seneden beri halk tarafından ödenmiş olan 15040 kuruş birikmiş parayı kapsamıyordu. Bundan dolayı, adı geçen paraların faiziyle beraber gereken kişilerden alınarak Memleket Sandığına teslim edilmesi istenmiştir. Eskiden olduğu gibi çekinenlerin ve muhalefet edenlerin olması halinde gereğinin yapılmasını istemişlerdir. Bundan dolayı, gerekecek her türlü sorumluluğun ve adı geçen zararın diğer lazım gelenlere geri götürülmesine Cezayir Bahri Sefid Vilayeti'ne emredilmesine ve haber verilmesine sadrazam hazretlerinin izniyle uygun görüleceği ifade edilmiştir¹⁵⁸.

Cezayir-i Bahri Sefid Vilayeti'ne gönderilen bir emirnamede, Batnoz Adası'nda bulunan Aya Yani Tanuluga Manastırı'na bağlı bulunan arazi ve diğer küçük adaların gelirlerinin okul ve diğer hayırlara ait olmak üzere seneden seneye Memleket Sandığına teslim edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu işin, daha önce halk tarafından seçilmiş 42 kişinin sorumluluğuna tapuyla ücretsiz bırakılmış olduğu açıklanmıştır. Bu sebeple ellerinden bir senet de alınmış olmasına rağmen, adı geçen kişilerin içinde bulunulan zamana kadar hiçbir şey vermedikleri bahsedilmiştir. Adı geçen gelirlerden senelik 3760 kuruş hesabıyla 4 sene içinde birikip halk tarafından ödenmiş olan 15040 kuruşun, faiziyle beraber gereken kişilerden tahsiline karar verilmiştir. Bunun, Memleket Sandığına teslim edilmesi için Batnoz Adası halkı vekilleri Lazaraki, Macar Balyası, Levain Apostididi adındaki kimseler tarafından verilen dilekçe ile buna ekli evrak Şura-yı Devlete gönderilmiştir. Bu sırada, durumun Vilayetler İdare Meclislerinde incelenerek görüşülmesi ve eşitlik kuralına uygun olarak gerekenin yapılmasına gayret edilmesi istenmiştir¹⁵⁹.

¹⁵⁸ BOA, Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD), 2888/1, 2 Cemaziyelahir 1293 (25 Haziran 1876)

¹⁵⁹ BOA, ŞD, 2888/1, 17 Haziran 1292 (29 Haziran 1876)

Batnoz Adası'ndaki 42 kişinin sorumluluklarını yerine getirmedikleri ve halkı baskı altına aldıkları anlaşılmıştır. Bundan dolayı, Memleket Sandıklarına verilmesi gereken gelirler de alınamamıştır.

3. Memleket Sandıklarının Konulma Biçimi, Korunması ve İdaresi

Memleket Sandığı yönetimi, seçimle belirlenen dört sandık vekilinden oluşmaktaydı. Sandık vekilleri, halk tarafından güvenilen saygın kimselerden, kasabalılar ve köylülerin oyları ile seçilmekteydi. Vekillerin ikisi Müslüman, ikisi de Hristiyan tebaadan olmaktadır. Eğer Hristiyan yoksa hepsi Müslüman üyelerden seçilebilmekteydi¹⁶⁰.

Sandıktaki mevcut sermayenin, borçlar karşılığında alınacak senetlerin ve rehinlerin konulup saklanmak üzere bir demir sandık bulunmaktaydı. Bu sandık, zaptiye askerlerinin devamlı gözetimi altında bulunan kârgir¹⁶¹ bir mahalle veya evrak mahzeni¹⁶² var ise oraya konulmaktaydı. Böyle bir yer yok ise hükümet konağında devlet hazinesine ait sandık odasına konulup saklanmaktaydı. Sandığın anahtarı, vekillerin elinde olup, kilidi vekiller tarafından mühürlenmekteydi¹⁶³.

Memleket Sandıkları, her kasabada pazar hangi gün kurulur ise o gün vekiller huzurunda açılıp kapanmaktaydı. Bunun dışındaki günlerde, hükümetin görüşü alınmadığı ve Memleket Sandığı vekilleri ile memurları bulunmadığı sürece sandığın açılması yasaktı¹⁶⁴. Başlangıçta, sandıklar haftada bir kez o yerde pazarın kurulduğu gün açılmaktaydı. Daha sonra ise sermayenin artmasıyla birlikte her gün faaliyet göstermiştir¹⁶⁵.

Memleket Sandıkları, borçlulardan alınan ve harcanan paraların kayıt altına alınması için Türkçe ve Bulgarca bilen bir kâtime ihtiyaç duymuştur. Bundan dolayı, sandıklara tayin edilecek vekiller içinde yazı yazmayı bilen usta ve becerikli adamlar

¹⁶⁰ A.g.n., M. 6, Basma Bğş. Nr. 58, s. 236; **Düştur**, 2. cüz, s. 388; Süheyp Nizami Derbil, **a.g.e.**, s. 43; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 203; Suphi Nuri İleri, **a.g.e.**, s. 145.

¹⁶¹ Kârgir (Kâgir): Taştan veya tuğladan yapılmış bina anlamındadır. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 490.

¹⁶² Mahzen: İçinde eşya saklanacak yer, yer altı, bodrum, havasız, karanlık yer anlamındadır. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 572.

¹⁶³ A.g.n., M. 6, Basma Bğş. Nr. 58, s. 236; **Düştur**, 2. cüz, s. 388; Süheyp Nizami Derbil, **a.g.e.**, s. 43; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 203.

¹⁶⁴ A.g.n., M. 7, Basma Bğş. Nr. 58, s. 236; **Düştur**, 2. cüz, s. 388; Süheyp Nizami Derbil, **a.g.e.**, s. 43; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 203.

¹⁶⁵ Suphi Nuri İleri, **a.g.e.**, s. 145.

var ise bu işin onlar tarafından idare olunması gerekmekteydi. Sandıklar, kimi zaman adı geçen nitelikleri taşıyan kâtipler bulamamaktaydı. Böyle durumlarda, haftada bir ve ayda dört gün için kâtiplik yapma ve akçe sayma işini idare etmek için dışarıdan işin ehli bir mutemet bulundurulmaktaydı. Bahsedilen görevlilerin ücretlerine karşılık olarak borç verilecek paranın sandığa ait olan yüzde bir işlemiş faizden başka, sandıktan akçenin teslim ve ödeme zamanında ne kadar kayıt ücreti alınacağı açıklanmıştır. Buna göre, yüz kuruştan bin kuruşa kadar para için bir defalık yüzde kırkar para¹⁶⁶, bin kuruştan on bin kuruşa kadar para için her birine beşer kuruş ve on bin kuruştan yüz bin kuruşa varıncaya kadar her birine binde yüzer para deftere kaydetme ücreti alınmaktaydı. Bu ücret ise kayıt memurlarına verilmekteydi¹⁶⁷. Sandıkların yıllık büro masraflarının ise hiçbir zaman beş altını geçmemesi gerekmekteydi¹⁶⁸.

Memleket Sandığı vekilleri, her kasabada pazarın kurulduğu günlerde görevli oldukları yerlere gitmekteydi. Ayrıca, her kazanın İdare Meclisi veya Davalar Meclisi üyesinden biri orada hazır bulunmaktaydı. Sandık açıldıktan sonra belirlenen şartlara göre, borç isteyenlere akçe verilmekteydi. Önceden borç verilmiş paralardan, vadesi gelip sandığa getirilmiş olan akçe, sandığın malı kabul edilmiştir. Geriye kalan akçelerin anaparası, işlemiş faizi, diğer gelirler ve borç verilen paralar masraflar defterine kaydedilmiştir. Borçlar için alınan rehinler de, defterlerde yer alan hanelerine işaret edilmiştir. Bahsedilen rehinler eklenerek pazar dağıldıktan sonra yine sandık kapanmaktaydı. Bunun ardından mevcut heyet tarafından mühürlenilen sandık, yerine bırakılmaktaydı¹⁶⁹.

4. Memleket Sandıklarının Borç Verme Şartları

Memleket Sandıklarının verdiği borçlar, yine belirli esaslar çerçevesinde düzenlenmiştir. Kefillik ve rehin ile ya da ikisi birlikte sandıklardan her kim talep eder ise yüzde bir faiz ile akçe borç verilmekteydi. Üç aydan az ve bir seneden fazla süreyle

¹⁶⁶ 17. yüzyılın sonlarına doğru yapılan bir düzenlemeyle para, akçenin yerine Osmanlı para birimi haline gelmiştir. 1 para=3 akçe, 1 kuruş=40 para olarak belirlenmiştir. Ali Akyıldız, "Para", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 34, TDV Yay., İstanbul 2007, s. 164.

¹⁶⁷ A.g.n., M. 8, Basma Bğş. Nr. 58, s. 237; **Düştur**, 2. cüz, s. 388-389; Süheyp Nizami Derbil, **a.g.e.**, s. 43; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 203.

¹⁶⁸ Ziyaeeddin Fahri Fındıkoğlu, **a.g.e.**, s. 99.

¹⁶⁹ A.g.n., M. 9, Basma Bğş. Nr. 58, s. 237-238; **Düştur**, 2. cüz, s. 389; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 203-204.

borç verilmemekteydi¹⁷⁰. Kişisel kefalet, değerli eşya, mücevherler, taşınmaz mal ile üç aydan bir yıla kadar vadeler ve %12 faizli işlemler yapılmıştır. Her köyün satış gelirleri kaza merkezinde bulunan sandıkta toplanmıştır. Sandığın sermayesi akla uygun bir sınırı bulunca borç vermeye başlamıştır¹⁷¹. Borç verilecek miktarın hiçbir zaman yirmi altını aşmaması şartı getirilmiştir¹⁷².

Memleket Sandığından ödünç para almak isteyenlerin, sandığın açıldığı özel günde belirlenen yere gelmeleri gerekmektedir. Ayrıca, ne kadar akçe isterler ise ilk önce kefil ve rehini kendisinden sorulmaktaydı. Bu kişinin, kefilinin kasaba veya köyde emlâk sahibi olması ve borç verilecek akçeyi ödeme gücünün bulunması gerekmektedir. Kefil sayısı birden fazla olsa da, onların toplu olarak durumları yine bu şartlara uygun olmalıydı¹⁷³. Kefillerin taşınmaz malının olması zorunluluğu getirilmiştir¹⁷⁴. Eğer borçlu tarafından rehin verilir ise rehin konusu çeşitli şekillerde olabilmekteydi. Eğer verilecek rehin, değerli taşınabilen eşyadan ise değeri borç verilecek akçeden mutlaka fazla olmalıydı. Eğer devlete ait araziden, bağ, bahçe, dükkân ve hane gibi şeylerden ise, yapılan masraf dışındaki senelik gelirinin verilecek akçenin işlemiş faizinin iki katına eşit olması zorunluydu. Örneğin, yüz kuruş alacak bir adam tarla, bahçe veya dükkân rehin edecek olur ise, yapılan masraf haricindeki senelik gelirlerinin yirmi dört kuruştan az olmaması gerekmektedir¹⁷⁵.

Memleket Sandıklarından borç alacak kişi, taşınabilir maldan değerli rehin getirdiğinde, bu rehin değerinin alacağı akçenin miktarı ile denk olup olmadığının tespit edilmesi gerekmektedir. Bundan sonra, gönderilen örnekte yazılmış cümleye uygun olarak resmî damgalı değerli kâğıt üzerine senedi yazılmaktaydı. Rehinin cinsi ve sınıfı gerçek değeri içinde gösterilerek kaydedilmekteydi. Daha sonra ise rehin ile sandıkta saklanmaktaydı. Eğer alınacak rehin, tarla, bağ ve çayır benzeri devlet arazisinden ise, sahibinin tasarrufunu içine alan bir tapu senedi getirilmekteydi. Yazıldığı gibi senelik gelirlerin, borçluların paralarının işlemiş faizinin iki katına eşit veya daha fazla olduğu, araştırmayla görünüp anlaşılmaktaydı. Devlet arazisi ise rehin etme işi gizlice tapu memuru tarafından yapılmaktaydı. Eğer alınacak rehin vakıf ise, evkaf memuru

¹⁷⁰ A.g.n., M. 10, Basma Bğş. Nr. 58, s. 238; **Düstur**, 2. cüz, s. 389; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 204.

¹⁷¹ Suphi Nuri İleri, **a.g.e.**, s. 145.

¹⁷² Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, **a.g.e.**, s. 99.

¹⁷³ A.g.n., M. 11, Basma Bğş. Nr. 58, s. 238; **Düstur**, 2. cüz, s. 389-390; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 204.

¹⁷⁴ Suphi Nuri İleri, **a.g.e.**, s. 146.

¹⁷⁵ A.g.n., M. 11, Basma Bğş. Nr. 58, s. 238-239; **Düstur**, 2. cüz, s. 390; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 204.

tarafından, daha önce belirlenmiş usule göre ilmühaber alınmaktaydı. Bunun gibi örneğinde yazılmış açıklamaya uygun olarak senet yazılıp kaydedilmiştir. Bundan sonra ilgili evrak, sandığına konulmuştur. Mülkler hakkında sandığa konulacak senet ve diğer senetler de, kaç kuruş ve ne kadar süre için rehin edilecek ise, her şeyden önce Temyiz, Hukuk ve Dava Meclisleri tutanaklarına özet olarak kaydedtirilmekteydi. Kefaletle borç verilecek akçe için borçludan alınacak senedin üzerine, kefilleri tarafından benzer bir açıklama yazılmaktaydı¹⁷⁶. Mülklerin rehin edilmesi ise tapularının sandığa teslim edilmesiyle kolay bir şekilde olmuştur¹⁷⁷.

Memleket Sandıklarından borç verilen akçe için, hem borçludan alınan senetlerin, hem de kefiller tarafından onaylanan kefalet kayıtları eklerinin kendileri tarafından imzalanıp mühürlenmesi gerekmekteydi. Ayrıca, bunlar tekrar imzalanıp onaylanmaktaydı. Ancak mühürsüz ve yazısız senetlerde, yazılacak isimlerin altına bahsedilen kişilerin parmakları ile bıraktıkları işaretin kendilerine ait olup olmadığının ispatlanması gerekmekteydi. Bu işlem, söz konusu kişi Müslüman ise Müslüman, Hristiyan ise Hristiyan iki güvenilir kişinin mühür ve imzaları ile onaylanmıştır¹⁷⁸.

Memleket Sandıklarından borç verilecek paralar için açık bir cümle ile borçludan senet alınmaktaydı. Ayrıca adı geçen borç, tutulan özel bir deftere yazılmaktaydı. Sandık vekilleri ise borç verildiği sırada hazır bulunmaktaydı. Bundan dolayı, başka tedbirler almaya ve külfete girmeye gerek görülmemiştir. Ancak akçe miktarında da yanlışlık olmasına meydan verilemezdi. Bunun için, bir kişiye borç verilen akçe kaç kuruş ise, hangi Memleket Sandığından, kime, ne zaman, ne kadar süre için, kaç kuruş borç verildiğinin, bir cümleyle pusula gibi bir küçük kâğıda yazılması gerekmekteydi. Bununla ilgili ek, sandıkta saklanıp sandık mührü ile mühürendikten sonra borçlunun eline verilmiştir. Daha sonra, akçenin teslimi sırasında herhangi bir şüphe ortaya çıktığında başvurulması gerekirse, bu yaprağın da getirilmesi gerekmekteydi. Bu durum, ayrıca borçluya açıklanmıştır¹⁷⁹.

¹⁷⁶ A.g.n., M. 12, Basma Bğş. Nr. 58, s. 239; **Düstur**, 2. cüz, s. 390; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 204-205.

¹⁷⁷ Suphi Nuri İleri, **a.g.e.**, s. 145-146.

¹⁷⁸ A.g.n., M. 13, Basma Bğş. Nr. 58, s. 240; **Düstur**, 2. cüz, s. 390-391; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 205.

¹⁷⁹ A.g.n., M. 14, Basma Bğş. Nr. 58, s. 240; **Düstur**, 2. cüz, s. 391; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 205.

Sandıklara alınacak ve borç verilecek akçelerin, altın veya gümüş dahi olsa, devlet tarafından belirlenen gerçek değerinden bir para eksik ya da fazlasına alınıp verilmesi yasaklanmıştır¹⁸⁰.

Borçlular, aldıkları paraları belirli olan süreleri bitmeden önce getirdiklerinde alınırca sandıklarla ilgili tutulan kayıtlar dağılmaktaydı. Bundan dolayı, bahsedilen borçlar vade sonuna bırakılmaktaydı. Ancak borçlu, senedi gereği işlemiş ve işleyecek faizi verir ise, işlemiş faizi ile beraber anaparası kabul edilmekteydi. Borçlarını teslim edenlerin borç faizleri de hesaplanarak birlikte alınmaktaydı. Ayrıca, anaparası da özel defterlere yazılmaktaydı. Eğer borçlu olan kişi, akçesinin vadesi gelip de yenilenmesini ister ise, o zamana kadar olan faizini vermeye mecburdu. Bunun yanı sıra, senedini, rehin ve kefalet şartlarını da bu ikinci vadeye göre yenilemek zorundaydı. Bu sebeple, yukarıda ifade edildiği üzere borcun vadesi geldikten sonra yenilenen akçelerin anaparasının teslimatı ve faizleri kâr olarak yazılmıştır. Ayrıca, eski hesap tamamen kesilip, yenilenen vadeyle borç sahibi sorumluluğunda bırakılan paralar, yeniden borç verilmiş şeklinde kaydedilmiştir¹⁸¹.

Belirlenen süresi bittikten sonra aldığı parayı ödemeyen kişiden, borcu istenilmekteydi. Borçlu, ödünç aldığı parayı vermediğinde, vadesinin dörtte birini geçmemek, yani akçeyi bir yıl vade ile almış ise üç aydan fazla olmamak üzere ek bir süre daha verilmiştir. Bu süre sonunda da yine borcunu vermez ise, borçlunun sandıkta taşınabilir maldan olan rehini hükümet aracılığıyla müzayede ile satılmıştır. Satış işlemi sonucunda elde edilen tutarlardan anaparası ve sonradan uzatılan faiz süresi ile beraber işlemiş faizi borçludan tamamen alınmıştır. Ayrıca, bahsedilen satış işleminden sonra sandığın alacağından fazla miktarda gelir kalır ise sahibine verilmiştir. Eğer rehin edilen, dükkân, bağ, bahçe gibi mülklerden veya devlet arazisinden ise sandıkta saklanmış senetleri gereği, bir müzekkere yazılıp hükümete verilmiştir. Bununla birlikte, hükümet tarafından verilecek onayın ardından, alınan borçların anaparası ve faizi ödeninceye kadar, o mülk veya devlet arazisi sandık vekilleri aracılığıyla kiralanıp, emanet olarak verilmiştir. Borçlunun sahip olduğu gelirlerden, borcu tamamen alındıktan sonra, senetleri ve rehini kendisine teslim edilmiştir¹⁸².

¹⁸⁰ A.g.n., M. 15, Basma Bğş. Nr. 58, s. 240; **Düstur**, 2. cüz, s. 391; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 205.

¹⁸¹ A.g.n., M. 16, Basma Bğş. Nr. 58, s. 241; **Düstur**, 2. cüz, s. 391-392; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 205-206.

¹⁸² A.g.n., M. 17, Basma Bğş. Nr. 58, s. 241-242; **Düstur**, 2. cüz, s. 392; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 206.

5. Memleket Sandıklarının Menâfi Gelirleri

Memleket Sandıklarının bir de kendine özgü menâfi gelirleri bulunmaktadır. Bu gelirler, memlekete faydalı olacak işlerde kullanılmak üzere ayrılmıştır. Osmanlı Devleti'nin tarım başta olmak üzere, özellikle eğitim ve bayındırlık alanında yaptığı hizmetlerde menâfi gelirlerinin önemli katkıları olmuştur.

Memleket Sandıklarının her sene gelirlerinin taksim etme gününde, alınan ve harcanan paraların hesabı görülmekteydi. Bu işlem sırasında, o yerin en yüksek idare amiri, İdare Meclisi, temyiz hukuku üyesinden birer kişi, sandık vekilleri ve gerekirse memleketin diğer hatırı sayılır kişilerinden birkaç kişi hazır bulunmaktaydı. Sandığın bahsedilen işleminin yapılmasına kadar elde edilen işlemiş faizden yapılan masraflar çıkarılmaktaydı. Geriye kalan para ise sandığa menâfi olarak gelir yazılmaktaydı. Ayrıca, yapılan bu işlem ziraatçıların mallarının da menfaatineydi. Bundan dolayı, her kasaba ve köyün sandığa vermiş olduğu sermayeye, bu gelirlerden karşılık gelen miktar, özel defterinde yazılmış sermaye kaydı ekine, hangi senenin kârları olduğu işaret edilerek eklenmiştir¹⁸³.

Memleket Sandıkları yalnız çiftçilere borç vermekle kalmamış, bunun yanı sıra birçok hayır işinin yapılmasına da vesile olmuştur. Sandıkların sermayelerinin işlemiş faizinden elde edilen kârlar, yalnız okul, kaldırım, çeşme ve köprü gibi yapıların masraflarına karşılık olarak harcanmaktaydı. Bahsedilen gelirlerin, bunların dışında herhangi bir yere harcanması uygun görülmemiştir. Bir kasaba veya köyde okul, köprü, kaldırım yapımı, tamiri, okul için hoca, hizmetçi tutulması, kitap alınması gibi bir ihtiyaç olup, masrafına başka karşılık bulunmadığında, o yerin sandık sermaye kârlarından verilmekteydi. Bahsedilen gelirlerin verilmesi için köy muhtarının mührü ve İhtiyar Meclisi üyelerinin imzalarıyla bir dilekçe yazılıp, hükümete sunulması gerekmektedir. Bu sebeple, her şeyden önce kasaba veya köyün Memleket Sandığında ne kadar sermayesi ve işlemiş faiz gelirlerinden kaç kuruşu bulunduğu sorulması zorunluydu. Ayrıca, sandık vekilleri tarafından da adı geçen miktarın dilekçe içerisinde bildirilmesi gerekmektedir. Daha sonra o kasaba ve köyün sandık sermaye hissesine karşılık gelen hisse ve kârları ne kadar ise, onun üçte ikisini geçmemek şartıyla uygun görülen miktar ayrılmaktaydı. Bu miktarın da, bahsedilen amaç için harcanmasına izin

¹⁸³ A.g.n., M. 18, Basma Bğş. Nr. 58, s. 242-243; **Düster**, 2. cüz, s. 392; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 206.

verilmiştir. Adı geçen akçenin, teslim sırasındaki miktarı, alıcılar tarafından aldıklarını içine alan ilâmlı¹⁸⁴ bir dilekçe ekine yazdırılmıştır. Ayrıca, anılan dilekçe imzalatırılarak sandıkta saklanmıştır. Bundan dolayı, verilen akçenin yerine gereği gibi harcanması konusunda hükümet tarafından bütün karmaşık işlemler yerine getirilmiştir. Bu konuda, herhangi bir suiistimal olduğunda, buna cesaret edenler hakkında olay yerinde hüküm verilerek cezai işlem yapılmıştır¹⁸⁵.

Memleket Sandıklarının, yukarıda bahsedilen hizmetler dışında göçmenlerin iskânında da rolü olmuştur. Göçmenlere yardım konusunda Edirne Sancağı'nda önemli çalışmalar yapılmıştır. Edirne Sancağı'nda bir taraftan halkın içinde bulunduğu zor şartlarla mücadele edilmiş ve diğer taraftan da bölgeye gelen göçmenlerin iskânıyla meşgul olunmuştur. Edirne'de bir İmar Meclisi açılmıştır. Ayrıca, ziraatçı halka ektilen hububattan elde edilecek paraların, Memleket Sandıkları oluşturulup, halka borç verilmesi düşünülmüştür. Bununla ilgili bazı yasak hususlarda izin istenmesi ve Edirne adıyla çıkarılması istenen gazetenin gönderilmesi hususları hakkında daha önce sadrazama bir mazbata sunulmuştur. Adı geçen mazbatada, Edirne Sancağı ziraatçı halkının zararlarının olduğu ve bundan uygun miktarının affı ve indirimi isteniyordu. Ancak bu konunun, resmen bildirilmesi hakkında herhangi bir emir ve ferman ortaya çıkmamıştır. Adı geçen zarara karşılık havaleler çok miktarda gönderilmiştir. Bu havalelerin mensup olduğu çeşitli dairelerden memurlar ve emirnameler gelmiştir. Ancak, adı geçen bakiyelerin tahsili imkânsız hükmüne girmiştir. Tahsilâtla ilgili herhangi bir tembellik olmamasına rağmen, halkın durumları birkaç sene içinde gördüğü olaylardan dolayı acınacak dereceye varmıştır. Göçmenlerin süratle iskân edilmesi hakkında padişah emriyle iki defa emirname çıkmıştır. Edirne Sancağı'na daha önce gelen göçmenler, kazalar ve köylere misafir olarak yerleştirilmiştir. Bundan bir ay önce de, göçmenler iskân memurlarıyla 12 memur kazalar ile köylere çıkarılmıştır. Göçmenlerin haneleri yapılmış ve onlara arazi gösterilmeye başlanmıştır. Bu işin, 40-50 güne kadar tamamlanması umulmuştur. Ancak, bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Bahar mevsimi benzeri görülmemiş derecede yağışlı geçmiştir. Nehirlerin taşmasıyla dere ve tepede, her yerde ekinler su altında kalmıştır. Ekinlerin kimini sel süpürüp götürerek

¹⁸⁴ İlâm: Bildirme, bildirilme, anlatma anlamındadır. Bir davanın, mahkemece nasıl bir hüküm ve karara bağlandığını gösteren resmî vesikadır. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 426.

¹⁸⁵ A.g.n., M. 19, Basma Bğş. Nr. 58, s. 243-244; **Düştur**, 2. cüz, s. 393; Süheyp Nizami Derbil, **a.g.e.**, s. 44; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 206-207.

telef etmiştir. Daha sonra ekilen pek az miktarı ise Mayıs ve Haziran'da şiddetli kuraklıktan boy gösterememiştir. Bu sebeple, halk zaruri ihtiyaçları için ürün yetiştirememiştir. Bundan dolayı, doğal olarak çoğu yerlerde göçmenlere de ekin ektilerememiştir. Ancak, bütün bu olumsuzluklara rağmen padişahın durumun çaresine bakacağı ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra, içinde bulunulan sene ipek böceklerinin durumu önceki seneye oranla daha iyiye gidiyordu. Fakat böceklerin tamamı koza yapacakları zaman birdenbire bir keyifsizlik ortaya çıkmış ve çoğu ölmüştür. 7-8 kıyye¹⁸⁶ tohum besleyenlerden bazılarının böcekleri tamamen telef olmuştur. Halk, böcekliklerinin kapısını tamamen kapatmıştır. Fakat yine bazılarının böcekleri zararsızcaydı. Bundan dolayı, o senenin ipek gelirlerinin, önceki seneye göre biraz fazla olacağı tahmin edilmiştir. Bunun yanı sıra, istenen mühendislerin gelmemesi sebebiyle şosenin düzeltme işlerine de başlanamamıştır. Yalnız 20 günden beri, yolların etrafına 40-50 bin arabadan fazla taşkın önleyici malzeme taşınmıştır. Bu durumda ancak 3 ay sonra işe başlanabileceği ifade edilmiştir¹⁸⁷. Edirne Sancağı'nda kurulması düşünülen Memleket Sandıkları, bu zor şartlar altında çalışacaktı. Bu sebeple göçmenlere yapılacak yardım da aksamıştır.

6. Memleket Sandıkları Memurlarının Maaşları ve Diğer Harcamalar

Memleket Sandıklarında çalışan görevlilerin ücretleri ile ilgili olarak da bazı düzenlemeler yapılmıştır. Sandık kâtiplerinin ücreti¹⁸⁸ kayıt ücretinden ibaretti. Sandık vekilleri, görevlerini, memleket ve milletine hürmeten ve hamiyeten ücretsiz yerine getirmekteydi. Bu konuda, başka maaş verilip masraf yapılmasına gerek duyulmamıştır. Ancak bazı masraflar, belirli bir yere kaydedilmiştir. Kaydedilen masraflar şu şekilde açıklanmıştır:

1. Sandık, defter ve kâğıt parası gibi az miktardaki masraflar
2. Kaç kuruş tutar ise, hükümet tarafından tahsil edilen akçe için belli bir düzene göre verilip tahsil edilen vergiler

¹⁸⁶ Kıyye: Okka, 400 dirhem anlamındadır. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 519.

¹⁸⁷ BOA, MVL, 1016/60, 21 Muharrem 1282 (16 Haziran 1865)

¹⁸⁸ Sandık kâtiplerinin ücretleri hakkında Ahmet Kurtulan farklı bir bilgiye yer vermiştir. Memleket Sandıklarındaki kâtibin ücreti, ödünç verilen paralardan bir defaya mahsus olmak üzere para tutarına göre %0,25-1 oranında alınan giriş ücreti ile ödünç olarak verilen paralardan alınan faizlerden karşılanmaktaydı. Bu konu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Kurtulan, "Türkiye'de Kooperatifçilik ve Gelişimi", <http://www.kentmaras.com/makaleler>, 2012.

3. Sandıkların varlık ve önemine göre senelik üç dört yüz ve en fazla beş yüz kuruşu geçmemek üzere odun, kömür, hasır¹⁸⁹ akçesi gibi olan küçük harcamalar için ayrılmış masraflar

Yukarıda bahsedilen masraflarla ilgili konu, sene sonunda araştırıldıktan sonra muhasebe içine alınıp, işlemiş faiz kârlarından hesabı görülüp indirilmekteydi. Her kaza sandığının sene sonunda görülen muhasebe özeti, bağlı olduğu sancak kaymakamlığına sunulmaktaydı. Sancaklar tarafından yapılan cetveller de İdare Meclislerinde araştırıldıktan sonra merkez vilâyete sunulmuştur¹⁹⁰.

7. Memleket Sandıkları Sermaye, İşlemiş Faiz ve Diğer Masraflar İçin Tutulan Defterler

Memleket Sandıklarında, sermaye, sermayenin işlemiş faizi ve diğer masraflar için bazı defterler tutulmuştur. Bahsedilen bu defterlerin örneğine uygun olarak yazılma şekli hakkında bazı tarifler yapılmıştır. Sandık defterinin bir tarafına gelirler, diğer tarafına da giderler yazılıp doldurulmaktaydı. Defterin yazım ve doldurma işinin nasıl olacağına dair örnekler de verilmiştir. Örneğin, Pesansa köyünden sermaye olarak bin kuruş getirilirse o paranın ilk önce adı geçen defterin sağ sayfasındaki toplam gelirler hanesine yazılmaktaydı. Sonra, sermaye hanesine de aynen konuluyor ve küsur hanelerine de sıfır yazılıyordu. Daha sonra, ne gün gelmiş ise tarihi, köyün ismi, hangi sermayeden olduğu ve kimin eliyle geldiğinin yazılması gerekmektedir. Sermaye olarak gelen paralar, bu sebeple yazılması gerektiği gibi, birine verilen borçların ödeme süresi girince para getirilmişse, faizi ile beraber yine toplam gelirler hanesine yazılması gerekiyordu. Sonra, bahsedilen miktar borç verilen paralardan tahsil olunan hanesine ve geri kalan faizi de işlemiş faiz hanesine yazılmaktaydı. Borç verilen paranın tarihi, borçlunun ismi, yeri, getirdiği paranın tamamen onun borcu olup olmadığı, verdiği faizin kaç kuruşunun, ne kadar günlük faiz olduğu ve kimin eliyle geldiği belirtilmekteydi. Eğer adı geçen para o kişinin, bütün borcu olmayıp da bir miktarı ise, o zaman hangi adamın ne kadar kuruş borcundan ne kadar kuruş ile bir senelik ya da kaç

¹⁸⁹ Hasır: Saz, kabuk, yaprak vb. bir bitki maddesiyle örülmüş taban veya tavan örtüsü anlamındadır. Şükrü Halûk Akalın vd., **a.g.e.**, s. 1053. Memleket Sandıklarında bu masraf için ayrılan paraya, hasır akçesi denilmiştir.

¹⁹⁰ A.g.n., M. 20, Basma Bğş. Nr. 58, s. 244; **Düştur**, 2. cüz, s. 393-394; Süheyp Nizami Derbil, **a.g.e.**, s. 44; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 207.

aylık faizi olup, kimin eliyle teslim edildiğinin yazılıp işaret edilmesi gerekmektedir. Kısacası, sandığa para geldiği sürece ne cins ve ne çeşit paradan olursa olsun ve az çok miktarı ne kadar bulunursa bulunsun, başta defterin gelirler tarafına mutlaka yazılması gerekiyordu. Ayrıca, her kalemdede gündelik numarası hanesine de sırasıyla numara konulması ve her ayın başında başta toplam gelirler hanesinin toplanması gerekmektedir. Sonra sermaye, borç verilenden tahsil edilen ve işlemiş faiz hanelerinin de toplanarak toplam hanesiyle denk hale getirilmesi zorunluydu. Gündelik numarası hanesine konulacak numaralar, akçeyi teslim edenlerin ellerine verilecek ilmühaberlere de konulup yazılmaktaydı¹⁹¹.

Memleket Sandıkları masraflarıyla ilgili yazım işleri de ayrıca düzenlenmiştir. Sandık defterlerinin sol yaprağı, yapılan masraflar için ayrılmıştı. Bahsedilen yere, kime para borç verildiyse, miktarı baştaki toplam masraflar hanesine yazılmaktaydı. Sonra, aynen borç hanesinde de belirtilmekteydi. Gelirlerde olduğu gibi, verildiği tarihin, kimin kefaletiyle ya da ne cins ve ne çeşit rehin ile ne kadar sürede ödenmek şartıyla borç verildiğinin gösterilmesi gerekmektedir. Sandık İdaresi, sandığın konulması ve saklanması için bir yer kiralamaktaydı. Yürürlükte olan düzene uygun biçimde para harcandığı ve verildiğinde, bu paralar yine toplam masraflar hanesine geçirilmekteydi. Daha sonra, harcama için halka ve başkalarına verilen paralar hanesine de yazılmaktaydı. Ayrıca, tarihinin, kime verildiğinin, verilen paranın ne çeşit masrafın hangi aylığı olduğunun, ne çeşit senetle verildiğinin ve senede hangi numara konulduğunun yazılması gerekmektedir. Düzen gereği kasaba ve köylerde halkın anlaşmasıyla yaptırılacak yol, çeşme gibi hayır işlerine harcanması için yazılan dilekçe üzerine verilen paraların da, aynen sandık masrafları gibi toplam masraflar ve sonra harcama için halka ve başkalarına verilen paralar hanesine yazılması zorunluydu. Ayrıca yukarıda adı geçen paraların hangi köye verildiğinin, bu paralarla neler yaptırılacağıının, o köyün faizinden birikmiş ne kadar parasının olduğunun, bu birikmiş faizden ne kadar para verildiğinin, bu paraların kime teslim edildiğinin, ne amaçla senet alındığının gösterilmesi gerekiyordu. Bunun yanı sıra, alınan senede saklanması için hangi numara konulduğunun yazılarak, bunun da her ayın başında toplamlarının

¹⁹¹ A.g.n., M. 21, Basma Bğş. Nr. 58, s. 245-246; **Düstur**, 2. cüz, s. 394-395; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 207-208.

gelirlerde olduğu gibi denk olması şarttı. Ayrıca, ilgili kaleme gündelik numaralarının da konulması gerektiği belirtilmiştir¹⁹².

Yukarıda ifade edilen defterden başka sermaye için bir esas defteri tutulması gerekmektedir. Bunun da örneği ekli olarak gönderilmiştir. Gönderilmiş örneğe uygun olarak başlangıçta bir kaza içinde kaç köy varsa önce alfabetik sıra ile isimlerinin hepsi adı geçen esas defterinde açılmıştır. Buna göre, bir kazada beş mahalle ve kırk köy var ise, önce mahallelerin daha sonra köylerin hepsine isim açılmıştır. Ancak bulunmasında kolaylık olması için de başta, isimlerinin önlerinde “*elif*” olanlar, sonra “*ba*” olanlar ve daha sonra da sırasıyla “*ta*” ve “*sa*” olanlar defterin sonuna kadar yazılmıştır. Bunların da üzerlerine numaralar konulup sermaye için bir, faizden elde edilecek para için diğer bir kuruş hanesi ve onun sırasına bir de numara hanesi açılmıştır. Bu işlemden sonra sandık defterinin gelir tarafında ve sermaye hanesinde bir hafta içinde kaç kalem para gelmiş ise onların kalem kalem tarihleri, teslim eden adamların kısaca isimleri ile adı geçen esas defterine nakledilmesi gerekmektedir. Ayrıca, faiz hanesinin sıfırla geçilip, onun hizasında olan numara hanesine de, sandık defterinin sıra ile numarasının konulması zorunluydu. Paranın yazıldığı gibi esas defterine geçirildiği sırada, adı geçen köyün ismi üzerinde olan numara da sandık defterinin ikinci hanesindeki esas defteri numarası hanesine yazılmıştır. Bu işlem, bir ayda bir köyden, dört defada kalem kalem esas defterine geçirilmiştir. Bahsedilen durum, sene sonuna kadar devam etmiştir. Bundan sonra, aydan aya olduğu gibi sene sonunda sandık defterindeki gelirler toplanıp denkliği yapılmıştır. Daha sonra, esas defterinde her köyün sermayesi toplanıp, özeti sandık defterinin sermaye toplamı ile denk hale getirilmiştir¹⁹³.

Memleket Sandıklarında, borçlar için de bir esas defteri tutulmuştur. Borç verilen para, sandık defterinin masraf tarafında aydan aya uzun uzadıya yazılmıştır. Böylece, haftadan haftaya kaç kişiye para verilmiş ise örneğine uygun olarak her birisi için bir hane açılmıştır. Onların da üzerine sırasıyla numara konulmuştur. Yukarıda adı geçen numaralar da, sandık defteri masraf tarafının ikinci hanesinde olan esas defteri numarası hanesine yazılması gerekmektedir. Ayrıca, sandık defterinin numarası da bu açılan hane kuruşunun hizasında gösterilmesi gerekmektedir¹⁹⁴.

¹⁹² A.g.n., M. 22, Basma Bğş. Nr. 58, s. 246-247; **Düster**, 2. cüz, s. 395; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 208.

¹⁹³ A.g.n., M. 23, Basma Bğş. Nr. 58, s. 247-248; **Düster**, 2. cüz, s. 395-396; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 209.

¹⁹⁴ A.g.n., M. 24, Basma Bğş. Nr. 58, s. 248-249; **Düster**, 2. cüz, s. 396; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 209.

Sandıklardan borç para alan bir kişi, vadesinin girmesiyle borcunu ödemek için sandığa para getirdiği zaman, önce esas defterindeki ismi bulunmaktaydı. Ayrıca, vadesi geçmemiş ise aldığı paranın faizi, borcuna zam yapılarak miktarı kendisine bildirilmiştir. Borcun vadesi geçmiş ise, geçen günün faizi de hesaplanarak zam yapılmıştır. Borç alan kişi, gerek borcunu, gerekse faizini hemen teslim ettiği sırada, usulüne uygun olarak sandık defterine gelir olarak geçirilmiştir. Ayrıca, numarası konulup sonra esas defterinden de o kişinin borcu kapatılmıştır. Borç senedinin dış yüzüne de, bahsedilen kişinin borcunu ödediği ve ne kadar faiz verdiği de yazılmıştır. Bunun yanı sıra senet, sandık mührüyle mühürlendikten sonra sahibine geri verilmiştir¹⁹⁵.

Her sene taksim etme gününde sandığın hesabı görülmekteydi. Bir sene içinde faiz kazancı olarak sandığa ne kadar para girmiş ise önce düzen dairesinde meydana gelecek daha az masraflar ayrılmıştır. Bundan sonra geri kalan, sandığa giren genel sermaye üzerine taksim edilmiştir. Bu taksim sonucunda, yüzde kaç düşerse her köyün sermayesine göre hissesi de sermaye esas defterindeki faiz hanesine geçirilmiştir¹⁹⁶. Her sene net kazancın üçte biri sandığa verdikleri sermaye oranında köylere taksim edilip, üçte ikisi de sermayeye eklenmiştir¹⁹⁷.

Bir sene geçtikten sonra her köyün sermayesi yanında bir de faiz kazancından hissesi bahsedilen defterlere geçirilmekteydi. Bir köyden köprü, okul ve diğer hayırlı işlere veya imaretlere biraz para harcanması istenip de dilekçe verildiğinde ne yapılacağı da belirli esaslara bağlıydı. Dilekçelerin gereği de yapılmaktaydı. Bundan sonra, adı geçen paradan ne kadar verilmesi uygun görülür ise sandık memuru tarafından miktarın belirtilmesiyle, bahsedilen köylüden borcuna karşılık ayrıca bir senet alınmıştır. Daha sonra, sandık memuru ilgili dilekçeye bağlanan parayı sandıktan vermiştir. Bu sırada, anılan para sandık defterinin masraf tarafına kaydedilip doldurulmuştur. Bu miktardaki para, köyün esas defterinin faiz hanesinden de indirilmiştir. Ayrıca, adı geçen paranın tarihi ve verilme sebebi anılan defterde de kısaca gösterilmiştir. Bu çeşit hayırlı işlere ve imara harcanmak üzere köylülere verilecek paralar ile sandığın kendisine ait harcanacak masrafları için borçlar defterinde yeni

¹⁹⁵ A.g.n., M. 25, Basma Bğş. Nr. 58, s. 249; **Düştur**, 2. cüz, s. 397; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 209-210.

¹⁹⁶ A.g.n., M. 26, Basma Bğş. Nr. 58, s. 249-250; **Düştur**, 2. cüz, s. 397; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 210.

¹⁹⁷ Suphi Nuri İleri, **a.g.e.**, s. 146.

hesaplar açılmıştır. Gerek köylüye, gerekse sandığın kendi masraflarına ne kadar para harcanır ise, haftadan haftaya sandık defterinin masraf yönünden kalemden kaleme numaraları ile hanelerine geçirilmesi gerekmektedir. Bu çeşit masraflar da aydan aya olduğu gibi, yılbaşında da toplanıp denk hale getirilmiştir. Sandığın, harcamasına izin verilen masraflar yukarıda dile getirilen esas ve bilgiler üzerine yılbaşında faiz kazancından indirilmiştir¹⁹⁸.

8. Memleket Sandıklarının Teftişi

Memleket Sandıklarının hesabı her ne zaman istenir ise, sandık defterine müracaat edildiğinde açıkça görülebilmekteydi. Ayrıca, bir sene içinde sandığa sermaye olarak ne kadar para geldiği, sermayeden borç verilip de sonradan geri verilen paralardan ne elde edildiği, ne kadar faiz kazancı meydana gelmiş ise hemen belli olmaktadır. Masraf yönüne de bakıldığında, o sürede ne kadar paranın borç verildiği ve ne kadar para harcanmış ise görülmekteydi. Sandık gelirleri toplamından masraflar indirildiğinde de mevcut olması gereken paraya o anda şahit olunmuştur. Sandıklar, gereken kişiler tarafından ansızın kontrol edildiğinde ise, ilgili görevlinin yazmaya ve kaydetmeye fırsatının olmadığı yönündeki itirazları kabul edilmemiştir. Bundan dolayı, görevli memur sorumlu tutulmuştur. Bu sebeple, yapılan ve konuşulan her şeyin usulüne uygun ve doğru bir şekilde yapılması gerekmektedir¹⁹⁹.

Sandık gelirleri, masrafları ve geri kalan mevcut, adı geçen defterle anlaşılmaktaydı. Ayrıca, her köyün sermaye ve faiz kazancından ne kadar parasının olduğu sermaye esas defterine müracaat edildiğinde görülebilmekteydi. Yine, faiz kazancı olarak adı geçen sandığın masrafları ile köylülere verilenlerin miktarı, borçluların ismi, kefilisi ve diğer konular borç esas defterine bakıldığında belli olmaktadır. Bu defterin de teftiş memurları tarafından sorulacak sorulara cevap verilecek şekilde dikkatlice tutulması, silinti ve kazıntının olmaması gerekmektedir²⁰⁰.

¹⁹⁸ A.g.n., M. 27, Basma Bğş. Nr. 58, s. 250-251; **Düstur**, 2. cüz, s. 397-398; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 210.

¹⁹⁹ A.g.n., M. 28, Basma Bğş. Nr. 58, s. 251; **Düstur**, 2. cüz, s. 398; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 210-211.

²⁰⁰ A.g.n., M. 29, Basma Bğş. Nr. 58, s. 251-252; **Düstur**, 2. cüz, s. 398; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 211.

Sandıkların teftişi, kaymakamlar başkanlığındaki Kaza İdare Meclislerinden, mahkeme üyelerinden, kazaların itibarlı insanlarından, öğretmen ve sandık vekillerinden oluşan bir heyet tarafından yapılmıştır²⁰¹.

9. Memleket Sandıklarının Bozulma Nedenleri

Memleket Sandıkları, yaklaşık 15-20 yıl kuruluş amaçlarına uygun olarak faydalı hizmetler gerçekleştirmiştir. Ancak, daha sonra aşağıda belirtilen nedenlerden dolayı sandıklarda bozulmalar meydana gelmiştir²⁰²:

1. Sandıkların merkezi bir sisteme bağlı olmamaları²⁰³
2. Sermayelerinin yetersizliği sebebiyle sandıkların görevlerini yapamaz hale gelmeleri
3. Sandıkların esas görevlerinden ayrılarak, nizamnamelerindeki kuruluş amaçlarına uygun hareket etmemeleri²⁰⁴
4. Mahalli örf ve adetler içinde, özellikle sermaye hisselerinin tahsilâtı bakımından, değişik usullerle çalışmaları ve sermayenin düzenli ve devamlı bir şekilde toplanamaması
5. Rehinsiz, kefilsiz, hatır karşılığında ve garantiye alınmadan verilen borçların tahsil edilememesi dolayısıyla zarara girilmesi

²⁰¹ Suphi Nuri İleri, **a.g.e.**, s. 146; Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, **a.g.e.**, s. 99.

²⁰² **Cumhuriyetimizin 50. Yılında T.C. Ziraat Bankası 1923-1973**, C. 1: 50. Yıl Kutlama Kitabı, T.C. Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü Yay., Bilmen Basımevi, İstanbul 1973, s. 52; Ferhat Erçin, **a.g.e.**, s. 22; Ömür Süer Öztekin, "The Foundation and The First 50 Years of 'Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası' (The Agricultural Bank of The Turkish Republic) (1863-1929)", <http://www.mufad.org>, 23 Haziran 2009, s. 12-13; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 91-92; Ziya Gökalp Mülayim, **a.g.e.**, s. 40-41; Öztin Akgüç, **100 Soruda Türkiye'de Bankacılık**, Gerçek Yay., İstanbul 1992, s. 13; Seyfullah Akbolat, **a.g.e.**, s. 78.

²⁰³ Her sandığın müstakil bir yapıya sahip olması sebebiyle genel bir merkez kurulamamıştır. Bir sandığın diğerinden haberinin olmaması, büyük bir zaaf ve eksiklik meydana getirmiştir. Suphi Nuri İleri, **a.g.e.**, s. 144.

²⁰⁴ Memleket Sandıklarının kuruluş amaçlarına uygun hareket etmediklerinin önemli göstergelerinden birisi, sermayelerinin amacı dışında kullanılmasıdır. Sandıkların sermayesi, devletin askeri işlerinde dahi kullanılmıştır. Tophane-i Amire Müşirliğine yazılan bir tezkerede, bedelleri Memleket Sandığından verilmek üzere seksen varil barutun gönderilmesi hakkında, Sisam Adası Emareti tarafından yazılan yazının padişaha gönderildiği ifade edilmiştir. BOA, Sadaret Mektubi Mühime Kalemi Evrakı (A.MKT.MHM), 437/12, 18 Zilkade 1285 (2 Mart 1869)

6. Mal Sandıklarına emanet olarak yatırılan ve sandıkların sermayesine eklenecek olan ürün bedellerinin hazine ihtiyacı için harcanıp, sandıklara geri verilememesi
7. Sandıkların paralarının bir bölümünün gerekli görüldükçe ödünç alınması, devlet harcamalarında ve çoğunlukla memur maaşlarının ödenmesinde kullanılması, bu paraların büyük bir kısmının sandıklara geri verilmemesi
8. Borç verme sisteminde, başlangıçtaki halis tutumun kısmen bırakılarak, vurdumduymaz davranışlara yer verilmesi, sandık mevcutlarının bol miktarda borç alanların zimmetinde kalması
9. Sandıkların çoğu için dürüst, yetenekli ve bu işe istekli yöneticilerin bulunamaması
10. Güvenilir kişiler olarak seçilen sandık eminlerinin zamanla fahrî hizmet bilincini kaybederek, birçok yerde görevlerini suiistimal etmeleri
11. Nizamnamede sorumluluklarıyla ilgili hüküm olmaması ve kişisel güven kuralına göre hareket edilmemesi sebebiyle, görevlerini ve sorumluluklarını yerine getirmeyen, kurallara uymayan sandık eminlerini cezalandırmadaki başarısızlık
12. Sandıkların işleyişini kontrol eden merkezileştirilmiş ciddi bir sistemin bulunmaması sebebiyle sandıkların başıboş kalması
13. Şüpheli olan alacaklar arasında sayılanlarla vadesi geçen alacakların tahsil edilememesi sebebiyle kaynakların donması veya batması²⁰⁵
14. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Memleket Sandıklarının bulunduğu toprakların bir bölümünün elden çıkması
15. Sandıkların ilk hali, murâbahacıların ve zenginlerin hoşuna gitmediği için daha sonra yapılan düzenlemelerin kötü sonuçlar vermesi

²⁰⁵ Tahsil edilemeyen alacakların, yalnız faizlerinin alınarak borç senetlerinin vadesinin uzatılması usulü getirilmişti. Buna rağmen, bu kolaylık faizlerin de anaparaya eklenmesiyle daha yüksek tutarlı senet tanzimi yoluna gidilerek suiistimal edildi. Adı geçen borçlar, birkaç yıl sonra ödenmesi mümkün olmayan düzeye ulaştı. Menâfi Sandıkları ve Ziraat Bankası dönemlerinde de tahsil edilemeyince, tahsillerinden vazgeçildi. Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 92.

İKİNCİ BÖLÜM

ZİRAAT SANDIKLARI

1. Ziraat Sandıklarının Kuruluş Amacı

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında işgal edilen ve daha sonra 1878 Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları'yla Osmanlı Devleti'nden koparılan topraklar²⁰⁶ üzerindeki Memleket Sandıkları ile ülkenin diğer yerlerinde bulunan Memleket Sandıklarının gelişimleri birbirlerinden farklı olmuştur²⁰⁷. Sandıklara en ağır darbeyi bu savaş vurmuştur. Osmanlı Devleti için büyük bir yenilgiyle biten bu savaş sonunda, sandık çalışmalarının en iyi uygulandığı birçok vatan toprağı elden çıkmıştır. Savaşın sebep olduğu sarsıntılar nedeniyle, özellikle Balkan topraklarında kalan sandıklara yeniden düzen vermek oldukça zor olmuştur²⁰⁸. Bu savaş, sandıkların teşkilatının ve işlemlerinin bozulmasına sebep olmuştur. Önemli derecede zararlara uğrayan bu sandıklar, alınan önlemlerle savaşın olumsuz etkilerinden mümkün olduğunca en az zararla kurtarılmaya çalışılmıştır²⁰⁹.

Memleket Sandıkları, Emanet Sandıkları olarak da adlandırılmıştır. Bu sandıkların kurumsallaşma süreci, Tuna Vilayeti'nde 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na kadar devam etmiştir. Fakat savaştan sonra en sistemli çalışan bölge, Rus işgalinde kalmıştır²¹⁰.

Osmanlı topraklarında kalan sandıklar ise, büyük zorluklarla düzenlenmiş olmalarına rağmen, işlevlerini tam olarak yerine getirememişlerdir. Sandıklar, Mal Sandıklarında sermayeleri saklandığından bağımsızlıklarını savunamamıştır. Yine farklı nedenlerle gereği gibi korunamamış ve yeterince güçlenememiştir. Memleket Sandıkları, nüfuz sahiplerinin, yöneticilerin ve hükümet merkezinin baskısı altında kalmışlardır. Bu durum, sandıkların esas hak sahibi olan üretici, köylü ve çiftçiye

²⁰⁶ 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin kaybettiği topraklar hakkında bkz. Ahmet Hamit Ongunsu, "Abdülhamid II", **İslâm Ansiklopedisi (İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati)**, C. 1, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1965, s. 77.

²⁰⁷ Ferhat Erçin, **a.g.e.**, s. 24.

²⁰⁸ Faik Kurdoğlu, **a.g.e.**, s. 103; Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 199.

²⁰⁹ "Bulgaristan'da Ziraî Kredi", **Türkiye Ziraat Bankası Mecmuası**, Türkiye Ziraat Bankası Anonim Şirketi Yay., S. 1, Ankara 1929, s. 10.

²¹⁰ Mehmet Çelik, **Balkanlar'da Tanzimat: Mithat Paşa'nın Tuna Vilayeti Valiliği 1864-1868**, Libra Kitapçılık ve Yay., İstanbul 2010, s. 72.

hizmet veremediği düşüncesini uyandırmıştır. 1882 yılında yeni bir kanun ile Memleket Sandıkları, Ziraat Sandıklarına dönüştürülmüştür²¹¹.

Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra, sadece Menâfi-i Umûmiyye Sandıklarına değil, Osmanlı şehirlerindeki esnafın geleneksel Avarız Sandıklarına bile devlet tarafından el konulmuştur. Ayrıca, iktisadî konularda karar alma zorluğu ve sermaye kuruluşlarına sahip olamama, başlangıçtan beri Osmanlı Devleti'nde mahalli idarelerin gelişmesini önleyen bir olgudur²¹².

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında, Ziraat Sandıklarının defterleri ve diğer evrakı İstanbul'a götürülmüştür. Ancak bunların akıbeti konusunda herhangi bir bilgi alınamamıştır. Bulgaristan'da bulunup savaş sırasında İstanbul'a götürülmüş olan Ziraat Sandıkları defterleri ve evrakı hakkında Bulgaristan Kapı Kethüdalığı²¹³'na bir tezkere gönderilmiştir. 19 Ağustos 1296 (31 Ağustos 1880) tarihli²¹⁴ yazıda defterler ve adı geçen evrakın gereken yerlere gönderilmesi hakkında Ticaret ve Ziraat Nezaretine haber verildiği açıklanmıştır. Ayrıca, bu konu ile ilgili olarak Hariciye Nezaretinden cevap verildiği ifade edilmiştir. Buna göre, Ticaret ve Ziraat Nezaretinden verilen bilgiye göre, gerekli araştırmaların yapıldığı açıklanmıştır. Ancak, anılan defterlerin, evrakın nerede saklı bulunduğu dair bir türlü kayıt ve bilgi bulunamadığı belirtilmiştir. Bu konuda, Bulgaristan Hükümeti'ne bilgi verilmesi dolayısıyla bir açıklama yapılmıştır²¹⁵.

Tuna Vilayeti Osmanlı Devleti'nden ayrıldıktan sonra 1878 yılında Ruslar Memleket Sandıklarını bir süre Ziraat Sandıkları adıyla idare etmişlerdir²¹⁶. İşgal ettikleri yerlerdeki sandıkların faydalarını fark eden Ruslar, onların daha iyi işlemeleri için birtakım önlemler almışlardır. Ancak Ruslar bölgeden çekildikten sonra da

²¹¹ Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 199.

²¹² İlber Ortaylı, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)**, TTK Yay., Ankara 2000, s. 23.

²¹³ Kapı Kethüdalığı: Osmanlı Devleti'ne özgü bir kurum olan Kapı Kethüdalığı, İstanbul'da sürekli işleri olan taşradaki üst rütbeli devlet memurlarının, taşra halkının ve ülke dışından gelenlerin merkez bürokrasisinde işlem görmekte olan evrakının takip edilmesi ve bu kişilerle merkezdekilerin iletişim içinde olması için kurulmuş bir müessesedir. Döndü Düşünmez, "Tanzimat Devrinde Kapı Kethüdalığı Müessesesi Hakkında Temel Bilgiler", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 28, 2010, s. 375.

²¹⁴ Yazının yılı belgede tam olarak verilmemiştir. Ancak büyük bir ihtimalle belge tarihinden bir yıl öncesi olan 19 Ağustos 1296 (31 Ağustos 1880) tarihine denk gelmektedir.

²¹⁵ BOA, Sadaret Eyalet-i Mümtaze Bulgaristan Evrakı, A.MTZ.(04), 18/41, 8 Rebiülahir 1298 (10 Mart 1881).

²¹⁶ Suphi Nuri İleri, **a.g.e.**, s. 146.

Bulgarlar, topraklarında kalan sandıkların daha iyi çalışmaları için çaba göstermişlerdir. Bu sırada, 1883 yılında sadece Osmanlı Devleti'ne bağlı Bulgar Prensiği sınırları dâhilinde bulunan Memleket Sandıkları için özel bir kanun çıkarılmıştır. Bunun ardından buradaki Memleket Sandıklarına Ziraat Sandıkları adı verilmiştir. Ziraat Sandıkları, Bulgaristan bağımsızlığını kazandıktan sonra da faaliyetlerini devam ettirmiştir²¹⁷.

Adı geçen sandıklar, ziraata ayrılan paranın ondalığının yarısı²¹⁸ veya boyunduruk parası²¹⁹ adıyla bir vergi alınmasıyla meydana getirilmiştir. Bu şekilde toplanan paralarla sandıkların toplam sermayesi 50-60 milyon franga ulaşmıştır. Çiftçiler ödünç para alma konusunda bu sandıkların ve belediye ambarlarının faydasını görmüştür. Faizcilerle savaş büyük bir başarıyla devam etmiştir²²⁰.

Bulgar topraklarında kalan 660.000 akçe sermayeli 48 sandığa Bulgar Prensiği sahip olmuştur²²¹. 1903 yılında bütün Ziraat Sandıkları birleştirilerek, Bulgaristan Ziraat Bankası kurulmuştur²²².

Ziraat Sandıkları, padişah iradesi alınarak yasal olarak kurulmuştur. Memleket Sandıklarıyla elde edilen yirmi yıllık tecrübeyle bu sandıkların daha başarılı olmaları düşünülmüştür. 54 maddelik ayrıntılı bir nizamnameye sahip olan sandıkların daha etkili olması beklenmiştir. Bahsedilen kanunla bu sandıklara ilk defa bankacılık görevlerini yerine getirme yetkisi dahi verilmiştir. Kayıt, hesap işlemleri ve bunları yapacak görevlilerle ilgili kurallar daha belirgindir. Sandıklar, bazı vergilerden muaf tutulmuştur. Ayrıca, sandıkların görevlerine bölgelerin en büyük mülki amirlerinin yardımcı olmaları hükmü konulmuştur. Sandıklarla ilgili getirilen diğer bir değişiklik de, koçanlı senetler kullanılması ve matbu defterlere işlemlerin geçirilmesiydi. Bu şekilde, işlemlerin daha düzenli idare olup daha rahat takip edilmesi mümkün olacaktı.

²¹⁷ Ferhat Erçin, **a.g.e.**, s. 24.

²¹⁸ Ondalık: Öşür vergisine verilen diğer isimdir. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 851.

²¹⁹ Müsellem, yağcı, küreci (madenci), cambaz, yörük ve bunlar gibi askerî takımdan sayılan kimseler, buldukları yerin sipahisinden (tumar sahibinden) bir çiftlik arazi tapulayıp tasarruf ederlerse, çift resmi verirlerdi. Fakat tam veya yarım çiftlik arazi tasarruf etmeyip, ekinli bennâkta olduğu gibi, bir miktar arazi tasarruf edip, ekip biçerlerse, buna karşılık verdikleri vergiye boyunduruk resmi veya boyunduruk hakkı denir. Bu vergi, Gelibolu'da on bir akçe, Kütahya Livası'nda on iki akçe olarak alınmıştır. Boyunduruk resminin alınma zamanı da, çift resminin alınma zamanı olan Mart başıdır. Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 5, S. 5, 1947, s. 493.

²²⁰ İlya Karaçov, **a.g.e.**, s. 14.

²²¹ Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 199.

²²² Ferhat Erçin, **a.g.e.**, s. 24.

Ziraat Sandıkları, faaliyetleri için daha fazla sermayeye ihtiyaç duymuşlardır. Bundan dolayı, imece usulü ile elde edilen mahsulün satışından sağlanan gelir yanında, ilk önce çift hayvan üzerinden gelir sağlanmaya başlanmıştır²²³.

Ziraat Sandıklarının kuruluş ve işleyişi hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak için Osmanlı Devleti tarafından bu konuda çıkarılan kanun ve nizamnameleri incelemek gerekmektedir. Ziraat Sandıkları Kanunu, bu sandıklarla ilgili nizamnameye göre, Ziraat Sandıkları işlemlerinin ödeme şekli ve idaresiyle ilgili düzenlemeler yapılarak 12 Aralık 1882 tarihinde Vilayet Genel Meclisine sunulup kabul edilmiştir. Bu sırada padişah iradesiyle yürürlüğü hakkında çıkan bu kanun hükmü, Doğu Rumeli Vilayeti valisi tarafından adı geçen vilayette yürürlüğe konulması için ilan edilmiştir²²⁴.

Vilayetlerde bulunan Menâfi Sandıklarının yerine Ziraat Sandıkları kurulmuştur²²⁵. Bu sandıkların kurulma amacı, akçeye ihtiyacı olan ziraatçılara, arazilerinin ekim ve ziraat işlerini iyi bir şekilde sonuçlandırmalarına yardımcı olmak için, borç para vermektir²²⁶.

Ziraat Sandıkları, yalnız ziraatla uğraşanların ihtiyaçlarının karşılanmasını kolaylaştırmaya özgü bir kurumdu. Ayrıca, bu sandıklardan ziraatçılardan başkasına akçe borç verilmesi kesinlikle yasaklanmıştı²²⁷.

²²³ Seçil Akgün, a.g.e., s. 199.

²²⁴ “Zirâa’t Sandıkları Mua’melâtının Suret-i Tesviye ve İdâresi Hakkında Rumeli-i Şarkî’ye Mahsus Kânun-u Vilâyettir.”, BOA, İrade Eyalet-i Mümtaze Bulgaristan (İ.MTZ.(04)), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 1; A.g.k., BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 1. Her iki belgede de kanunun kabul edilmiş tarihi olarak 1882 Teşrinisani’nin 30. günü ifadesi yer almıştır. Ancak, Rumi takvim Rumi 26 Kânunuevvel 1341 (26 Aralık 1925) tarihinden sonra yürürlükten kaldırılmıştır. Rumi 1333 yılından sonra, Miladi takvim ile Rumi takvim arasındaki gün ve ay farklılıkları kaldırılmış olduğu için bu tarihleri çevirmek pratik olarak da anlamlı değildir. Belgelerde verilen tarihin ay ve gün kısmı Rumi, yıl kısmı Miladi olarak verilmiştir. 1882 yılı, Rumi 1298 yılına denk gelmektedir. Kanunun kabul edilmiş tarihi büyük ihtimalle 30 Teşrinisani 1298’dir. Bu tarih de, 12 Aralık 1882’ye denk gelmektedir. <http://193.255.138.2/takvim.asp>

²²⁵ “Ziraat Sandıkları Nizamnamesi (Layihâ)”, M. 1, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 1; A.g.n., BOA, Yıldız Sadaret Resmî Maruzat Evrakı (Y.A.RES), 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2.

²²⁶ A.g.k., M. 1, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 1; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 1; “Rumeliyi Şarkî Ehli Zürrana Mahsus Olan Ziraat Sandıkları Muamelâtının Sureti Tesviye ve İdâresi Hakkında Kanunu Vilâyettir”, Nurettin Hazar, T.C. Ziraat Bankası 1863-1983, Ankara 1986, s. 673. Adı geçen kanunun tarihi bu eserde 4 Rebiülahir 1299 (23 Şubat 1882) olarak verilmiştir. Bu kanunun daha önce kaleme alınan bir nüshası olabilir. Kanun incelendiğinde, bazı farklı maddelerin yer aldığı görülmüştür. Bazı maddeler de, aynı içeriğe sahip olmakla birlikte ilk iki belgeye göre numaraları farklıdır.

²²⁷ A.g.n., M. 4, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 1; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2.

2. Ziraat Sandıkları Sermayesi

Ziraat Sandıkları sermayesi çok çeşitli yollardan sağlanmıştır. Sandık sermayesini meydana getiren kalemler, aşağıdaki şekilde sıralanabilir²²⁸:

1. Arazi üzerinde tasarruf hakkı ve yetkisi olan bütün insanların, yalnız sürüp ettikleri yerlerin dönümleri miktarına göre mülkler yazılması (kadastro) ve usulüne uygun olarak senelik %5 oranında Ziraat Sandığına yaptıkları teslimatlar
2. O zamana kadar sandıkların nakitleri veya düzene göre meydana çıkan borçlar gibi mevcut sermayesi²²⁹
3. Ziraat Sandıklarının aldıkları işlemiş faiz miktarından iki kuruş aşağı faiz verilmek üzere, okuyup yazması olmayan kişiler tarafından adı geçen sandıklara verilecek akçe
4. Büyük Meclisler aracılığıyla ihtiyaca göre bankalardan alınacak borç paralar
5. Menâfi Sandıklarının bu sandıklara dönüştürülecek mevcut nakitleriyle tespit edilmiş ve onaylanan alacakları
6. 1299 (1881/1882) malî senesi öşrünün onda biriyle, 1300 (1882/1883) senesinden itibaren alınan öşrün yedide birinin dörtte biri ve bunun üçte ikisi
7. Borçlardan elde edilecek faiz
8. Dışarıdan bu sandıklara borç verilecek paralardan Ziraat Sandıkları sermayesi toplanmıştır.

²²⁸ A.g.k., M. 2, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 1; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 1-2; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 673; A.g.n., M. 5, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 1; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2.

²²⁹ O zamana kadar sandıkların başlangıçta kurulması sırasında ziraatçılardan olmayan borçluların bahsedilen sandıklara sermaye olarak ne kadar olursa olsun akçe verdiklerine ve biriktirdiklerine dair ellerinde kanıt göstermeye uygun ilmühaberlerin olması gerekiyordu. Bunları göstermeye ve ispat etmeye güçlerinin olması halinde hâlâ borç ödeyecekleri sırada verdikleri sermayeyi kabul edip geri alabilmişlerdir. Bu konu Ziraat Sandıkları Kanunu'nda aynı madde içinde açıklayıcı bir düşünce hükmünde belirtilmiştir. Hazar'ın eserindeki kanunda aynı fıkraya ek olarak farklı bir açıklamaya daha yer verilmiştir. Ziraatçıların gücü yetince bunların içlerinde hâlâ mevcut olan Ziraat Sandıklarından daha önce 5.000 kuruştan fazla bir parayı almış ve borçlanmış bulunanların dahi 5.000 kuruşun üst tarafı olan miktarı az süre içinde ödemek zorunda oldukları dile getirilmiştir. A.g.k., M. 2, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 1; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 1-2; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 673.

Ancak, öşrün yedide birinin dörtte biri ve bunun üçte ikisinin sandıklar için toplanmasına 1301 (1883/1884) senesinden itibaren yalnız 10 sene devam edilmiştir²³⁰.

Ziraatçıların, Ziraat Sandıklarına vermeye yükümlü oldukları akçeyi her sene kadastro vergisinin tahsilât mevsimi olan Eylül ayında teslim etmeleri gerekmekteydi. Bahsedilen teslimat olaylarını yazı ile bildiren makbuz ve Ziraat Sandıkları İdaresi tarafından ellerine ayrıca birer koçanlı ilmühaber verilmiştir²³¹. Ziraatçılardan tahsil edilecek olan akçe, vilayet vergilerinin yürürlükte olan kanun hükümlerine uygun olarak düzenlenmiştir²³².

Tahsil edilecek paralar, herkesin yaptığı ödemeleri açıklayan bir müfredat defteriyle beraber nahiye müdürleri aracılığıyla bağlı buldukları Ziraat Sandıklarına götürülüp teslim edilmekteydi. Ziraatçılar, yaptıkları teslimat karşılığında bir makbuz ilmühaberi almışlardır. Bu gibi, müfredat defterinin birer nüshası da saklanmak amacıyla cemaat idaresine verilmiştir²³³.

Teslimatın verilme süresi, sandıkların mevcut sermaye miktarları hayırlı bir ıslahatın gerçekleşmesine yetecek düzeye ulaşmıncaya kadar uzayıp gitmiştir. Ancak adı geçen teslimatın, her durumda bir seneden fazla sürmemesi gerekmekteydi²³⁴.

Ziraat Sandıkları sermayesinin beş bin Osmanlı lirasından aşağı olmaması şart koşulmuştur. 1299 (1881/1882) ve 1300 (1882/1883) malî senelerinde alınan öşrün onda biri ile yedide birinin dörtte biri ve bunun üçte ikisi eklendiğinde mevcudu beş bin liraya ulaşamayan Menâfi Sandıkları, sermaye miktarına en yakın kaza Menâfi Sandığı sermayesiyle birleştirilmiştir. Bundan sonra ortaklaşa bir Ziraat Sandığı kurulmuştur. Bunların sermayeleri beş bin liraya ulaştığında, vilayetin haber vermesi ve Ziraat Nezaretinin onayı ile ayrılarak ayrı bir Ziraat Sandığı kurulmuştur²³⁵.

²³⁰ A.g.n., M. 5, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 1; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2.

²³¹ A.g.k., M. 4, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 2; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 2; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 673-674.

²³² A.g.k., M. 5, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 2; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 2; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 674.

²³³ A.g.k., M. 6, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 2; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 2; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 674.

²³⁴ A.g.k., M. 7, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 2; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 2; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 674.

²³⁵ A.g.n., M. 6, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 1; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2.

Ziraatçılardan alınan öşrün yedide birinin dörtte biri olan miktar, devlete ait aşar yardımı arasında yer almaktaydı. Bundan sonra, bahsedilen miktarın Ziraat Sandıklarına ait olan üçte ikisi, Sandık İdare Heyeti hazır olduğunda İdare Meclislerinde müzayede ile satılarak nakde dönüştürülmüştür. Daha sonra ise paralar sandıklara teslim olunmuştur. Bahsedilen paralar arasında her köyün hissesi neden ibaret ise müfredatını açıklayan ve İdare Meclisi tarafından onaylanmış bir de defter verilmiştir²³⁶.

3. Ziraat Sandıklarının Sınıflandırılması ve İdaresi

Doğu Rumeli’de bulunan Ziraat Sandıkları, yapılan ilk düzenlemede iki bölüme ayrılmıştır²³⁷:

1. Birinci sınıfta, sermaye miktarları 1.000.000 kuruştan fazla olan sandıklar yer almıştır.
2. İkinci sınıfta, sermaye miktarları 1.000.000 kuruştan az olan sandıklar yer almıştır.

Yine aynı bölgede bulunan Ziraat Sandıkları, daha sonraki dönemde sermayesine göre aşağıdaki sınıflandırmaya tabi tutulmuştur²³⁸:

1. Sermayesi 15.000 liradan fazla olan Ziraat Sandıkları birinci sınıftır.
2. Sermayesi 10.000 lira ile 15.000 lira arasında olan Ziraat Sandıkları ikinci sınıftır.
3. Sermayesi 5.000 lira ile 10.000 lira arasında olan Ziraat Sandıkları üçüncü sınıftır.

Ziraat Sandıkları Genel İdaresi, Ziraat Nezaretinin gözetimi ve kontrolüne verilmiştir²³⁹. Ziraat Sandıklarının Yerel İdareleri ise Kaza İdare Meclislerinin ikamet

²³⁶ A.g.n., M. 8, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 1; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2.

²³⁷ A.g.k., M. 8, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 2; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 2; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 674.

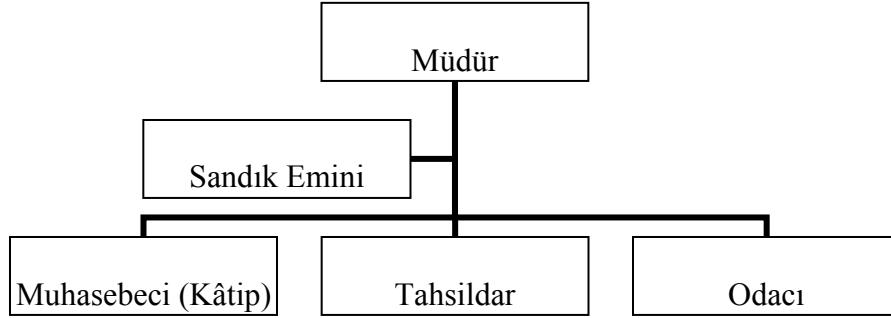
²³⁸ A.g.n., M. 15, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 1; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3.

²³⁹ A.g.n., M. 1, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 1; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2.

yerleri merkezinde bulunmaktadır²⁴⁰. Ziraat Sandıkları yönetimi, görevli bir İdare Heyeti ile fahrî dört üyeden oluşan bir meclis tarafından sağlanmaktaydı²⁴¹. Ziraatçıların ihtiyaçlarının karşılanmasını kolaylaştırmak amacıyla Sancak Büyük Meclislerinin görevleri ve belirleyecekleri konular şunlardır²⁴²:

1. Sancak içinde nerelere, ne kadar Ziraat Sandığı kurulacağı ve kurulacağına kararlaştırılması
2. Sermayenin sınır ve derecesi
3. Ziraat Sandıkları Kanunu'nda gösterilen teslimat zamanları
4. Sermaye miktarının yetecek dereceye ulaşması

Her iki sınıf sandık işlemlerini düzenlemek için hizmete alınacak görevliler, müdür, sandık emini, idarenin hesap işlerine ve yazılmasına bakmak üzere muhasebeci unvanıyla bir kâtip, tahsildar ve odacı olarak belirlenmiştir²⁴³. Ayrıca, işleri fazla olan sandıkların yerinin resmen bildirilmesiyle Ziraat Nezaretinin onayı alındıktan sonra bu memurlara bir veya daha fazla kâtip eklenecekti²⁴⁴.

Şema 1: Ziraat Sandıkları İdare Heyeti²⁴⁵

²⁴⁰ A.g.k., M. 9, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 2; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 2; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 674.

²⁴¹ A.g.n., M. 9, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 1; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2.

²⁴² A.g.k., M. 10, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 2-3; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 3; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 674.

²⁴³ Ziraat Sandıkları görevlileriyle ilgili olarak 1882 yılında yapılan düzenlemede, müdür ve tahsildardan söz edilmemiştir. 1884 yılında yapılan düzenlemede ise daha önce görevliler arasında sayılan odacıdan bahsedilmemiştir. A.g.k., M. 11, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 3; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 3; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 674; A.g.n., M. 10, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 1; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2.

²⁴⁴ A.g.n., M. 10, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 1; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2.

²⁴⁵ A.g.k., M. 11, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 3; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 3; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 674; A.g.n., M. 10, BOA,

Ziraat Sandıkları İdare Heyetinin, genel hizmeti yerine getirmek için gerekli olan kanuni vasıflarla idare etme kabiliyeti iyi kişilerden olmaları gerekmekteydi. Bu görevliler, İdare Meclisi, belediye, ziraat müfettişinden ve arazi memurlarından oluşarak kurulan bir heyet aracılığıyla seçilmiştir. Ayrıca, memuriyetler Ziraat Nezareti onayıyla yapılmıştır. Bahsedilen görevlilerin azilleri ise hükümet memurları hakkında yürürlükte olan kanun vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Anılan memurların hepsi özel nizam gereği kefalete bağlanmıştır. Bu kişilerin kefalet senetleri ise sandığın mensup olduğu kazanın İdare Meclisinde saklanmıştır²⁴⁶.

Ziraat Sandıkları Meclisleri üyesi, her sandığın bulunduğu kazaya bağlı köylerin İhtiyar Meclisleri tarafından, Kaza İdare Meclisleri üyesinin seçim usulüne uygun olarak iki sene için seçilmiştir. Sadece ilk defa tayin edilecek üyenin yarısı, bir sene için seçilerek tayin edilmiştir. Bu görevlilerin, memuriyet süresinin sona ermesinden iki sene geçmedikçe, tekrar seçilmeleri uygun görülmemiştir. Farklı etnik yapıya sahip olan kazalarda, bahsedilen sandık meclisleri üyesinin yarısının Müslüman, diğer yarısının ise gayrimüslim olmasına karar verilmiştir²⁴⁷.

Ziraat Sandıkları Meclisleri, sandık müdürünün başkanlığı altında ve gerek görüldükçe toplanmıştır. Ayrıca, bu meclislerin kararlarında mutlak çoğunluk esasına uyulmuştur²⁴⁸.

Ziraat Sandıklarının idare masrafı ve memurların maaşlarının, her durumda borçlardan alınan işlemiş faizin yarısını aşamayacağı açıklanmıştır. Senelik borç verme faizinin üçte biri yetmeyen sandıklarda işlem şu şekilde yapıyordu: Memur maaşları ve diğer işler için ayrılmış para, daha önceden belirtilen oranlara uygun olarak yettiği ölçüde verilmiştir²⁴⁹.

ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 1; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2.

²⁴⁶ A.g.n., M. 11, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 1; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2.

²⁴⁷ A.g.n., M. 12, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 1; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2.

²⁴⁸ A.g.n., M. 13, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 1; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3.

²⁴⁹ A.g.n., M. 14, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 1; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3.

3.1. Ziraat Sandıkları Memurlarının Maaşları ve Diğer Harcamalar

Ziraat Sandıkları memurlarının maaşlarıyla ilgili, yapılan ilk düzenlemede, yapılan sınıflandırmaya göre sandık memurlarının maaşları şu şekilde belirlenmiştir²⁵⁰:

1. Birinci sınıf sandık eminlerinin maaşı, altın akçe hesabıyla 1000 kuruş, kâtiplik görevinin de verilmesiyle muhasebeci maaşı 800 kuruştur.
2. İkinci sınıf sandık eminlerinin maaşı, altın akçe hesabıyla 800 kuruş, muhasebecilik görevinin de verilmesiyle kâtip maaşı 600 kuruştur.
3. Her iki sınıfta hizmete alınacak odacı maaşı, 200 kuruştur.

Ziraat Sandıkları memurlarının maaşları ve artış oranı, daha sonra yapılan sınıflandırmaya bağlı olarak şu şekilde açıklanmıştır²⁵¹:

1. Birinci sınıf sandık müdürlerinin maaşı 1000 kuruş, muhasebecilerin maaşı 600 kuruş ve sandık eminlerinin maaşı 400 kuruştur.
2. İkinci sınıf sandık müdürlerinin maaşı 800 kuruş, muhasebecilerinin maaşı 500 kuruş ve sandık eminlerinin maaşı 300 kuruştur.
3. Üçüncü sınıf sandık müdürlerinin maaşı 600 kuruş, muhasebecilerinin maaşı 400 kuruş ve sandık eminlerinin maaşı 250 kuruştur. Genellikle tahsildarların maaşı, besleyecekleri hayvan masrafı ve harcırahları da dâhil olmak üzere 400 kuruştur.
4. Sınıfları ilerleyen sandık memurlarının maaşları ise aynı oranda artırılabacaktır.

Ziraat Sandıkları memurlarının maaş sirküleri²⁵² ayrıca düzenlenmiştir. Bahsedilen sirkülerin, Sancak Komisyonu başkanı tarafından onaylandıktan sonra memurların aydan aya maaşlarını almaları kararlaştırılmıştır²⁵³.

Ziraat Sandıklarının, memurlara yaptığı ödemelerin haricinde de masrafları bulunmaktadır. Bu harcamalar için sandık sermayesinden ayrıca bir ödenek ayrılmıştır.

²⁵⁰ A.g.k., M. 12-13-14, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 3; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 3; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 674-675.

²⁵¹ A.g.n., M. 16, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 1; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3.

²⁵² Sirküler: Genelge ve duyurum anlamındadır. Şükrü Halûk Akalın vd., **a.g.e.**, s. 2121.

²⁵³ A.g.k., M. 16, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 3; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 3; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 675.

Örneğin, her Ziraat Sandığına birer demir kasa satın alınması için bir defaya mahsus olmak üzere 3000 kuruş verilmiştir. Sandıkların İdarehanelerinin kırtasiye masrafı ve kışlığı için de senelik 1000 kuruş tahsis edilmiştir²⁵⁴.

3.2. Ziraat Sandıkları Memurlarının Tayini

Ziraat Sandıkları sandık eminlerinin seçimi, Sancak Büyük Meclisleri başkanlığı ve doğrudan doğruya Sancak Komisyonları İdaresine verilmiştir²⁵⁵. Sandık eminleri, 3 sene süreyle hizmet yapmak üzere Sancak Büyük Meclisleri tarafından seçilip mutasarrıflar tarafından onaylanmıştır. Bir sandık emininin, her durumda iki kefil göstermesi gerekliydi. Görev süresi tamamlanan sandık eminlerinin ise tekrar sandık eminliğine seçilerek tayin olabilmekteydiler²⁵⁶.

Sandık eminliğine seçilecek ve tayin olunacak kişilere kefalet edecek olanların her türlü şartlarda sorumluluğu üzerlerine aldıklarıyla ilgili bir resmî senet imzalamaları gerekliydi. Adı geçen kefalet senedi ise Sancak Komisyonuna verilmiştir. Sandık emininin memurluk süresinin tamamlanmasıyla birlikte, sandığın kayıt işlemleri ve evrakıyla, nakdinin halefine devir teslim oluncaya kadar, anılan senedin Sancak Komisyonunda saklanması özen gösterilmiştir. Yukarıda açıklanan senet imzalanmadığı ve komisyona teslim olunmadığı sürece, sandık eminliğine seçilmiş olanların görevlerine başlamaları yasaklanmıştır. Sandık eminleriyle kefillerinin yerli halktan olmaları şartı getirilmiştir²⁵⁷.

Ziraat Sandıklarında muhasebeci unvanıyla bulunan kâtipler, sandık eminlerinin teklifiyle mutasarrıflar tarafından atanmışlardır. Odacılar da sandık eminleri aracılığıyla tayin edilmişlerdir²⁵⁸.

²⁵⁴ A.g.k., M. 15, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 3; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 3; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 675.

²⁵⁵ A.g.k., M. 17, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 3; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 3; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 675.

²⁵⁶ A.g.k., M. 18, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 3; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 3-4; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 675.

²⁵⁷ A.g.k., M. 19, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 4; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 4; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 675.

²⁵⁸ A.g.k., M. 20, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 4; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 4; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 675.

3.3. Ziraat Sandıkları Memurları ile İdare Meclislerinin Görevleri ve Gelirlerin Muhafazası

Ziraat Sandıkları işlemlerinin hepsi sandık müdürünün gözetimi altındadır. Ziraat Sandığı müdürünün görevleri şunlardır:

1. İdare Meclisini toplamak
2. Görüşülmesi gerekli olan konuları, teklif ve kararları yerine getirmek
3. Görevli sandık memurlarının azil ve tayini konusunu İdare Meclisi ile görüşmek
4. Vadesi girip de ödemesi ertelenen borçlardan dolayı, borçlulara ihbarname göndermek
5. Borcunu ödemeyen kişiler aleyhine mahkemede dava açmak

Ziraat Sandığı müdürleri, aynı zamanda Adliye Mahkemesinde sandıkların vekili sıfatıyla kabul edilmiştir. Müdürlerin, mensup olduğu vilayetle ve gereği halinde Ziraat Nezaretiyle haberleşmelerine izin verilmiştir²⁵⁹.

Ziraat Sandıkları sandık emînlerinin görevleri şu şekilde açıklanmıştır²⁶⁰:

1. Sandıkların işlemlerinin yürütülmesi ve yeniden düzenlenmesi
2. Mevcut nakitlerin korunması
3. Akçenin verilmesi, tahsil edilmesi ve harcanması
4. Bütün hesap işlerinin düzenlenmesi ve idaresi
5. Müdürün verdiği makbuz senedinin alınması ve saklanması
6. Alınan, harcanan paraların ve gündelik defterlerinin düzenlenmesi

Ziraat Sandıklarında muhasebeci unvanıyla bulunan kâtiplerin görevleri, hakları ve sorumlulukları şu şekilde açıklanmıştır²⁶¹:

²⁵⁹ A.g.n., M. 17, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3.

²⁶⁰ A.g.k., M. 21, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 4; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 4; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 676; A.g.n., M. 19, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3.

²⁶¹ A.g.k., M. 22, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 4; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 4; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 676; A.g.n., M. 18, BOA,

1. Sandık hesaplarının, defterler yoluyla sırasıyla tutulması
2. Sandık işlemlerine ait olan senetler, raporlar gibi diğer evrak, vesikaların yazılması ve doldurulması
3. Sandık defterleri, hesap işleri ve bunların yazılmasını idare etmek göreviyle sorumludur.
4. Nizamname hükmüne ve verilecek talimatın içindekilere muhalif olarak müdür tarafından verilecek emirlerden dolayı Ziraat Nezaretine müracaat etme hakkına sahiptir.

Ziraat Sandıkları tahsildarlarının görev ve yetkileri şu şekilde açıklanmıştır²⁶²:

1. Vadesi girip ödemesi ertelenen borçlardan dolayı sandık müdürü tarafından verilecek ihbarnameleri borçlulara tebliğ etmek
2. Sandığın diğer işlemleriyle ilgili müdür tarafından verilen emirleri yerine getirmek
3. Sandıkla ilgili akçenin mal edilmesine müdahale etmemek

Ziraat Sandıklarındaki odacıların yapmakla sorumlu oldukları görevler şu şekilde açıklanmıştır²⁶³:

1. Sandık emirleri ve işleriyle ilgili mektupların, evrakın yerli yerine dağıtılması ve verilmesi
2. Sandık işlemleriyle ilgili sandık emirleri tarafından verilecek emirlerin hükmünün yerine getirilmesi ve yapılması

Ziraat Sandıkları İdare Meclislerinin görev ve yetkileri şu şekilde açıklanmıştır²⁶⁴:

1. Borç verme ve almalara karar vermek

ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3.

²⁶² A.g.n., M. 20, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3.

²⁶³ A.g.k., M. 23, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 4; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 4; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 676.

²⁶⁴ A.g.n., M. 22, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3.

2. Borcunu vermeyenlerin ileri sürecekleri özrün kabul edilmesine veya reddedilmesine karar vermek
3. Ziraat ilminin neşir ve yayılmasına, ziraatın teşvik ve ilerlemesine tahsis edilen paraların kullanma şekli hakkında açıklamayı oylamak
4. Ziraat Odalarıyla haberleşmek

Ziraat Sandıkları gelirlerinin elde edilmesi kadar, muhafazası da önemliydi. Çünkü sandık gelirleri korunmadan, ziraatla ilgili harcamaların yapılması mümkün olamazdı. Bu sebeple, Ziraat Sandıkları nakitleri, defterleri, senetleri ve diğer yürürlükteki evrakı, Ziraat Sandıklarına özgü olup kazaların Mal Sandıkları dairesinde bulundurulmuş demir kasalar içinde saklanmıştır²⁶⁵. Bahsedilen demir kasalar, iki anahtarlı olup, anahtarların biri müdür diğeri ise sandık eminine verilmiştir²⁶⁶. Böylece, sandıkların gelirleri ve evrakı güvence altına alınmıştır.

4. Ziraat Sandıklarının Borç Verme Şartları

Ziraat Sandıkları, yalnız buldukları yerlerdeki şehir, kaza ve köy cemaatlerinin ziraatçılarına akçe borç verme yetkisine sahipti²⁶⁷. Sandıkları birleştirilen kazaların halkına da, mensup oldukları kazanın Ziraat Sandığına konulan sermaye oranında akçe borç verilmiştir²⁶⁸.

Ziraat Sandıklarından borç alma hakkına sahip olan ve ziraatçı olarak tanımlanan kimseler, şu şekilde açıklanmıştır²⁶⁹:

1. Arazisini bizzat ekenler
2. Bir vekil veya müdür aracılığıyla arazisini aracı ile idare edenler

²⁶⁵ A.g.k., M. 24, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 4; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 4; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 676.

²⁶⁶ A.g.n., M. 21, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3.

²⁶⁷ A.g.k., M. 26, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 5; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 5; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 676; A.g.n., M. 23, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3.

²⁶⁸ A.g.n., M. 23, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3.

²⁶⁹ A.g.n., M. 24, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3.

3. Arazisinde ziraat yapan kiracılar
4. Bağ ve bahçe sahibi olanlar

Ziraat Sandıklarından, sadece şahıs başına borç verilmekteydi. Ancak, şirket ve bütün cemaat adına akçe borç verilmesi uygun görülmemiştir²⁷⁰. Ziraat Sandıklarının borç verme faizi, senelik %8 kuruştan ibaretti. Bu oranın artmayacağı ve azalmayacağı belirtilmişti. Borçlulara, ödünç aldığı parayı ödemedikçe bu miktardan fazla borç verilmemekteydi. Bir kişiye borç verilecek akçe miktarının sandığın sınıfına göre kaç kuruşu geçemeyeceği şu şekilde açıklanmıştır²⁷¹:

1. Birinci sınıf sandıklarda 15.000 kuruşu geçemez.
2. İkinci sınıf sandıklarda 10.000 kuruşu geçemez.
3. Üçüncü sınıf sandıklarda 5.000 kuruşu geçemez.

Ziraat Sandıklarından borç verilecek ziraatçılar, alacakları akçeye karşılık teminat olarak borçlanma miktarlarının iki katına denk değerinde olan taşınmaz mallarını, rehin vermek zorundaydı²⁷². Bahsedilen borç akçe miktarı kesinlikle geçilemezdi²⁷³. Adı geçen taşınmaz malların değer tayini, tapu ve emlak kalemelerinin kayıtlarına dayanan resmî ilmühaberler gösterilmesine bağlıydı²⁷⁴. Ayrıca, bu kişiler yerli halktan itibarlı bir kefil göstermeye de mecburlardı²⁷⁵.

Ziraatçılara borç vermek için rehin edilmiş malların sandığa ferâğ bi-l-vefâ²⁷⁶ ve vekâletin devri yoluyla bırakılması şartı getirilmişti. Ancak ziraatçılardan olup da taşınmaz malları bulunmayanlar, sağlam bir kefalet vermeleri halinde sandıktan akçe

²⁷⁰ A.g.k., M. 27, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 5; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 5; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 676; A.g.n., M. 25, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3.

²⁷¹ A.g.n., M. 25, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3; A.g.k., M. 28 ve 31, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 5; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 5; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 676-677.

²⁷² A.g.k., M. 29, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 5; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 5; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 676-677.

²⁷³ A.g.n., M. 27, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 4.

²⁷⁴ A.g.n., M. 27, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 4.

²⁷⁵ A.g.k., M. 29, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 5; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 5; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 676-677.

²⁷⁶ Ferâğ bi-l-vefâ: Bir kişinin sonradan borç aldığı para karşılığında borç ödendiğinde geri verilmek şartıyla alacaklısına yaptığı bir mülkün tasarruf hakkından vazgeçmedir. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 257.

borç alabilmekteydi. Borçlular, ödünç alacakları paraları, ziraatla ilgili ihtiyaçları için harcayacaklarını köylerinin İhtiyar Meclisi tarafından verilmiş bir belge ile açıklamaya ve ispatlamaya mecburdu²⁷⁷.

Ferağ bi-l-vefâ ve vekâletin devri işlemlerinde, borç ödenip de rehin verilmiş olan malların sahiplerine geri verilmesinde, ilgili dairelerde belirli olan yaprak değeri ve deftere kaydetme ücretinden başka hiçbir vergi alınmamaktaydı. Ayrıca, bu çok az masraflar da borçlular tarafından ödenmiştir²⁷⁸.

Sandıklara yapılan borçlanmaların ödeme zamanı ve vadesi, borçlunun isteğine göre belirlenmekteydi²⁷⁹. Fakat tanınan süre, üç aydan az ve dört seneden fazla olamazdı²⁸⁰. Bununla birlikte, borçlanmanın imzalanması halinde, borçluların senelik belli olan işlemiş faizden başka anaparanın üçte birini de ödemeleri gerekiyordu. Fakat ekili olan yerlerde, yokluk, kıtlık, fakirlik, pahalılık meydana gelen senelerde, borçlulardan ne anapara ne de işlemiş faiz istenilmiştir. Ayrıca, çiftçilere tanınan süre de uzatılmıştır²⁸¹. Bir seneden fazla süreyle verilen borçlarda ise, senesi oranında anaparadan bir bölümü her sene yıllık faizi ile beraber ödeme şartı getirilmiştir²⁸².

Borçlulardan birinin, Ziraat Sandığından ödünç aldığı akçeye karşılık olarak borç senedi vermesi ve teminat olarak taşınmaz mallarından birini rehin etmesi halinde, bahsedilen rehin işlemi senet metninde açıklanmıştır. Bununla beraber, rehin altına alınacak mülkün tapu senedi de borç senedine bağlanıp, başka bir kefalet isteğinden vazgeçilmiştir. Kefalet göstereceği halde kefil olacak olanlar, borç senedini imzalayıp vermişlerdir. Borçluların ya da kefalet edecek olan kişilerin yazı yazmayı bilmemesi halinde, kendi imzaları, taraflarından gösterilecek bir üçüncü şahıs vasıtasıyla yazdırılıp, yerel mahkemeler tarafından da onaylatılmıştır. Taşınmaz malların rehin işlemi, Ferâğ

²⁷⁷ A.g.n., M. 26, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3-4.

²⁷⁸ A.g.n., M. 30, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 4.

²⁷⁹ A.g.k., M. 30, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 5; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 5; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 677.

²⁸⁰ A.g.k., M. 30, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 5; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 5; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 677; A.g.n., M. 28, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 4.

²⁸¹ A.g.k., M. 30, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 5; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 5; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 677.

²⁸² A.g.n., M. 28, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 4.

Bi-l-Vefâ Kanunnamesi hükmüne göre düzenlenmiştir. Her bir kişi, taşınmaz mallarının tasarruf hakkını devredeceği ve başkası hesabına kendi hakkını terk edeceği sırada, gerek borç alma, gerek kefalet suretiyle Ziraat Sandığına hiçbir borç ve ilişkisi olmadığına dair Ziraat Sandıkları İdaresinden bir vesikayı almak zorundaydı. Ayrıca, bu vesikayı tasarruf hakkını devretme işlemini yapan mahkemeye göstermeye mecburdu²⁸³.

Ziraat Sandıklarına ait olan dilekçe, şahâdetnâme²⁸⁴, kefaletname, senetler ve buna benzer diğer bütün evrak, damga resminden²⁸⁵ ayrı tutulmuştur²⁸⁶.

Borçluların aldıkları akçe, senelik faiz miktarı ve taksitlerin zamanını açıklayan bir örnek, Sandık İdaresinden Ziraat Nezaretine gönderilmiştir. Ayrıca, borçlulara sandık müdürü, muhasebecisi ile sandık eminin imzalarını taşıyan basılmış ve koçanlı bir ilmühaber verilmiştir. Ödemeler yapıldıkça bu ilmühabere kaydedilmiştir²⁸⁷.

Borçlular, bir sene içerisinde taksit zamanı geldiğinde, onun bedelini ödemeleri gerekmektedir²⁸⁸. Bununla birlikte, borçluların ödünç aldıkları paranın faizinden kurtulmak için, borç senesinde yer alan belirli vadenin girmesinden önce, ertesi senenin taksitini veya borcunun tamamını bir defada ödeme istekleri Ziraat Sandıkları İdareleri tarafından kabul edilmiştir²⁸⁹. Ayrıca, yalnız akçenin ödeme zamanı ve verilmesine kadar işlemiş olan faizi hesaplanarak alınmıştır²⁹⁰. İşlemiş faizin hesaplanması ve tahsil edilmesiyle ilgili işlem ise borcun ödeme zamanında yapılmıştır²⁹¹.

²⁸³ A.g.k., M. 34, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 6; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 6; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 677-678.

²⁸⁴ Şahâdetnâme: Diploma, vesika, belge anlamındadır. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 975.

²⁸⁵ Damga Resmi (Varaka-i Sahiha): Damga resmi, kavram olarak eskiden beri, kumaşlar, hayvan nalları, altın ve gümüş kaplar üzerine damga vurmaya suretiyle alınan vergiler hakkında kullanılmıştır. Fakat günümüzdeki anlamıyla insanlar arasındaki hukuki ilişkiler ve sözleşmelerden, devlet tarafından basılan kâğıtların kullanılması veya pul yapılandırılması yoluyla damga resmi alınmaya 1845 yılında başlamıştır. Abdüllatif Şener, **a.g.e.**, s. 166-167.

²⁸⁶ A.g.k., M. 37, Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 678.

²⁸⁷ A.g.n., M. 31, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 4.

²⁸⁸ A.g.n., M. 29, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 4.

²⁸⁹ A.g.n., M. 29, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 4; A.g.k., M. 32, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 6; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 5-6; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 677.

²⁹⁰ A.g.k., M. 32, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 6; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 5-6; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 677.

²⁹¹ A.g.k., M. 33, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 6; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 6; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 677.

Ziraat Sandıkları, akçe borç verecekleri sırada kefalet edecek olanların hallerini, malî güçlerini dikkatle ve inceden inceye araştırmıştır. Bazı sebeplerden dolayı, vadesinde borcunu ödemeye güçleri olmayan kefillerin kefillikleri kabul edilmemiştir²⁹².

Ziraat Sandıklarına borçlu olan kişi, borç senesinde belirli olan vadenin geçmesi halinde, Sandık İdaresine giderek borcunu ödemeye mecburdu. Borcunu ödeyen kişiye, sandığa verdiği borç ve rehin senetleri varsa geri verilmiştir²⁹³.

5. Ziraat Sandıklarına Borcu Olanlar Hakkında Yapılan İşlemler

Belirli vadenin girmesiyle senelik taksit ile faizi ödemeyen borçlulara ve mal ile kefil olanlara, bir aya kadar borçlarını ödemeleri için sandık müdürü tarafından tahsildar aracılığıyla bir ihbarname tebliğ olunmuştur. Bunun bir nüshası ise borçlu tarafından imzalanmıştır. Ayrıca, okuyup yazması olmayanlara yapılan tebliğler oturduğu mahalle veya köy imam ve muhtarlarına onaylatılmıştır. Bu tebliğden itibaren on beş gün içinde borcunu ödemeyene, ikinci bir ihbarname daha gönderilmiştir. İhbarnamenin üzerinden de on beş gün geçtiği halde, borcunu ödemeyen kişiler hakkında ferağ bi-l-vefâ ve vekâletin devri hükmü yerine getirilmiştir. Savaş yerinde bulunma veya afetzede olma gibi özürler beyan eden borçluların, ulaştırılan mazeretleri Sandığın İdare Meclisi tarafından incelenmiştir. Durumun belli olması halinde ise, bir veya iki sene daha süre verilmiştir²⁹⁴.

Ferağ bi-l-vefâ ve vekâletin devri hükmü, Asliye Mahkemeleri aracılığıyla yerine getirilmiştir. Borçlunun senedi ve rehin sözleşmesi belli olduktan sonra, ihbar olayını açıklayan, borçlunun imzası veya oturduğu köy ya da mahalle imam ve muhtarlarının onayı yer alan ilmühaber, Sandık İdaresi tarafından gösterilmiştir. Ancak, borçlu tarafından anapara, senelik faiz ve taksitlerin ödendiğine dair, bir ilmühaber gösterilememesi ve bir şer'i özür ileri sürülememesi halinde, sandık tarafından verilen dilekçe acele işlerden sayılmıştır. Ayrıca, bahsedilen dilekçe kefalet istenilmemek

²⁹² A.g.k., M. 35, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 6; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 6; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 678.

²⁹³ A.g.k., M. 36, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 6; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 6; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 678.

²⁹⁴ A.g.n., M. 32, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 4.

şartıyla mahkeme tarafından geçici icra usulünde hüküm altına alınmıştır. Borçlunun, bu konuda kendisini zararlı sayması halinde ise davacı sıfatıyla ayrıca mahkemeye başvurabileceği açıklanmıştır²⁹⁵.

Ziraat Sandıklarında görevli ve seçilmiş memurların, sandıklar hesabına müzayede yerine konulan malları, bizzat veya aracı ile satması da kesinlikle yasaklanmıştır²⁹⁶.

6. Ziraat Sandıklarına Borç Verme Şartları

Ziraat Sandıkları, ziraatçılara borç verdiği gibi bazı durumlarda da kendisi dışarıdan borç almıştır. Sandıkların aldığı borçlar, yine nizamnamesindeki bazı hükümler gereği belirli esaslara bağlanmıştır. Sandığın borç alması ile ilgili düzenlemeler yapılırken, borç süresi, alınacak akçe ve taksit miktarı ve buna uygulanacak faiz, sandığın ödeme durumu, borç verenin kimliği ile bunlara verilecek senetler ile ilgili ayrıntılar gibi birçok konu ele alınmıştır.

Ziraat Sandıklarına borç verilen akçeler, sandığın borç verme faizinden üç kuruş eksik faiz ile kabul edilmiştir²⁹⁷. Ziraat Sandıklarına dışarıdan borç verilecek akçelerin süresi, bir seneden az olmamak üzere ve ödeme zamanı sandıkta akçe bulunacak mevsime göre ayarlanmıştır. Ayrıca, buna göre senet verilmiştir. Vadesi bittikten sonra ise, borç verenlerin alacağı, faiziyle beraber hemen ödenmiştir²⁹⁸.

Borç verilecek akçeler için Sandık İdaresi tarafından Ziraat Nezaretinden bir örnek gönderilmiştir. Bundan dolayı, hepsi bir şekilde basılmış koçanlı senetler borç verenlerin eline verilmiştir. Ayrıca, bu senetlerde borç verenin ismi, makamı, borç verdiği akçe, verilecek faizin miktarı, vakfı, taksiti, borç vermenin süresi gibi konular yer almıştır. Bununla birlikte, yukarıda adı geçen konular açıkça anlatılmıştır. Yine bu

²⁹⁵ A.g.n., M. 33, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 4.

²⁹⁶ A.g.n., M. 34, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 4.

²⁹⁷ A.g.n., M. 35, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 4.

²⁹⁸ A.g.n., M. 36, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 4.

senetlerde, sandığın özel mührü ile müdür, muhasebeci ve sandık emininin imzalarının da yer alması gerekmektedir²⁹⁹.

Okuyup yazması az olan kişiler tarafından, Ziraat Sandıklarına işlemiş faiz ile verilecek paralar hakkında bazı sözleşmeler imzalanmıştır. Adı geçen kişiler tarafından, Ziraat Sandıklarına teslim olunacak paraların miktarı yirmi beş bin kuruşu geçmemişse, bunun anaparası ve faizi her sene Eylül ayında ödenmiştir. Bahsedilen miktarı aşması halinde ise, tamamının ödemesi tamamlanıncaya kadar her sene belirli akçe miktarı ödenmekteydi. Bununla birlikte, borç verenler tarafından istenmesi ve sandıkta yeterli paranın bulunması halinde, senelik belirlenmiş akçe miktarından daha fazla verilebilmekteydi³⁰⁰.

7. Ziraat Sandıklarına Borcunu Ödemede Muhalefet Edenler Hakkında Yapılan İşlemler

Ziraat Sandıklarına borcu olan kişilerden, vadesi bitiminde gelip borcunu ödemeyenler, Sandık İdaresi tarafından yerel kaza kaymakamlığı aracılığıyla davet edilerek getirilmiştir. Bu kişilerin, borçlarını ödememeleri halinde, rehin altında bulunan malları ve eşyaları, ait olduğu mahkeme aracılığıyla satılmıştır. Bu satıştan elde edilen miktardan da, borç ödemeye yetecek kadar olan miktarı alınıp adı geçen kişinin borcu kapatılmıştır. Bu konuda kefalet edenlerin de korumak zorunda oldukları akçeyi ödemede mani olmaları halinde, onlar hakkında da kanun gereği işlem yapılmıştır³⁰¹.

Ziraat Sandıklarına olan borçlarını ödemeyenler, devlet gücüyle getirilmiş ve ödeme tahsil edilmiştir. Diğer sandıklarla ilgili meydana çıkacak meselelerin yürütülmesi ve ödenmesi konularında kaza kaymakamları tarafından gerekli kolaylıklar gösterilmiş ve yardımlar yapılmıştır³⁰².

²⁹⁹ A.g.n., M. 37, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2-5; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 4.

³⁰⁰ A.g.k., M. 37, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 6-7; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 6-7; A.g.k., M. 38, Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 678.

³⁰¹ A.g.k., M. 38, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 7; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 7; A.g.k., M. 39, Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 678.

³⁰² A.g.k., M. 39, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 7; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 7; A.g.k., M. 40, Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 678.

8. Ziraat Sandıklarının Menâfi Gelirleri

Ziraat Sandıklarında da, Memleket Sandıklarında olduğu gibi menâfi gelirleri bulunmaktadır. Bu gelirlerin, halkın faydalanması için yapılacak hayırlı işlerde kullanılması kararlaştırılmıştır.

Ziraat Sandıklarının bir sene içinde elde edeceği faizlerin nasıl tahsis edileceği hakkında bilgi verilmiştir. Bahsedilen faizlerin tahsis etme aşamaları şu şekilde açıklanmıştır:

1. İlk önce dışarıdan borç verilen paraların faizi ayrılacak.
2. Sonra geri kalanı yarı yarıya bölünecek.
3. Yarısı, Ziraat Nezaretinin emriyle sandığın mensup olduğu kaza içinde ziraatın ilerlemesine ve onunla ilgili gelirlere harcanmak üzere alıkonulacak.
4. Diğer yarısı, memur maaşlarına ve diğer masraflar için ayrılacak.

Memurların maaşları ve küçük harcamalar için ayrılmış masrafların toplamı, faizin yarısından aşağı olması durumunda, fazlası sermayeye zam yapılarak eklenmiştir³⁰³.

Kazaların ziraatının ilerlemesine karşılık tutulan fazla menâfi gelirleri toplanmaktaydı. Bununla birlikte, bahsedilen gelirlerle ilgili vilayetin haber vermesi, uygun görmesi ve Bâb-ı Âliden izin alınmasıyla Ziraat Nezaretinin aşağıda belirtilen konulara karar verebileceği belirtilmiştir³⁰⁴:

1. Vilayet tarafından bütün çiftçilerin çocuklarının yararlanması için bir ziraat okulu açılması
2. Ürünleri ıslah edenlerin veya halka faydalı yeni ürün yetiştirenlerin teşviki dolayısıyla ziraat sergileri kurulmasına tahsis etmek

Ziraatın ilerlemesine özgü olmak üzere, her sene faiz gelirlerinden bir sermaye ayrılmıştır. Bahsedilen sermayenin hesabı, bu konuda bir masraf görünmedikçe ayrıca tutulmaktaydı. Bunun yanı sıra, işlemiş faiz de doğrudan doğruya anaparaya zam

³⁰³ A.g.n., M. 38, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 5; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 4-5.

³⁰⁴ A.g.n., M. 39, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 5; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 5.

yapılmıştır. Borç verme süresi ise, bir seneden fazla olmamaktaydı. Adı geçen akçe, sandık tarafından yine ziraatçılara borç verilmiştir. Bununla birlikte, bahsedilen akçenin belirli olan yerlerden başka yere harcanması uygun görülmemiştir³⁰⁵.

9. Ziraat Sandıklarında Biriken İşlemiş Faizin Yerine Harcanmasıyla İlgili Esaslar

Ziraat Sandıklarından alınacak işlemiş faizler için ayrıca bir hesap tutulmuştur³⁰⁶. Bu sandıkların masrafları, yalnız işlemiş faizden ödenmekteydi. Bunun için her sene sonunda masrafların senelik alınan işlemiş faiz hesabından ödenmesi ve mahsubu yapıldıktan sonra fazlasının on beş sene içinde sermaye sayılmasına karar verilmiştir. Adı geçen süreden sonra her sene borçluların sandığa verdikleri akçelerle işleyen faizlerinden, elde edilen sermayeleri karşılığında kendilerine %5 verilmiştir³⁰⁷.

10. Ziraat Sandıklarının Kayıt ve Hesap İşlemleri

Ziraat Sandıklarının kendine özgü bir kayıt ve hesap sistemi bulunmaktadır. Sandıklarla ilgili kayıtlar ve hesaplar bazı defterler yoluyla tutulmuştur. Sandık muhasebecileri tarafından tutulan defterler aşağıda açıklanmıştır:

1. Sandığın her gün alınan ve harcanan paraların cinslerini açıklayan bir gündelik defteri
2. Sandıklardan verilecek paraların miktarı, borç alanların alfabe sırasına göre ismi, unvanı, nereli oldukları, ikametgâhları, imzalanan borçlanmaların günlük kaç tane olduğu, vade süresi, kefillerin isim ve şöhreti, rehin verilmiş ise neden ibaret olduğu, kıymeti ve diğer gerekli hesap ve ayrıntıları ihtiva etmek üzere yazılacak bir esas defteri
3. Nahiyelerin isimleri, ziraatçılardan başka sermaye olmak üzere sandıklara akçe veren okuyup yazması az olan kişilerin isimleri, senelik verilen akçenin

³⁰⁵ A.g.n., M. 40, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 5; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 3; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 5.

³⁰⁶ A.g.k., M. 40, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 7; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 7; A.g.k., M. 41, Nurettin Hazar, a.g.e., s. 678.

³⁰⁷ A.g.k., M. 41, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 7; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 7; A.g.k., M. 42, Nurettin Hazar, a.g.e., s. 678-679.

ve sermayeye zam yapılan işlemiş faizin künyesi kaydedilip yazılmak üzere bir elifba defteri

4. Ziraat Sandıkları İdarehaneleri tarafından tutulan genel hükümlerin yazıldığı, resmî işlerle ilgili alınacak ve gönderilecek evrakın, kayıtlarının yapıldığı bir gelen giden evrak defteri
5. Borçluların isimleri, yerleri, verilen paraların künyesi, günlük verilen borç miktarı, vade süresi, esas defterinin numarası konulmuş olmak ve borçluların ellerine verilmek üzere bir hesap defteri
6. Kasa defteri
7. Menâfi Sandıkları defterine bakarak sandığın mevcut sermayesinde hangi köyün ne kadar hissesi olduğunu, öşrün yedide birinin dörtte biri ve bunun üçte ikisinden elde edilecek sermayenin ne kadarının hangi köye verildiğini içine alan bir sermaye defteri
8. Sandığa dışarıdan borç verilecek akçelere özgü bir borç defteri
9. Resmî işlerle ilgili Ziraat Sandıklarına gelecek ve Sandık İdareleri tarafından yazılacak yazışmalara özgü bir işlemler defteri

Yukarıda bahsedilen defterlerden başka sandık emini tarafından da alınan ve harcanan paralar ve gündelik işlemlere özgü olmak üzere 3 defter daha tutulmuştur³⁰⁸.

Ziraat Sandıkları defterleri, Ziraat Nezaretinden gönderilen örneğe uygun olarak Ziraat, Ticaret ve Nafia Müdürlüğü vasıtasıyla üç müdürlük tarafından aynen tutulmuştur³⁰⁹. Adı geçen defterler, mutasarrıf aracılığıyla Sancak Komisyonuna gönderilerek verilmiş ve anılan komisyon tarafından ciltlenmiştir. Sayılan evrak mühürlendikten sonra ait olan Ziraat Sandıkları İdarelerine gönderilmiştir³¹⁰. Ayrıca,

³⁰⁸ A.g.k., M. 42, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 7-8; BOA, ŞD, 2001/5, Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 7-8; A.g.k., M. 43, Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 679; A.g.n., M. 41, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 5; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 4; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 5.

³⁰⁹ A.g.k., M. 43, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 8; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 8; A.g.k., M. 44, Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 679; A.g.n., M. 42, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 5; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 4; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 5.

³¹⁰ A.g.k., M. 43, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 8; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 8; A.g.k., M. 44, Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 679.

bahsedilen defterlerde eğer yanlışlıkla bir şey yazılır ise okunacak derecede çizilmesi, kazıma ve silinti olmaması gerekmektedir³¹¹.

Ziraat Sandıkları tarafından, üç ayda bir yapılan işlemleri içine alan bir özet düzenlenmiştir. Ayrıca, her sene sonunda sandığın o sene içinde alınan, harcanan paralar ve öşrün yedide birinin dörtte biri ve bunun üçte ikisinden sandığa teslim edilen gelirlerin miktarını içine alan bir bütçe dengesi cetveli düzenlenmiştir. Sandığın İdare Meclisi tarafından tespit edilmiş hükümleri uygulandıktan sonra karar altına alınıp bağlı olduğu kaza kaymakamına verilmiştir. Sancak merkezi hükümet bürokratları aracılığıyla da, sancak içinde bulunan kaza sandıkları cetvelleri vilayet makamına gönderilmiştir³¹².

Her taraftan merkezi vilayete gelen özet ve bütçe dengesi cetvelleri ziraat müfettişine verilmiştir. Bu evrak, onun aracılığıyla incelenmiş ve genel bir özet cetveli düzenlenmiştir. Adı geçen cetvel de Vilayet İdare Meclisi tarafından onaylanmak üzere, vilayet valisi tarafından resmî yazıyla Ziraat Nezaretine gönderilmiştir. Bunlar, nezaret tarafından özel kaleme kaydedtirilmiştir. Bununla birlikte, bütün Ziraat Sandıklarının senelik işlemlerini içine alan bir özet cetveli yapılarak her sene Bâb-ı Âliye sunulmuştur. Bu özetler, Şura-yı Devlet tarafından incelenip onaylandıktan sonra icra makamının emriyle ilan ettirilmiştir. Bahsedilen ilana, sandıkların menâfi gelirlerinden bir sene içinde ilerleme ve ziraat ilminin yayılması için olan teşebbüslerin dereceleri, meydana gelen eserlerin çeşitleri yazılarak eklenmiştir³¹³.

Sandık eminleri, başlangıçta Ziraat Sandıkları işlemlerinin gidişatı hakkında her ay Sancak Komisyonlarına hesap vermekteydi³¹⁴. Ancak, daha sonra sandık eminlerinin, Ziraat Sandıkları işlemlerinin gidişatı hakkında üç ayda bir defa Sancak Komisyonlarına hesap vermeleri kararlaştırılmıştır³¹⁵. Bahsedilen uygulamanın daha sonra değiştirildiği anlaşılmaktadır.

³¹¹ A.g.n., M. 42, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 5; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 4; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 5.

³¹² A.g.n., M. 43, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 5; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 4; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 5.

³¹³ A.g.n., M. 44, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 5; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 4; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 5.

³¹⁴ A.g.k., M. 46, Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 679.

³¹⁵ A.g.k., M. 45, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 8; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 8.

Ziraat Sandıkları senelik hesap işlemlerinin görülmesi, Kânunusani (Ocak) ayının başlangıcından başlayıp, Kânunuevvelin (Aralık) sonunda sona ermiştir. Sandıklardan birisinin kuruluşu, sene ortasına tesadüf etmesi halinde, bu sandığın o seneki günlük işlem hesabının oluşturulmasından sonra Kânunuevvelin (Aralık) sonunda son verilmiştir³¹⁶.

Sandık eminleri, her sene Kânunuevvelin (Aralık) 31. gününde, hesap kayıtlarını kapattıktan sonra, geçen bir sene içinde sandıklara devredilen bütün hesap işlemlerini açıklayan bir muhasebe cetveli düzenlemişlerdir³¹⁷.

Düzenlenen bir senelik muhasebe cetvelinde ise, sandığın gerçek mevcudu, biriken işlemiş faizi, masrafları ve sandığın alacak miktarı diğer kabul edilmiş esaslar olarak gösterilmiştir. Bu cetvelin içindekiler de, sandıkların mevcut defter kayıtlarına uygun olarak belirtilmiştir³¹⁸.

Yukarıda adı geçen bir senelik muhasebe cetveli, Sancak Komisyonlarına verilmiştir. Sancak Komisyonları tarafından gerekli araştırmalar yerine getirildikten sonra, gereken rapor en yakın zamanda kurulan Sancak Büyük Meclislerine sunulmuştur³¹⁹.

Senelik muhasebe cetveli, Sancak Komisyonları tarafından onaylanmıştır. Bundan sonra, bir sureti de Ziraat, Ticaret ve Nafia Müdürlüğüne gönderilmiştir³²⁰.

11. Ziraat Sandıklarının Teftişi

Sancak Komisyonları, istedikleri zaman Ziraat Sandıklarının işlemlerini denetlemek ve incelemek yetkisine sahiptirler. Bununla birlikte, komisyon tarafından belirlenen bir üye vasıtasıyla senede iki defa inceleme yaptırılmıştır³²¹.

³¹⁶ A.g.k., M. 44, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 8; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 8; A.g.k., M. 45, Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 679.

³¹⁷ A.g.k., M. 46, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 8; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 9; A.g.k., M. 47, Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 679-680.

³¹⁸ A.g.k., M. 47, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 9; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 9; A.g.k., M. 48, Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 680.

³¹⁹ A.g.k., M. 48, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 9; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 9; A.g.k., M. 49, Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 680.

³²⁰ A.g.k., M. 49, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 9; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 9; A.g.k., M. 50, Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 680.

³²¹ A.g.k., M. 52, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 9; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 9; A.g.k., M. 51, Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 680.

Ziraat Nezareti, sandıkların teftişlerini ziraat müfettişleri aracılığıyla yaptırmıştır. Ziraat müfettişi bulunmayan yerlerde ise, sandıkların teftişleri Ziraat Nezaretinin tayin ettiği memurlar vasıtasıyla yapılmıştır. İlgili görevlilere, devir ve kontrol edecekleri kazaların mesafelerine bağlı olarak özel kararnameye göre, Ziraat Nezareti tarafından harcırah verilmiştir. Bu teftişin yapılma şekli, nezaret tarafından özel talimat ile tayin ve tebliğ olunmuştur. Ayrıca, her durumda müfettişler, Ziraat Sandıkları İdaresi tarafından kanuni sorumluluğa sebep fiiller ve hareketler gördüklerinde, kanuni olarak dava açma için adliye savcılarına resmî yazı verilmesiyle sorumlu tutulmuştur³²².

Ziraat müfettişleri beraberlerinde, sandıkların idare işleri ve hesap işlemleri kontrollerine ve bütçe dengesi cetvellerinin düzenlenmesine bakmak için de ödenek Ziraat Nezareti tarafından tayin edilmiştir. Bundan dolayı, hesap konusunda bilgili bir başkâtip ve iki yardımcı bulunmuştur. Ayrıca, işleri fazla olan yerlerde, bunlara bir veya iki kâtip daha eklenmesi uygun görülmüştür. Ziraat Sandıklarının merkeze ait genel işlemleri de, Ziraat Nezareti ve ziraat genel müdürü idaresindeki bir özel kaleme bırakılmıştır³²³.

12. Ziraat Sandıklarında Uygulanan Cezalar

Ziraat Sandıkları memurları, görevli oldukları işlerde düzene aykırı bir harekette bulduklarında, tembellik ve ihmalkârlık ettiklerinde, diğer vilayet memurları hakkında belirlenen ceza kanunları aynen yürürlüğe konulmuştur³²⁴.

Ziraat Sandıkları sermayesini, takma ad ile veya başka bir oyun ve hile ile ziraatçılardan başkasına borç vermeye izin veren sandık memurları hakkında cezai işlemler yapılmıştır. Bu gibi suiistimalleri bilerek onaylayan veya faillerine ortak olan Sandık İdare Meclisi üyesi, Ceza Kanunu'nun 99. maddesi gereğince geçici hapis cezasıyla mahkûm edilmiştir³²⁵.

³²² A.g.n., M. 2, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 1; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2.

³²³ A.g.n., M. 3, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 1; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2.

³²⁴ A.g.k., M. 25, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 5; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 5; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 676.

³²⁵ A.g.n., M. 45, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 5; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 4; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 5.

Müzayede yerine konulan tarlaları süren ve bunları bizzat veya aracı ile alan sandık memurlarına da cezalar verilmiştir. Bu memurlar, Ceza Kanunu'nun 89. maddesi gereğince memuriyetlerinden uzaklaştırılmıştır. Bununla beraber, bir seneden iki seneye kadar sürgün cezasıyla mahkûm edilmiştir³²⁶.

Borçlarının vadesi girip de borcunu ödemeyen borçlulara, ihbarname gönderilmiştir. İhbarname gönderilmiş olmasına rağmen borcunu ödemeyen borçlular aleyhine, mahkemeye müracaat etmekte gevşeklik gösterip sandık sermayesinin borçluların zimmetinde kalmasına sebep olan sandık müdürlerine ceza verilmiştir. Bu müdürler, bir daha sandık işlerinde hizmete alınmamak üzere azlolunmuşlardır³²⁷.

13. Ziraat Sandıklarının Faaliyet Süresi ve Ferâğ Bi-l-Vefâ Konusunda Uyulan Hükümler

Ziraat Sandıklarının faaliyetlerine devam etme süresi ve kaldırma zamanı sınırlanmamıştır. Sandıkların, yalnız Vilayet Kanunnamesi'yle devam edip etmeyeceğine karar verilebileceği ifade edilmiştir. Ayrıca bu kanunname, sandıkların muhasebelerinin görülme sonucunu da ihtiva etmekteydi³²⁸.

Ferâğ bi-l-vefâ, Bir kişinin, sonradan borç aldığı para karşılığında, borç ödendiğinde geri verilmek şartıyla alacaklısına, sahip olduğu mülkün tasarruf hakkını terk etmesidir³²⁹. Ferâğ bi-l-vefâ hakkındaki Vilayet Kanunnamesi tayin edilinceye kadar, Ziraat Sandıklarında borç alınacak akçeye karşılık rehin verilecek taşınmaz mallar için yapılacak ferâğ bi-l-vefâ işleminin, tabi olacağı hükümler hakkında bilgi verilmiştir. Bu işlem, mevcut olan kanun hükümlerine göre uygulanmıştır³³⁰. Bu kanun hükmünün tamamen yerine getirilmesi, Nafia, Ticaret ve Ziraat Müdürlüğüne havale edilmiştir³³¹.

³²⁶ A.g.n., M. 46, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 5; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 4; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 5.

³²⁷ A.g.n., M. 47, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 5; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 4; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 5.

³²⁸ A.g.k., M. 51, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 9; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 9; A.g.k., M. 52, Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 680.

³²⁹ Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 257.

³³⁰ A.g.k., M. 52, BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 9; BOA, ŞD, 2001/5, 30 Teşrinisani 1298 (12 Aralık 1882), s. 9; A.g.k., M. 53, Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 680.

³³¹ A.g.k., M. 54, Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 680.

14. Menâfi Sandıklarının Ziraat Sandıklarına Devir İşlemleri

Menâfi Sandıkları sermayesinin Ziraat Sandıklarına devir işlemi, özel komisyonlar aracılığıyla yapılmıştır. Bu komisyonlar, ziraat müfettişi, sandığın bağlı olduğu Kaza Ziraat Odası başkanı, Yerel Hükümet tarafından Yerel Meclis üyesinden olmayan ve Menâfi Sandıklarına borcu olmayanlardan seçilmiş iki kişiden oluşmuştur. Ziraat müfettişi bulunmayan yerlerde, onun yerine Ziraat Odası başkanı; başkan yerine de, oda üyesinden biri seçilerek tayin edilmiştir³³².

İlk önce, Menâfi Sandıklarının hesapları görülmüş, mevcut nakitleriyle borç senetleri ve rehinleri defterler ile tespit edilmiştir. Daha sonra komisyonlar, muhasebe sonucunu ihtiva eden düzenleyecekleri kararnameleri Ziraat Nezaretine göndermişlerdir. En sonunda ise, nezaretin haber vermesiyle ilgili yer tarafından devir işlemi yapılarak ilan edilmiştir³³³.

Menâfi Sandığına borçlu olanlar, vadesi sonunda borçlarını, borçlu oldukları sandığın devredildiği Ziraat Sandığına faiziyle beraber bir defada ödemeye mecburdu. Ancak, ziraatçı olmayan ve aynı zamanda zengin olan bazı borçlular, borç ödememek için bahane bulmuşlardır. Bunların rehin edilmiş malları, mevcut nizamname hükümlerine uygun olarak geçici icra usulünde mahkeme aracılığıyla sattırılmıştır. Böylece, adı geçen kişilerin borçlarının hemen alınması sağlanmıştır. Fakat ziraatçılardan olup da, bir defada borcunu ödemeye gücü yetmediği komisyon tarafından belirlenen borçlular bulunmaktaydı. Bunlar, borçları beş bin kuruştan fazla ise faiziyle beraber ödemek zorundaydı. Bundan dolayı, mevcut nizamname hükmüne göre kararlaştırılan gerekli şartları yerine getirmek koşuluyla, Ziraat Sandığı adına senet yenilemeleri uygun görülmüştür. Borcunu bir defada ödemeye gücü yetmeyenlerden, vadesi bittiği halde borç ödemeyenlere ve senet yenilemeyenlere, bir defaya özgü olmak üzere Menâfi Sandığında bulunan senedinde yazılan vadenin dörtte birini geçmemek üzere bir süre verilmiştir. Verilen süre içinde de borç ödemeyen, adı geçen şartları yerine getirmeyen ve senedini yenilemeyenler olmuştur. Bu kişilerin rehin bıraktığı şeyler, mevcut nizamname hükmüne göre geçici icra usulünde mahkeme aracılığıyla

³³² A.g.n., M. 48, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 4; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 5.

³³³ A.g.n., M. 49, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 4; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 5-6.

sattırılmıştır. Ek olarak verilen süreyi de ihlal edenin borçları, yine mevcut düzen gereği işleyen faiziyle beraber alınmıştır. Borcu olan ziraatçıların, rehin bıraktığı şeylerin geçimlerini sağlamalarına özgü emlak ve araziden ibaret olduğu hakkında bulunduğu yer ve köyün İhtiyar Meclisi tarafından bir ilmühaber verilmeliydi. Adı geçen ilmühaber de, komisyon tarafından onaylanmak zorundaydı. Bu durumda, anılan kişilerin borçları, birikmiş faiziyle beraber altı seneyi geçmemek üzere, faiziyle beraber anaparadan da ertelenen süre ile uygun bir ödeme miktarıyla taksite bağlanmıştır³³⁴.

Ziraat Nezareti, Ziraat Sandıkları ile ilgili bütün işlemlerin yerine getirilmesi için görevlendirilmiştir³³⁵. Menâfi Sandıklarıyla ilgili Düstur'un ikinci cildindeki yazılan 23 Rebiülevvel 1284 (25 Temmuz 1867) tarihli nizamname hükmü de feshedilmiştir³³⁶.

15. Ziraat Sandıklarının Düzenleme Çalışmaları

Ziraat Sandıklarının düzenlenmesi için çeşitli zamanlarda Bâb-ı Âliye layihalar sunulmuştur. Bu layihalar doğrultusunda sandıkların yapısı ve işleviyle ilgili bazı düzenlemeler yapılmıştır.

Doğu Rumeli Vilayeti'ndeki Ziraat Sandıkları Teşkilatı hakkında Şura-yı Devlete bir kanun layihası gönderilmiştir. Bunun üzerine, 26 Rebiülevvel 1299 (15 Şubat 1882) tarihinde Tanzimat Dairesinden bir mazbata düzenlenerek sunulmuştur. Memleket Sandıklarına eskiden borçlu olanlar hakkında, yardım isteme izninin yerine getirilmesi için layihanın ikinci maddesindeki ikinci fıkrasıyla onun ekinde yazılı düşüncelerin kaldırılması gerekiyordu. Girit'te yürürlükte olduğu gibi, eski borçlara dair halka uygun bir Genel İdare Nizamnamesi düzenlenmesi ve emsali gibi Bâb-ı Âliye sunulması şartı getirilmiştir. Mabeyincinin³³⁷ onayı istenmiştir. Bu tebliğe cevap olarak Girit Vilayeti'nden Şura-yı Devlete gönderilen 11 Cemaziyelevvel 1299 (31 Mart 1882) tarihli ve 861 numaralı tahrirat Tanzimat Dairesinde okunmuştur. Eski borçluların bir

³³⁴ A.g.n., M. 50, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 4; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 6.

³³⁵ A.g.n., M. 51, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 4; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 6.

³³⁶ A.g.n., M. 52, BOA, ŞD, 2517/1, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 2; BOA, Y.A.RES, 28/53, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 4; BOA, Y.A.RES, 29/35, 29 Safer 1302 (18 Aralık 1884), s. 6.

³³⁷ Mabeyinci: Osmanlı Devleti'nde padişahların dışarıyla olan ilişkilerine bakan, buyruklarını ilgililere bildiren, bazı kişilerin dileklerini kendisine ileten görevlidir. Şükrü Halûk Akalın vd., **a.g.e.**, s. 1597-1598.

kısmı veya belki hepsi çiftliklere ve diğer taşınmaz mallara sahip oldukları için borç ödemeye güçleri yettiği açıklanmıştır. Yalnız sandıkların sermayesinin artırılmasına çalışılmıştır. Bu sebeple, çiftçiliğin ilerlemesine kaynak olması için bu gibi kişilere borç ödettilmesi amaçlanmıştır. Olağanüstü hallerden dolayı üzüntülü ve güçsüz oldukları sabit olanların, eski borçlarının tahsilâtında, düzen dairesinde adil bir şekilde davranılması gerekiyordu. Adı geçen kanunun yeniden düzenlenerek asıl heyetle yürürlüğe konulması gereği ifade edilmiştir³³⁸.

Ziraat Sandıkları Teşkilatına dair düzenlenen ve Vilayet Genel Meclisinden kabul edilerek sunulan dört parça kanun layihasının onaya sunulduğu, Başvekâlete gönderilen yazıda ifade edilmiştir. Adı geçen kanunun yürürlüğü hususunda padişahın emri üzerine birer onaylanmış suretlerinin gönderildiği açıklanmıştır. Bazı açıklamalı tebliğleri içine alan ve cevap olarak gelen 10 Rebiülahir 1299 (1 Mart 1882) tarihli ve 555 rakamlı sadrazamın yazısı okunmuştur. Daha sonra gereği yerine getirilmiştir. Ancak, adı geçen layihadan yalnız Ziraat Sandıkları Teşkilatıyla ilgili olan ikinci maddenin ikinci fıkrasıyla, bu fikranın ekinde yazılan ve eski borçlara ait düşünceler hakkındaki hükmün çıkarılması istenmiştir. Bunun kaldırılıp düzeltme yapılması emredilmiştir. Ziraatçı halkın sorumluluğunda bulunan eski borçların elde etme şekli ve yararlanılması maddesi ele alınan diğer bir konudur. Bunun da, açıkça yine adı geçen nizamname hükmüne uygun olması gerekiyordu. Bununla beraber, adı geçen sandıkların sermayesinin hükümetle ilgili bir yönü yoktu. Sadece her sınıf ziraatçı halkın sermayesi olması sebebiyle, hükümet tarafından sandıklara doğrudan doğruya müdahale edilmesi düzene uygun değildi. Bununla birlikte, vilayetin oluşturulmasından beri, eski borçluların borçlarının talebi ve tahsili hususunda seçilen görevli vasıtasıyla o sözleşmeler hakkındaki izinler ayrıca gösterilmiştir. Eski borçlarla ilgili bahsedilmiş layihada yer alan fıkra ile bu konudaki düşünceler yazılmış ve aslı sunulmuştur. Fakat eski borçları olan halkın sandıklar sermayesinden yararlanmasından mahrum etmek amaçlanmamıştır. Çünkü eski borçluların hepsi çiftlik sahiplerinden ve daha başka türlü taşınmaz mallara sahip değildi. Bu sebeple, borcu ödemeye güçlerinin olmadığı araştırmalar sonucunda anlaşılmıştır. Bundan dolayı, sandıkların sermayesinin

³³⁸ BOA, ŞD. 2000/29, No: 5-61, 26 Rebiülevvel 1299 (15 Şubat 1882)

artırılması gerekiyordu. Bu sebeple, çiftçinin malının artmasına neden olarak, bu gibi kişilere borç ödettilmesi amacı taşınmıştır³³⁹.

Eski görüşmeler hükmüne göre sunulmuş layihanın yeniden düzenlenmesine karar verilmiştir. Menâfi Sandıklarının o dönemde mevcut nakitleriyle kanıtlanmış ve onaylanmış borçlarının Ziraat Sandıkları sermayesi bütününden elde edilmesi konusu ele alınmıştır. Bu kanun hükmüne uygun olarak işlem yapılacağı açıklanmıştır. Adı geçen borçluların büyük kısmının, sözleşmede belirtildiği üzere emlak ve arazi sahibi oldukları ve borçlarının Düstur'da yer alan Menâfi Sandıkları Nizamnamesi'ne uygun olarak ödeneceği vilayet tarafından haber verilmiştir. Halk, elinde emlak ve arazisi olsa da, sermayesi kendileri tarafından konulan bir sandığa borçlarından dolayı, ziraat ve idaresine gerekli akçenin sağlanması konusunda aciz durumdaydı. Gerek bahsedilmiş olan kanun hükümlerine göre, gerekse Menâfi Sandıkları Nizamnamesi hükmüne uygun olarak emlak ve arazilerinin sattırılarak, borç ödetilmesinin eşitliğe uygun olmayacağı açıklanmıştır. Böyle felaketler ve karışıklıklar içinde savaştan dolayı üzüntülü olan halkın, borçlarının ödenmesinin her memlekette ayrı izinler altında tutulduğu ifade edilmiştir. Doğu Rumeli'de benzer bir uygulamadan çekinilmesinin doğru olmadığı dile getirilmiştir. Aynı zamanda, tahsilât sırasında vaat olunan kolaylıkların, esas olarak bir özel düzene dayanmadıkça yararlanılmasından bahsedilemeyeceği belirtilmiştir. Önceki kararnamede ve açıklandığı sebeple bahsedilen layihanın bazı fıkralarına göre yeniden düzenlenmesinin yapılması gerektiği açıklanmıştır. Ayrıca, eski borçlar hakkında adil bir şekilde izni içine alan bir nizamname kaleme alınması gerektiği ifade edilmiştir³⁴⁰.

Doğu Rumeli Ziraat Sandıkları Teşkilatına dair daha önce Vilayet Genel Meclisinde kabul edilerek onaya sunulmuş olan kanun layihası hakkında sadrazama bir tezkere yazılmıştır. Bu kanun layihasının ikinci maddesinin ikinci bölümünde, eski borçların tahsiliyle ilgili olan düşüncelerin hükümleri yer almaktadır. Bunların kaldırılıp düzeltilmesi yapılmak suretiyle yürürlüğe konulması hakkında 10 Rebiülahir 1299 (1 Mart 1882) tarihli ve 555 rakamlı sadrazam yazısında haber verilmiştir. Düzeltme işleminin yapılması yine Genel Meclise aittir. Bu nedenle, o zamana kadar yürürlüğe konulmamıştır. Genel Meclisin önceki toplantısında bahsedilen kanun tekrar görüşmeye açılmıştır. Bahsedilen eski borçlarla ilgili olan fıkranın kaldırılmasıyla beraber, bazı

³³⁹ BOA, ŞD, 2000/29, S. 861, 11 Cemaziyelevvel 1299 (31 Mart 1882)

³⁴⁰ BOA, ŞD, 2000/29, Defter Nr. 98, 16 Cemaziyelevvel 1299 (5 Nisan 1882)

tadilat ve düzeltmeler yapılarak kanun haline getirilmesi kabul edilmiştir. Bunun üzerine, asıl heyetle rehin verilmesine onay verilmesi için bir nüshası iliştilirilmiş olarak sunulmuştur³⁴¹.

Doğu Rumeli'ye özgü Ziraat Sandıkları Teşkilatına dair daha önce Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesinden bir kanun layihası gelmiştir. Bunun üzerine, 23 Rebiülevvel 1299 (12 Şubat 1882) tarihinde bir mazbata sunulmuştur. Bu layihadan maksadın, muhtaç çiftçilere taşınmaz mülkleri karşılığında akçe borç vermek için vilayet içinde Ziraat Sandıkları oluşturulması olduğu ifade edilmiştir. Aslında, çeşitli olayların tesirleriyle sıkıntıya düşmüş olan Müslüman çiftçilerin, gelecekte durumlarının iyileşmesini sağlayacak bayındırlık işleri teşebbüslerinin eksikliğinden dolayı mağdur oldukları açıklanmıştır. Yalnız bu sandıklara sermaye kabul edilen Menâfi Sandıklarının tespit edilen ve onaylanmış borçları layihanın ikinci maddesinin ekinde yazılı düşünceler hükmüne göre belirlenmiştir. Sermaye, Ziraat Sandıklarından borç verilen akçenin alınması kurallarına uygun olarak meydana getirilirse, çiftçilerin büyük bölümünün eski borçlarını ödemek mecburiyetinden kurtulup, bu sandıklardan yararlanma maksadına ulaşamayacakları belirtilmiştir. Bundan dolayı, eski borçların alınma şekline ait fıkranın kaldırılması ve onun yerine çiftçilerin Menâfi Sandıklarına olan eski borçlarının Girit'te yürürlükte olduğu gibi adil bir şekilde izin altına alınması gerekiyordu. Bu esasları açıklayan bir Genel İdare Nizamnamesi düzenlenerek belirtilmiştir. Nizamnamenin bir nüshası da, Bâb-ı Âliye gönderilmiştir. Adı geçen layihanın kanun haline gelmesi onaya sunulmuştur. Padişahın emri gereği, yapılan tebliğlere cevap olarak Girit Vilayeti'nden gelip, Şura-yı Devlete gönderilen 20 Safer 1300 (31 Aralık 1882) tarihli ve 3861 numaralı yazı Tanzimat Dairesinde okunarak incelenmiştir. Anılan düzeltme işleminin yapılmasının Genel Meclise ait olduğu açıklanmıştır. Bu sebeple, adı geçen kanunun o ana kadar yapılmasına başlanamamıştır. Meclisin önceki toplantısında kanun tekrar görüşmeye açılmıştır. Adı geçen kanun, eski borçlara dair olan fıkranın kaldırılması ve diğer hükümlere göre de bazı düzeltmeler yaptırılarak tekrar onaya sunulmak üzere bir nüshası gönderilmiştir. Araştırma ve uygulama yapıldığında adı geçen fıkranın kaldırıldığı ve yapılan diğer düzeltmelerin azlığının da işlemlere ait bulunduğu anlaşılmıştır. Bundan dolayı, adı geçen işlemin

³⁴¹ BOA, ŞD, 2001/5, S. 3861, 20 Safer 1300 (31 Aralık 1882)

onayı uygun görülmüştür. Onaylanmış bir nüshası ilişitirilmiş olarak sunulmuştur³⁴². Geçmiş tebliğler hükmüne uygun olarak, ziraatçıları zorlamayacak surette bir Genel İdare Nizamnamesi düzenlenmiştir. Adı geçen nizamnamenin, bir nüshasının da Bâb-ı Âliye gönderilmesinin gerekliliği vilayete tebliğ edilmiştir. Önceki sene onaylanan kanun gereği, ziraatçıların bu sandıklara sermaye vermesine on beş sene devam etmesi gerekiyordu. Ancak, bu layihanın yedinci maddesinde sürenin yalnız bir sene olacağı yazılı olduğu, bunun yanlış yazıldığı açıklanmıştır. Düzeltmenin yapılması için ek tebliğler yapılması görüşülmüştür³⁴³. Karar sureti tüccarlar arasında da onaylanmıştır. Onaylanan nüsha sarılı olarak sunulmuştur. Padişahın emriyle vilayet tarafına geri verilen nizamname layihısından adı geçen fıkra kaldırılmak üzere, işlemlere ait tahsisatın çok azı yerine getirilerek tekrar onaya sunulmuştur. Gönderilmiş olan nüshanın onayı ve ayrıntıları hakkında adı geçen daireden kaleme alınıp Meclis-i Mahsus-u Vükelâdan eklenen ve mühürlenmiş mazbata adı geçen nüsha ile beraber sunulmuştur. İçindekilerin yerine getirilmesi hakkında bir tezkere yazılmıştır³⁴⁴. Sadrazamın tezkeresi, mazbata ve layiha padişaha sunulmuştur. Borçla ilgili izin isteme ve gereken işlemlerin yerine getirilmesi ile ilgili anılan mazbata ve layiha geri verilmiştir³⁴⁵.

³⁴² BOA, ŞD, 2001/5, Nr. 5-764, 2 Rebiülevvel 1300 (11 Ocak 1883); BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, S. 1248, 23 Rebiülevvel 1300 (1 Şubat 1883)

³⁴³ BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, S. 1248, 23 Rebiülevvel 1300 (1 Şubat 1883)

³⁴⁴ BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 28 Rebiülevvel 1300 (6 Şubat 1883)

³⁴⁵ BOA, İ.MTZ.(04), 8/325, 29 Rebiülevvel 1300 (7 Şubat 1883)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MENÂFİ SANDIKLARI

1. Menâfi Sandıklarının Kuruluş Amacı

Memleket Sandıklarında meydana gelen bozulma, bu kurumda bir öz eleştiri yapılmasını gerekli kılmıştır. Özellikle, sandıklarda toplanan sermayenin yetersizliği, sandıkların faaliyet sahalarını genişletmelerine engel oluyordu. Üreticiye daha faydalı olabilmeleri için sandıklara başka sermaye kaynakları bulmak gerekiyordu³⁴⁶. Bu sebeple, Memleket Sandıklarının kurulmasından belirli bir süre sonra, artan kredi ihtiyacını karşılamak üzere, yeni önlemlere başvurulmuştur. 1883 yılından itibaren aşar vergisi %1 oranında artırılmıştır. Bu %1'lik paya Menâfi Hissesi denildiği için kurulan yeni sandıklara Menâfi Sandıkları denilmiştir³⁴⁷. Sandıkların sermayeleri bu şekilde çoğaltılarak canlandırılması sağlanmıştır. Menâfi Sandıklarının kurulmasına kadar, sandıklara sermaye sağlamaya yarayan imece usulü ve daha sonra uygulanan bir çift öküz başına 15 kg buğday toplama usulünün güç ve eşitlikten uzak olduğu görülmüştür. Bu sebeple, sandıklara sürekli ve eşitliği sağlayacak bir gelir sağlama yolu araştırılmıştır. Çözüm olarak da, aşarın %11'e çıkarılmasına karar verilmiştir³⁴⁸. Bu geliri, daha sonra Maarif Yardım Hissesi izlemiştir³⁴⁹. Bahsedilen hisseden elde edilen gelir ile Osmanlı Devleti'nde eğitimle ilgili birçok yatırımın yapılmasına katkı sağlanmıştır.

1883 yılında Sait Paşa'nın³⁵⁰ sadrazamlığı sırasında, Memleket Sandıkları, Menâfi Sandıklarına dönüştürülmüştür³⁵¹. Osmanlı Devleti'nde, her sancağın

³⁴⁶ Haydar Kazgan vd., **Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi**, C. 1, İMKB Yay., İstanbul 1999, s. 272.

³⁴⁷ Hakan Koç, **a.g.e.**, s. 13.

³⁴⁸ Ziya Gökalp Mülayim, **a.g.e.**, s. 41.

³⁴⁹ Süleyman İnan, "Osmanlı Dönemi Aydın Yıllıklarına Göre II. Abdülhamid Döneminde Acıpayam (1876-1909)", **I. Acıpayam Sempozyumu (2 Aralık 2003)**, Denizli, s. 7.

³⁵⁰ Küçük Mehmed Said Paşa (1838-1914) olarak bilinmektedir. 18 Ekim 1879-22 Temmuz 1912 tarihleri arasında, farklı dönemlerde 8 kez sadrazamlık yapmıştır.

³⁵¹ Hikmet Bayur, "Yeni Bulunmuş Bazı Belgelerin Işığında Kâmil Paşa'nın Siyasal Durumu", **Belleten**, C. XXXV, Nr. 137, Ocak 1971, s. 63.

merkezinde birer Menâfi Sandığı kurulmuştur³⁵². Bunun ardından, sandıklar meydana gelen kan değişimiyle tekrar faaliyetlerine başlamıştır.

2. Menâfi Sandıkları Sermayesi ve Muhafazası

Menâfi Sandıkları sermayesi şu kalemlerden meydana gelmiştir³⁵³:

1. Sancak içinde bulunan kazaların aşarı üzerinden 1302 (1884/1885) malî senesi sonuna kadar belli oran ile alınan gelirlerden meydana gelen mevcut nakitler
2. Tespit edilen alacaklar ile onaylanan ve 1303 (1886/1887) malî senesinden itibaren aşarın onda biri oranında alınan yardım hissesi
3. Verilen borçlardan meydana gelecek faiz

Menâfi Sandıkları yardım hissesi, hazine öşür gelirleri ile beraber idare ve ihale edilmiştir. 1303 (1886/1887) malî senesinden itibaren, öşür gelirlerinin toptan ihalesinden öşür bedellerine mahsuben tahsilât yapılmıştır. Bu tahsilât ve idare emanetinde satılan zahire tutarlarının on birde biri³⁵⁴ ayrılmıştır. Bahsedilen miktar, Mal Sandıklarından makbuz senedi ile Menâfi Sandıklarına teslim edilerek gönderilmiştir. Öşür gelirleri emanet yoluyla idare olunmaktaydı. Zahire öşürlerinin aynen harcanılması ve kullanılması durumunda ne yapılacağı da önemli bir husustu. Böyle bir durumda, Menâfi Sandıkları Hissesi ayrılmaktaydı. Adı geçen miktar da, Menâfi Sandıkları İdare Heyeti aracılığıyla müzayede ile satılmıştır. Elde edilen tutarlar ise, Menâfi Sandıklarına teslim edilmiştir³⁵⁵.

İltizamla ilgili aşar bedellerinden ve zahire öşürleri tutarlarından Mal Sandıklarına teslim edilen paraların on birde birinin Menâfi Sandıklarına ödenmesi ertelenemezdi. Bu paraları, maliye memurları Menâfi Sandıklarına ödemeye mecburdu.

³⁵² Menâfi' Sandıkları Nizâm-nâmesi (Layiha), M. 1, BOA, Ş.D, 2517/1, Defter Nr. Dersaadet 730, 20 Recep 1304 (14 Nisan 1887), s. 2; A.g.n, BOA, Y.A.RES, 38/37, 24 Şaban 1304 (18 Mayıs 1887), s. 2.

³⁵³ A.g.n., M. 1, BOA, Ş.D, 2517/1, Defter Nr. Dersaadet 730, 20 Recep 1304 (14 Nisan 1887), s. 2; BOA, Y.A.RES, 38/37, 24 Şaban 1304 (18 Mayıs 1887), s. 2.

³⁵⁴ Zahire tutarı ile ilgili oran, nizamname layihasının Şura-yı Devlet Evrakı 2517/1'de verilen suretinde onda bir olarak verilmiştir. Ancak daha sonra, Yıldız Sadâret Resmî Maruzât Evrakı 38/37'de verilen suretinde on birde bir olarak düzeltilmiştir.

³⁵⁵ A.g.n., M. 2, BOA, Ş.D, 2517/1, Defter Nr. Dersaadet 730, 20 Recep 1304 (14 Nisan 1887), s. 2; BOA, Y.A.RES, 38/37, 24 Şaban 1304 (18 Mayıs 1887), s. 2.

Maliye memurları, görevlerini ertelediklerinde ertelenen gün kadar faiz tutarı Menâfi Sandıkları borç verme faizi üzerinden onlardan tahsil edilmiştir³⁵⁶.

Menâfi Sandıkları gelirlerinin elde edilmesi kadar, bunların muhafazası da önemliydi. Sandıklar, gelirlerini muhafaza edebildiği sürece faaliyetlerini sağlıklı bir şekilde yürütebilmiştir.

Menâfi Sandıklarının mevcut nakitleriyle senetleri, iki kilitli bir demir sandık içinde bulundurulmuştur. Sandık anahtarlarından biri müdür veya memurda, diğeri ise sandık eminine verilmiştir. Bahsedilen sandık, Mal Sandığının bulunduğu emin bir yerde saklanmıştır³⁵⁷.

3. Menâfi Sandıklarının İdaresi

Menâfi Sandıklarının idari yapısı, Memleket ve Ziraat Sandıkları İdaresine benzer özelliklere sahiptir. Ancak zaman içerisinde sandıklarda meydana gelen değişim, idari yapıya da yansımıştır.

Menâfi Sandıklarının Genel İdaresi, Ticaret ve Nafia Nezaretinin gözetimi ve kontrolüne verilmiştir³⁵⁸. Bu sandıkların yönetimi, doğrudan doğruya hükümet denetimine girmiştir³⁵⁹. Vilayetlerin merkez sancaklarındaki sandıkların idareleri, yine bu vilayetlerin nafia ve ziraat müdürü ile Ziraat Odası Heyetine bırakılmıştır. Merkeze bağlı sancaklardaki sandıkların idarelerinde ise sancakların nafia ve ziraat memurları ile Ziraat Odası Heyeti görevlendirilmiştir. Bu müdür ve memurlar ile Ziraat Odası Heyetlerinden oluşan idareler eşliğinde birer muhasip kâtip ve sandık emini bulunmuştur³⁶⁰.

³⁵⁶ A.g.n., M. 3, BOA, Ş.D, 2517/1, Defter Nr. Dersaadet 730, 20 Recep 1304 (14 Nisan 1887), s. 2; BOA, Y.A.RES, 38/37, 24 Şaban 1304 (18 Mayıs 1887), s. 2.

³⁵⁷ A.g.n, M. 12, BOA, Ş.D, 2517/1, Defter Nr. Dersaadet 730, 20 Recep 1304 (14 Nisan 1887), s. 3; BOA, Y.A.RES, 38/37, 24 Şaban 1304 (18 Mayıs 1887), s. 3.

³⁵⁸ A.g.n, M. 1, BOA, Ş.D, 2517/1, Defter Nr. Dersaadet 730, 20 Recep 1304 (14 Nisan 1887), s. 2; BOA, Y.A.RES, 38/37, 24 Şaban 1304 (18 Mayıs 1887), s. 2.

³⁵⁹ Ziya Gökalp Mülayim, **a.g.e.**, s. 41.

³⁶⁰ A.g.n, M. 4, BOA, Ş.D, 2517/1, Defter Nr. Dersaadet 730, 20 Recep 1304 (14 Nisan 1887), s. 2; BOA, Y.A.RES, 38/37, 24 Şaban 1304 (18 Mayıs 1887), s. 2.

3.1. Menâfi Sandıkları Memurlarının Tayini

Vilayetlerin nafia ve ziraat müdürleri, Ticaret ve Nafia Nezareti tarafından Bâb-ı Âlinin izni ve padişahın emriyle tayin edilmekteydi. Bu müdürlüklerin memurları da yine adı geçen nezaret tarafından seçilerek belirlenmekteydi. Muhasip kâtipleri ile sandık eminleri, görev yerlerinin belirlenmesinden sonra adı geçen nezaretin onayıyla hizmete alınmıştır³⁶¹.

Osmanlı Devleti'nde, bir ara Menâfi ve Maarif Sandıkları için ortaklaşa memur istihdamı meselesi gündeme gelmiştir. Bu konuda, Ticaret ve Nafia Nezaretinden bir tezkere yazılmıştır. Araştırma kayıtları incelendiğinde, memur seçimiyle ilgili herhangi bir konunun Elazığ Vilayeti'ne bildirilmediği ortaya çıkmıştır. Menâfi Sandıklarıyla Maarif için alınan hissenin bir olması sebebiyle, bu iş için alınacak memurların ortaklaşa istihdamı daha önce ilgili nezaret tarafından düşünülmüştür. Ancak, bu şekilde göreve alınacak memurlara Menâfi Sandıklarından verilmesi gereken hissenin miktarı hakkında açıklanmış bir defterin gönderilmesi gereklidir. Bununla ilgili, genelge biçiminde vilayetlere bir telgraf çekilmiştir. Bahsedilen konuda nezaretin bilgisi olmadığı için, daha sonra ortaklaşa memur istihdamından vazgeçilmiştir. Bağımsız olarak muhasebe memurları tayin edilerek yollanmıştır³⁶².

3.2. Menâfi Sandıkları Memurlarının Sınıflandırılması ve Maaşları

Vilayet ve sancaklarda bulunan nafia, ziraat müdür ve memurları, sandık nizamnamesine ekli cetvelde gösterildiği şekilde iki sınıfa ayrılmıştır. Buna göre, ilgili görevlilere verilen maaşlar aşağıda açıklanmıştır³⁶³:

1. Birinci sınıf müdürlere 2000 kuruş
2. Birinci sınıf muhasip kâtiplere 600 kuruş
3. İkinci sınıf müdürlere 1500 kuruş
4. İkinci sınıf muhasip kâtiplere 500 kuruş
5. Birinci sınıf sancak memurlarına 1250 kuruş

³⁶¹ A.g.n, M. 5, BOA, Ş.D, 2517/1, Defter Nr. Dersaadet 730, 20 Recep 1304 (14 Nisan 1887), s. 2; BOA, Y.A.RES, 38/37, 24 Şaban 1304 (18 Mayıs 1887), s. 2.

³⁶² BOA, Maarif Mektubi Kalemi (MF.MKT), 93/126, 6 Nisan 1303 (18 Nisan 1887)

³⁶³ A.g.n, M. 6, BOA, Ş.D, 2517/1, Defter Nr. Dersaadet 730, 20 Recep 1304 (14 Nisan 1887), s. 2; BOA, Y.A.RES, 38/37, 24 Şaban 1304 (18 Mayıs 1887), s. 2.

6. Birinci sınıf sancak muhasip kâtiplerine 500 kuruş
7. İkinci sınıf sancak memurlarına 1000 kuruş
8. İkinci sınıf sancak muhasip kâtiplerine 400 kuruş
9. Birinci sınıf vilayet merkezleri sandık eminlerine 300 kuruş
10. İkinci sınıf vilayet merkezleriyle merkeze bağlı sancakların sandık eminlerine, 250 kuruş olarak belirlenmiştir.

Menâfi Sandıkları memurları, aldıkları maaş ve yaptıkları ticaretten dolayı vergiye tabi tutulmuştur. Adı geçen kişilerin, maaşları ve ticarî faaliyetleri dolayısıyla vergiye tabi tutulup tutulmayacağı hakkında Vergi Emaneti İdare Meclisinden bir tezkere yazılmıştır. Bu tezkerede, belediye başkanı ile komiserlerinin, Menâfi Sandığı kâtip ve tahsildarlarının, matbaa hizmetlilerinin, devlete hizmetten muaf olamayacakları ifade edilmiştir. Bu sebeple, bunların aldıkları maaş ve yaptıkları başka türlü ticaretten dolayı temettü³⁶⁴ vergisiyle³⁶⁵ sorumlu tutulup tutulmayacakları Edirne ve Aydın Vilayetleri'nden sorulup anlaşıldığı belirtilmiştir. Bunun üzerine, Vergi İdaresinden yazılarak verilen tezkere İdare Meclisi Emanetine gönderilmiştir. Bu sırada, daha önceki izin istemeye cevap olarak Tanzimat Dairesi kararıyla Şura-yı Devlet Başkanlığından 17 Safer 1290 (16 Nisan 1873) tarihinde bir tezkere gelmiştir. Bu tezkerede, görevli memurlardan olup, başka türlü ticareti olmayanların temettü vergisinden ayrı tutulduğu açıklanmıştır. Ancak, görevli olup da başka yolla kazanç ve ticareti olanlardan kâr vergisi alınması gerektiği ifade edilmiştir. Buna rağmen, başka türlü ücret kazanmakta olan doktorlardan, eczacılardan ve onların kalfa ve çıraklarından temettü vergisi alınması gerekeceği bildirilmiştir. Belediye başkanı ve komiserleriyle, Menâfi Sandıkları kâtip ve tahsildarları ve matbaa hizmetlilerinin devlet tarafından görevlendirilen memurlarla kıyaslanamayacağı belirtilmiştir. Buna göre, adı geçen görevlilerden de aldıkları ücret ve başka türlü elde ettikleri kazanç ve yaptıkları ticaret

³⁶⁴ Temettü: Kâr etme, kazanma, kâr, fayda anlamındadır. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 1073.

³⁶⁵ Temettü vergisi: Tüccar ve esnafın yıllık geliri üzerinden yüzde üç olarak alınan vergidir. Abdüllatif Şener, **a.g.e.**, s. 108. 1858 ve 1860 tarihli tahrirlerde servetle birlikte ticaret ve sanayi faaliyetlerinden elde edilen gelirlerin vergilendirilmesi amaçlanmıştır. İlk olarak vergilendirme yoluna gidilen bu tür gelirlere %3 oranında konulan vergidir. Harun Şahin, "Osmanlı Vergi Sisteminde Reform ve Temettü Vergisi", **Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 37, S. 1, Haziran 2013, s. 53.

arasında temettü vergisi alınması gerektiği açıklanmıştır. Ancak bu konuda sadrazamdan izin isteneceği adı geçen meclis tarafından ifade edilmiştir³⁶⁶.

3.3. Menâfi Sandıkları Memurlarının Kefaletle Bağlanması ve Harcamalar

Menâfi Sandıklarında görevli olan müdür, memurlar, muhasebe kâtipleri ve sandık eminleri kefaletle bağlanmıştır. İstanbul'da kefil verenlerin kefalet senetleri Ticaret ve Nafia Muhasebesinde, diğer yerlerde kefil verenlerin kefalet senetleri ise Sancaklar Muhasebe Kalemlerinde saklanmıştır³⁶⁷.

Menâfi Sandıklarındaki kefalet senetleri hakkında, idari kurumlar arasında bazı yazışmalar gerçekleşmiştir. Menâfi Sandıklarında ve belediyelerde çalışan memurların kefalet senetlerinin saklanması hakkında Tulca Mutasarrıflığına bir emirname yazılmıştır. Bu emirnamede, vilayet içinde bulunan Menâfi Sandıklarıyla belediye dairelerinde görevlendirilen memurların kefalet senetleri hakkında yapılacak işlemlerden bahsedilmiştir. Söz konusu işlemler, Muhasebe Dairelerinin kurulmasından önce ve sonra görevlendirilen memurların, buldukları yerlerde sancak merkezlerinde saklanan kefalet senetlerinin mal miktarları ile ilgilidir. Bunların, kefalet senetleri gibi Muhasebe Dairelerinde saklanmasına karar verilmiştir. Adı geçen işlemin ileride tamamlanması veya memuriyetlerin dönüştürülmesiyle ilgili, ayrılmaları gerekenlerin muhasebe zamanları açıklanmıştır. Bu esasa, ayrıntılı borçtan aklanma mazbatalarının geri verme zamanında incelemelerinin yapılmasına karar verilmiştir. Bu konu hakkında, aklanma meselesinin araştırılmasıyla ilgili yerlere geri verilmek üzere hepsinin adı geçen muhasebeden getirilmelerine karar verilmiştir. Bu durum, Vilayet İdare Meclisi tarafından uygun görülmüştür. Orada bulunan kefalet senetlerinin bir defterle beraber süratle bu tarafa gönderilmesi konusundaki iradenin padişaha ait olduğu ifade edilmiştir³⁶⁸.

Babadağı Kaymakamlığına yazılan 21 Cemaziyelevvel 1291 (6 Temmuz 1874) tarihli tezkerede, yukarıda bahsedilen Mutasarrıflığın emirnamesinin, kefalet

³⁶⁶ BOA, ŞD, 2491/19, Defter Nr. Dersaadet 749, Adet: 15, 20 Muharrem 1302 (9 Kasım 1884)

³⁶⁷ A.g.n, M. 6, BOA, Ş.D, 2517/1, Defter Nr. Dersaadet 730, 20 Recep 1304 (14 Nisan 1887), s. 2; BOA, Y.A.RES, 38/37, 24 Şaban 1304 (18 Mayıs 1887), s. 2.

³⁶⁸ BOA, Cevdet İktisat (C.İKTS), 39/1919, Nr. 462, 21 Cemaziyelevvel 1291 (6 Temmuz 1874)

senetlerinin bir defterle beraber süratle gönderilmesiyle ilgili ekinin yazıldığı açıklanmıştır³⁶⁹.

Menâfi Sandıklarındaki işlemler sırasında alınan kefalet senetleri hakkında, onaylanılan yer ve alınan harç ücreti konusunda bilgi edinme amacıyla ilgili makamlara bazı sorular yöneltilmiştir. Trabzon Vilayeti'ne yazılan 16 Eylül 1303 (28 Eylül 1887) tarihli tezkerede, Menâfi Sandığından akçe borç alacak olanlardan alınacak kefalet senetlerinin nereden onaylanması gerekeceğinin Canik Mutasarrıflığından sorulup anlaşıldığı ifade edilmiştir. Adı geçen senetlerin sözleşmelerinin yazarları tarafından onaylanması gerekmektedir. Ancak fakir halkın, bunların onayı için kefalet harcı verilmesine gücü yetmeyeceği belirtilmiştir. Adı geçen senetlerin, anılan kâtipler tarafından ya da Vilayet İdare Meclisi tarafından ücretsiz olarak onaylanması gerektiği açıklanmıştır. Buna dair, Vilayet İdare Meclisinden gelen 4 Temmuz 1303 (16 Temmuz 1887) tarih ve 74 numaralı mazbata üzerine Adalet Nezaretiyle haberleşilmiştir. Alınan cevapta, adı geçen sözleşme senetlerinin kâtipler tarafından onayı sırasında 50 kuruş harç alınmasının zorunlu olduğu belirtilmiştir. Ancak, anılan senetlerin ücretsiz onaylanmasının kanun hükmüne aykırı olduğu dile getirilmiştir. Bu sebeple izin verilmediği Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesinin mazbatasında bildirilmiştir. Kefaletnamelerin onayının başlangıcında, mevcut düzen gereği sözleşmelerin onayı için kâtipler tarafından 50 kuruş harç alınması gerektiği açıklanmıştır. Bu işlemin de, İdare Meclisi tarafından gerek ilk olarak, gerekse yoklama sırasında onay emrinin harç olmadan yerine getirilmesi yazılı olarak ifade edilmiştir. Onayın başlangıcında bir defalık olmak üzere harç verilmesi gerekli bulunmuştur. Gereğinin yerine getirilmesi vilayete bildirilmiştir³⁷⁰.

Her sancak Menâfi Sandığında, kırtasiye ve çeşitli işlere karşı verilen ücret için yapılacak masrafların aylık miktarı 30 kuruşu geçemezdi. Bundan fazla harcamalar yapılabilmesi, ilgili yerin ve nezaretin onayına bağlıydı³⁷¹.

Menâfi Sandıkları sermayesi ve menafi gelirlerinden ziraatın geliştirilmesiyle ilgili ıslahata akçe harcanması için ilgili yerlerin durumu resmen bildirmesi

³⁶⁹ BOA, C.İKTS, 39/1919, Nr. 428, 21 Cemaziyelevvel 1291 (6 Temmuz 1874)

³⁷⁰ BOA, Dahiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT), 1456/118, Nr. 116-12, 16 Eylül 1303 (28 Eylül 1887)

³⁷¹ A.g.n, M. 7, BOA, Ş.D, 2517/1, Defter Nr. Dersaadet 730, 20 Recep 1304 (14 Nisan 1887), s. 2; BOA, Y.A.RES, 38/37, 24 Şaban 1304 (18 Mayıs 1887), s. 2.

gerekiyordu. Ayrıca, nezaretin uygun görmesi üzerine Bâb-ı Âliden izin alınması şartı getirilmişti³⁷².

3.4. Menâfi Sandıklarının Teftişi

Menâfi Sandıkları faaliyetlerinin, düzenli bir şekilde ilerleyebilmesi ve aksaklıklar yaşanmaması için teftiş edilmesi gerekliydi. Bundan dolayı, sandıkların genel işlemleri ve yürürlükteki hususlardan sorumlu olan görevlilerle ilgili düzenlemeler yapılmıştır. İlk önce, bahsedilen işlerden birinci derecede nafia ile ziraat memurlarıyla muhasip kâtipler ve sandık eminleri, ikinci derecede Ziraat Odaları Heyetleri sorumluydu. Daha sonra ise bu işlerden, nafia ile ziraat müdür ve memurlarıyla muhasip kâtipler ile sandık eminleri sorumlu tutulmuştur. Ayrıca, başlangıçta Ziraat Odaları Heyetleri, daha sonra ise Sandık Komisyonu her aybaşında nafia ile ziraat müdür ve memurları, muhasip kâtip ve sandık eminlerinin hazır bulunmalarıyla toplanmıştır. Bu görevliler, sandığın hesabını kontrol edip, mevcudunu sayarak şahit olunan durumları bir kararname ile vilayetlerde valilere, sancaklarda mutasarrıflara açıklamışlardır. Vilayetlerde valiler ve sancaklarda mutasarrıflar her üç ayda bir defa defterdar ile muhasebeciler veya bunlar tarafından Muhasebe Kalemi Heyetinden vekil tayin edilen muhasipler aracılığıyla sandığın hesabını ve mevcudunu kontrol edip incelemişlerdir. Ayrıca, Ziraat Odalarının aylık verecekleri mazbataları uygulattırılmışlardır. Bu kontroller ve uygulamalar sırasında herhangi bir suiistimal ya da güvensizlik durumu meydana geldiğinde, gereğine göre müdür, memur, muhasip kâtip ve sandık eminleri işten el çektirilmiştir. Bunun ardından, işin esası hemen Ticaret ve Nafia Nezaretine bildirilmiştir³⁷³.

Menâfi Sandıklarının bir senelik hesabı, sene sonunda görülmüştür. Ayrıca, sandıkların o sene içinde alınan ve harcanan paralarıyla mevcut gelirlerini açıklayan iki parça muhasebe defteri yapılmıştır. Bu defterler, vilayetlerin altında müdür, sancaklarda ise memurlarla Ziraat Odaları Heyeti tarafından mühürlenmiştir. Daha sonra, İdare Meclisleri tarafından onaylandıktan sonra vilayetlerde valilere, sancaklarda ise mutasarrıflara verilmiştir. Valiler ile mutasarrıflar tarafından bu defterin bir nüshası

³⁷² A.g.n, M. 8, BOA, Ş.D, 2517/1, Defter Nr. Dersaadet 730, 20 Recep 1304 (14 Nisan 1887), s. 2; BOA, Y.A.RES, 38/37, 24 Şaban 1304 (18 Mayıs 1887), s. 2.

³⁷³ A.g.n, M. 9, BOA, Ş.D, 2517/1, Defter Nr. Dersaadet 730, 20 Recep 1304 (14 Nisan 1887), s. 2; BOA, Y.A.RES, 38/37, 24 Şaban 1304 (18 Mayıs 1887), s. 2.

kendi yanlarında alıkonulmuştur. Diğer nüshası ise, vilayetlerden doğrudan doğruya mutasarrıflıklardan vilayet aracılığıyla Ticaret ve Nafia Nezaretine gönderilmiştir³⁷⁴.

Vilayetlerin merkezlerinde nafia ve ziraat müdürünün gerektiği zaman nezaretten veya vilayetlerden alacakları emir üzerine özel mazbata gereği maaşları oranında harcırah almışlardır. Böylece, nafia ve ziraat müdürü merkeze bağlı sancaklardaki Menâfi Sandıklarının hesaplarını kontrol etmiştir³⁷⁵.

4. Menâfi Sandıklarının Borç Verme Şartları

Menâfi Sandıklarından ziraatçıların haricinde başkasına faizle akçe borç verilmesi kesinlikle yasaklanmıştı. Sandıkların kuruluş amacına uygun davranılması gerekmektedir³⁷⁶.

Menâfi Sandıklarından akçe borç alacak kişi, para getiren mülkü yani taşınmaz malları ile borç temin etmeye mecburdu. Örneğin, para getiren mülkü harcayarak ya da mukataalı³⁷⁷ vakıf yerlerden ise rehin verinceye kadar ödünç para alabilmekteydi. Miri arazi veya tahsisat kabul edilen vakıf arazisi ise sattığı malı geri alarak borç temin edebiliyordu. Borçlunun, vadesi gelen borcunu ödemediği takdirde ne yapılacağı ilgili tüzükte açıklanmıştır. Böyle bir durumda borçlu, para getiren malın sonra satılması ya da tasarruf hakkından vazgeçmeyle kıymetinden ve bedelinden o borcu ödemek üzere birini vekil tayin etmekteydi. Ziraatçılardan olup da taşınmaz malları bulunmayanlar ise sağlam bir kefalet vererek sandıktan borç alabiliyordu. Fakat kefilin orada emlak sahibi olması, borç verilecek akçeyi ödemeye gücünün bulunması gerekmektedir. Bir kişi kefil olmayıp da birkaç kişi kefil olduğunda, bu kişilerin durumları yine aynı şartlara uygun olmak zorundaydı. Ayrıca, borçlular alacakları paraları ziraatla ilgili ihtiyaçlarına harcayacaklarını, köylerinin İhtiyar Meclisi tarafından verilmiş bir belge ile açıklamaya ve ispat etmeye mecburdu³⁷⁸.

³⁷⁴ A.g.n, M. 10, BOA, Ş.D, 2517/1, Defter Nr. Dersaadet 730, 20 Recep 1304 (14 Nisan 1887), s. 2; BOA, Y.A.RES, 38/37, 24 Şaban 1304 (18 Mayıs 1887), s. 2.

³⁷⁵ A.g.n, M. 11, BOA, Ş.D, 2517/1, Defter Nr. Dersaadet 730, 20 Recep 1304 (14 Nisan 1887), s. 2; BOA, Y.A.RES, 38/37, 24 Şaban 1304 (18 Mayıs 1887), s. 2-3.

³⁷⁶ A.g.n, M. 13, BOA, Ş.D, 2517/1, Defter Nr. Dersaadet 730, 20 Recep 1304 (14 Nisan 1887), s. 3; BOA, Y.A.RES, 38/37, 24 Şaban 1304 (18 Mayıs 1887), s. 3.

³⁷⁷ Mukataa: Arazinin kesime verilmesi, belirli bir kira karşılığında birine bırakılmasıdır. Bağ, bahçe, arsa haline getirilen ekim toprağı için verilen vergidir. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 679.

³⁷⁸ A.g.n, M. 14, BOA, Ş.D, 2517/1, Defter Nr. Dersaadet 730, 20 Recep 1304 (14 Nisan 1887), s. 3; BOA, Y.A.RES, 38/37, 24 Şaban 1304 (18 Mayıs 1887), s. 3.

Borç verilecek akçe, borçlunun rehin verilecek taşınmaz mallarının kıymetinin yarısını aşamazdı. Bahsedilen taşınmaz malların kıymet tayinini de, Tapu ve Emlak Kalemlerinin kayıtlarına dayanan resmî ilmühaberler gösterilmesine bağlıydı³⁷⁹.

Sandıkların sermayesinden borç verilen paraların 100 kuruşu için senelik 6 kuruş faiz alınmaktaydı. Ayrıca, üç aydan az ve dört seneden fazla süreyle akçe borç verilemiyordu. Bir seneden fazla süreyi kapsayan borçlarda, anaparadan seneliğine isabet eden akçe faiziyle beraber ödenmesi şartı getirilmiştir³⁸⁰.

Vekâletin devri ve ferâğ bi-l-vefâ işlemlerinde, borç ödenip de rehin verilen emlakın sahiplerine geri verilmesinde ve borç senetlerinin yazılı sözleşmelere göre onayında bazı kurallara uyulmuştur. Bu işlem sırasında, belli olan yaprak değerinden başka hiçbir vergi alınmamıştır. Bahsedilen yaprak değeri de borçlular tarafından ödenmiştir³⁸¹.

Belirli olan vade girdiğinde, senelik taksiti ile faizi ödemeyen borçlulara zaman tanınmıştır. Bu sebeple, mal ile kefil olanlara bir aya kadar borçlarını ödemeleri için ziraat müdür veya memuru tarafından bir ihbarname tebliğ olunmuştur. Bu ihbarnamenin bir nüshası, borçlu tarafından imzalanmıştır. Ayrıca, yazısı olmadığı ya da kabul etmediği durumda, tebliğ sureti oturduğu mahalle ile köy imam ve muhtarlarına onaylatılmıştır. Bu süre sona erdiğinde borcunu ödemeyen borçluların, rehin verilmemiş ya da tasarruf hakkını devretme sözü yerine getirilmiş olan para getiren mülkünün akıbeti hakkında bilgi verilmiştir. Adı geçen mülk, Bidâyet Mahkemesi³⁸² aracılığıyla vekiline sattırılarak veya tasarruf hakkı devrettirilerek bedelinden borcu ödettirilmekteydi. Bir senelik taksitin faiziyle anapasından yarısını ödemiş olanların, geri kalan borcunun ikinci takside kadar ertelenmesi uygun görülmüştür. Savaş olması, savaş yerinde bulunma ve afetzede olma gibi özürler beyan eden borçlular hakkında yapılan işlem hakkında da bilgi verilmiştir. Bu kişilere,

³⁷⁹ A.g.n, M. 15, BOA, Ş.D, 2517/1, Defter Nr. Dersaadet 730, 20 Recep 1304 (14 Nisan 1887), s. 3; BOA, Y.A.RES, 38/37, 24 Şaban 1304 (18 Mayıs 1887), s. 3.

³⁸⁰ A.g.n, M. 16, BOA, Ş.D, 2517/1, Defter Nr. Dersaadet 730, 20 Recep 1304 (14 Nisan 1887), s. 3; BOA, Y.A.RES, 38/37, 24 Şaban 1304 (18 Mayıs 1887), s. 3.

³⁸¹ A.g.n, M. 17, BOA, Ş.D, 2517/1, Defter Nr. Dersaadet 730, 20 Recep 1304 (14 Nisan 1887), s. 3; BOA, Y.A.RES, 38/37, 24 Şaban 1304 (18 Mayıs 1887), s. 3.

³⁸² Bidâyet Mahkemesi: Asliye Mahkemelerine verilen isimdir. Ferit Devellioğlu, a.g.e., s. 100.

bahsedilen mazeretleri Sandık Komisyonu tarafından incelenerek görülüp anlaşılması durumunda, bir veya iki sene daha zaman verilmiştir³⁸³.

Menâfi Sandıklarına borcunu ödemeyen kişilerin, sandık hizmetlerinde görev alması mümkün olmamıştır. Belediye ve Menâfi Sandıklarına borçlu olanların sandıkta istihdam edilip edilemeyeceği hakkında, Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesinin 1505 numaralı mazbatasının suretinde bilgi verilmiştir. Devlet hazinesine borçlu olanların borçlarını ödemedikçe meclis ve mahkeme üyeliklerinde istihdam olunmaları yasaklanmıştır. Ancak, Belediye ve Menâfi Sandıklarına borçlu olanlar hakkında açık bir emir olmadığı açıklanmıştır. Bunların mahkemeler, meclisler, Belediye ve Menâfi üyeliğine tayin edilip edilmeyecekleri, seçilip seçilmeyecekleri konusunda izin istenmiştir. Bununla ilgili olarak, Ankara Vilayeti'nden Şura-yı Devlete çekilen telgraf Tanzimat Dairesinde okunmuştur. Buna göre, devlet hazinesine borçlu olanların kanunen istihdam olunamasa da, Belediye ve Menâfi Sandıklarına olan borcun, devlet hazinesine olan borçla kıyaslanmadığı açıklanmıştır. Belediye ve Menâfi Sandıklarına borçlu olanların durumunun, devlete istihdamına mani olmadığı belirtilmiştir. Fakat Belediye ve Menâfi Sandıklarına borçlu olanların borcunu ödemedikçe, borçlu oldukları sandık hizmetlerine tayinlerine izin verilmesinin sakıncalarından bahsedilmiştir. Bu durumun, sandıkların gelirlerinin vaktiyle tahsil olunamaması gibi bazı mahzurlara sebep olacağı dile getirilmiştir. Bu gibi kimselerin borcunu ödemedikçe, borçlu oldukları Belediye ve Menâfi Sandıkları hizmetlerine tayinlerinin uygun olmayacağını Ankara Vilayeti'ne ve Dâhiliye Nezaretine tebliğ edilmesi görüşülmüştür³⁸⁴. Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesinin emir suretine yazılmış mazbatasıyla Dâhiliye Nezaretinden gereğinin yerine getirilmesi hemen bildirilmiştir³⁸⁵.

İşgal edilen yerlerde bulunan Menâfi Sandıklarının mevcut nakitlerin, defterlerin ve diğer evrakın Ticaret ve Ziraat Nezaretine gönderilmesi kararı verilmiştir. Bu konu hakkında Ticaret ve Ziraat Nezaretine gönderilen bir tezkere duruma örnek olarak verilebilir. Adı geçen tezkerede, işgal edilen yerlerdeki Menâfi Sandıklarının mevcut nakitleri ve defterleri ile diğer evrakın nezarete gönderilmesinden bahsedilmiştir. Bununla ilgili geçen habere cevap olarak gelen yazının Tuna Vilayeti'ne tebliğ edildiği

³⁸³ A.g.n, M. 18, BOA, Ş.D, 2517/1, Defter Nr. Dersaadet 730, 20 Recep 1304 (14 Nisan 1887), s. 3; BOA, Y.A.RES, 38/37, 24 Şaban 1304 (18 Mayıs 1887), s. 3.

³⁸⁴ BOA, DH.MKT, 1606/24, S. 22, 10 Recep 1306 (12 Mart 1889)

³⁸⁵ BOA, DH.MKT, 1606/24, S. 22, 13 Recep 1306 (15 Mart 1889)

ifade edilmiştir. Bu konuda, Tuna Vilayeti Vekâletinden de nezarete bir yazı gönderilmiştir. Adı geçen yazıda, Varna Menâfi Sandığının gönderilmesine teşebbüs edildiği açıklanmıştır. Ancak Varna Menâfi Sandığının tamamen halka ait olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, hatırı sayılır kişiler bu sandığın İstanbul'a naklinin haklarında bir özre sebep olacağı düşüncesiyle kendilerine terk olunmasını istemişlerdir. Adı geçen sandığın bütün sermayesinin ziraatçı halk zimmetinde olup, mevcut nakdi olmadığı açıklanmıştır. Bunun sorulup anlaşılarak, gerekli görüş ve düşüncelerle beraber haber verilmesi istenmiştir³⁸⁶.

Menâfi Sandıklarının borçlarından kaynaklanan davalara, diğer mahkeme davalarına göre öncelik verilmekteydi. Bu tip davaların mahkeme süreci de, diğerlerine göre daha hızlı sonuçlanmaktaydı³⁸⁷.

Sancaklarda kurulan sandıklarda, her kazanın sermayesi başka kayıt ve zabıt ile kaza ziraatçılarında borç verilmiştir. Ayrıca, kaza ziraatçılarında birisi, kaza sermayesi kadar akçe borç alıp ödemediğinde, kaza sermayesinden diğer kazaların ziraatçılarında akçe borç verilmesi uygun görülmemiştir³⁸⁸.

İlhak edilen kazaların çiftçileri, borç alacakları akçe için kaza kaymakamına bir dilekçe vermesi gerekliydi. Ayrıca, çiftçilerin rehin vererek veya kefil göstererek Kaza İdare Meclisi tarafından mazbatalarının düzenlenmesi şartı getirilmişti. Bunun ardından, borçlular bahsedilen mazbata ile bizzat merkez sancaklardaki Menâfi Sandığına müracaat ederek akçe borç alabilmekteydi. Veyahut adı geçen mazbata kaymakam aracılığıyla sancak nafia ve ziraat memuruna gönderilmiştir. Daha sonra, sandık tarafından gerekli işlem yerine getirildikten sonra borç verilecek akçe Menâfi Sandığından Merkez Sancak Mal Sandığına teslim edilmiştir. Böylece, kazaların taşınmaz mallarından havaleyle ödettirilmişti³⁸⁹.

³⁸⁶ BOA, DH.MKT, 1325/41, Nr. 14-15, 15 Zilkade 1295 (10 Kasım 1878)

³⁸⁷ A.g.n, M. 19, BOA, Ş.D, 2517/1, Defter Nr. Dersaadet 730, 20 Recep 1304 (14 Nisan 1887), s. 3; BOA, Y.A.RES, 38/37, 24 Şaban 1304 (18 Mayıs 1887), s. 3.

³⁸⁸ A.g.n, M. 20, BOA, Ş.D, 2517/1, Defter Nr. Dersaadet 730, 20 Recep 1304 (14 Nisan 1887), s. 3; BOA, Y.A.RES, 38/37, 24 Şaban 1304 (18 Mayıs 1887), s. 3.

³⁸⁹ A.g.n, M. 21, BOA, Ş.D, 2517/1, Defter Nr. Dersaadet 730, 20 Recep 1304 (14 Nisan 1887), s. 3; BOA, Y.A.RES, 38/37, 24 Şaban 1304 (18 Mayıs 1887), s. 3.

Borç verilecek kişinin bulunduğu kazanın sermayesi ile alacağı borç miktarı arasındaki ilişkiye dikkat çekilerek şu şartlar öne sürülmüştür³⁹⁰:

1. Bir kazanın sermayesi 15.000 lirayı aşmış ise o kaza halkından bir kişiye borç verilecek akçenin miktarı 15.000 kuruşu geçemez.
2. Bir kazanın sermayesi 10.000'den 15.000 liraya kadar ise bir kişiye borç verilecek akçenin miktarı 10.000 kuruşu geçemez.
3. Bir kazanın sermayesi 10.000 liradan aşağı ise bir kişiye borç verilecek akçenin miktarı 5.000 kuruşu geçemez.

1303 (1887/1888) Rumi senesinden, yani Menâfi Sandıklarının en son teşkilatından önceki borçların faizleri, belirlenen miktar uygulanarak senetler yenilenmiştir. Rehin ve kefiller hakkındaki işlem de, mevcut düzen hükümlerine uygun olarak iyileştirilip düzenlenmiştir³⁹¹.

Menâfi Sandıklarından alınan senetlerin, borçların süresi sonunda ödenmediğinde yenilenmesi gerekiyordu. Ancak bazı borçlular, senetlerini yenilememişlerdir. Bu konu ile ilgili Halep'te bir olay yaşanmıştır. Menâfi Sandığından alınan poliçe senedi ve adi senetler hakkında, Halep valisi tarafından Ticaret Nezaretine bir yazı yazılmıştır. Menâfi Sandıklarından alınan borçlarla ilgili poliçe senedi ve adi senetler hakkında, süresi içinde gerekli işlemlerin yerine getirilmediği açıklanmıştır. Bundan dolayı, aradan epeyce süre geçmiş olmasından dolayı, geçen 4-5 sene işlemiş faiz süresinin borç sahiplerinden ne şekilde alınacağı belirlenmesi gerekiyordu. Bu konuda, Halep Menâfi Sandığı Komisyonundan bir müzekkire³⁹² verilmiştir. Bu müzekkirede, vaktiyle işlemiş faiz yürütülmemesi ve senetlerin de yenilenmemesi sebebiyle Menâfi Sandığına borçlu olanların işlemiş faizlerini vermekten çekindiği ve direndiği açıklanmıştır. Bundan dolayı, İdlib Kaymakamlığından adı geçen kişiler hakkında yapılacak işlemle ilgili izin istenmesini içeren iki telgraf çekilmiştir. Ayrıca, o konuda verilen dilekçeler Vilayet İdare Meclisi tarafından incelenmiştir. Bunun sonucunda, Menâfi Sandıklarının hesapsızca harcamasının vaktiyle borç verilen akçenin

³⁹⁰ A.g.n, M. 22, BOA, Ş.D, 2517/1, Defter Nr. Dersaadet 730, 20 Recep 1304 (14 Nisan 1887), s. 3; BOA, Y.A.RES, 38/37, 24 Şaban 1304 (18 Mayıs 1887), s. 3.

³⁹¹ A.g.n, M. 23, BOA, Ş.D, 2517/1, Defter Nr. Dersaadet 730, 20 Recep 1304 (14 Nisan 1887), s. 3; BOA, Y.A.RES, 38/37, 24 Şaban 1304 (18 Mayıs 1887), s. 3.

³⁹² Müzekkire: Bir iş için üst makama yazılan resmî kâğıt anlamındadır. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 791.

zimmette kaldığı süre için işlemiş faiz talebinin doğal olduğu açıklanmıştır. Fakat bu durum, sandık emanetlerini üstüne alan memurların kayıtsızlıklarının ve aldırış etmemelerinin bir eseridir. Borç senetlerinin yenilenmemiş olmasıyla, bu senetlere işlemiş faiz yürütülmesinin sahibinin itirazlarına neden olacağı ifade edilmiştir. Bahsedilen durumun asıl maksadı yok edeceği, bunun için mahkemeye başvurmak gerekirse hak kazanılamayacağını belli olduğu iddia edilmiştir. Ayrıca, işlemiş faizle ortaya çıkacak farkın memurlardan tazmin edilmesine herhangi bir gücün yetmediği dile getirilmiştir. Bundan dolayı, gelecek borç alıp vermeler için işlemlerin düzenli haber verilmesi ertelenmiş ve geri gönderilmiştir. Aynı zamanda, bunların yalnız sermayelerinin elde edilmesiyle yetinmek zaruri bulunmuştur. Ona göre işlem yapılmasının gereğinin, cevap olarak İdlib Kaymakamlığına bildirilmesine ve çözüm şeklinin nezarete sunulmasına karar verilmiştir³⁹³.

Bu konuda, Ticaret ve Nafia İşleri Mektubi Odasından Şura-yı Devlete bir tezkere yazılmıştır. Menâfi Sandıklarından borç alınıp süresi sonunda yenilenmeyen borç vermeler hakkında kabul edilecek işlemin sorulup anlaşıldığı açıklanmıştır. Bununla ilgili Ankara Vilayeti'nden çekilen telgrafın iştirilmesiyle bir tezkerenin başkanlığa geldiği ifade edilmiştir. Adı geçen tezkerede, vadesi girdiğinde senedin yenilenmiş olmamasının, faizinin işlememesini gerektirecek sebeplerden olmadığı dile getirilmiştir. Bununla ilgili Hukuk Müşavirliğinin incelenmesinden bahsedilmiştir. İşin esası, 7 Teşrinievvel 1303 (19 Ekim 1887) tarihli cevap ile sunulmuştur. Halep Vilayeti'nden gelen yazıda, adı geçen vilayet tarafından senetleri yenilenmeyen borçlar için faiz aranılmaması düşüncesi yer almıştır. Ancak, Murâbaha Nizamnamesi'nin 4. maddesinde³⁹⁴, borçlar faizinin kaç sene geçerse geçsin sonunda anapara miktarını geçemeyeceği yazılmıştır. Ancak, Menâfi Sandıkları ile ilgili durumda, Şura-yı Devlet tarafından ne karar verilirse, geneli hakkında ona göre işlem yapılmak üzere nezarete bildirilmesi ve gönderilen yazının geri verilmesi istenmiştir³⁹⁵.

³⁹³ BOA, ŞD, 1182/15, Nr. 350, 6 Rebiülahir 1305 (22 Aralık 1887)

³⁹⁴ Murâbaha Nizamnamesi'nin 4. maddesi hakkında bkz. "Murâbaha Nizamnâmesi", 9 Recep 1304 (3 Nisan 1887), **Düstur**, M (Mütemmin), 15 Muharrem 1289 (25 Mart 1872)-8 Recep 1325 (17 Ağustos 1907), Dersâadet Hilâl Matbaası, Zilkade 1335 (Eylül 1917), s. 74; A.g.n., M. 4, Nr. 206, **Düstur**, I. Tertip, C. 5, 14 Rebiülevvel 1301 (13 Ocak 1884)-26 Recep 1305 (8 Nisan 1888), Başvekâlet Neşriyat Müdürlüğü Yay., Ankara 1937, s. 775.

³⁹⁵ BOA, ŞD, 1182/15, Nr. 2, 25 Rebiülahir 1305 (10 Ocak 1888)

Menâfi Sandıkları borçlarının tahsilâtı, müdür veya memurlarının müracaatları üzerine yapılmaktaydı. Ayrıca, mülkiye memurları tarafından tahsildarlara, takipler ve ihbarnameler adı geçen kişilerin rızasıyla tebliğ ettirilmiştir³⁹⁶.

Menâfi Sandıklarında tutulacak defterlerin düzenleme şekliyle bu nizamnamenin ayrıntılarına dair işlemler Ticaret ve Nafia Nezareti tarafından özel talimat ile belirlenerek tebliğ edilmiştir³⁹⁷.

Menâfi Sandıkları hakkında yapılan bu düzenlemelerin ardından eski nizamname yürürlükten kaldırılmıştır. Memleket Sandıkları hakkında Düstur'da yer alan 23 Rebiülevvel 1284 (25 Temmuz 1867) tarihli nizamname hükmü feshedilmiştir³⁹⁸.

5. Menâfi Sandıkları Borç Verme İşlemleri Hakkındaki İstekler

Osmanlı tebaası, Menâfi Sandıklarından aldıkları borçlar hakkında devletten farklı isteklerde bulunmuşlardır. Bu istekler genellikle, kredi faizlerinin indirilmesi veya affı, borç alma işlemlerinde kefil aranılmaması, öşürden ayrılan yardım hisselerinden muaf tutulması şeklindedir. Bunun yanı sıra, sandıklardan amacının dışında borç isteyenler de olmuştur.

Menâfi Sandıklarının kredi verme işlemleri sırasında uyguladığı kefil bulma zorunluluğu ve akçe faiz oranı, sandıkların bazı taleplerle karşılaşmasına sebep olmuştur. Rodos Adası'nda buna benzer bir olay yaşanmıştır. Rodos Adası Menâfi-i Umûmiyye Sandıklarından akçe borç verilmesi sırasında, borçlulardan kefil aranılmaması ve kefalet makamında İhtiyar Meclisi mazbatalarının saklanmasıyla yetinilmesi istenmiştir. Ayrıca, karar verilmiş olan %12 senelik faizin %10'a indirilmesi talep edilmiştir. Bu konuda, Cezayir-i Bahri Sefid Vilayeti Genel Meclisi kararıyla geçen haber üzerine, Nafia Dairesi tarafından düzenlenen mazbata genel kurulda okunup incelenmiştir. Adı geçen daire tarafından yapılan görüşmelerin sonucunda, Menâfi-i Umûmiyye Sandıklarıyla ilgili olan talimatta, sandıklardan akçe borç

³⁹⁶ A.g.n, M. 24, BOA, Ş.D, 2517/1, Defter Nr. Dersaadet 730, 20 Recep 1304 (14 Nisan 1887), s. 3; BOA, Y.A.RES, 38/37, 24 Şaban 1304 (18 Mayıs 1887), s. 4.

³⁹⁷ A.g.n, M. 25, BOA, Ş.D, 2517/1, Defter Nr. Dersaadet 730, 20 Recep 1304 (14 Nisan 1887), s. 3; BOA, Y.A.RES, 38/37, 24 Şaban 1304 (18 Mayıs 1887), s. 4.

³⁹⁸ A.g.n, M. 26, BOA, Y.A.RES, 38/37, 24 Şaban 1304 (18 Mayıs 1887), s. 4. (26. madde yalnız bu belgede bulunmaktadır.)

alınmasının, rehin verilmesi veya kefil gösterilmesi şartıyla kayıt ve şarta bağlanmış olduğu açıklanmıştır. Borç verme ve alma işleminde, bu çerçevenin dışına çıkılmaması oy birliği ile uygun görülmüştür. Ancak, faiz indirim miktarı bahsinde fikir ayrılığı meydana gelmiştir. İki kişi farklı görüş beyan etmiştir. Bu kişiler, adı geçen ada sandıkları faizinin %10'a indirilmesinin ve daha sonra geneline yayılmasının talimat hükmünü bozacağını iddia etmişlerdir. Ayrıca, bu şekilde halkın yerel mazbatada açıklanan ve şikâyet olunan zevke, eğlenceye ve yasak şeylere düşkünlüğünü bir kat daha yaygınlaştıracığını ifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra, adı geçen sandıkların faizinin belirli sınırdan bırakılmasını istemişlerdir. Çoğunluk da, sandıkların kurulmasındaki asıl maksadın ziraatla uğraşan halka gelir alanı hazırlanması için ihtiyaç duyulan akçeyi kolaylıkla temin etmelerini sağlamak olduğunu ifade etmiştir. Bundan dolayı, borç alma işinde ziraatçılara mümkün olduğu kadar kolaylık gösterilmesi gerekeceğini dile getirmişlerdir. Ayrıca, talimatta gösterilen %12 faiz sınırının son olması ve bunun halkın ihtiyacına göre indirim miktarıyla ilgili talimat hükmü iptal edilmemiştir. Böylece, maksada daha çok hizmet edilmiş olacağı ifade edilmiştir. Bundan dolayı, zevke, eğlenceye ve yasak şeylere düşkünlüğe alışmış olanlara tamamen bu âdeti terk ettirmenin zor olduğu açıklanmıştır. Bununla beraber, borçluların borç alacakları akçeyi kullanım alanı dışında harcamayacaklarını İhtiyar Meclislerine mazbata ile onaylattırmaları gibi, bazı kayıtlarla suiistimallerin bir dereceye kadar önünün alınmasının mümkün olabileceği belirtilmiştir. Adı geçen kayıtlar ile faizin %10'a indirilmesi yönünde bir görüş dile getirilmiştir. Akçe borç alacakların genel talimat sebebiyle rehin vermeye ya da kefil göstermeye mecbur oldukları hakkında dairenin oy birliği ile verilen kararı genel kurul tarafından da oy birliği ile kabul edilmiştir. Fakat faiz miktarının indirimi bahsinde anlayışamamıştır. Bazı kişiler, adı geçen ada sandığı mevcut sermayesinin 2 yük 14.000 kuruştan ibaret olduğunu ve faizin miktarının indirimi halinde bu akçenin nüfuz sahibi halkın eline geçeceğini ifade etmişlerdir. Böylece, ziraatçı halkın sandıkta borç alacak para bulamayıp, yine selemcilere muhtaç olacakları belirtilmiştir. Bu sebeple faizin indirilmemesi görüşünde bulunulmuştur³⁹⁹.

Menâfi-i Umûmiyye Sandıklarından akçe borç alınması ziraatçı halka yönelik bir uygulamaydı. Ancak bu sandıklar tarafından yapılan işlem hükmüne göre, borçlulara

³⁹⁹ BOA, İrade Şura-yı Devlet (İ.ŞD), 21/898, Nr. 188, 2 Rebiülahir 1288 (21 Haziran 1871), s. 2.

istediği kadar akçe verilmiyordu. Her yerin özel durumuna göre, borç verilecek akçenin de belirli bir sınırı vardı. Bundan dolayı, nüfuzlu kimselerin suiistimallerine yer olmadığı ifade edilmiştir. Menâfi Sandıklarının kurulması, ziraatçıların ihtiyaçlarını karşılamak amacına yönelik bir uygulamaydı. Bununla birlikte, borç vermelerde faiz değeri ne kadar düşük tutulur ise amaca o kadar hizmet edilmiş olacağı açıklanmıştır. Bu sebeple, bunun diğer yerlerde yayılmasında bir sakınca olmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca, borçluların alacakları akçeyi ziraat aletlerinin hazırlanmasına harcayacaklarını, mazbata ile İhtiyar Meclislerine onaylattırmaya mecbur oldukları belirtilmiştir. Bunun da, borç alınan miktarın suiistimal edilmemesini mümkün merteye sağlayacağı dile getirilmiştir. Bundan dolayı, düzenin şartlarını sağlamak ve korumak üzere, Rodos Menâfi Sandıkları faizinin %10'a indirilmesi çoğunluğun oyuyla uygun görülmüştür. Bu konuda, 7 üye görüşmelere katılmamış, 6 üye muhalif görüşte bulunmuştur⁴⁰⁰.

Bu konuyla ilgili olarak Şura-yı Devletten gönderilen bir iradede, Rodos Adası Menâfi-i Umûmiyye Sandığından akçe borç verilmesinde borç alanlardan kefil aranılmaması ve alınan borçların faiz indirimi meselesi hakkında, yukarıda ifade edilen yazışmalardan hareketle bilgi verilmiştir⁴⁰¹.

Yukarıda adı geçen tezkere ile mazbata padişaha sunulmuş, onay ve izin istenmiştir. Rodos Adası Menâfi Sandıkları faizinin %10'a indirilmesi ile ilgili padişah emri ve adı geçen mazbata sadrazama geri verilmiştir⁴⁰².

Girit'teki çiftçiler, bir dönem yeterli ürün elde edememeleri sebebiyle, borçlarını ödemekte zorluk çekmişlerdir. Bundan dolayı, Giritli çiftçiler borçlarının faiz oranının indirilmesi konusunda Menâfi Sandıklarından yardım istemişlerdir. Sadrazamın 6 Temmuz 1290 (18 Temmuz 1874) tarihli telgrafına, Girit valisi tarafından cevap olarak bir telgraf yazılmıştı. Adı geçen telgrafta, Girit'te birkaç senedir devam eden afetten dolayı yeterli ürün alamadıkları için, çiftçilerin aşırı miktarda borçlandığı ifade edilmiştir. Çiftçilere kolaylık sağlamak için özel düzen faizinin zam ve indirimi hakkında düzenleme yapılması gerekiyordu. Bu konuda, Vilayet İdare Meclisi ile Menâfi Sandığı Heyetlerinden oluşacak genel meclise izin verilmiştir. Bu izinden dolayı, adı geçen Menâfi Sandığının sözleşme gününe isabet eden borçlar faizinin

⁴⁰⁰ BOA, İ.ŞD, 21/898, Nr. 188, 2 Rebiülahir 1288 (21 Haziran 1871), s. 2.

⁴⁰¹ BOA, İ.ŞD, 21/898, 18 Rebiülahir 1288 (7 Temmuz 1871), s. 2.

⁴⁰² BOA, İ.ŞD, 21/898, 19 Rebiülahir 1288 (8 Temmuz 1871), s. 2.

%6'ya indirilmesi, adı geçen meclis tarafından uygun görülmüştür. Mesele, gereken kişilere ve bütün halka Girit gazetesi aracılığıyla ilan edilmiştir. İşlemiş faiz miktarının, halkın zihinlerinde kararlaştırılmış olduğu dile getirilmiştir. Ancak işlemiş faizin, asıl miktarına dönüş yoluna gidilmesinin kötü tesire sebep olacağı açıklanmıştır⁴⁰³.

Maliye Nezaretine yazılan tezkerede, Girit Menâfi Sandığından çiftçilere olan borçların faizinin senelik %6'ya ve tüccara olan işlemiş faiz borçlarının faizinin %10'a indirilmesi konusu bahsedilmiştir. Bu konuda, önce Girit Vilayeti'nden gelen ve Şura-yı Devlete gönderilen yazının Dâhiliye Dairesinde okunduğu ifade edilmiştir. Adı geçen yerden haber verilmesine kadar, bahsedilen işlemiş faizin asıl miktarına dönülmesi konusu telgrafla Girit Valiliğine yazılmıştır. Adı geçen yazı ile anılan sandığın sermayesinin çoğaltılması hakkında ilgili yerden bir haber verildiği açıklanmıştır. Bunun üzerine, adı geçen daireden bir müzekkire düzenlenerek sunulmuştur. Bunun ardından, yabancı vilayetlerden çeşitli tarihlerde çekilen telgraflarla nezaretin görüşleri sorulup anlaşılmıştır. İşlemiş faizin izinle indirilmesinin uygun görülmediği açıklanmıştır. Fakat sonraki habere ve adı geçen müzekkire anlamına göre, nezaretin görüşlerinin sorulup anlaşılmasına karar verilmiştir. Adı geçen dairenin ifadesi ve anılan telgraf diğer evrak ile birleştirilerek geri verilmek üzere gönderilmiştir⁴⁰⁴.

Adı geçen telgraf, incelendikten sonra, çiftçilere borç verilecek paraların faizinin %6'ya indirilmesi gereğini açıklamanın, tekrardan ibaret olduğu ifade edilmiştir. İşlemiş faizin birbirinden farklı şekillerde elde edilmesinin, idarede suiistimale sebep olabileceği belirtilmiştir. 11 Teşrinisani 1290 (23 Kasım 1874) tarihli cevap ve bunun ekine yazılan ve sunulan 1 Kânunusani 1290 (13 Ocak 1875) tarihli cevapla gerekenin yapılması istenmiştir⁴⁰⁵.

Çiftçileri zor durumda bırakan durumlardan biri de, ettikleri toprakların işgale uğramasıdır. Şehremanetine yazılan bir tezkerede, Silivri kasabası halkının işgalden dolayı zarara uğradığı ifade edilmiştir. Bu sebeple, Silivri kasabası halkı Silivri kazası Menâfi Sandığından daha önce borç olarak aldıkları paraların, bir senelik yani 1294 (1877/1878) senesi faizinin affını istemişlerdir. Bu konuda, Menâfi Sandığı vekilleri tarafından düzenlenerek verilen defter gönderilmiştir. Ayrıca, gereğinin yapılması

⁴⁰³ BOA, Ş.D, 2372/16, 10 Kânunuevvel 1290 (22 Aralık 1874)

⁴⁰⁴ BOA, Ş.D, 2372/16, Nr. 221, 1 Zilhicce 1291 (9 Ocak 1875)

⁴⁰⁵ BOA, Ş.D, 2372/16, 29 Zilhicce 1291 (6 Şubat 1875)

istenmiştir. Bununla ilgili olarak, ilgili Sandık İdare Meclisinden bir mazbata gelmiştir. Bunun üzerine, Sancak İdare Meclisinden yazılan ve gönderilen defter incelenmiştir. Böylece, anılan sandıkta sermayesi olmayan ve çiftçi esnafından olmayan bazı kişilere düzene aykırı olarak akçe borç verilip alındığı anlaşılmıştır. Bununla ilgili olarak, düzensiz bir şekilde verilen akçenin faiziyle beraber tamamen ilgili yerlerden tahsil edilmesi gerekiyordu. Bu konunun cevap olarak yerel kaymakamlığa yazı ile bildirilmesi ve çiftçi esnafından sandıkta sermayesi bulunanların borcundan kalan bir senelik faizinin affı meselesiyle ilgili emanetten izin istenmesi gerekiyordu. Bu sebeple, konuyla ilgili çözüm şekli kaymakamlığa bildirilmiştir⁴⁰⁶.

Şehremaneti İdare Meclisinden Dâhiliye Nezaretine yazılan tezkerede, Silivri kasabası halkının işgalden dolayı zarara uğradığı ifade edilmiştir. Çiftçi esnafından adı geçen Silivri kazası Menâfi Sandığında sermayesi bulunanların borcundan bir senelik faizin affı hakkında Erbaa kazası Mutasarrıflığından gelen yazı, Merkeze Bağlı Yerler İdare Meclisinden iştirilmiş olarak nezarete sunulmuştur⁴⁰⁷. Bu konuda gereğine bakılmak üzere, emanet tarafından görüşün bildirilmesi gerektiği açıklamasıyla bir ek yazılmaya başlanmıştır⁴⁰⁸.

Mutasarrıfa yazılan tezkerede, Silivri kazası halkının yukarıda bahsedilen durumu hakkında daha önce bir mazbata sunulduğu ifade edilmiştir. Adı geçen mazbataya cevap olarak gelen 20 Kânunusani 1295 (1 Şubat 1880) tarihli ve 615 numaralı yazı, mutasarrıfa emanet şeklinde sonra gereğine bakılmak üzere gönderilmiştir. Adı geçen yazıda, Silivri kasabası halkının Menâfi Sandığına ait borçlarının faizinin affı hakkında, bu sandığa borcu olmayan diğer ziraatçı sermayedarların rızalarının ve izinlerinin olup olmadığının bildirilmesi emredilmiştir. Mesele Menâfi Sandığı vekillerinden sorulduğunda, ziraatçı sermayedarlardan borcu bulunmayan olmadığı ifade edilmiştir. Bu sebeple, kendi himayelerinden anılan faizin affına rızalarının olduğunu açıklamışlardır. Fakat sermayesi olmayanların borçlarından, faiz affına rıza göstermedikleri dile getirilmiştir⁴⁰⁹.

Şehremanetine yazılan tezkerede, Merkeze Bağlı Yerler İdare Meclislerinden olan ifadeye, 16 Safer 1297 (29 Ocak 1880) tarihli ve 991 numaralı yazıyla cevap

⁴⁰⁶ BOA, Ş.D, 692/17, Nr. 640, 21 Muharrem 1297 (4 Ocak 1880)

⁴⁰⁷ BOA, Ş.D, 692/17, Nr. 453, 29 Muharrem 1297 (12 Ocak 1880)

⁴⁰⁸ BOA, Ş.D, 692/17, 2 Safer 1297 (15 Ocak 1880)

⁴⁰⁹ BOA, Ş.D, 692/17, 6 Safer 1297 (19 Ocak 1880)

verildiği açıklanmıştır. Adı geçen yazıda, Silivri kasabası halkının işgalden dolayı içinde bulunduğu ağır şartlar hakkında bilgi verilmiştir. Silivri kasabası halkının borçlarından affı istenen bir senelik faiz için, borcu olmayan ve sandıkta sermayesi olan diğer çiftçilerin rıza ve izinlerinin olup olmadığının araştırılması istenmiştir. Bu konudaki tebliğlere cevap olarak, adı geçen İdare Meclisinden bir mazbata sunulmuştur. Buna göre, adı geçen bir senelik faizin affı konusunda, sandıkta sermayesi olanların tamamı tarafından izin verildiğinin anlaşıldığı açıklanmıştır⁴¹⁰.

Şehremanetinin Şura-yı Devlete gönderilen 29 Muharrem 1297 (12 Ocak 1880) tarih ve 453 numaralı tezkeresiyle Erbaa kazası Mutasarrıflığının yazısı ve ayrıntılı evrak Dâhiliye Dairesinde incelenmiştir. Adı geçen yazıda, Silivri kasabası halkının işgalden dolayı içinde bulunduğu zor durum hakkında bilgi verilmiştir. İşgalden dolayı çiftçilerin mesaide olmaları ve tebaayı koruma gereği olarak bir düzenleme yapılması konusunda izin istendiği açıklanmıştır. Bu sebeple, yalnız çiftçi halka özgü olarak anılan sandıktan borç alınan paraların 1294 (1877/1878) senesine isabet eden bir senelik faizinin affı ve sandıkta sermayesi olmayan kişilerin bu izinden ayrı tutulmaları konusu bahsedilmiştir. Sandıkta sermayesi olmayan kişilerin, sandığa olan borçlarının faiziyle tahsili konusunun Şehremanetine haber verilmesi görüşülmüştür⁴¹¹.

Silivri'dekine benzer bir durum da, Çatalca kasabasında yaşanmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında işgal edilen ve yağmalanan toprakları dolayısıyla zor durumda kalan Çatalca kasabası halkı, Menâfi Sandıklarından yardım istemiştir. Bu konuda merkez sancaktaki Çatalca kasabası çiftçilerinden birisi, Erbaa kazası Mutasarrıflığına bir dilekçe yazmıştır. Adı geçen dilekçede, Çatalca kasabası halkına Menâfi Sandıklarında sermayelerinin bulunmasından dolayı, senetle belli miktar akçe borç verildiği ifade edilmiştir. Fakat 1293 (1877/1878) senesinde Çatalca kasabası halkı, Osmanlı-Rus Savaşı yüzünden İstanbul'a göç etmişlerdir. Bundan dolayı, mevcut ürünlerinin, hayvanlarının ve eşyalarının hepsi Rusya'nın askerleri tarafından yağmalanmıştır. 1294 (1878/1879) senesinde adı geçen halk, evlerinin mahvolma derecesine geldiğini görmüştür. Ayrıca, Çatalca halkı ettikleri hububattan adı geçen sene içinde ürün alamamıştır. Adı geçen halkın ambarlarında dahi ürün kalmamıştır. Çatalca kasabası halkı, bütün bu zorluklara rağmen geçimlerini düşünmek zorundaydı.

⁴¹⁰ BOA, Ş.D, 692/17, Nr. 726, 7 Rebiülevvel 1297 (18 Şubat 1880)

⁴¹¹ BOA, Ş.D, 692/17, Nr. Şehremaneti 514-4, Mülkiye 1660, 9 Cemaziyelevvel 1297 (19 Nisan 1880)

Ancak, halkın geçimlerini sağlayacak hayvanlar ve aletler bulundurmaya dahi gücü kalmamıştı. O zamana kadar, Menâfi Sandığından borç alınan akçenin 3 senelik faizi de verilememişti. Böyle bir ortamda, Silivri halkından olup da sandıkta sermayesi olanların, 1294 (1878/1879) senesine mahsup bir senelik faizinin affedilmesi hakkında Başvekâletten izin istenmiştir. Bu sebeple, 18 Cemaziyelahir 1297 (28 Mayıs 1880) ve 15 Mayıs 1296 (27 Mayıs 1880) tarihli emirde, çiftçi halktan olup da sandıkta sermayesi olanların, adı geçen seneye isabet eden borçlarının faizlerinin affedilmesi buyrulmuştur. Çatalca kasabası halkından bu dilekçeyi veren kişi, durumu olağanüstü bir memnuniyet ve sevinçle karşıladıklarını ifade etmiştir. Kendilerinin de, Silivri çiftçi halkı gibi, 1294 (1878/1879), 1295 (1879/1880) ve 1296 (1880/1881) senelerinin faizlerinin de affedilmesini istemişlerdir. Mutasarrıfın da ilgili durumu buyurması halinde, Çatalca çiftçi halkının bir kat daha minnettar olacakları dile getirilmiştir. Ancak, Çatalca kasabası çiftçilerinin borç faizlerinin affedilmesi konusunda şüphe bulunduğu ifade edilmiştir. Bunun için, halkın bulunduğu çaresiz ve mağdur halden kurtarılması istenmiştir⁴¹².

Bu konuyla ilgili olarak, Şehremaneti İdare Meclisinden Dâhiliye Nezaretine bir tezkere yazılmıştır. Adı geçen tezkerede, yukarıdaki dilekçede açıklandığı üzere, Çatalca kasabası çiftçilerinin Menâfi Sandığından borç aldıkları paraların faizinin affedilmesi konusu dile getirilmiştir. Çatalca kasabası halkının, Rus istilasası yüzünden göç etmeye zorlandıkları ifade edilmiştir. Bu aksaklıklar nedeniyle Menâfi Sandıklarından aldıkları borçları, ödemeye malî güçlerinin yetmeyeceği belirtilmiştir. Bu borçların 3 senelik faizinin affi için Çatalca kasabası halkı tarafından verilip, Erbaa kazası Mutasarrıflığından yazı ile gönderilen dilekçe, Merkeze Bağlı Yerler İdare Meclisi ifadesiyle iliştilmiş olarak sadrazama sunulmuştur. Yine, Silivri kasabası halkının da mahalli Menâfi Sandığından borç aldıkları paraların bir senelik faizinin affi hakkında olan ifade ve dilekçeleri sunulmuştur. Bu sırada, Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesinin ifadesi sebebiyle, 10 Cemaziyelahir 1297 (20 Mayıs 1880) tarihli ve 73 numaralı bir sadrazam tezkeresi sunulmuştur. Bu tezkerede, çiftçi halka özgü olan ve adı geçen sandıklardan ödenmiş paraların bir senelik faizinin affi, sandıkta sermayesi olmayan kişilerin, bu izinden ayrı tutularak sandığa olan borçların faiziyle tahsili kararı

⁴¹² BOA, Ş.D, 694/32, 2 Teşrinievvel 1296 (14 Ekim 1880)

açıklanmıştır. Bu durumun ileride emsal olmamak üzere Ticaret Nezaretiyle haberleşmeyle uygun görüldüğü ifade edilmiştir⁴¹³.

Bu konu hakkında bir mazbata yazılmıştır. Şehremanetinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen 16 Cemaziyelevvel 1297 (26 Nisan 1880) tarih ve 428 numaralı tezkereye ilişik yazılar Şura-yı Devlete gönderilmiştir. 19 Cemaziyelevvel 1297 (29 Nisan 1880) tarihinde Dâhiliye Dairesinde okunmuştur. Adı geçen mazbatada, Çatalca kasabası çiftçi halkının uğradıkları Rus istilasıyla, içinde buldukları sıkıntılar ve Menâfi Sandığından borç aldıkları paraların faizinin affı hakkında verilen kararlardan bahsedilmiştir. Gereğinin yapılması Şehremanetine emredilmiştir⁴¹⁴.

Menâfi Sandıklarının kredi işlemleri hakkında bir talep de, Aynaroz Manastırları'ndan gelmiştir. Öşür ile yükümlü olan bütün mahsullerden, Menâfi Sandıkları için 1299 (1881/1882) senesine mahsuben yapılması gereken tahsil hakkında Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi tarafından bir tezkere kaleme alınmıştır. Öşürün onda birinin Aynaroz Manastırları'na bağlı çiftliklerden de tahsilinin gerekip gerekmeyeceğinin sorulup anlaşılması için Selanik Vilayeti'nden bir telgraf çekilmiştir. Bunun üzerine, Dâhiliye Nezareti Maliye Nezaretiyle bilgi alışverişinde bulunmuştur. Aynaroz Manastırları'na bağlı Limni Adası'ndaki çiftliklerin mahsullerinden Menâfi Sandıklarıyla Maarif için alınması karar verilmiş olan yardım hissesinden ayrı tutulmasının iddia olunduğuna dair Cezayir-i Bahri Sefid Vilayeti'nden bir haber gelmiştir. Adı geçen izin isteme işlemini içine alan ve sonradan Maarif Nezaretinden gelen tezkere, Şura-yı Devlete gönderilip Tanzimat Dairesinde okunmuştur. Maarif Nezaretinin tezkeresinde, anılan yardım hissesinin öşürden muaf olan yerlerden de alınmasına ve ödetilmesine karar verilmiş olduğu açıklanmıştır. Buna göre, öşre tabi olan bahsedilen çiftliklerin bundan ayrı tutulmasının gerekmeyeceği ifade edilmiştir. Maliye Nezaretinin cevabında da, bu şekilde açıklanması düşünülmüştür. Bununla beraber, tevsi-i intikal⁴¹⁵ karşılığı olarak, 1283 (1866/1867) senesinden itibaren 5 sene alınmış olan 1,5 öşürden, anılan manastırlara bağlı çiftliklerin ayrı tutulduğu açıklanmıştır. Ayrıca, manastırlara bağlı emlak ve arazinin dağıtılmadığı ifade edilmiştir. Bu sebeple, manastırların tevsi-i intikalden faydalanamayacakları düşünülmüştür. Buna bağlı olarak,

⁴¹³ BOA, Ş.D, 694/32, Nr. 428, 16 Zilhicce 1297 (19 Kasım 1880)

⁴¹⁴ BOA, Ş.D, 694/32, Nr. Dâhiliye 1636, 3 Muharrem 1298 (6 Aralık 1880)

⁴¹⁵ Tevsi-i intikal: Bir vakıf malın intikal hakkını ve haddini büyültme ve genişletme anlamındadır. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 1104.

manastırların Menâfi Sandıklarıyla okullardan da faydalanamayacakları düşüncesiyle izin istenmiştir. Bu sırada, adı geçen manastırların vekili tarafından Şura-yı Devlete bir dilekçe verilmiştir. Bu dilekçede, ellerindeki mevcut ferman gereği adı geçen manastırların maliye hazinesine senelik verecekleri toptan vergi ile öşürden başka hiçbir şey ile yükümlü olmayacaklarına karar verildiği açıklanmıştır. Bundan dolayı, 1,5 öşürden ayrı tutuldukları gibi istenilen yardım hissesinden de muaf tutulmaları istenmiştir. Ancak bahsedilen hissenin, mevcut öşrün yedide birinin dörtte birinden muaf olan yerlerde bile alınmasına karar verilmiştir. Bundan dolayı, öşür ile yükümlü olan adı geçen çiftliklerin bundan ayrı tutulmasının gerekmemesinin doğal görüldüğü dile getirilmiştir. Fakat diğer taraftan bu yardımlar, emlak sahiplerinin ve arazinin ziraat ve maarif hakkında gelecekte yardımı temin etme amacıyla alınmıştır. Bu durumda, manastırların Menâfi Sandıklarından ve yapılacak okullardan yararlanmayacaklarına karar verilmiştir. Bu durum dikkate alındığında, öşre tevsi-i intikal karşılığı olarak yapılan zamdan ayrı tutuldukları gibi bundan da ayrı tutulmaları gerektiği ifade edilmiştir. Öşrün yedide birinin dörtte biri oranında alınmasının Meclis-i Hass-ı Vükelâ kararına bağlı olduğu açıklanmıştır⁴¹⁶.

Aynaroz Manastırları'na bağlı çiftliklerden ve mahsullerden, Menâfi ve Maarif için Selanik Vilayeti tarafından istenen öşrün onda biri ve yedide biri hakkında bir mazbata düzenlenmiştir. 18 Zilkade 1301 (9 Eylül 1884) tarih ve 908 sayı ile Şura-yı Devlet tarafından düzenlenen mazbata, sadrazama ve Meclis-i Hass-ı Vükelâya gönderilmiştir. Adı geçen çiftlikler ve arazi üzerine senelik düzenlenen toptan vergi ve gelirlerden şer'i öşür verilmesi ve diğer vergilerden muaf edilerek ayrı tutulmaları hakkındaki fetihten itibaren Osmanlı sultanları tarafından verilen emirler açıklanmıştır⁴¹⁷.

Aynaroz Manastırları hakkında yukarıda bahsedilen konu ile ilgili yazışmalar incelenmiştir. Bu konudaki görüşmeleri içine alan 18 Cemaziyelevvel 1301 (16 Mart 1884) tarihli mazbatayla karar verilmiştir. Menâfi Sandıklarıyla Maarif için yukarıda açıklanan öşrün yedide birinin dörtte biri olan miktarın elde edilmesi ile ilgili kararın padişahın iznine bağlı olduğu açıklanmıştır. Ayrıca, Adliye ve Mezahip Nezareti Vekâletinde bulunan Evkaf Nazırı Kamil Paşa tarafından, adı geçen manastırların

⁴¹⁶ BOA, A.MKT.MHM, 487/27, S. 908, 18 Zilhicce 1301 (9 Ekim 1884)

⁴¹⁷ BOA, A.MKT.MHM, 487/27, 7 Safer 1302 (26 Kasım 1884)

Menâfi Sandıklarından ve yapılacak okullardan yararlanmayacakları açıklanmıştır. Daha önce adı geçen manastırların öşre yapılan tevsi-i intikal karşılığı olan zamdan ayrı tutulduğu ifade edilmiştir. Buna bakarak, adı geçen öşrün yedide birin dörtte biri olan yardımdan ayrı tutulmaları gerekeceği bildirilmiştir. Gereğinin yapılması için Dâhiliye, Maliye, Maarif Nezaretine tebliği ve Ticaret Nezaretine bilgi verilmesi görüşülmüştür. Bununla ilgili mazbata Meclis-i Mahsusa gönderilmiştir⁴¹⁸.

Dâhiliye, Maliye, Maarif ve Ticaret Nezaretine yazılan tezkerede, Aynaroz Manastırları hakkındaki konuyla ilgili yazışmaların incelendiği açıklanmıştır. Bu sebeple, konunun gereğinin yapılması için Maliye ile Maarif Nezaretlerine tebliği ve Ticaret Nezaretine bilgi verilmesi görüşülerek uygun görülmüştür⁴¹⁹.

Aynaroz Manastırları'na bağlı çiftliklerin manastırlara irtibatı sebebiyle 1,5 öşürden ayrı tutulması hakkında rahipler tarafından bazı şeylerin dilekçede istenildiği açıklanmıştır. Adı geçen eklenen öşür, Osmanlı ülkesinin her tarafına yayılmış olmasına rağmen, anılan çiftliklerin mirasçısı olmadığı için vakıflara veya hükümete kalan mirasların ve tevsi-i intikallerin faydası olmadığı ifade edilmiştir. Bununla ilgili bir yazı yazılmıştır⁴²⁰.

Menâfi Sandıklarına yapılan kredi talepleri arasında, Rodos'a bağlı Herkit Adası'nda sünger avcılığı yapan halkın istekleri de yer almıştır. Cezayir-i Bahri Sefid Vilayeti'ne yazılan bir tezkerede, Rodos'a bağlı Herkit Adası halkının sünger avına mahsus kayıklarının donatılması amacıyla borç istedikleri açıklanmıştır. Sünger avcılarının, muhtaç oldukları akçeyi dışarıdan borç aldıkları zaman, %50 derecesinde faiz vererek zarar göreceklere dile getirilmiştir. Herkit Adası halkının, zarardan koruyacak gerekli teminat altında olması gerekiyordu. Bunun için, öşrün yedide birinin dörtte biri olan gelirlerden Menâfi Sandığı adına bankalara emanet edilen miktardan, adı geçen halka 1500 lira borç verilmesi istenmiştir. Bu konu hakkında bir telgraf, Maliye ve Ticaret Nezareti ile haberleşmeyi içeren evrak ile Şura-yı Devlete gönderilmiştir. Ancak, adı geçen ada toptan vergi veren adalardandı. Ayrıca, oradan öşrün yedide birinin dörtte biri olan gelirler alınmıyordu. Bundan dolayı, adı geçen halka diğer yerlerin yardım hissesinden akçe borç verilmesinin uygun olamayacağı Ticaret

⁴¹⁸ BOA, A.MKT.MHM, 487/27, 10 Cemaziyelevvel 1302 (25 Şubat 1885)

⁴¹⁹ BOA, A.MKT.MHM, 487/27, Nr. 908, 14 Cemaziyelevvel 1302 (1 Mart 1885)

⁴²⁰ BOA, A.MKT.MHM, 487/27, 15 Cemaziyelevvel 1302 (2 Mart 1885)

Nezaretinin cevabında açıklanmıştır. Fakat Menâfi Sandıklarından yararlanmak için mutlaka sandıklara konulan sermayeye ortak olunmasına gerek olunmadığı dile getirilmiştir. Özellikle, Herkit Adası halkının adı geçen sandıklar sermayesine yardım etmemelerinin, vergilerinin toptan olmasından değil de öşür verilen ürünler hesabı olmamalarından kaynaklandığı dile getirilmiştir. Diğer taraftan süngercilikle uğraşmalarından dolayı, yine devletin bundan faydalandığı ifade edilmiştir. Buna rağmen, kendilerinin ihtiyaçlarının ortadan kaldırılması için borç verilmesi istenilen miktara izin vermemenin uygun olamayacağı belirtilmiştir. Ayrıca, avlanma zamanının geçmesinden sonra verilecek bu borcun kendilerine hiçbir fayda vermeyeceği büyük valilere haber verilmiştir. Bu haberleşmenin ardından, adı geçen evrak bir buçuk ay sonra Şura-yı Devlete gönderilmiştir. Ancak, o sene borç verme zamanının geçip geçmediğiyle ilgili yazı ile bilgi istenmiştir. Alınan cevapta, borç verme zamanının geçtiği açıklanmıştır. Bu sebeple, kayıkların bir takımının avlanmaya çıkamayarak sünger vergisinin epeyce aşağı düştüğü açıklanmıştır. Kısacası, tebliğ olunacak karardan o sene faydalanılamayacağını belli olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte, gelecekte avlanma zamanında kayıklarını donatması için adı geçen halka Menâfi Sandığı gelirlerinden teminata koyma adı altında akçe borç verilmesinin gerçek olmadığı Tanzimat Dairesinden mazbata ile ifade edilmiştir⁴²¹.

6. Aşardan Menâfi Sandıklarına Ait Olan Hisseler

Osmanlı Devleti'nin en büyük gelir kaynağı olan aşar vergisine, 1883 yılından itibaren Menâfi Hissesi adıyla bir zam yapılmıştır. Bu miktarın, vergiyle tahsil edilmesine ve sandıklara bırakılmasına hükümet tarafından karar verilmiştir. Aynı tarihte, Menâfi Hissesi'nin belirli oranında bir de, Maarif Hissesi veya diğer adıyla Maarif İane Hissesi tahsil edilmesi kararlaştırılmıştır⁴²². Adı geçen hisse, aşarın yedide birinin dörtte biri olarak, yani aşarın, %11,9 olarak alınmasını öngören bir hisseydi. Bu uygulamayla aşar %1,90 oranında artmıştı⁴²³. Her iki hissenin oranları 3 yıllık bir uygulamadan sonra, kesin ve değişmez bir hal almıştır. 7 Ağustos 1302 (19 Ağustos 1886) tarihinde padişah tarafından onaylanan aşarın oranı %11,5 olmuştur. Bunun

⁴²¹ BOA, DH.MKT, 1371/78, Nr. 759-4, 7 Muharrem 1304 (6 Ekim 1886)

⁴²² Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 102-103.

⁴²³ Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 200.

%10'u hazineye, %1'i Menâfi Sandıklarına (Menâfi Hissesi), ve %0,5'i (%05) de Maarife (Maarif Hissesi) ayrılmıştır. Bu şekilde, sandıklar sürekli ve istikrarlı bir sermaye kaynağına sahip olmuştur. Bu hisseler, daha sonra kurulan Ziraat Bankasının da kaynakları arasında yer almıştır. Bu kaynağın sandık sermayesi için oluşturulmasından sonra, imece sistemi sona ermiştir⁴²⁴.

Aşardan Menâfi Sandıklarına ait olan hisseler hakkında, meclis, nezaretler ve çeşitli daireler arasında usul ile ilgili bazı yazışmalar gerçekleşmiştir. Bahsedilen hisselerin hesaplanması ve düzenlenmesi hep ayrı işlem yapılmasını gerektiren konulardı.

Menâfi Sandıklarından alınan öşrün onda biri yerine, yedide birinin dörtte biri olarak alınması hakkında Maliye Nezareti Aşar ve Ağnam Emaneti Dairesinden Hazine-i Hassa Nezaretine bir tezkere yazılmıştır. Adı geçen tezkerede, Menâfi Sandıkları için alınan öşrün onda biri yerine, 1300 (1882/1883) malî senesinden itibaren aşarın yedide birinin dörtte biri olarak alınacağı açıklanmıştır. Bunun üçte ikisinin ise, adı geçen sandıklara verilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca, öşrün üçte birinin maarifin fazla masraflarına karşılık olarak alınmasına karar verilmiştir. Böylece, çift başına ve diğer suretlerle alınmakta olan vergiler bırakılmıştır. Bu yardım hissesi ziraatçılara aitti. Bundan dolayı bahsedilen hissenin, sanayicilerin verdiği müsakkafât⁴²⁵ vergisi içinden alınması kararlaştırılmıştır. Padişahın emri gereği, adı geçen aşarın yedide birinin dörtte biriyle müsakkafât vergisi içinden o oranda alınacak yardım hissesine dair düzenlettirilen eksilme cetveli açıklama yazısının basılmış suretlerinden bir parçası iliştilmiş olarak gönderilmiştir. Adı geçen açıklama yazısında öşürden alınacak hisseler hakkında bir örnek verilmiştir. Buna göre, 100 yeni kile mahsulden alınacak 10 yeni kile öşrün, yedide birinin dörtte biri 1 yeni kile 8 şinik⁴²⁶ olarak belirlenmiştir. Bunun üçte ikisi olan 1 yeni kile 2 şiniğin Menâfi Sandıklarına ve üçte biri olan 6 şiniğin maarifin fazla masraflarına verilmesi kararlaştırılmıştır. Sanayicilerden müsakkafât vergisi üzerinden Maarif Yardım Hissesi alınacağı ve Menâfi Sandıkları için hisse alınmayacağı açıklanmıştır. Bundan dolayı, mesela 100 kuruş vergi vermekle yükümlü olan bir kişiden de yalnız maarif için adı geçen hesaba oranla 6 kuruş

⁴²⁴ Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 103.

⁴²⁵ Müsakkafât: Ev, han ve dükkân gibi üzeri dam ile örtülü olan yerlerdir. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 737. Osmanlı Devleti'nde bu yapılardan alınan vergiye, müsakkafât vergisi denilmiştir.

⁴²⁶ Şinik: 0,5 kile, 0.25 kile için de kullanılır. Halil İnalçık, **a.g.e.**, s. 445.

alınmasının gerekeceği açıklanmıştır. Bunların alınma şekli de düzenlenmiştir. Her tarafta ayrıca aşar ve vergi memurları bulunuyordu. Bu sebeple, yazılmış orana uygun olarak mahsullerden Menâfi Sandıkları ve maarif için alınacak hissenin, aşar memurları aracılığıyla alınacağı açıklanmıştır. Yalnız maarif için müsakkafât vergisi üzerinden alınacak yardım hissesinin de yazılmasıyla vergi tahrir ve tahsil memurları aracılıklarıyla düzenlenmesine, kolaylık elde edilmesine ve korunmasına sebep olacağı açıklanmıştır. Bundan dolayı, aşar memurları aracılığıyla alınacak yedide birinin dörtte biri olan aşarın ve borcu açıklanmış Menâfi Sandıklarına ait olan üçte ikisinin adı geçen sandıklara verilmesi kararlaştırılmıştı. Maarif Hissesi olarak bulunan üçte birinin ve maarif için müsakkafât vergisi üzerinden vergi tahsil memurları aracılığıyla düzenlenerek alınacak yardım hissesinin kimlere verileceği şu şekilde açıklanmıştır⁴²⁷:

1. Kazalarda Maarif Komisyonu varsa bunun başkanına, yoksa kazanın kaymakamına
2. Sancak merkezinde maarif müdürü varsa ona, yoksa sancağın Maarif Komisyonu başkanına
3. Sancak Maarif Komisyonu da yoksa mutasarrıfa ve vilayetin maarif müdürüne
4. Maarif müdürü yoksa Maarif Komisyonu başkanına
5. Maarif Komisyonu da yoksa merkez mutasarrıfına
6. Merkez mutasarrıfı olmayan vilayette, vilayetin uygun gördüğü yere

Adı geçen yardım hissesinin vilayetin göstereceği yere senetle verileceği açıklanmıştır. Bahsedilen senetlerin de Maarif Nezaretine verileceği ifade edilmiştir. Bundan dolayı, durumun ilk posta ile vergi tahsil memurları idareleri tarafından Vergi Emanetine ve aşar memurları tarafından Aşar Emanetine açıklanmasına karar verilmiştir. Ayrıca, vilayet içinde aşarı ve müsakkafâtı maarif için açıklandığı biçimde alınacak olan yardım hissesinin toplamının ulaşması halinde, genel okullara harcanma şeklinin Maarif Nezaretinden tayin olunacağı açıklanmıştır. Maarif Nezaretinin Bâb-ı Âlinin izni ile ilgili yerlere göndereceği talimat ve aşar üzerinden alınacak yardım hissesinin nakde dönüştürülmesi meselesi de diğer önemli konuydu. Bu durum ve diğer

⁴²⁷ BOA, Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV), 11/73, S. 28, 23 Recep 1301 (19 Mayıs 1884)

ayrıntılarının, adı geçen nezaretin vereceği haberlere uygun hale getirilmesine karar verilmiştir. Çözüm şekli genelleştirilerek vilayetlere, belediyeye ve bağımsız mutasarrıflıklara tebliğ edilmiş ve adı geçen nezarete de bilgi verilmiştir. Adı geçen konunun yazılmasıyla vergi ve tahsil memurlarına tebliğlerin yerine getirilmesi de Vergi Emanetine buyrulmuştur. Halk arasındaki aşar memurlarına da ona göre talimat gönderilmesi gerekiyordu. Ayrıca, bu usulün devlet arazisinde oturup, aşarı Hazine-i Hassa⁴²⁸ tarafından toplanmakta olan halkın mahsulleri hakkında da aynı şekilde yerine getirilmesinin incelenmesi gerektiği için izin istenmiştir. Sonradan verilen cevapta da, adı geçen mahsullerin, mevcut kararın içine almasının doğal bulunduğu ifade edilmiştir. Bu sebeple, gereğinin yapılması emredilmiş ve yazıyla bildirilmiştir. Bundan dolayı, anılan açıklama yazısı ile nakit olarak alınması gereken aşarın alınma şekline dair başka şekilde düzenlettirilen tarifnamenin basılmış birer nüshası eklenerek gönderilmiştir. Bundan dolayı, içinde bulunulan seneden itibaren bahsedilen arazide toplanacak olan halkın öşür mahsullerinin de yedide birinin dörtte biri olan miktarın birlikte alınması kararlaştırılmıştır. Onun için, padişah arazisi memurlarına açık ve mükemmel talimat verilmesi gerekiyordu. Bu sebeple, elde edilen yedide birinin dörtte biri olan miktarın aynî ve nakdî aşar arasında saklanması uygun görülerek Ticaret ve Maarif Nezaretleriyle haberleşilmiştir. Adı geçen yerlerden gelecek habere göre, gereken yerlere adı geçen miktarın verilmesi hususunun nezarete tebliği ve yazı ile bildirilmesi Aşar ve Ağnam Emanetinden ifade edilmiştir⁴²⁹.

Bu konuyla ilgili olarak, Maliye Nezaretinin 23 Recep 1300 (19 Mayıs 1883) tarihli ve 28 numaralı tezkeresi eklenerek sunulmuştur. Padişahın emri ile Avrupa'dan özel olarak getirilen memurlar aracılığıyla padişaha ait arazideki emlak, çiftliklerdeki ziraat işinin ve çiftçiliğin hâlâ Avrupa'da yürürlükte olan usule uygun olduğu açıklanmıştır. Ayrıca, bu usul derecesinin padişahın diğer emlakının bütününe genelleştirildiği ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra, maarifin ihtiyaçlarına da hiçbir zaman önem vermekten vazgeçilmemiştir. Padişahın özel emlakına, okullar ile camiler yapılmıştır. Maaşları Hazine-i Hassadan verilmek üzere, adı geçen okullara ehliyet ve liyakat sahiplerinden öğretmenler tayin edilmiştir. Gerekli olan kitap ve risaleler de alınarak verilmiştir. Ayrıca, adı geçen okulların eksikleri tamamlanmıştır. Bundan

⁴²⁸ Hazîne-i Hâssa Nezâreti: Tanzimat'tan sonra, 1839 yılında kurulan ve sarayın gelir ve giderleriyle görevli olan nezarettir. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 351.

⁴²⁹ BOA, Y.MTV, 11/73, S. 28, 23 Recep 1301 (19 Mayıs 1884)

dolayı kendilerinden şimdiye kadar öşürden başka bir şey alınmadığı halde, gerek ziraat işi ve gerekse maarif tarafından olan ihtiyaçları padişah sayesinde Hazine-i Hassadan ödenmiş ve tamamlanmıştır. Bundan sonra da ziraatın ilerlemesine ve maarife yol gösterecek sebepler ve vesileler Hazine-i Hassadan ödenecek ve tamamlanacaktır. Adı geçen halktan yedide birinin dörtte biri oranında fazla öşür alınmaması uygun görülmüştür. Ancak, bununla ilgili padişaha ait emir ve fermanın Bâb-ı Âliye tebliği ve yazıyla bildirmesi istenmiştir⁴³⁰.

Aşağıda bedele dönüştürme ile nakit olarak alınan aşardan Menâfi Sandıklarıyla Maarifin fazla masrafı için yedide birin dörtte biri oranında alınacak paralar hakkında bilgi verilmiştir. Mesela, 1 kuruşun yedide biri 5 para 71 santim⁴³¹ 4 milim⁴³²dir. Yedide birinin dörtte biri, 1 para 42 santim 8 milimdir. Toplu olarak, 7 para 14 santim 2 milimden ibarettir. Bu miktarın üçte ikisi Menâfi Sandığına, üçte biri Maarif masraflarına ayrılacağı açıklanmıştır. Bunun ayrılması halinde birçok küsurat elde edileceği ifade edilmiştir. Bu sebeple, adı geçen miktar üzerine 5 santim 8 milim daha zam yapıldığında, 1 kuruş 7 para 20 santim yani %18 kuruş itibariyle tahsil edilmesi gerekeceği belirtilmiştir. Bu durumda, bunun üçte ikisinin 12, üçte birinin 6 kuruştan ibaret olacağı belirtilmiştir. Ayrıca, 1 kuruşun da üçte birinin 2 para 4 santim, üçte ikisinin 4 para 8 santimden ibaret olması gerekeceği dile getirilmiştir. Bedele dönüştürme ile öşrü nakit olarak alınmak üzere, ziraatçılardan bir kişinin mahsulünün tutarları şu şekildedir: 100 kuruştan alınması gereken öşür 10 kuruştur. Padişah iradesi gereği, öşürden kuruş hesabına göre ayrıca alınması gereken miktar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir⁴³³.

⁴³⁰ BOA, Y.MTV 11/73, 7 Recep 1301 (3 Mayıs 1884)

⁴³¹ Santim: Bazı ülkelerde kullanılan para biriminin yüzde birine eşit olan küçük para birimidir. Şükrü Halûk Akalın, **a.g.e.**, s. 2029.

⁴³² Milim: Bazı ülkelerde kullanılan para biriminin binde birine eşit olan küçük para birimidir. Yukarıdaki santim tanımından yola çıkarak açıklanmıştır. En küçük veya en az miktarda anlamına da gelmektedir. Şükrü Halûk Akalın, **a.g.e.**, s. 1682.

⁴³³ BOA, Y.MTV, 11/73, 7 Recep 1301 (3 Mayıs 1884)

Tablo 1: Öşürden Kuruş Hesabına Göre Ayrıca Alınması Gereken Miktar

Milim	Santim	Para	Kuruş	
4	71	5	1	Alınan Öşürün Yedide Biri
7	43	1	0	Yedide Birinin Dörtte Biri
3	14	7	1	
8	5	0	0	Yedide Birinin Dörtte Biri, Üçte Biri ve Üçte İki Ayrıldığı Halde Birçok Kusura Ortaya Çıkacağı, Bu Sebep Durumu Kolaylaştırmak İçin Eklenmesi Gereken Miktar
0	20	7	1	

Kaynak: BOA, Y.MTV, 11/73, 7 Recep 1301 (3 Mayıs 1884)

Tablo 2: Öşürden Alınacak Yardım Hissesinin Miktarı, Tahsil ve Taksim Şekli 1

Maarifin Fazla Masraflarına Karşılık Üçte Biri			Menâfi Sandığına Ait Üçte İki			Öşürün Yedide Birinin Dörtte Biri			Öşürün Miktarı	Bedel Olarak Alınacak Gelirlerin Miktarı
Santim	Para	Kuruş	Santim	Para	Kuruş	Santim	Para	Kuruş	Kuruş	Kuruş
4	2	0	7	4	0	2	7	“	1	10
8	4	0	6	9	0	4	14	“	2	20
2	7	0	4	14	0	6	21	“	3	30
6	9	0	2	19	0	8	28	“	4	40
0	12	0	0	24	0	0	36	“	5	50
4	14	0	8	28	0	2	3	1	6	60
8	16	0	6	33	0	4	10	1	7	70
2	19	0	4	38	0	6	17	1	8	80
6	21	0	2	3	1	8	24	1	9	90
0	24	0	0	8	1	0	32	1	10	100
0	8	1	0	16	2	0	24	3	20	200
0	32	1	0	24	3	0	16	5	30	300
0	16	2	0	32	4	-	8	7	40	400
0	0	3	0	0	6	0	0	9	50	500
0	24	3	0	8	7	0	32	10	60	600
0	8	4	0	16	8	0	24	12	70	700
0	32	4	0	24	9	0	16	14	80	800
0	16	5	0	32	10	0	8	16	90	900
0	0	6	0	0	12	0	0	18	100	1000
0	0	12	0	0	24	0	0	36	200	2000

Maarifin Fazla Masraflarına Karşılık Üçte Bir			Menâfi Sandığına Ait Üçte İki			Öşürün Yedide Birinin Dörtte Biri			Öşürün Miktarı	Bedel Olarak Alınacak Gelirlerin Miktarı
Santim	Para	Kuruş	Santim	Para	Kuruş	Santim	Para	Kuruş	Kuruş	Kuruş
0	0	18	0	0	36	0	0	54	300	3000
0	0	24	0	0	48	0	0	72	400	4000
0	0	30	0	0	60	0	0	90	500	5000
0	0	36	0	0	72	0	0	108	600	6000
0	0	42	0	0	84	0	0	126	700	7000
0	0	48	0	0	96	0	0	144	800	8000
0	0	54	0	0	108	0	0	162	900	9000
0	0	60	0	0	120	0	0	180	1000	10000
0	0	120	0	0	240	0	0	360	2000	20000
0	0	180	0	0	360	0	0	540	3000	30000
0	0	240	0	0	480	0	0	720	4000	40000
0	0	300	0	0	600	0	0	900	5000	50000
0	0	360	0	0	720	0	0	1080	6000	60000
0	0	420	0	0	840	0	0	1260	7000	70000
0	0	480	0	0	960	0	0	1440	8000	80000
0	0	540	0	0	1080	0	0	1620	9000	90000
0	0	600	0	0	1200	0	0	1800	10000	100000

Kaynak: BOA, Y.MTV, 11/73, 7 Recep 1301 (3 Mayıs 1884)

Menâfi Sandıklarına öşürden alınan miktarla ilgili 1300 (1882/1883) malî senesinden itibaren yapılan uygulama hakkında başka bir örnek daha açıklanmıştır. Aşağıda yazılmış örnekten anlaşılacağı üzere, 100 yeni kile mahsulü bulunan bir kişiden alınacak öşür 10 yeni kileden ibarettir. Menâfi Sandıklarıyla Maarifin fazla masrafları

için bu öşürün, yani 10 yeni kilenin yedide birinin dörtte biri oranında bir miktar alınmasına karar verilmiştir. Buna göre, adı geçen 10 yeni kilenin yedide biri, 1 kile 4 şinik 2 ölçek⁴³⁴ 8 kutudur. Bahsedilen miktarın yedide birinin dörtte biri de 3 şinik 5 ölçek 7 kutudur. Toplu olarak alınması gereken ürün miktarının, 1 kile 7 şinik 8 ölçek 5 kutuya ulaşacağı açıklanmıştır. Bu miktarın da, üçte ikisinin Menâfi Sandığına ve üçte birinin Maarif masraflarına ayrılacağı belirtilmiştir. Bunun ayrılması halinde birçok küsurat elde edileceği ifade edilmiştir. Bundan dolayı, adı geçen miktar üzerine 1 ölçek 5 kutu⁴³⁵ daha eklendiğinde, 1 yeni kile 8 şinik edeceği dile getirilmiştir. Bunun da, üçte ikisinin 1 kile 2 şinik ve üçte birinin ise yalnız 6 şinik edeceği açıklanmıştır. Bu sebeple, yani küsuratın ortadan kaldırılması suretiyle istenilen şeyin bir dereceye kadar kolaylaştırılmış olacağı belirtilmiştir. Örneğin, ziraatçılardan bir kişinin mahsulünden 100 yeni kileden alınması gereken öşürün 10 yeni kile olduğu ifade edilmiştir. Padişah iradesi gereği, öşürden kile hesabına göre ayrıca alınması gereken miktar ve bunun taksim şekli aşağıda gösterilmiştir⁴³⁶.

Tablo 3: Öşürden Kile Hesabına Göre Ayrıca Alınması Gereken Miktar

Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	
8	2	4	1	Alınan Öşürün Yedide Biri
7	5	3	0	Yedide Birinin Dörtte Biri
5	8	7	1	
5	1	0	0	Yedide Birinin Dörtte Biri, Üçte Biri ve Üçte İkisi Ayrıldığı Halde Birçok Küsurat Ortaya Çıkacağı, Bu Sebeple Durumu Kolaylaştırmak İçin Eklenmesi Gereken Miktar
0	0	8	1	

Kaynak: BOA, Y.MTV, 11/73, 1301(1883/1884), s. 5.

⁴³⁴ Ölçek: Kilenin dörtte birine eşit olan ağırlık ölçülerinden biridir. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. II, MEB Basımevi, İstanbul 1993, s. 745.

⁴³⁵ Kutu: Ermenek (Karaman) civarında 4,5-5 kg'ye karşılık gelen ölçü birimidir. Hayrettin Gültekin, **Osmanlıca Tapu Terimleri Sözlüğü**, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı Yay., Ankara 2007, s. 29. Standart kilenin sekizde biri=4.62 desimetreye karşılık gelir. Halil İnalçık, **a.g.e.**, s. 444. Kilenin küsuratı kutudur. 8 kutu, 1 İstanbul kilesi yapar. Mehmet Zeki Pakalın, **a.g.e.**, s. 281.

⁴³⁶ BOA, Y.MTV, 11/73, 1301(1883/1884), s. 5.

Tablo 4: Öşürden Kile Hesabına Göre Ayrıca Alınması Gereken Miktarın Taksim Şekli

Şinik	Kile	
2	1	Menâfi Sandığı İçin Üçte İki
6	0	Maarif Masrafları İçin Üçte Biri
8	1	

Kaynak: BOA, Y.MTV, 11/73, 1301(1883/1884), s. 3.

Yukarıda belirtilen gelirlerin tahsil şekli ve kurumlar için ayrılmasında, memurlara kolaylık olması ve gelecekte bu işlemlerde kullanılmak üzere bir de cetvel düzenlenmiştir. Adı geçen cetvelin kullanma şekli ile ilgili olarak bir örnek verilmiştir. Buna göre, 1548 kile 9 şinik mahsulü bulunan bir kişinin, vereceği öşür ile anılan yerler için bu öşürün yedide birinin dörtte biri oranında alınması kararlaştırılan vergi görülebilir. Ayrıca bu vergiden, ne kadarının Menâfi Sandığına ve ne kadarının Maarifin fazla masraflarına ayrılacağı pek kolay bir şekilde bulunabilir. 1548 kile 9 şinik mahsulle ilgili cetvel aşağıda verilmiştir. Bu cetvelde, öşürden alınan vergi ile bunun taksim şekli, kile, şinik, ölçek, kutu ve zarf⁴³⁷ hesabıyla verilmiştir⁴³⁸.

⁴³⁷ Zarf: Kulpsuz fincanların elde tutulurken elin yanmaması için fincanı koymaya özgü çeşitli şekildeki kabın adıdır. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. III, MEB Basımevi, İstanbul 1993, s. 648.

⁴³⁸ BOA, Y.MTV, 11/73, 1301(1883/1884), s. 3.

Tablo 5: 1548 Kile 9 Şinik Mahsulden Verilecek Öşür Miktarı ve Bunun Taksim Şekli

Maarifin Fazla Masraflarına Ayrılan Miktar				Menâfi Sandığına Ayrılan Miktar				Öşrün Yedide Birinin Dörtte Biri				Öşür Miktarı				Mahsul Miktarı			
Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Ölçek	Şinik	Kile	Şinik	Kile
0	0	0	0	6	0	0	0	0	12	0	0	0	0	18	0	0	100	0	1000
0	0	0	0	3	0	0	0	0	6	0	0	0	0	9	0	0	50	0	500
0	8	8	2	0	0	6	7	5	0	0	4	6	8	0	0	8	0	0	48
4	5	0	0	0	8	0	1	0	0	2	6	1	0	0	9	0	0	9	0
4	3	9	2	9	8	6	8	5	18	2	0	8	8	27	9	8	154	9	1548

Kaynak: BOA, Y.MTV, 11/73, 1301(1883/1884), s. 3.

1548 kile 9 şinik mahsulden, 154 kile 8 şinik 9 ölçęđi öşür olarak alınacaktır. Bunun yedide birinin dörtte biri oranına denk olan 27 kile 8 şinik 8 ölçek 2 zarftan, üçte ikisi olan 18 kile 5 şinik 8 ölçek 6 kutu 8 zarfı Menâfi Sandığına ayrılmıştır. Üçte biri olan 9 kile 2 şinik 9 ölçek 3 kutu 4 zarfın da, Maarif masraflarına verilmesinin gerekeceği açıkça görölmektedir. Yukarıdaki tabloyu da buna kıyas etmekle uygulama daha kolay anlaşılacaktır⁴³⁹.

⁴³⁹ BOA, Y.MTV, 11/73, 1301(1883/1884), s. 3.

Tablo 6: Öşürden Alınacak Yardım Hissesinde Miktarı, Tahsil ve Taksim Şekli 2

Maarifin Fazla Masraflarına Karşılık Üçte Biri					Menâfi Sandığına Ait Üçte İki					Öşürün Yedide Birinin Dörtte Biri					Öşür Miktarı					Mahsul Miktarı	
Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Şinik	Kile
6	0	0	0	0	2	1	0	0	0	8	1	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0
2	1	0	0	0	4	2	0	0	0	6	3	0	0	0	0	0	2	0	0	2	0
8	1	0	0	0	6	3	0	0	0	4	5	0	0	0	0	0	3	0	0	3	0
4	2	0	0	0	8	4	0	0	0	2	7	0	0	0	0	0	4	0	0	4	0
0	3	0	0	0	0	6	0	0	0	0	9	0	0	0	0	0	5	0	0	5	0
6	3	0	0	0	2	7	0	0	0	8	0	1	0	0	0	0	6	0	0	6	0
2	4	0	0	0	4	8	0	0	0	6	2	1	0	0	0	0	7	0	0	7	0
8	4	0	0	0	6	9	0	0	0	4	4	1	0	0	0	0	8	0	0	8	0
4	5	0	0	0	8	0	1	0	0	2	6	1	0	0	0	0	9	0	0	9	0
0	6	0	0	0	0	2	1	0	0	0	8	1	0	0	0	0	0	1	0	0	10
0	2	1	0	0	0	4	2	0	0	0	6	3	0	0	0	0	0	2	0	0	2
0	8	1	0	0	0	6	3	0	0	0	4	5	0	0	0	0	0	3	0	0	3

Maarifin Fazla Masraflarına Karşılık Üçte Biri					Menâfi Sandığına Ait Üçte İkisi					Öşrün Yedide Birinin Dörtte Biri					Öşür Miktarı					Mahsul Miktarı	
Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Şinik	Kile
0	4	2	0	0	0	8	4	0	0	0	2	7	0	0	0	0	0	4	0	0	4
0	0	3	0	0	0	0	6	0	0	0	0	9	0	0	0	0	0	5	0	0	5
0	6	3	0	0	0	2	7	0	0	0	8	0	1	0	0	0	0	6	0	0	6
0	2	4	0	0	0	4	8	0	0	0	6	2	1	0	0	0	0	7	0	0	7
0	8	4	0	0	0	6	9	0	0	0	4	4	1	0	0	0	0	8	0	0	8
0	4	5	0	0	0	8	0	1	0	0	2	6	1	0	0	0	0	9	0	0	9
0	0	6	0	0	0	0	2	1	0	0	0	8	1	0	0	0	0	0	1	0	10
0	6	6	0	0	0	2	3	1	0	0	8	9	1	0	0	0	0	1	1	0	11
0	2	7	0	0	0	4	4	1	0	0	6	1	2	0	0	0	0	2	1	0	12
0	8	7	0	0	0	6	5	1	0	0	4	3	2	0	0	0	0	3	1	0	13
0	4	8	0	0	0	8	6	1	0	0	2	5	2	0	0	0	0	4	1	0	14
0	0	9	0	0	0	0	8	1	0	0	0	7	2	0	0	0	0	5	1	0	15
0	6	9	0	0	0	2	9	1	0	0	8	8	2	0	0	0	0	6	1	0	16

Maarifin Fazla Masraflarına Karşılık Üçte Biri					Menâfi Sandığına Ait Üçte İkisi					Öşrün Yedide Birinin Dörtte Biri					Öşür Miktarı					Mahsul Miktarı	
Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Şinik	Kile
0	2	0	1	0	0	4	0	2	0	0	6	0	3	0	0	0	0	7	1	0	17
0	8	0	1	0	0	6	1	2	0	0	4	2	3	0	0	0	0	8	1	0	18
0	4	1	1	0	0	8	2	2	0	0	2	4	3	0	0	0	0	9	1	0	19
0	0	2	1	0	0	0	4	2	0	0	0	6	3	0	0	0	0	0	2	0	20
0	6	2	1	0	0	2	5	2	0	0	8	7	3	0	0	0	0	1	2	0	21
0	2	3	1	0	0	4	6	2	0	0	6	9	3	0	0	0	0	2	2	0	22
0	8	3	1	0	0	6	7	2	0	0	4	1	4	0	0	0	0	3	2	0	23
0	4	4	1	0	0	8	8	2	0	0	2	3	4	0	0	0	0	4	2	0	24
0	0	5	1	0	0	0	0	3	0	0	0	5	4	0	0	0	0	5	2	0	25
0	6	5	1	0	0	2	1	3	0	0	8	6	4	0	0	0	0	6	2	0	26
0	2	6	1	0	0	4	2	3	0	0	6	8	4	0	0	0	0	7	2	0	27
0	8	6	1	0	0	6	3	3	0	0	4	0	5	0	0	0	0	8	2	0	28
0	4	7	1	0	0	8	4	3	0	0	2	2	5	0	0	0	0	9	2	0	29

Maarifin Fazla Masraflarına Karşılık Üçte Biri					Menâfi Sandığına Ait Üçte İkisi					Öşrün Yedide Birinin Dörtte Biri					Öşür Miktarı					Mahsul Miktarı	
Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Şinik	Kile
0	0	8	1	0	0	0	6	3	0	0	0	4	5	0	0	0	0	0	3	0	30
0	6	8	1	0	0	2	7	3	0	0	8	5	5	0	0	0	0	1	3	0	31
0	2	9	1	0	0	4	8	3	0	0	6	7	5	0	0	0	0	2	3	0	32
0	8	9	1	0	0	6	9	3	0	0	4	9	5	0	0	0	0	3	3	0	33
0	4	0	2	0	0	8	0	4	0	0	2	1	6	0	0	0	0	4	3	0	34
0	0	1	2	0	0	0	2	4	0	0	0	3	6	0	0	0	0	5	3	0	35
0	6	1	2	0	0	2	3	4	0	0	8	4	6	0	0	0	0	6	3	0	36
0	2	2	2	0	0	4	4	4	0	0	6	6	6	0	0	0	0	7	3	0	37
0	8	2	2	0	0	6	5	4	0	0	4	8	6	0	0	0	0	8	3	0	38
0	4	3	2	0	0	8	6	4	0	0	2	0	7	0	0	0	0	9	3	0	39
0	0	4	2	0	0	0	8	4	0	0	0	2	7	0	0	0	0	0	4	0	40
0	6	4	2	0	0	2	9	4	0	0	8	3	7	0	0	0	0	1	4	0	41
0	2	5	2	0	0	4	0	5	0	0	6	5	7	0	0	0	0	2	4	0	42

Maarifin Fazla Masraflarına Karşılık Üçte Biri					Menâfi Sandığına Ait Üçte İkisi					Öşrün Yedide Birinin Dörtte Biri					Öşür Miktarı					Mahsul Miktarı	
Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Şinik	Kile
0	8	5	2	0	0	6	1	5	0	0	4	7	7	0	0	0	0	3	4	0	43
0	4	6	2	0	0	8	2	5	0	0	2	9	7	0	0	0	0	4	4	0	44
0	0	7	2	0	0	0	3	5	0	0	0	1	8	0	0	0	0	5	4	0	45
0	6	7	2	0	0	2	5	5	0	0	8	2	8	0	0	0	0	6	4	0	46
0	2	8	2	0	0	4	6	5	0	0	6	4	8	0	0	0	0	7	4	0	47
0	8	8	2	0	0	6	7	5	0	0	4	6	8	0	0	0	0	8	4	0	48
0	4	9	2	0	0	8	8	5	0	0	2	8	8	0	0	0	0	9	4	0	49
0	0	0	3	0	0	0	0	6	0	0	0	0	9	0	0	0	0	0	5	0	50
0	6	0	3	0	0	2	1	6	0	0	8	1	9	0	0	0	0	1	5	0	51
0	2	1	3	0	0	4	2	6	0	0	6	3	9	0	0	0	0	2	5	0	52
0	8	1	3	0	0	6	3	6	0	0	4	5	9	0	0	0	0	3	5	0	53
0	4	2	3	0	0	8	4	6	0	0	2	7	9	0	0	0	0	4	5	0	54
0	0	3	3	0	0	0	6	6	0	0	0	9	9	0	0	0	0	5	5	0	55

Maarifin Fazla Masraflarına Karşılık Üçte Biri					Menâfi Sandığına Ait Üçte İkisi					Öşrün Yedide Birinin Dörtte Biri					Öşür Miktarı					Mahsul Miktarı	
Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Şinik	Kile
0	6	3	3	0	0	2	7	6	0	0	8	0	0	1	0	0	0	6	5	0	56
0	2	4	3	0	0	4	8	6	0	0	6	2	0	1	0	0	0	7	5	0	57
0	8	4	3	0	0	6	9	6	0	0	4	4	0	1	0	0	0	8	5	0	58
0	4	5	3	0	0	8	0	7	0	0	2	6	0	1	0	0	0	9	5	0	59
0	0	6	3	0	0	0	2	7	0	0	0	8	0	1	0	0	0	0	6	0	60
0	6	6	3	0	0	2	3	7	0	0	8	9	0	1	0	0	0	1	6	0	61
0	2	7	3	0	0	4	4	7	0	0	6	1	1	1	0	0	0	2	6	0	62
0	8	7	3	0	0	6	5	7	0	0	4	3	1	1	0	0	0	3	6	0	63
0	4	8	3	0	0	8	6	7	0	0	2	5	1	1	0	0	0	4	6	0	64
0	0	9	3	0	0	0	8	7	0	0	0	7	1	1	0	0	0	5	6	0	65
0	6	9	3	0	0	2	9	7	0	0	8	8	1	1	0	0	0	6	6	0	66
0	2	0	4	0	0	4	0	8	0	0	6	0	2	1	0	0	0	7	6	0	67
0	8	0	4	0	0	6	1	8	0	0	4	2	2	1	0	0	0	8	6	0	68

Maarifin Fazla Masraflarına Karşılık Üçte Biri					Menâfi Sandığına Ait Üçte İkisi					Öşrün Yedide Birinin Dörtte Biri					Öşür Miktarı					Mahsul Miktarı	
Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Şinik	Kile
0	4	1	4	0	0	8	2	8	0	0	2	4	2	1	0	0	0	9	6	0	69
0	0	2	4	0	0	0	4	8	0	0	0	6	2	1	0	0	0	0	7	0	70
0	6	2	4	0	0	2	5	8	0	0	8	7	2	1	0	0	0	1	7	0	71
0	2	3	4	0	0	4	6	8	0	0	6	9	2	1	0	0	0	2	7	0	72
0	8	3	4	0	0	6	7	8	0	0	4	1	3	1	0	0	0	3	7	0	73
0	4	4	4	0	0	8	8	8	0	0	2	3	3	1	0	0	0	4	7	0	74
0	0	5	4	0	0	0	0	9	0	0	0	5	3	1	0	0	0	5	7	0	75
0	6	5	4	0	0	2	1	9	0	0	8	6	3	1	0	0	0	6	7	0	76
0	2	6	4	0	0	4	2	9	0	0	6	8	3	1	0	0	0	7	7	0	77
0	8	6	4	0	0	6	3	9	0	0	4	0	4	1	0	0	0	8	7	0	78
0	4	7	4	0	0	8	4	9	0	0	2	2	4	1	0	0	0	9	7	0	79
0	0	8	4	0	0	0	6	9	0	0	0	4	4	1	0	0	0	0	8	0	80
0	6	8	4	0	0	2	7	9	0	0	8	5	4	1	0	0	0	1	8	0	81

Maarifin Fazla Masraflarına Karşılık Üçte Biri					Menâfi Sandığına Ait Üçte İkisi					Öşrün Yedide Birinin Dörtte Biri					Öşür Miktarı					Mahsul Miktarı	
Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Şinik	Kile
0	2	9	4	0	0	4	8	9	0	0	6	7	4	1	0	0	0	2	8	0	82
0	8	9	4	0	0	6	9	9	0	0	4	9	4	1	0	0	0	3	8	0	83
0	4	0	5	0	0	8	0	0	1	0	2	1	5	1	0	0	0	4	8	0	84
0	0	1	5	0	0	0	2	0	1	0	0	3	5	1	0	0	0	5	8	0	85
0	6	1	5	0	0	2	3	0	1	0	8	4	5	1	0	0	0	6	8	0	86
0	2	2	5	0	0	4	4	0	1	0	6	6	5	1	0	0	0	7	8	0	87
0	8	2	5	0	0	6	5	0	1	0	4	8	5	1	0	0	0	8	8	0	88
0	4	3	5	0	0	8	6	0	1	0	2	0	6	1	0	0	0	9	8	0	89
0	0	4	5	0	0	0	8	0	1	0	0	2	6	1	0	0	0	0	9	0	90
0	6	4	5	0	0	2	9	0	1	0	8	3	6	1	0	0	0	1	9	0	91
0	2	5	5	0	0	4	0	1	1	0	6	5	6	1	0	0	0	2	9	0	92
0	8	5	5	0	0	6	1	1	1	0	4	7	6	1	0	0	0	3	9	0	93
0	4	6	5	0	0	8	2	1	1	0	2	9	6	1	0	0	0	4	9	0	94

Maarifin Fazla Masraflarına Karşılık Üçte Biri					Menâfi Sandığına Ait Üçte İkisi					Öşrün Yedide Birinin Dörtte Biri					Öşür Miktarı					Mahsul Miktarı	
Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Şinik	Kile
0	0	7	5	0	0	0	4	1	1	0	0	1	7	1	0	0	0	5	9	0	95
0	6	7	5	0	0	2	5	1	1	0	8	2	7	1	0	0	0	6	9	0	96
0	2	8	5	0	0	4	6	1	1	0	6	4	7	1	0	0	0	7	9	0	97
0	8	8	5	0	0	6	7	1	1	0	4	6	7	1	0	0	0	8	9	0	98
0	4	9	5	0	0	8	8	1	1	0	2	8	7	1	0	0	0	9	9	0	99
0	0	0	6	0	0	0	0	2	1	0	0	0	8	1	0	0	0	0	10	0	100
0	0	0	2	1	0	0	0	4	2	0	0	0	6	3	0	0	0	0	20	0	200
0	0	0	8	1	0	0	0	6	3	0	0	0	4	5	0	0	0	0	30	0	300
0	0	0	4	2	0	0	0	8	4	0	0	0	2	7	0	0	0	0	40	0	400
0	0	0	0	3	0	0	0	0	6	0	0	0	0	9	0	0	0	0	50	0	500
0	0	0	6	3	0	0	0	2	7	0	0	0	8	10	0	0	0	0	60	0	600
0	0	0	2	4	0	0	0	4	8	0	0	0	6	12	0	0	0	0	70	0	700
0	0	0	8	4	0	0	0	6	9	0	0	0	4	14	0	0	0	0	80	0	800

Maarifin Fazla Masraflarına Karşılık Üçte Biri					Menâfi Sandığına Ait Üçte İkisi					Öşrün Yedide Birinin Dörtte Biri					Öşür Miktarı					Mahsul Miktarı	
Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Şinik	Kile
0	0	0	4	5	0	0	0	8	10	0	0	0	2	16	0	0	0	0	90	0	900
0	0	0	0	6	0	0	0	0	12	0	0	0	0	18	0	0	0	0	100	0	1000
0	0	0	0	12	0	0	0	0	24	0	0	0	0	36	0	0	0	0	200	0	2000
0	0	0	0	18	0	0	0	0	36	0	0	0	0	54	0	0	0	0	300	0	3000
0	0	0	0	24	0	0	0	0	48	0	0	0	0	72	0	0	0	0	400	0	4000
0	0	0	0	30	0	0	0	0	60	0	0	0	0	90	0	0	0	0	500	0	5000
0	0	0	0	36	0	0	0	0	72	0	0	0	0	108	0	0	0	0	600	0	6000
0	0	0	0	42	0	0	0	0	84	0	0	0	0	126	0	0	0	0	700	0	7000
0	0	0	0	48	0	0	0	0	96	0	0	0	0	144	0	0	0	0	800	0	8000
0	0	0	0	54	0	0	0	0	108	0	0	0	0	162	0	0	0	0	900	0	9000
0	0	0	0	60	0	0	0	0	120	0	0	0	0	180	0	0	0	0	1000	0	10000
0	0	0	0	120	0	0	0	0	240	0	0	0	0	360	0	0	0	0	2000	0	20000
0	0	0	0	180	0	0	0	0	360	0	0	0	0	540	0	0	0	0	3000	0	30000

Maarifin Fazla Masraflarına Karşılık Üçte Biri					Menâfi Sandığına Ait Üçte İkisi					Öşrün Yedide Birinin Dörtte Biri					Öşür Miktarı					Mahsul Miktarı	
Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Şinik	Kile
0	0	0	0	240	0	0	0	0	480	0	0	0	0	720	0	0	0	0	4000	0	40000
0	0	0	0	300	0	0	0	0	600	0	0	0	0	900	0	0	0	0	5000	0	50000
0	0	0	0	360	0	0	0	0	720	0	0	0	0	1080	0	0	0	0	6000	0	60000
0	0	0	0	420	0	0	0	0	840	0	0	0	0	1260	0	0	0	0	7000	0	70000
0	0	0	0	480	0	0	0	0	960	0	0	0	0	1440	0	0	0	0	8000	0	80000
0	0	0	0	540	0	0	0	0	1080	0	0	0	0	1620	0	0	0	0	9000	0	90000
0	0	0	0	600	0	0	0	0	1200	0	0	0	0	1800	0	0	0	0	10000	0	100000
0	0	0	0	1200	0	0	0	0	2400	0	0	0	0	3600	0	0	0	0	20000	0	200000
0	0	0	0	1800	0	0	0	0	3600	0	0	0	0	5400	0	0	0	0	30000	0	300000
0	0	0	0	2400	0	0	0	0	4800	0	0	0	0	7200	0	0	0	0	40000	0	400000
0	0	0	0	3000	0	0	0	0	6000	0	0	0	0	9000	0	0	0	0	50000	0	500000
0	0	0	0	3600	0	0	0	0	7200	0	0	0	0	10800	0	0	0	0	60000	0	600000
0	0	0	0	4200	0	0	0	0	8400	0	0	0	0	12600	0	0	0	0	70000	0	700000

Maarifin Fazla Masraflarına Karşılık Üçte Biri					Menâfi Sandığına Ait Üçte İkisi					Öşrün Yedide Birinin Dörtte Biri					Öşür Miktarı					Mahsul Miktarı	
Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Zarf	Kutu	Ölçek	Şinik	Kile	Şinik	Kile
0	0	0	0	4800	0	0	0	0	9600	0	0	0	0	14400	0	0	0	0	80000	0	800000
0	0	0	0	5400	0	0	0	0	10800	0	0	0	0	16200	0	0	0	0	90000	0	900000
0	0	0	0	6000	0	0	0	0	12000	0	0	0	0	18000	0	0	0	0	100000	0	1000000

Kaynak: BOA, Y.MTV, 11/73, 1301(1883/1884), s. 4-6.

Vergiden Menâfi Sandıkları için hisse alınmayacağı açıklanmıştır. Bundan dolayı, yalnız Maarif için 100 kuruş vergi vermekle yükümlü olan bir kişiden, adı geçen hesaba göre 6 kuruş alınmasının gerekeceği aşağıdaki özel cetvelde gösterilmiştir⁴⁴⁰.

Tablo 7: Vergiden Maarif İçin Alınacak Miktar

Verginin Miktarı		Maarifin Fazla Masrafları İçin Alınacak Olan Miktar		Verginin Miktarı		Maarifin Fazla Masrafları İçin Alınacak Olan Miktar	
Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para
2000	-	120	-	1	-	0	2
3000	-	180	-	2	-	0	5
4000	-	240	-	3	-	0	7
5000	-	300	-	4	-	0	9
6000	-	360	-	5	-	0	12
7000	-	420	-	6	-	0	14
8000	-	480	-	7	-	0	17
9000	-	540	-	8	-	0	19
10000	-	600	-	9	-	0	21
20000	-	1200	-	10	-	0	24
30000	-	1800	-	20	-	1	08
40000	-	2400	-	30	-	1	32
50000	-	3000	-	40	-	2	16
60000	-	3600	-	50	-	3	00
70000	-	4200	-	60	-	3	24
80000	-	4800	-	70	-	4	08
90000	-	5400	-	80	-	4	32
100000	-	6000	-	90	-	5	16

⁴⁴⁰ BOA, Y.MTV, 11/73, 1301(1883/1884), s. 6.

Verginin Miktarı		Maarifin Fazla Masrafları İçin Alınacak Olan Miktar		Verginin Miktarı		Maarifin Fazla Masrafları İçin Alınacak Olan Miktar	
Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para	Kuruş	Para
200000	-	12000	-	100	-	6	00
300000	-	18000	-	200	-	12	00
400000	-	24000	-	300	-	18	00
500000	-	30000	-	400	-	24	00
600000	-	36000	-	500	-	30	00
700000	-	42000	-	600	-	36	00
800000	-	48000	-	700	-	42	00
900000	-	54000	-	800	-	48	00
1000000	-	60000	-	900	-	54	00
0000000	-	00000	-	1000	-	60	00

Kaynak: BOA, Y.MTV, 11/73, 1301(1883/1884), s. 6.

Meclisin verdiği bağımsız bir kararda, aşardan Menâfi Sandıklarına ait olan hisse hakkında o zamana kadar ne şekilde işlem yapıldığı ve daha sonra da ne şekilde işlem yapılacağı meselesi gündeme gelmiştir. Bunun Nafia Nezaretine sorulup anlaşılmasına karar verilmiştir⁴⁴¹. Ticaret Nezaretine yazılan bir tezkerede de vilayet içinde bulunan aşardan Menâfi Sandıklarına ait olan hisse hakkında, aynı soru gündeme gelmiştir. Bunun Maarif Dairesi tarafından nezaretten sorulup anlaşılmasına karar verilmiştir⁴⁴².

Bâb-1 Âli Sadaret Dairesinden yazılan bir tezkerede, aşardan Menâfi Sandıklarıyla Maarif Hissesi için yedide birinin dördte biri olarak alınması kararlaştırılan miktarın hesaplanmasının zor olduğu ifade edilmiştir. Bu sebeple, bunun yerine ürünlerin %11,5'inin alınarak, bunun %10'unun öşre karşılık olarak devlet hazinesine, %1'inin Menâfi Sandıklarına ve %0,5 (%5)'inin de Maarife ait olması kararlaştırılmıştır. Maarif için emlak vergisinden alınmakta olan %6'nın da, bu hesaba

⁴⁴¹ BOA, MF.MKT, 84/26, 19 Mayıs 1300 (31 Mayıs 1884)

⁴⁴² BOA, MF.MKT, 84/26, 7 Ramazan 1301 (1 Temmuz 1884)

göre %5'e indirilmesine karar verilmiştir. Gerekli işlemin yerine getirilmesine dair Meclis-i Hass-ı Vükelâda düzenlenen mazbata 15 Cemaziyelahir 1303 (21 Mart 1886) tarihinde padişaha sunulmuştur. Ayrıca Aşar Tahvil İdaresi, adı geçen hissenin eski usule uygun olarak yedide birinin dörtte biri oranıyla alınmasındaki zorluklardan bahsetmiştir. Gereğinin yerine getirilmesine dair Maliye Nezaretinden gelen tezkere, mazbatanın suretiyle beraber iliştilmiş olarak sunulmuştur⁴⁴³.

Maliye Hazinesi Mektubi Kalemî Gelirler Şubesi'nden yazılan bir tezkerede, herkesin öşürden elde ettiklerinin, yedide birinin dörtte biri hesabıyla ve devlete ait öşür ile elde edilmesi tayin olunmuş; Maarif ve Menâfi Yardım Hissesi'nin küsurlu olduğu ifade edilmiştir. Bununla ilgili aşarın emanet olarak idaresi, belli vakitte adı geçen hissenin oranından zorunlu olarak biraz fazla yani 100 kile öşür verenden 18 olarak alınacaktır. Fakat küsurlu olmasından dolayı 20 alınarak, toplanmış gelirlerden yardım hissesinin asıl oranı 18 olarak ayırma ve verme ile aradaki küsur fazlası hazineye ait aşar gelirleri arasında kalmıştır. Bu defa bütün aşarın köy köy ihalesine karar verilmiş ve mezat⁴⁴⁴ kurallarına adı geçen yardımın öşürün yedide birinin dörtte biri oranında alınacağı yazılmıştır. Bundan dolayı, adı geçen fark hakkında yapılması gereken işlem İzmit Mutasarrıflığından haber verilmiştir. Bunun üzerine, durum Şehremanetinin 5 Mayıs 1301 (17 Mayıs 1885) tarihli ve 18 numaralı gelen tezkeresinde sorulup anlaşılmıştır. Adı geçen yardımın devlete ait öşür ile birlikte alınmasının zorlukları sebebiyle, adı geçen hissenin %15 oranında elde edilmesinin gereği Meclis-i Hass-ı Vükelâ tarafından yapılan araştırmalarda ve görüşmelerde uygun görülmüştür. Fakat bu konuda henüz hazineye bir emir gelmemiştir. Gereğinin yapılması sadrazamın görüşüne ve padişahın emrine bağlıydı⁴⁴⁵.

Bu konuyla ilgili mazbata suretinde, yine aşardan Menâfi Sandıklarıyla Maarif Hissesi için aşardan alınmasına karar verilmiş olan yedide birinin dörtte biri olan miktarın hesaplanmasının zorluklarından bahsedilmiştir. Bu miktarın, taşradaki görevliler tarafından alınması ve devlet gelirlerinin tahsili konusunda doğal olarak karışıklıklar meydana geldiği ifade edilmiştir. Öşür gelirlerinin toplanması işini üzerine alan idarede, bu sebeple bazı suiistimaller meydana gelebileceği düşünülmüştür.

⁴⁴³ BOA, Y.A.RES, 34/2, 4 Ramazan 1303 (6 Haziran 1886)

⁴⁴⁴ Mezât (Müzâyede): Arttırma ile yapılan satış anlamındadır. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 639.

⁴⁴⁵ BOA, Y.A.RES, 34/2, Nr. 148, 21 Şaban 1303 (25 Mayıs 1886)

Bundan dolayı, işin sadeleştirilmesi için yapılan görüşmeler sonucunda, bu yedide birinin dörtte biri olarak elde edilmesi ve öşrün 18 derecesinde bulunmasıyla ilgili olarak bir karar verilmiştir. Buna göre, hem bunun halkın anlayabileceği bir şekle koyulması, hem de miktarına göre yeniden düzenlenmesi yapılacaktır. Böylece, halk tarafından kolaylıklar göstermesi ve öşrün yedide birinin dörtte birine karşılık olmak üzere, öşrün 1,5'i derecesinde bir miktar tahsisi halinde, yedide birinin dörtte biri hesabıyla alınmakta olan öşrün 18'inin 15'e indirileceği ifade edilmiştir. Bundan dolayı, 1302 (1884/1885) malî senesi başlangıcından itibaren ürünlerin %11,5'i alınmıştır. Bunun %10'u öşür karşılığı olarak devlet hazinesine, %1'i Menâfi Sandıklarına ve yarımı da Maarife ait olması kararlaştırılmıştır. Maarif için emlak vergisinden alınmakta olan %6'nın da, bu hesaba göre %5'e indirilmesine karar verilmiştir. Bundan dolayı, gereken işlemin yerine getirilmesiyle Maliye Nezaretine gönderilmesi ve Ticaret ile Maarif Nezaretine de bilgi verilmesi görüşülmüştür⁴⁴⁶.

Ticaret ve Nafia İşleri Dairesi Ziraat Genel Dairesinden yazılan tezkerede, Menâfi Sandıklarına ait yardım hissesi hakkında yapılan düzenleme şu şekilde açıklanmıştır⁴⁴⁷:

1. Menâfi Sandıklarına ait yardım hissesinin öşür gelirleri ile beraber alınmasına karar verilmiştir. Öşür gelirlerinin, kaza, sancak ve doğrudan Merkezi Vilayet Mal Sandığına tesliminde Menâfi Sandıklarına ait miktar hemen Menâfi Sandığına teslim edilecektir. Yardım hissesinin Mal Sandıklarından Menâfi Sandıklarına tesliminde ertelemeler olur ise, buna sebep olan Maliye memurlarından, sonraki günler için gereken işlemiş faiz alınacaktır.
2. Kaza, sancak, vilayetin genel malları oranında meydana gelen Menâfi Hissesi'nin tahsilât miktarının ve bakiyelerinin anlaşılması gerekiyordu. Bunun için, Menâfi Sandıkları kâtiplerinin her ay genel malların tahsilâtının ve bakiyelerinin miktarı ile ilgili olan tahsilâtın hangi senenin, ne cins mallarından olduğunu açıklaması gerekiyordu. Bunun için, mal müdürü, muhasebeci, defterdarlık mühürüyle tasdik edilen bir pusula alarak özel defterine kaydedeceklerdir.

⁴⁴⁶ BOA, Y.A.RES, 34/2, 15 Cemaziyelahir 1303 (21 Mart 1886)

⁴⁴⁷ BOA, ŞD, 2533/7, 26 Recep 1307 (18 Mart 1890)

3. Tütün öşüründen alınması gereken Menâfi Sandıkları yardım hissesinin miktarını içine alan bir havale mektubu, Ticaret ve Nafia Nezareti adına her sene Maliye hazinesinden Düyûn-ı Umûmiyye İdaresine verilecektir.
4. Öşür gelirlerinden, Osmanlı askerleri, zaptiye tayinleri ve diğer masraflar için zahire verilmesi gerektiği takdirde, bu zahire arasında bulunan Menâfi Hissesi ne miktardan ibaret ise, Mal Sandıklarından Menâfi Sandıklarına nakit olarak tamamen ödenecek ve teslim edilecektir.

7. Menâfi Sandıklarında Yapılan Uygulamanın Zorluğu ve Anlaşılmalığı

Menâfi Sandıkları, Osmanlı Devleti'nde yaygınlaşma süreciyle orantılı olarak bazı zorluklarla karşı karşıya gelmiştir. Menâfi İdaresi Müdürlüğü, Menâfi Sandık Vekilliği gibi bazı yeni görevlilerin yönetime dâhil olmaları, yapılan işleri ve ilgili mevzuatı artırmıştır. Ancak öncekine nispetle sandıklara getirilen yenilikler, uygulama zorluklarını da beraberinde getirmiştir. Mesela, 1883'te başlayan ve sandıklara konulan Maarif İane Hissesi, farklı bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Adı geçen hisse, aşarın yedide birinin dörtte biri olarak, yani aşarın, %11,9 olarak alınmasını öngören bir hisseydi. Bu uygulamayla aşar %1,90 oranında artmıştır. Bu ek hisse, mültezimlerin kalan 10'u kendi menfaatleri yönünde kullanmalarına sebep oldu. Bundan dolayı, 1886 yılından itibaren yeni bir düzenleme yapılmıştır. Buna göre, aşarın %10'u hazineye, %1'i Menâfi Sandığına, %5'i Maarife ait olmak üzere %11,5 şekline dönüşmüştür. Yönetim bakımından tedbir olarak ise, hükümet merkezinden 3 ayda bir gelir ve borçlanma cetvellerini denetleme ve yapılan işlemleri gösteren cetvelleri Ticaret ve Nafia Nezaretlerine gönderme zorunlulukları getirilmiştir. Denetleme yapabilecek kabiliyette kişilerin çok az olması, koçanlı senetlerin daha da yerleşmesine sebep olmuştur. Menâfi Sandıklarının, uygulama açısından daha ayrıntılı olan yapısı, bazen karışıklıkların ortaya çıkmasına ve bu sandıklardan yeterince faydalanılamamasına neden olmuştur⁴⁴⁸.

Menâfi Sandıklarındaki yeni uygulamalar, hem çiftçilerin hem de görevli memurların kafasını karıştırmıştır. Bundan dolayı, farklı çözüm yolları ile işin içinden çıkılmaya çalışılmıştır.

⁴⁴⁸ Seçil Akgün, a.g.e., s. 200.

Edirne Vilayeti'nden Maarif Nezaretine yazılan bir yazıda, Menâfi Sandıkları için alınacak öşrün onda biri yerine, yedide birinin dörtte biri olarak alınması hakkında emrin yürürlüğe konulduğu ifade edilmiştir. Bu konuda gönderilen tarifnamelere, Aşar İdaresinden bazı açıklamalar eklenerek ilgili memurlara verilmiştir. Fakat bazı memurlar ve ziraatçı halk bu işe tam olarak akıl erdirememiştir. Bundan dolayı suiistimal olabileceği düşünülmüştür. Gümölcine Mutasarrıflığı ve bazı yerlerden öşrün yedide birinin dörtte biri yerine, beşte birinin alınması konusunda bir istekte bulunulmuştur. Böylece hem fazlasıyla istenilenin elde edileceği, hem de herkesin işe aklının ererek suiistimal olmayacağı dile getirilmiştir. Adı geçen miktarın, bu şekilde biriktirildikten sonra Maarif ve Menâfi Sandıklarına yedide birinin dörtte biri hesabıyla taksim edilmesi ile ilgili istek, Maliye Nezaretine sunulmuştur. Cevap olarak alınan telgrafta, adı geçen yardım hissesi hakkında gereken işlemlerle ilgili Ticaret ve Ziraat Nezaretine sorulup anlaşıldığı ifade edilmiştir. Gereğinin yapılması için nezarete bilgi sunulmuştur⁴⁴⁹.

Maarif Nezaretinden yazılan başka bir tezkerede, yukarıda adı geçen Edirne Vilayeti'nden gelen yazı hakkında bilgi verilmiştir. Kosova'da aşarın demet⁴⁵⁰ olarak alındığı ifade edilmiştir. Örneğin, bir kişiden alınan aşarın yüz demetinden bir demet ile üç çeyreğinin ayrılmasının mümkün olmayacağı anlatılmıştır. Bu şekilde suiistimal olabileceği ve yardım hissesinin öşrün beşte biri hesabıyla alınması gerektiği, Kosova Vilayeti'nden gelen telgrafın ardından, bunun uygun görüldüğü 14 Ramazan 1301 (8 Temmuz 1884) tarihli sadrazam tezkeresinde açıklanmıştır. Edirne Vilayeti'nin yazısında yer alan zorluklar ve ödeme şekli dolayısıyla verilecek kararın sadrazamın görüşüne bağlı olduğu ifade edilmiştir⁴⁵¹.

Bir başka tezkerede, öşrün yedide birinin dörtte biri yerine, beşte birinin alınması usulünün ve biriktirilmesiyle elde edilen miktarın, Menâfi ve Maarife daha sonra öşrün yedide birinin dörtte biri hesabıyla taksim edilmesinin, zapta geçirilmesinde

⁴⁴⁹ BOA, MF.MKT, 85/8, Nr. 490, 11 Zilkade 1301 (2 Eylül 1884); BOA, MF.MKT, 84/97, 28 Zilkade 1301 (19 Eylül 1884)

⁴⁵⁰ Demet: Bağlanarak oluşturulmuş bitki veya çiçek destesi, bağlamı anlamındadır. Şükrü Halûk Akalın, **a.g.e.**, s. 619. Biçilmiş ekin destesi yerine de kullanılan bir tabirdir.

⁴⁵¹ BOA, MF.MKT, 85/8, S. 56, 28 Zilkade 1301 (19 Eylül 1884); BOA, MF.MKT, 84/97, 28 Zilkade 1301 (19 Eylül 1884)

kolaylığa sebep olacağı için uygun görüldüğü ifade edilmiştir. Durum, adı geçen vilayete ve Ticaret Nezaretine tezkereyle bildirilmiştir⁴⁵².

Edirne Vilayeti'nin haberi üzerine, Bâb-ı Âliye yazılan nezaret tezkeresinin altına bir cevap yazılmıştır. Bu cevapta, adı geçen vilayet tarafından aşarın taksimiyle ilgili yukarıdaki görüş aynen ifade edilmiştir. Bununla ilgili olarak, adı geçen vilayete bir emirname yazıldığı açıklanmıştır. Adı geçen vilayete emirname yazılmasına rağmen, bu konuda Aşar Emanetine bilgi verildiğiyle ilgili tezkerede açıklık görülemediği belirtilmiştir. Ancak yine de bu konuda gereğinin yapılması için, Aşar Emanetine bilgi verilmesine karar verilmiştir⁴⁵³.

Aşar Emanetine yazılan tezkerede, Menâfi ve Maarif Sandıkları için alınacak öşrün onda biri yerine, yedide birinin dörtte biri olarak alınması uygulamasının, bazı memurlar ile ziraatçı halk tarafından anlaşılmasının zorluğu ve bunun suiistimale neden olabileceği ifade edilmiştir. Öşrün beşte birinin alınmasının ise, fazlasıyla istenilenin elde edilmesini sağlayacağı ve suiistimale meydan verilmeyeceği açıklanmıştır. Toplanan miktarın bu şekilde biriktirildikten sonra Menâfi ve Maarife, öşrün yedide birinin dörtte biri hesabıyla taksim edileceği açıklanmıştır. Mesele, Maliye, Ticaret ve Ziraat Nezaretine yazılarak, Maarif tarafından gereğinin yerine getirilmesi istenmiştir. Edirne Vilayeti'nin yazısı açıklanmış ve Kosova'daki demet usulünün de suiistimale sebep olabileceği tekrar ifade edilmiştir. Kosova'dan da, yardım hissesinin beşte birinin alınmasıyla ilgili olarak, çekilen telgrafa cevap yazıldığı açıklanmıştır. Buna verilen cevapta durumun uygun görüldüğü bildirilmiştir. Adı geçen vilayetin ekli olarak gelen cevabında, aşarın taksimiyle ilgili yukarıdaki görüş aynen benimsenmiştir. Meseleyle ilgili gereğinin yapılması için Edirne Vilayeti'ne emredildiği ve Ticaret Nezaretine tebliğ edildiği yazılmıştır. Ancak bu konuda verilen cevapta, açıklık görülemediği için gereğinin yapılması için Maarif Meclisine resmî bir yazı yazılmıştır⁴⁵⁴.

Bâb-ı Âli Meclis-i Mahsustan yazılan bir tezkerede, aşardan Menâfi Sandıklarına Maarif Hissesi için alınmasına karar verilmiş olan öşrün yedide birinin dörtte biri olarak hesaplanmasının zorluklarından bahsedilmiştir. Bu sebeple, adı geçen hissenin taşralar tarafından alınması ve devlet gelirlerinin tahsili konusunda karışıklıklar

⁴⁵² BOA, MF.MKT, 85/8, 21 Zilhicce 1301 (12 Ekim 1884)

⁴⁵³ BOA, MF.MKT, 85/8, Nr. 9, 11 Teşrinievvel 1300 (23 Ekim 1884)

⁴⁵⁴ BOA, MF.MKT, 85/8, 10 Muharrem 1302 (30 Ekim 1884)

meydana gelebileceği ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra, öşür gelirlerinin gerekli olan idaresinin bu sebeple bazı suiistimallerin meydana gelmesine yol açabileceği dile getirilmiştir. Bundan dolayı, işin sadeleştirilmesi için bazı görüşmeler yapılmıştır. Bunun sonucunda, öşürün yedide birinin dörtte biri olan miktarın, elde edilen öşürün on sekizi derecesinde bulunmasına göre karşılaştırılmıştı. Hem bahsedilen uygulamanın halkın anlayabileceği bir şekle dönüştürülmesi, hem de miktarına göre biraz indirim yaparak halka kolaylık göstermek istenmiştir. Bunun için öşürün yedide birinin dörtte birine karşılık olmak üzere, öşürün bir buçuğu derecesinde bir miktar tahsisi halinde, yedide birinin dörtte biri hesabıyla alınmakta olan öşürün, on sekizden on beşe indirileceği belirtilmiştir. Bu şekilde 1302 (1884/1885) malî senesi başlangıcından itibaren ürünlerin %11,5'unun alınacağı ifade edilmiştir. Böylece, öşür karşılığı olan %10'unun devlet hazinesine, %1'inin Menâfi Sandıklarına ve %5'inin (yarımı) Maarife verilmesi kararlaştırılmıştır. Maarif için emlak vergisinden alınmakta olan %6'nın da, bu hesaba göre %5'e indirilmesine karar verilmiştir. Gereken işlemin yapılarak, Maliye Nezaretine gönderilmesi ve Ticaret Nezaretine bilgi verilmesi görüşülmüştür⁴⁵⁵.

Yukarıdaki resmî yazışmalarda görüldüğü üzere, Menâfi Sandıklarının aşar ile ilgili uygulamadaki zorluğu, anlaşılmazlığı ve kurumlar arasındaki ifade belirsizliklerini ortadan kaldırmak için bir dizi yazışma gerçekleşmiştir.

8. Menâfi Sandıkları Uygulamalarına Yapılan Muhalefet

Menâfi Sandıkları, sandığa verilmesi gereken öşür gelirlerini toplarken, bazen halk tarafından yapılan muhalefetle karşılaşmıştır. Menâfi Sandıklarının karşılaştığı bu aksi tutum ve davranışlar, sandıkların çalışmalarını olumsuz etkilemiştir. Böylece, sandıklardan ziraatçılar için elde edilmek istenen faydalar ümit edildiği ölçüde sağlanamamıştır.

Bu konuyla ilgili olarak şu örnekleri inceleyebiliriz: Girit halkının bazı istekleri hakkında, sadrazama bir dilekçe yazılmıştır. Bu dilekçede, 5 Nisan 1289 (17 Nisan 1873) tarihinde sunulan şifreli telgraftan bahsedilmiştir. Bu telgraftan, Girit halkının tuz

⁴⁵⁵ BOA, Y.A.RES, 33/9, 15 Cemaziyelahir 1303 (21 Mart 1886)

tekelinin kaldırılması, tuz ile tütünün serbestçe ithal ve ihraç olunması, Eytâm⁴⁵⁶ ve Menâfi Sandıklarıyla tüccarlara olan borçlarının devlete ödenmesi, yol ile geçit imalatından muaf olunması ve Hanya despotunun⁴⁵⁷ değiştirilmesi hususlarını içine alan bir tezkere düzenleyerek Paskalya⁴⁵⁸’dan sonra verecekleri haberi alınmıştır. Bu durum, dedektif memurların gerçek ihbarlarından ve tebliğlerinden anlaşılmıştır. Özel ve şahsi araştırmalar sonucunda hazırlanan bilgiye göre açıklanan dileklerin, ada halkının maksadını kabul ettirmeye yönelik olduğu söylenmiştir. Asıl tahsili istenilen şeyin, Girit Nizamnamesi hükümlerine göre, bütün Osmanlı ülkesi için yürürlükte olan usule uygun verginin alınması olduğu ifade edilmiştir. Ancak gerekli olduğu halde, senelik miktarının son 20-30.000 kuruşa kadar ulaşması, boş yere telâşa ve zorluklara değmez derecede gösterilmiştir. Bunun üzerine içerden geçiş ücreti masraflarından muaf ettirilen tütün mahsulü, bir dilekçe ile Osmanlı ülkesinin diğer yerlerine olacak ihracat vergisinden de muaf ettirilmeye çalışılmıştır. Bahsedilen zamandan 3 sene önce, Girit’te elde edilen tütün pek azdı. Bu sebeple, 18 Cemaziyelevvel 1286 (26 Ağustos 1869) tarihinde olan tebliğ üzerine, yalnız ada halkına geçen yardımlara bir lütuf ilavesi olmak üzere gerek kıyılmış ve gerekse yaprak olarak ticaret için kasabalara götürülen tütünden vergi alınmaması kararı verilmiştir. Bu durum, 15 Safer 1287 (17 Mayıs 1870) tarihli ve 18 numaralı cevapname ile haber verilmiştir. Belirtilen şartlara uygun hareket edilmiştir. Girit halkı, bu izinden yararlanarak tütün mahsulünü artırmıştır. Geçen sene Hanya Sancağı’nda 80 bin kıyye⁴⁵⁹ miktarı tütün üretilmiştir. Hâlihazırda ise fazla ekildiği için, 200 bin kıyye ürün alınması beklenmekteydi. Ancak Girit halkı, üretilen tütün miktarının fazla olması nedeniyle bir kısmını ihraç edebilmek için geçiş vergisi affı talep etmişlerdir. Bu tavırlarıyla Girit halkı, zorlanmadan devlet hazinesine en azından 5 akçe verebilecekleri halde, tam tersi devletten yararlanmaya çalışmışlardır. Girit halkının bu şekilde davranmalarında, yabancıların telkinlerinin ve kışkırtmalarının da önemli payı vardır. Hristiyan halk tarafından despot hakkında gösterilen hoşnutsuzlukla ilgili istek de sadrazama ulaşmıştır. Adı geçen despotun, yalnız menfaatlere ve devlet

⁴⁵⁶ Eytâm: Anası babası ölmüş, yalnız kalmış küçük çocuklar, öksüzler anlamındadır. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 244.

⁴⁵⁷ Despot: Bir ülkeyi zora ve baskıya dayanarak yöneten kimse (zorba, tiran) veya Ortodoks Rumların din başkanları (metropolit) anlamındadır. Şükrü Halûk Akalın vd., **a.g.e.**, s. 641.

⁴⁵⁸ Paskalya: Hristiyanlıkta Hz. İsa’nın çarmıha gerilerek öldürüldükten sonra yeniden dirilişi inancıyla ilişkili bayrama verilen isimdir. Mehmet Katar, “Paskalya”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 34, TDV Yay., İstanbul 2007, s. 181.

⁴⁵⁹ Kıyye: Okka, 400 dirheme karşılık gelir. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 519.

rızasına hizmete gayret göstermekte bulunduğu ve durumun bundan kaynaklandığı ifade edilmiştir. Onun için şikâyet dikkate alınmamıştır. Bununla birlikte, istenilenlerin ve sunulan teşebbüslerin sabit olan asayışı ihlale, içinde bulunulan zamanda ve ileride kesinlikle bir hüküm tesiri olmadığı dile getirilmiştir. Her tarafta halkın huzurunun tam olarak sağlanabilmesi için, yazılmış ayrıntıların sunulan bilgiden ibaret olduğu açıklanmıştır. Ancak kötü niyetlilerin, tahrikine ve zihinlerini yanıltmasına mümkün olduğu kadar yol bulamamaları için, ihtiyatla tedbirlerin alınmasına bir kat daha gerekli özen gösterilmiştir. Bundan dolayı, adı geçen telgrafta sunulduğu üzere, adada yaşamayan, dışarıdan gelen kışkırtıcı kişilerin adaya girişleri yasaklanmıştır. Girit'teki borç alma işlemleri hakkında, 19 Zilkade 1289 (18 Ocak 1873) ve 19 Zilhicce 1289 (19 Şubat 1873) tarihlerinde hükümete iki dilekçe daha sunulmuştur. O dönemdeki hükümetin, bu konudaki zorlukları kolaylaştırmak için devlet yardımlarından borçluları yararlandırmak üzere her türlü çalışmayı yaptığı açıklanmıştır. Ancak borçluların, borçlarını devlet hazinesine ödeyebileceklerini zannedip, gösterilen kolaylıklara yanaşmak istemedikleri ifade edilmiştir. Bundan dolayı, devlet çekişmeler ve çeşitli hilelerin tertibiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu çekişmeler, muhalefetten başka düşüncesi olmayan yabancı basın yayın kuruluşları aracılığıyla sürekli olarak körüklenmiştir. Bu amaçla birtakım garip neşriyatta bulunmuşlardır. Fakat yürürlükte olan işlemler incelendiğinde ve muhakeme edildiğinde, borçluların şikâyet edeceğine borçlarından dolayı mağduriyetlerini arz etmelerinin daha yerinde olacağı açıkça belirtilmiştir⁴⁶⁰.

1300 (1882/1883) senesinden itibaren Menâfi Sandıkları ile Maarif için alınan öşrün yedide birinin dörtte biri ile müsakkafât vergisinin verilmesinde Debre Sancağı halkı tarafından muhalefet edilmiştir. Bununla ilgili olarak, Manastır Vilayeti'nden Ticaret Nezaretine ve buradan Bâb-ı Âliye bir buyruldu⁴⁶¹ sunulmuştur. Yine, konuyla ilgili nezarete gönderilen tezkere ve yazı incelenmiştir. Adı geçen nezaret, bu yeni gelirlerin ilgili yere harcanması gerektiğini ifade etmiştir. Muhalefet etme meselesiyle ilgili, işin takdirinin Bâb-ı Âliye ait olduğunu ve muhalefete bir şey diyemeyeceğini

⁴⁶⁰ BOA, A.MKT.MHM, 454/86, Nr. 5, 23 Safer 1290 (22 Nisan 1873)

⁴⁶¹ Buyruldu: Beylerbeyiler tarafından yazılan yazıların bir grubuna mektup, diğer grubuna ise buyruldu denilmekteydi. Bunlar, onların verdikleri emirler anlamına gelmekteydi. M. Tayyib Gökbilgin, **Osmanlı İmparatorluğu Medeniyet Tarihi Çerçevesinde Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlimi**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992, s. 99.

açıklamıştır. Bundan dolayı, adı geçen tezkere ve yazı ile meselenin Dâhiliye Nezaretine haber verilmesi kararlaştırılmıştır⁴⁶².

Yukarıda adı geçen konuyla ilgili iki nüsha yazı, Ticaret Nezaretinden Bâb-ı Âliye sunulmuştur. Buyruldu ile Dâhiliye Nezaretine gönderilen tezkere Maarif Meclisine gönderilmiştir. Bu sırada, sandığa yapılan muhalefet ve Ticaret Nezaretinin bu konudaki görüşleri ile ilgili tezkere ve diğer yazışmalar eklenerek gönderilmiştir⁴⁶³.

9. Menâfi Sandıkları Sermayesinin Kullanılması

9.1. Menâfi Sandıkları Sermayesinin Tarım Alanında Kullanılması

Menâfi Sandıklarının kurulmasının temelinde, çiftçilere kredi desteği sağlayarak tarım alanında devletin ilerlemesini sağlamak vardır. Bu sebeple, sandıklar başta kredi isteği olmak üzere çiftçilerin birçok ihtiyacı için yardım sağlamıştır. Çiftçileri zor durumda bırakan yemeklik ve tohumluk ihtiyacı, yağmur azlığı, kıtlık, kuraklık, çekirge istilası gibi konularda, sandıklar hemen üreticinin yardımına koşmuştur. Devletin, kendi kendini besleyebilecek bir duruma ulaşması için, sandıkların yardımları oldukça etkili olmuştur. Sandıklardan ihtiyaçlarını karşılayabilen çiftçilerin, ülke ekonomisine yaptıkları katkı da dolaylı olarak artmıştır. Çiftçiler, tarımda yaşanan sıkıntılı dönemleri, sandıkların yardımları sayesinde daha kolay atlatabilmiştir.

Aydın Vilayeti, bir dönem çekirge istilasına uğramış ve tarım alanları, çekirgeler yüzünden büyük ölçüde tahrip olmuştur. Konuyla ilgili olarak, Hüdavendigâr Vilayeti'nin Şura-yı Devlete gönderilen 2 Cemaziyelahir 1295 (3 Haziran 1878) tarihli yazısı Maliye Dairesinde okunmuştur. Aydın Vilayeti'nin her tarafında çekirge tohumu (çekirge yumurtası) toplattırıldığı ve adı geçen yer tarafından gereğinin yapılması bildirilmiştir. Bununla birlikte merkeze bağlı sancaklara da gerekli tebliğler yapılmıştır. Karesi Sancağı tarafından bu konuda gerekli tedbirler alınmaya başlanmıştır. Fakat yukarıda adı geçen sancaklarda, bu olay yüzünden olması doğal olan masraflara, yerel belediyelerin gelirleri yetmeyecektir. Bu sebeple, masrafların Belediye Sandıklarından ve yetmeyen yerlerde de Menâfi Sandığı işlemiş faizinden ödenmesine karar verilmiştir. Fakat bu masrafların yalnız iki sandık gelirlerinden ödenmesi imkânı yoktu. Bununla

⁴⁶² BOA, MF.MKT, 86/86, Nr. 158, 7 Recep 1302 (22 Nisan 1885)

⁴⁶³ BOA, MF.MKT, 86/86, 26 Recep 1302 (11 Mayıs 1885)

beraber, çekirge itlafından elde edilecek faydalar hazineye aitti. Bundan dolayı, yapılacak masraflara hazine tarafından da ortak olunması kolaylık sağlama amacına yönelikti. Bunun için, hazineden bir miktar akçenin harcanmasına izin verilmesi kararlaştırılmıştır. Fakat hazine tarafından ortak olunması istenen masrafların miktarı açıkça anlatılmamıştır. Bundan dolayı, ne kadar akçenin verilmesi gerekeceğinin, adı geçen vilayetten sorulup anlaşılmasına karar verilmiştir. Buna cevap olarak gelen telgrafta, Kemer kazası için 15.000 kuruş, Edremit kazası için 4.200 kuruş, Balıkesir için 25.000 kuruş olmak üzere, toplam 44.200 kuruşun Mal Sandığından harcanarak verilmesi gerekeceği ifade edilmiştir. Ayvalık'ta ise, o zamana kadar bu konuda meydana gelen masraf, ilgili yer tarafından ödenmiştir. Bununla birlikte, çok miktarda zararın meydana gelmesiyle zorunluluk halinde, hazineden yardım istenileceği ifade edilmiştir⁴⁶⁴.

Aslında, adı geçen vilayetin yukarıdaki haberinin özetinde de görüldüğü üzere, çekirge itlafi masraflarının tamamen Belediye ve Menâfi Sandıkları gelirlerinden ödenmesi mümkün değildir. Bu sebeple, hazineden yardım istenmiştir. Fakat Belediye Daireleri Kanunnamesi'nde, çekirge itlafi masraflarının belediye gelirlerinden ödenmesiyle ilgili açık bir ifade yoktur. Ancak durum, Aydın Vilayeti'nde toplattırılacak çekirge tohumu masraflarının ödenme şekli hakkında 15 Cemaziyelahir 1295 (16 Haziran 1878) tarihinde sunulan mazbatada da açıklanmıştır. Bu sebeple, belediye gelirlerinin belediye ihtiyacı için harcanması, belediye dairelerinin görevleriydi. Şöyle ki, adı geçen kanunnamede yazılı olduğu üzere, çekirge itlafi sonucunda en fazla yerel halk faydalandığından hükümet harcamaları içinde ayrıca bir destek olmadığı ifade edilmiştir. Bundan dolayı, adı geçen masrafların belediye daireleri gelirlerinden ödenmesi uygun görülmüştür. Bunun yanı sıra, bu çekirge felaketinin def edilmesinde, hazinenin de bir bakıma yaralanacağı ifade edilmiştir. Bu düşünceyle belediye gelirleri yetişmeyen yerlerde, olağanüstü durumlarda hazine tarafından hesapta olmayan işlemlerin düzene koyulmasının gereği olarak, bir dereceye kadar yardım edilmesi maksada uygun görülmüştür. Adı geçen vilayet tarafından, hazinenin ortak olması istenen paraların borca yazılmış olanının 44.200 kuruştan ibaret olduğu ifade edilmiştir. Bundan dolayı, çekirge itlafi için harcanacak akçenin belediye ve Menâfi Sandıkları gelirlerinden ödenmesine karar verilmiştir. Bunların gelirlerinin yetmemesi

⁴⁶⁴ BOA, İ.ŞD, 40/2053, Nr. 390, 19 Cemaziyelahir 1295 (20 Haziran 1878), s. 1.

halinde, 1294 senesinde hesapta olmayan işlemlerin düzene konulmasının gereği olarak, Kemer, Edremit ve Balıkesir kazaları için toplam 44.200 kuruşa kadar yerel mallardan harcanması hususunun, adı geçen vilayete emredilmesi ve Maliye Nezaretine de durumun bildirilmesi görüşülmüştür⁴⁶⁵.

Osmanlı Devleti, tarımı olumsuz yönde etkileyen çekirge istilalarında, yapılacak yardımlarla ilgili olarak bazı düzenlemeler yapmıştır. Çekirge tohumlarının öldürülmesi ve yok edilmesi için öşrün yedide birinin dörtte biri olan gelirlerin Menâfi Sandıklarına ait kısmından birer okka⁴⁶⁶ için 20 para verilmesiyle ilgili ayrıntılar Meclis-i Hass-ı Vükela kararı ve genelge ile vilayetlere bildirilmiştir. Bu masrafın bir seneye indirilmiş olduğuna dair, adı geçen kararda bir açıklık yoktu. Bununla beraber, çekirge afeti henüz defedilmemiştir. Afetin kalıcı izleri olduğundan, iznin diğer seneleri de içine alıp almadığı Halep Vilayeti'nden sorulmuştur. Adı geçen zararlar kalıcı oldukça, bunların ortadan kaldırılması için isteğe bağlı masraf edilmesi mecburiydi. Ancak önu açık izin verilmesinin uygun olamayacağı belirtilmiştir. Zararların dereceleri gösterilerek, her sene adı geçen yerden izin isteme ile alınacak cevap üzerine ve sadrazamın iradesi doğrultusunda hareket edileceği bildirilmiştir. Adı geçen vilayetten gönderilen telgraftaki emirler gereği, çekirge tohumlarının toplattırılması için her tarafta mümkün ve gerekli olan tedbirler alınmış ve sürekli girişimler yapılmıştır. Adı geçen tohumların hepsi canlanmadan önce tamamen öldürülmeye ve yok edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla çekirge tohumlarının her okkasına yirmişer para harcanmasına izin verilmiştir. Bu paraların büyük bölümü de dağıtılmıştır. Vilayetin görevli nüfusu arasından istisna tutulan aciz ve zayıfların hisseleri karşılığında, teşvik edilerek kazalardan getirilecek çekirge tohumunun da uygun fiyat ile satın alınmasına karar verilmiştir. Buna karşılık, öşrün yedide birinin dörtte biri olan gelirlerin Menâfi Sandıklarına ait bölümünden 100.000 kuruşun ödenmesine izin verilmesi için Maliye Nezaretinin görüşüne başvurulmuştur⁴⁶⁷.

Osmanlı Devleti'nde, bazı bölgelerdeki çiftçiler sandıklarla ilgili olarak uygulama konusunda farklı isteklerde bulunmuşlardır. Karesi ve Cezayir-i Bahri Sefid Vilayetleri'ne yazılan bir tezkerede, zeytin ürünlerinin Menâfi Sandıklarıyla Maarif için

⁴⁶⁵ BOA, İ.ŞD, 40/2053, Nr. 390, 19 Cemaziyelahir 1295 (20 Haziran 1878), s. 1.

⁴⁶⁶ Okka: 1,2822945 kg'dir. Halil İnalçık, **ag.e.**, s. 446.

⁴⁶⁷ BOA, DH.MKT, 1486/44, Nr. 437-26, 30 Kanunusani 1303 (11 Şubat 1888)

öşürden alınacak yedide birinin dörtte biri olan yardımdan ayrı tutulması hakkında Midilli ve Ayvalık halkı tarafından bir dilekçe yazıldığı ifade edilmiştir. Bunun üzerine, valiler tarafından Cezayir-i Bahri Sefid Vilayeti'nden geçen haber ve bu yardımın yabancı tebaayı içine alıp almayacağı ile ilgili olarak, durum Maliye Nezaretinden sorulmuştur. Bunun ardından, konuyla ilgili olarak Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi tarafından bir mazbata kaleme alınmıştır. Ayrıca, Meclis-i Hass-ı Vükelada da bir karar verilmiştir. Buna göre, adı geçen yardımın ziraat ve maarifin ilerlemesine hizmet edeceği ve bütün tebaanın hayır ve menfaatine olacağı dile getirilmiştir. Yukarıda ifade edilen genel kararın, kısmen ve ayrıca istisnaya uğramasının sakıncalı olduğu belirtilmiştir. Önemine göre, dilekçe verenlere cevap verilmesi kararlaştırılmıştır. Osmanlı ülkesindeki yabancı tebaanın emlak ve araziye çıkarılma uygulamasını yerine getirmede, Osmanlı tebaasından kanunen fark ve imtiyazlarının bulunmadığı ifade edilmiştir. Yabancılardan da, adı geçen kararlaştırılmış yardımların almasının uygun görüldüğü gerekli makamlara bildirilmiştir. Dâhiliye Nezaretinden tezkere yazılarak gerekenin yapılması valilere buyrulmuştur⁴⁶⁸. Buradan anlaşılacağı üzere, Menâfi Sandıkları ve Maarif için alınacak yardım hissesi konusunda, Osmanlı tebaasının kendi içinde ve yabancı tebaa ile arasında hiçbir fark gözetilmeden uygulama yapılmıştır.

Menâfi Sandıklarının çiftçilere akçe borç vermesi konusundaki belirsizlikleri ortadan kaldırmak için bazen bilgi verme amaçlı yazışmalar gerçekleşmiştir. Sadrazama yazılan bir tezkerede, ayrıca bir nizamname düzenlenmesine kadar Menâfi Sandıklarından mevcut nizamnameye uygun olarak akçe borç verileceği ifade edilmiştir. Bununla beraber, sandık bakiyelerinin tahsili ve ayrıntısı hakkında Meclis-i Hass-ı Vükeladan bir karar tebliğ edilmiştir. Adı geçen karar genelleştirilmiş ve geçen tebliğlere cevap olarak Ziver Sancağı İdare Meclisinden gelen mazbata, eklenerek sunulmuştur. Menâfi gelirlerinden Mal Sandığında mevcut olan 67.442 kuruş ve tahsil edilen 65.558 kuruşun toplanmasıyla nizamnameye uygun olarak, adı geçen sancakta bir Menâfi Sandığı oluşturulmasına karar verilmiştir. Ayrıca, o sene çekirge zararından dolayı bazı köy halkının meydana gelen ihtiyaçlarının ödendiği ve kolaylaştırıldığı ifade edilmiştir⁴⁶⁹.

⁴⁶⁸ BOA, MF.MKT, 89/100, 29 Rebiülahir 1303 (4 Şubat 1886)

⁴⁶⁹ BOA, DH.MKT, 1385/60, Nr. 13-10, 12 Rebiülevvel 1304 (9 Aralık 1886)

Osmanlı Devleti'nde bazı yıllarda İklim şartlarının olumsuzluğu sebebiyle çiftçiler zor durumda kalmışlardır. Çiftçi, ürünü ektikten sonra yağışların yetersiz olması nedeniyle tarladan istenilen verim alınamamıştır. Bazen, mevsim şartları uygun olsa dahi çiftçi tarlasına ekecek yeterli tohumu bulmakta sıkıntı çekmiştir.

Yine böyle bir dönemde sadrazama yazılan bir tezkerede, yağmurun azlığı ve zahirenin eksikliği sebebiyle merkeze bağlı yerlerden tohumluk istenildiği ifade edilmiştir. Ziraat mevsimi Eylül sonu olduğu için, hükümet tarafından o zamana kadar muhtaç kimselere tohumluk yetiştirilmesi gerekliydi. Padişahın emriyle İstanbul'a gönderilmekte olan Menâfi akçesinden, faizle ihtiyaç sahiplerine verilmesi Van Vilayeti'nden telgrafla istenmiştir. Daha sonra gereği bildirilmek üzere, Van Vilayeti'nde kuraklıktan etkilenen yerlerin nereleri olduğu, ne kadar yardıma ihtiyaçlarının olduğu ve ayrıntıları hakkında vilayet tarafından yazıyla bilgi istenmişti. Bu konuda alınan cevap sonucunda, kuraklıktan isabet alan yerin Erciş kazası olduğu ve 200 hane halkının 1124 kile tohumluğa muhtaç olduğu anlaşılmıştır. Adı geçen kazaya yakın olan Adilcevaz kazası halkının da ihtiyaçları bildirilmiş olmasına rağmen, mazbatası henüz gelmemiştir. Bundan dolayı, benzer durumdaki muhtaç kimselere verilecek zahirelerin miktarını içeren bir defterin merkeze bağlı yerlerden getirilmesi ve gönderilmesi gerekliydi. Bunun yapılmasının, ziraat mevsiminin geçmesine sebep olacağı açıklanmıştır. Adı geçen defterler buraya gönderilmek ve ziraat zamanı geçmemek üzere Menâfi akçesinden muhtaç olan kimselere akçe borç verilmesi için izin istenmiştir⁴⁷⁰.

Kuraklıktan felakete uğrayan muhtaç ziraatçılara Menâfi Sandıklarından akçe borç verilmesi düşünülmüştü. Ancak, adı geçen sandıklar sermayesinin çoğu servet ve nüfuz sahiplerinin elinde idi. Bunlar hükümet tarafından zorlandıkça, hâkim olan düzen gereği savcılığa müracaat edilerek duruma müdahale edildi. Fakat iş sürüncemede kaldığı için, adı geçen sermayenin mahkemeye düşürülmeksizin Tahsil-i Emval Nizamnamesi⁴⁷¹'ne uygun olarak tahsil edilip muhtaç halka verilmesi kararı alındı.

⁴⁷⁰ BOA, DH.MKT, 1453/81, Nr. 883-23, 20 Muharrem 1305 (8 Ekim 1887)

⁴⁷¹ Tahsil-i Emval Nizamnamesi: Kamu alacaklarının takip ve tahsiliyle ilgili olan bir kanundur. Bir Osmanlı dönemi düzenlemesi olmakla birlikte, Cumhuriyet döneminde de uzun bir süre uygulanmış ve 1953 yılı sonuna kadar yürürlükte kalmıştır. Serkan Açar, **Vergilendirmede Tahsil Aşamasının Hukuki Niteliği**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku (Vergi Hukuku) Anabilim Dalı, Ankara 2005, s. 7. II. Abdülhamid döneminde, Küçük Mehmed Said Paşa'nın sadrazamlığı sırasında malî alanda yapılacak önemli yenilikleri gerçekleştirmek için Tahsil-i

Bunun için de Hüdavendigâr, Suriye, Kastamonu, Edirne, Aydın, Hicaz, Bağdat, Selanik, Konya, Erzurum, Diyarbakır, Halep, Adana, Trablusgarp, Sivas, Manastır, İşkodra, Yemen, Ma'mûret-ül-azîz, Van, Trabzon, Yanya, Cezayir, Bingazi, Hakkâri, Dersim, Karesi, Kosova, Musul, Basra, Ziver, İzmit gibi sancaklardan izin istenmiştir. Mesele Şura-yı Devlete iletildiği zaman bu konuda Tanzimat Dairesinden verilen mazbatada, Menâfi Sandıklarının borç verme şartları ve tahsil şekliyle ilgili olan Tahsil-i Emval Nizamnamesi'ne uygun olarak işlem yapılamayacağı belirtilmiştir. Menâfi Sandıkları Nizamnamesi gereğince, borçların tahsil edilerek sandık sermayesinin muhtaç kişilere verileceği ifade edilmiştir. Kısacası, adı geçen sandıkların kuruluşundaki maksatların tamamıyla meydana gelmesi ve korunması sebeplerinin yürürlükte olan düzen içinde elde edilmesi gereği üzerinde durulmuştur. Vilayetlere gönderilen genelgede buna göre işlemin yerine getirilmesi istenmiştir. Anılan sandık sermayesinin iyi yolda kullanılması ve elde edilmesi gerektiği belirtilmiştir⁴⁷².

Menâfi Sandıklarının yaptığı yardımların, felakete uğrayan bölgelere ulaşmasında bazen aksamalar olmuştur. Maliye İşleri Nezareti Mektubi Kaleminden Maliye İşleri nazırı tarafından sadrazama yazılan tezkerede, kıtlığa uğramış olanlara yardım için bazı vilayetlerin Menâfi Sandıklarından tayin edilmiş olan 50.000 liranın bazı önemli düzenlemelerden dolayı alınmasının geciktiği bildirilmiştir. Durumu, Derviş Paşa haber vermiştir. Dâhiliye Nezaretinden sunulan pusulanın eklenmesiyle gereğinin yapılması istenmiştir. Hüdavendigâr Vilayeti'nden alınan telgrafta, kıtlığa uğramışlara yardım için Vilayet Mal Sandıklarından tayin edilmiş paraların ödemelerinde tereddüt olmadığı ifade edilmiştir. Büyük Komisyon tarafından en son 108.000 kuruş gönderildiği açıklanmıştır. Bundan sonra olacak devlet gelirlerinin toplanmasında da Menâfi Hissesi'nin başka yere harcanmayarak eskiden olduğu gibi gönderilmeye devam edileceği belirtilmiştir. Suriye defterdarının telgrafında ise oraya

Emval Nizamnamesi kabul edilmiştir. 1879 tarihli malî reform programının ilk hedefi Maliye Nezaretinin iç teşkilat tüzüğüne hazırlanmasıydı. Daha önce başka daire memurları, özellikle valiler ve belediye başkanları ile Dâhiliye Nezareti gibi dairelerdeki memurlar tarafından yürütülen malî işler Maliye Nezaretine devredilmiştir. II. Abdülhamid bunların çalışma alanlarını birleştirmek için Maliye Nezaretinde bir Tahsilât-ı Umûmiye İdaresi kurulmasını, her vilayette de bir tahsilât müdürü ve her sancakta da bir tahsilât müdür muavini tayin edilmesini teklif etmiştir. Padişahın bu isteği 11 Kasım 1879'da çıkarılan Tahsil-i Emval Nizamnamesi ile yerine getirilmiştir. Zeki Çevik, "II. Abdülhamid Dönemi Bir Bürokrat Portresi: Sadrazam (Küçük) Mehmed Said Paşa ve Reformları", **Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, C. 4, S. 8 (Prof. Dr. Ahmet Buran Armağanı) Sonbahar 2009, s. 848.

⁴⁷² BOA, DH.MKT, 1468/13, Nr. 1087-16, 16 Teşrinisani 1303 (28 Kasım 1887)

havale edilmiş 15.000 liraya mahsuben 750.000 kuruş gönderilmesi istenmiştir. Derviş Paşa'nın haber vermesi üzerine, 300.000 kuruş da Abdan-ı Gazavi Efendi'ye verilmiştir. Böylece, yapılan ödemeler 1.006.000 kuruşa çıkarılmıştır. Bu konuda olayların geciktirilmediği açıklanmıştır. Trabzon Vilayeti Defterdarlığından gelen cevapta da o zamana kadar olan gönderilenlerin 263.792 kuruşa ulaştığı dile getirilmiştir. Geri kalanının da temin edilmesine ve gönderilmesine çalışılacağı belirtilmiştir⁴⁷³.

Bu konuyla ilgili olarak başka bir belgede de bilgi verilmiştir. Bâb-ı Âli Dâhiliye Dairesi Mektubi Kaleminden Derviş Paşa'ya yazılan bir tezkerede, kıtlığa uğramış olanlara yardım için bazı vilayetlerin Menâfi Sandıklarından tertip olunan 50.000 lira hakkında gerekli yerlere tebliğler yapıldığı açıklanmıştır. Bu konudaki tebliğlere cevap olarak Hüdavendigâr, Suriye ve Trabzon vilayetlerinden telgraflar alındığı ifade edilmiştir. Adı geçen telgraflarda gösterilen, gönderilen şeyler miktarıyla ilgili Maliye Nezaretine bir tezkere sunulduğu açıklanmıştır⁴⁷⁴.

Kıtlığın ve kuraklığın Osmanlı çiftçisine verdiği zararlardan birisi de, yemeklik ve tohumluk ihtiyacını karşılayamaz hale gelmesidir. Kuraklıktan dolayı muhtaç halkın ihtiyaçlarını karşılamak maksadıyla tamamen hazineye yük olmamak için bazı düzenlemeler yapılmıştır. Kıtlık ve kuraklıktan dolayı mağdur olan Kastamonulu Çiftçilerin, kendileriyle hayvanlarına ihtiyaç olan yemeklik ve tohumluk zahirenin alınması gerekliydi. Bundan dolayı, Menâfi Yardım Hissesi'nden başka bir yere para harcanmaması ve gönderilmemesi kararı alınmıştır. Adı geçen yardım hissesinin Mal Sandıklarında tutulması kararlaştırılmıştır. Meclis-i Hass-ı Vükela tarafından bu karar uygun görülmüş ve karar sureti de nezaretten 14 Temmuz 1303 (26 Temmuz 1887) tarihinde Kastamonu Vilayeti'ne bildirilmiştir. Bu konuda nezaret makamına da bilgi verilmiştir. Ayrıca, Sinop Sancağı'na bağlı İstifan kazası muhtaç halkı için aşar malından zahire verilmiştir. Bundan başka, ortaya çıkan ihtiyaç üzerine Menâfi Sandığına ait 91.000 kuruşun da zahire satın alınması maksadıyla vilayetten Sinop'a izin verildiği açıklanmıştır. Aynı zamanda, durum hakkında nezarete de 5 Kanunuevvel 1303 (17 Aralık 1887) tarihli telgrafla bilgi verilmiştir. Adı geçen açıklama, vilayet tarafından defterdara gönderilip, bir sureti de hazineye gönderilen tezkerede

⁴⁷³ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Maliye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.ML), 7/66, S. 497, 26 Rebiülahir 1305 (11 Ocak 1888)

⁴⁷⁴ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Dâhiliye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.DH), 2/56, S. 575, 29 Rebiülahir 1305 (14 Ocak 1888)

açıklanmıştır. Kastamonu kazası muhtaç halkı için 16.700 ve anılan İstifan kazası muhtaç halkı için 4000 ve merkez sancağı merkeze bağlı yerlerden Taşköprü, İskilip, Araç, Tosya ve Daday adındaki 5 kaza muhtaç çiftçilerine 12.000 kile zahirenin aşar malından harcanmasına karar verilmiştir. Ancak, önce anılan 5 kaza için 5000 yeni kilenin verilmesine dair ilgili yerlere tebliğler yapılmıştır. Fakat vilayet tarafından defterdarlığa gönderilen ve yukarıda sunulan tezkere suretinde Menâfi Yardım Hissesi'nin zahire alınmak üzere herhangi bir tarafa verilmemesine karar verilmiştir. Ayrıca, anılan 91.000 kuruşun harcanma şekliyle ilgili nezaret makamı tarafından diğer nezaretlere herhangi bir haber verilmemiştir. Yapılan işlemde tereddüt edildiği için, gereğinin sonra yapılması Maliye Meclisinde ifade edilmiştir⁴⁷⁵.

Maliye Nezaretine yazılan bir tezkerede ise, Kastamonu Vilayeti içinde kıtlık ve kuraklıktan zarar gören halkın ihtiyaçlarının sağlanması için Menâfi Yardım Hissesi'nin vilayete bırakılmasının gereği üzerinde durulduğu açıklanmıştır. Gerekenin yapılması için Meclis-i Hass-ı Vükelâ kararıyla izinlerin ve nezarete gerekli bilginin verildiği açıklanmıştır. Bu konudaki haberleşme görüşmesinin ve sadrazama yazılan cevabın fayda verdiği açıkça görülmüştür. Bu durum, 14 Temmuz 1303 (26 Temmuz 1887) tarihinde içerideki makamlara yazılan tezkerenin bir bölümünde açıklanmıştır. Yazıldığı kayıttan anlaşıldığı üzere, anılan 91.000 kuruşla da İstifan kazası muhtaç halkına zahire satın alındığı ifade edilmiştir. Kastamonu Vilayeti'nden alınan bir telgrafın sonunda anlatıldığı üzere, adı geçen paraların harcanmasına izin verilen Menâfi Yardım Hissesi'nden olduğu dile getirilmiştir. Bu sebeple, ayrıca bir işlem yapılmasına gerek görülmediği anlaşılmıştır⁴⁷⁶.

Menâfi Sandıklarından muhtaç halka verilen yemeklik ve tohumluk zahire için bazı düzenlemeler yapılmıştır. Meclis-i Hass-ı Vükela müzakerelerine has bir zabıt yaprağında, Menâfi Sandıkları sermayelerinden yerlerine konulmak üzere, muhtaç halka yemeklik ve tohumluk zahire verileceği açıklanmıştır. Bu yardımın, Mal Sandıklarından karşılığı alınmak suretiyle para olarak verilmesine karar verilmiştir. Adı geçen paralara, Menâfi Sandıklarından verilen borçlara benzer faiz yürütülüp yürütülmemesi isteğiyle ilgili Aydın Vilayeti'nden bir telgraf gelmiştir. Bu konuda Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesinde bir mazbata kaleme alınmıştır. Ticaret ve Nafia Nezaretine de haberleşmeli

⁴⁷⁵ BOA, DH.MKT, 1494/69, Nr. 458, 23 Cemaziyelahir 1305 (7 Mart 1888)

⁴⁷⁶ BOA, DH.MKT, 1494/69, Nr. 458-27, 2 Recep 1305 (15 Mart 1888)

bir tezkere gönderilmiştir. Bunun üzerine, Maliye Nezaretiyle olan haberleşmeyi içeren 8 Şaban 1305 (20 Nisan 1888) tarihli tezkere okunmuştur⁴⁷⁷.

Yukarıda ifade edilen tezkereye verilen cevapta, adı geçen borç paraların, menâfi gelirlerinden alınıp, yerlerine konulduğu tarihten itibaren hazineden ödünç olarak verilmiş olan paraların, Menâfi Sandıklarına geçmiş olacağı ifade edilmiştir. Adı geçen tarihten sonra borçlular hesabına faiz yürütülmesi hakkında Şura-yı Devlet mazbatasında yazılmış kararın yerinde olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, Ticaret ve Nafia Nezaretinin cevabında açıklandığı üzere, Menâfi Sandıkları gelirlerinden hazine tarafından borç alınandan başka, bazı yerlerin maliye memurları tarafından kendi başına karşılık alınmak suretiyle yerel masraflara akçe harcadığı belirtilmiştir. Bu sebeple, Menâfi Sandıkları gelirlerinden yerine konulmak üzere yazılmış borcun ve Mal Sandıklarından karşılık alınmak suretiyle halka verilen paraların tekrar Menâfi Sandıklarından alınmasına gerek olmadığı dile getirilmiştir. Hazineden borç alınmış paralardan başka, Menâfi Sandıklarından Mal Sandıklarına geçmiş olan gelirlerinden mahsup edilerek, senetlerin Menâfi Sandıkları İdare Heyetine devredileceği ifade edilmiştir. Bahsedilen işlemin yapılacağı tarihin mahsup edildiği devirden itibaren, bunun gibi borçluların hesabına faiz yürütülmeyeceği ifade edilmiştir. Şura-yı Devletin bahsedilen kararının maksada uygun olduğu belirtilmiştir. Ticaret ve Nafia Nezaretinin açıklanan mahsup hakkındaki düşüncesi de uygun görülmüştür. Fakat adı geçen akçenin kıtlık nedeniyle halka yardım için verildiği ifade edilmiştir. Bu sebeple, devir tarihinden itibaren Menâfi Sandığı hesabına faiz işletilmesinin halka ağır geleceği belirtilmiştir. Adı geçen faizin belirli bir zamanda tamamen alınacağı ifade edilmiştir. Ancak, adı geçen tarihten itibaren bunun yapılmasının halka ağır geleceği belirtilmiştir. Bundan dolayı, bahsedilen uygulamadan vazgeçilmiştir. Borca dair açıklanmış ve alınan gerekli şeylerin Ticaret ve Nafia Nezaretine, Maliye Nezaretine bilgi verilmesi görüşülmüştür⁴⁷⁸.

Yukarıda ifade edilen, Menâfi Sandıkları sermayelerinden yerlerine konulmak üzere, muhtaç halka yemeklik ve tohumluk zahire verilmesi meselesi, Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesinden yazılan tezkerede de dile getirilmiştir. Sandıklardan yardım edilen paralara, Menâfi Sandıklarından verilen borçlara benzer faiz yürütülüp

⁴⁷⁷ BOA, Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV), 32/9, Nr. 247, 25 Şaban 1305 (7 Mayıs 1888)

⁴⁷⁸ BOA, MV, 32/9, 28 Şaban 1305 (10 Mayıs 1888)

yürütülmemesi isteğiyle ilgili Aydın Vilayeti'nden gelen telgrafın, Aydın Vilayeti'nden Dâhiliye Nezaretine geldiği bilgisi yer almaktadır. Menâfi Sandıklarından borç alınan paralara faiz yürütülmesi uygulamasının özel düzen gereğinden olduğu dile getirilmiştir. Yukarıda bahsedilen, çiftçilerin yemeklik ile tohumluk ihtiyacı için verilen paralara faiz yürütülmesinin ve bu amaçla akçe dağıtılmasının bir derece yardım ve özel işlem niteliği taşıdığı için uygun olmadığı belirtilmiştir. Bu suretle verilen paraların vaktiyle halk tarafından ödenemeyip, adı geçen karara uygun olarak Menâfi Sandıklarına devredildiği takdirde, işin renginin değişerek Menâfi Sandıklarından borç verilmiş anlamına geleceği dile getirilmiştir. Bundan dolayı, adı geçen sandıklardan Mal Sandığına yapılacak ödemelerin tarihinden itibaren, faiz istenmesi gerekeceği ifade edilmiştir. Bu durumun, borçlulara ilan edilmesi ve anlatılması için Aydın Vilayeti'ne tebliğler yapılarak, Dâhiliye Nezaretine gönderilmesi görüşülmüştür⁴⁷⁹.

Meclis-i Mahsusta 25 Şaban 1305 (7 Mayıs 1888) tarihli bir zabıtname sureti kaleme alınmıştır. Bu zabıtname suretinde, Aydın Vilayeti'nden gelen telgraf, o konuda Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesinde kaleme alınan mazbata, Ticaret ve Nafia Nezareti ile haberleşmeli tezkere üzerine Maliye Nezareti ile haberleşmeyi içine alan 8 Şaban 1305 (20 Nisan 1888) tarihli tezkere okunmuştur⁴⁸⁰.

Maliye, Ticaret ve Nafia Nezaretlerine verilen cevap, Meclis-i Hass-ı Vükelâda okunmuştur. Bu sırada, Şura-yı Devletin yukarıda ifade edilen kararı ile Ticaret ve Nafia Nezaretinin hesaplama hakkındaki kararı uygun görülmüştür⁴⁸¹.

9.2. Menâfi Sandıkları Sermayesinin Eğitim Alanında Kullanılması

Menâfi Sandıkları, Osmanlı Devleti'nde eğitim alanında önemli yatırımların ve hizmetlerin gerçekleştirilmesinde etkili olmuştur. Osmanlı ülkesinin birçok yerindeki okulların yapımı, bakımı, tamiri ve okul öğrencilerinin çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması sandıklar vasıtasıyla yerine getirilmiştir.

Menâfi Sandıkları kârlarından bir kısmı, okullara ayrılmıştı. Örneğin, Kastamonu Kız Rüşdiyesi'nin senelik geliri olan 100 kuruşun, adı geçen sandık gelirlerinden veya halk tarafından ödettirilmesine karar verilmiştir⁴⁸².

⁴⁷⁹ BOA, A.MKT.MHM, 497/24, S. 69, 22 Recep 1305 (4 Nisan 1888)

⁴⁸⁰ BOA, A.MKT.MHM, 497/24, 25 Şaban 1305 (7 Mayıs 1888)

⁴⁸¹ BOA, A.MKT.MHM, 497/24, Nr. 247-6, 29 Şaban 1305 (11 Mayıs 1888)

Tuna Vilayeti'nde bulunan rüşdiye okulları için 4 bin adet jurnal⁴⁸³ ve şahâdetnâme gerekliydi. Bunların vilayet matbaasında bastırılmak üzere kâğıt bedeliyle doğal masrafları olan 900 kuruşun gönderilmesi hakkında, Tuna Vilayeti'nden gelen yazının Maarif Meclisine gönderildiği Bâb-ı Âliye yazılan bir tezkerede ifade edilmiştir. Fakat Osmanlı Devleti'nin, halkın çocuklarının eğitim ve öğretimi için birçok fedakârlığa katlandığı, bir de jurnal yaprağı gibi masrafın hazineye yüklenmesinin uygun olmayacağı dile getirilmiştir. Böyle küçük masrafların, yerel Menâfi ve Belediye sandıklarının gelirlerinden ödenmesine karar verilmiştir. Konuyla ilgili olarak, sarılı pusulada isimleri yazılmış olan, Edirne, Bosna, Manastır, Selanik, Tuna, Yanya, Hüdavendigâr, Aydın, Konya, Ankara, Kastamonu, Trabzon, Diyarbakır, Halep, Adana, Suriye, Erzurum, Sivas, Trablusgarp, Girit, Bağdat vilayetlerine bir emirname sunulmuştur⁴⁸⁴.

Kastamonu Vilayeti'ne yazılan bir tezkerede, İnebolu kazasının bir nahiyesinde rüşdiye okulu yapılmasına gerek görüldüğü açıklanmıştır. Adı geçen okulun, keşfedilen masraflarıyla ilgili olarak mevcut 23.600 kûsur kuruştan başka, halkın biraz yardımı ve 19.000 kuruşun da, Menâfi Sandığı sermayesi işlemiş faiz gelirlerinden ödenmesine izin verilmiştir. Bununla beraber, gereken öğretmen tayin edilmesi ve gönderilmesiyle ilgili olarak, önce Bâb-ı Âliye, sonra Şura-yı Devlet Başkanlığına ve nezarete tezkerıyla bir İdare Meclisi mazbatasını gönderilmiştir. Adı geçen mazbata, Maarif Meclisine de gönderilmiştir. Bu sırada, gereken öğretmenin sonra tayin olunmak üzere, okul yapımının bitirilmesi meselesinin adı geçen meclise bildirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Adı geçen 19.000 kuruşun harcanmasına izin verilmesi konusu ise, Şura-yı Devlet Başkanlığı Vekilliğine yazı ile bildirilmiştir. Bununla birlikte, adı geçen okul yapımının bitirilmesiyle ilgili meselenin bildirilmesi istenmiştir⁴⁸⁵.

Ankara'da yapılmasına karar verilmiş olan kız rüşdiyesinin, yapım işleriyle ilgili bazı masraflar ortaya çıkmıştır. 351 numaralı 10 Safer 1293 (7 Mart 1876) tarihli tezkerenin kenar yazısında, bu masrafların Ankara Menâfi Sandığından ödenmesinin

⁴⁸² BOA, MF.MKT, 28/68, 3 Cemaziyelevvel 1292 (7 Haziran 1875)

⁴⁸³ Jurnal: İlk önce gazete ve rapor manasında kullanılırken, sonradan "hükümete ihbar" gibi hadiselere denilmeye başlanmıştır. İhbar, şikâyet, polis raporu, insanı kötileyerek verilen haber veya rapor anlamlarına gelmektedir. Abdullah Yeğin, **İslamî, İlmî, Edebî, Felsefî Yeni Lûgat**, Yeni Asya Yay., İstanbul 1975, s. 309. Belgede gazete veya rapor anlamında kullanılmıştır.

⁴⁸⁴ BOA, MF.MKT, 29/45, 18 Cemaziyelevvel 1292 (16 Haziran 1875)

⁴⁸⁵ BOA, MF.MKT, 31/131, 16 Şaban 1292 (17 Eylül 1875)

mümkün olmayacağı açıklanmıştır. Vilayetten izin istenmesi üzerine, 3 Muharrem 1293 (30 Ocak 1876) tarihinde sadrazam tarafından bir tezkere gelmiştir. Buna göre, önce Ankara kasabasıyla sonradan katılmış kazalardan toplattırılan kurban derileri bedelleriyle yapımına başlanmıştır. Ancak, tamamlanamadan kalan ve muvakkithane⁴⁸⁶ ve kütüphane dairelerinin okul olarak kullanılmasına elverişli olmasından dolayı, bunun eksiğinin tamamlanması için bir keşif yapılmıştır. Yapılan keşfe göre, harcanması gereken 32.707 kuruş ile mefruşat ve diğer masrafların, diğer kazaya nakledilmesinin ve harcanmasının kanuna aykırı ve suiistimal olacağı ifade edilmiştir. Çünkü her kaza sermayesi, kendine özgü bir yapıya sahipti. Bu nedenle, Ankara kasabasında Menâfi Sandığı işlemiş faizinin üçte ikisinden ödenmesine karar verildi. Ayrıca, keşfin sınırı geçilmeyip, bitiminde aşağıya mazbatalı defterinin gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bu da Şura-yı Devlet'in uygun görmesi ile gereğinin yapılması için adı geçen vilayet tarafından Maliye Nezaretine bildirilmiştir. Önce, Şura-yı Devlet'in adı geçen paraların Ankara Kız Rüşdiyesi için diğer kazaların sandık kârlarından harcanmasına izin vermemesi, mevcut düzenin hükümlerine dayalı ve aslına uygun bulunmuştur. Ancak, adı geçen vilayetin o zamanki haberine bakarak, o çevreyi işgal eden yokluk, kıtlık, fakirlik ve pahalılık sebebiyle Ankara'da henüz Menâfi Sandığı açılmadığı için, adı geçen paranın ora tarafından hazırlanmasının ve ödenmesinin mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Bundan dolayı, ileride Ankara'da Menâfi Sandığı açılıp kârları elverişli bulunduğu zaman alınıp yerine konulmak üzere, adı geçen paranın o anlık merkeze bağlı yerler veya birimler Menâfi Sandıklarından karşılık olarak ödenmesi Maarif Meclisi tarafından uygun görülmüştür⁴⁸⁷.

Ancak, Ankara Vilayeti'nde Menâfi Sandığı açılmasının mümkün olmadığı ve bundan dolayı adı geçen karşılığın ileride ödenmesine imkân bulunamayacağı açıklanmıştır. Bu sebeple, adı geçen vilayete haberleşilip, bahsedilen masraflara başka bir karşılık hazırlanıp ona göre gereğinin yapılması, Şura-yı Devlet Başkanlığından tezkereyle bildirilmiştir⁴⁸⁸.

⁴⁸⁶ Muvakkithane: Vakti tayin eden kimse olan muvakkit'in bulunduğu odadır. Çoğunlukla, muvakkitle ve zamanı tayin eden alet ve saatlerle birlikte, büyük camilerin yanında bulunur. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 696.

⁴⁸⁷ BOA, MF.MKT, 34/185, 15 Rebiülevvel 1293 (10 Nisan 1876)

⁴⁸⁸ BOA, MF.MKT, 36/88, 21 Rebiülevvel 1293 (16 Nisan 1876). Musa Çadırcı, bahsedilen olay hakkında eserinde bilgi vermiştir. Ankara Vilayeti merkezinde bir Rüşdiye okulunun açılması için Vilayet İdare Meclisinin isteği üzerine konunun görüşüldüğünü açıklamıştır. Kentteki sıbyan okulları ve vakıf binalarından Rüşdiye olmaya elverişli yer olmadığını açıklamıştır. Ankara kazalarından toplanan kurban

Osmanlı Devleti'nde, eğitim ve kültür ile ilgili yatırımlara çoğu zaman öncelik verilmiştir. Bunun bir örneği Bosna'da karşımıza çıkmaktadır. Bosna'da yapılması düşünülen aba fabrikası yerine, toplanan paranın sıbyan okullarının ıslahı ve yeni bir okulun açılması için harcanmasına karar verilmiştir. Ancak, işin yapılması için uzun bir emek ve mesai harcanmak zorunda kalınmıştır. Bu konu hakkındaki aşamalar ve Menâfi Sandıklarının rolü hakkında aşağıda bilgi verilmiştir.

Bosna'da aba⁴⁸⁹ fabrikası yapımı için on iki yük⁴⁹⁰ kuruşun harcanmasıyla ilgili bir keşfin iki sene önce yapıldığı Bâb-ı Âliye yazılan bir tezkerede ifade edilmiştir. Bu fabrika için tüccarlar tarafından yapılan yardımın miktarı, bir milyon kuruşa ulaşmıştır. Adı geçen miktarın genel toplamı on beş, on altı yüke ulaşabilecek durumda olmasına rağmen, anılan fabrikanın o zaman için kurulmasının ve açılmasının uygun olmayacağı düşünülmüştür. Adı geçen akçenin faizle verilmesiyle elde edilecek miktarın, mevcut sıbyan okullarının ıslahına, gereken yerlerde yeniden okullar yapılmasına ve bunların tamamlanmasından sonra çeşitli ilimlerin yayılmasına, maarife ve sanayinin ilerletilmesine harcanması hakkında izin istenmiştir. Bunun üzerine, durum Meclis-i Mahsus-u Meşverette görüşülerek izin verilmesi uygun görülmüştür. Aynı sene vilayete izin verildiği, ıslah edilecek ve düzenlenecek okullarla ilgili adı geçen yere bilgi verilmesi sadareten gelen 15 Zilkade 1291 (24 Aralık 1874) tarihli tezkerede tebliğ edilmiş ve yazı ile bildirilmiştir. Ancak, o zamana kadar adı geçen vilayetten konuyla ilgili resmî bir haber gelmemiştir. Önceki sene, özel görev ile Hersek'te bulunan Nafia Nazırı Server Paşa raporunda, adı geçen yerde çeşitli ilimlerin tahsiline ve maarife özgü büyük okullar olmadığını ifade etmiştir. Adı geçen nazır, halkın ekonomik bakımdan iyi olanlarının, çocuklarını Ragusa'da bulunan okullara gönderdiğini dile getirmiştir. Bu sebeple, adı geçen yerdeki okulların çocukların fikirlerini başka yola meylettirmekte

derilerinden sağlanan para ile yapımına başlanan fakat tamamlanamayan muvakkithane ile kütüphane binası inşaatının okul olmaya elverişli olduğunu açıklamıştır. Bu inşaatın tamamlanması için 32.107 kuruşa ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir. Fakat yukarıda olayla ilgili verilen ilk belgede adı geçen miktar 32.707 olarak açıklanmıştır. Çadircı, bahsedilen paranın kıtlıktan dolayı halktan yardım olarak alınmasının mümkün görülmediğini açıklamıştır. Memleket Sandığından sağlanması için izin istendiğini ifade etmiştir. Bu isteğin Meclis-i Vâlâda yerinde görülerek, gerekli onay ve izin verildiğini dile getirmiştir. Fakat bahsedilen olayla ilgili verilen diğer belgede, bahsedilen masraflara başka bir karşılık hazırlanıp ona göre gereğinin yapılmasının gerekeceği, Şura-yı Devlet Başkanlığından tezkerıyla bildirildiği açıklanmıştır. Çadircı'nın eserinde, olayla ilgili ikinci belgeden bahsedilmemektedir. Musa Çadircı, BOA, Ayniyat Defteri 805/153'ten yararlanmıştır. Musa Çadircı, **a.g.e.**, s. 287.

⁴⁸⁹ Aba: Yünden yapılmış kaba kumaş, bu kumaştan yapılmış bol ve geniş giyecek anlamındadır. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 2.

⁴⁹⁰ Yük: 100.000 akçe yerine kullanılan tabirdir. Mehmet Zeki Pakalın, **a.g.e.**, C. III, s. 639.

olduğunu belirtmiştir. Bundan dolayı, bu mahzurun önünün kesilmesi ve Müslüman halkın çocuklarının da yabancıların ahlak ve kültüründen olumsuz etkilenmemeleri için Saray kasabasında Mekteb-i Sultani adıyla bir okulun açılmasının gerekli olduğunu dile getirmiştir. Ancak, açılmak istenen bu okulla ilgili olarak nezaret makamından gönderilen isti'lâm-nâmede⁴⁹¹ aşağıdaki soruların cevabı istenmekteydi. Bunlar:

1. Mevcut sermayenin bu okulu kurmak için yeterli olup olmadığı
2. Adı geçen sermaye alanının mevcut olup olmadığı
3. Şimdiye kadar sıbyan okulları için ne kadarının harcanıp ne kadarının kaldığı
4. Sandık faizinden elde edilen miktarın ne olduğu
5. Saray merkezinde iki üç yüz öğrenciyi içine alacak bir Mekteb-i Sultaninin açılması için uygun bir yer olup olmadığı
6. Okul için uygun bir yer bulunamadığı takdirde maliyetinin ne olacağı

Nezaret makamının açılmak istenen okulla ilgili yukarıda sorduğu sorulara Vilayet Dairesi Maarif Meclisi tarafından cevap olarak şehre ait cetvel ve ilâm⁴⁹² gösterilmiştir. Adı geçen cetvel incelendiğinde, gerekli olan paralardan sancaklarda kurulmuş olan Menâfi-i Umûmiyye ve Maarif-i Vataniye Sandıklarının masraflarından başka mevcut sermayesinin ve murâbahalarının⁴⁹³ on dokuz yük altmış iki bin üç yüz yetmiş yedi kuruştan ibaret olduğu anlaşılmıştır. Vilayette bulunan Müslüman köylerinin yanı sıra, hâlâ bazı kasabalarda bile sıbyan okulları yoktu. Bu sebeple, Müslüman çocukları dinî esaslardan habersiz kalmıştı. İlkokullar ıslah edilmemişti. İlkokullar ıslah edilmediği sürece, özellikle Müslüman millet tarafından toplanan adı geçen sermayenin, Mekteb-i Sultaniye harcanmasıyla murâbahasından meydana gelecek hayırlı eserlerin geri kalmasının uygun olmayacağı belirtilmiştir. Bunun ayrıntısıyla yer ve maksadına göre okulların ıslahının ayrıntıları adı geçen ilama uyulmasından anlaşılacağı üzere gereğinin yapılması ifade edilmiştir. Bu sermayenin adı geçen ilamda gösterildiği üzere bazı yerlerde vaktiyle suiistimale ve özellikle Travnik Sancağı sermayesinin tımar bedellerine harcanmasıyla sandığın zarara uğramış olduğu dile getirilmiştir. Adı geçen paraların yerlerine konulmasının, karışıklığın ortadan kaldırılmasının, Mal Sandıklarından Menâfi Sandıklarına aktarılmasına bağlı olduğu

⁴⁹¹ İsti'lâm-nâme: Yazı ile bilgi isteme kâğıdıdır. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 459.

⁴⁹² İ'lâm: Bildirme, bildirilme, anlatma manasındadır. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 426.

⁴⁹³ Murâbaha: Malî kâr ile satma, tefecilik, kanunun verdiği izin sınırından aşkın fâiz alma anlamındadır. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 683.

açıklanmıştır. Bununla birlikte, imkân müsait olduğu durumlarda, adı geçen paraların toplanmasına çalışılmıştır. Mevcut sıbyan okullarının ıslah sebepleri, yeniden nerelerde okul yapımına gerek olduğu ve ihtiyaçlarının derecesinin gerçek yönü araştırılmıştır. Bundan dolayı, ileride kararlaştırılacak tedbirlerin ve ihtiyaçların peş peşe haber verileceği ve izin istenileceği yazı ile bildirilmiştir. Adı geçen ilam teftişten geçirilmiştir. Bu sırada, ilamın birinci maddesinde adı geçen sermayeden Hersek Sancağı için ayrılan paraların adı geçen sancağın vilayete dönüştürülmesiyle ilgili olduğu ve bunun oradan sorulması gerekeceği bildirilmiştir. Dördüncü fıkrasında, Travnik Sancağı için adı geçen sermayeden altı yüz elli dört bin sekiz yüz otuz altı kuruş yirmi yedi paranın verildiği ifade edilmiştir. Bundan iki sene önce mutasarrıf vekili ile bununla adı geçen Miralay Hilmi ve eski muhasebeci Muhammed Beylerin memuriyet zamanlarında askeri havalelere dört yük elli iki bin kırk beş kuruş otuz para harcandığı belirlenmiştir. Alınan özel senetlerin sonradan cetvele dâhil edildiği ve yerine tımar sahiplerinin senetlerinin konulduğu ortaya çıkmıştır⁴⁹⁴.

Diğer iki yük iki bin yüz doksan kuruş otuz iki paradan, eski mutasarrıf Reşit Bey ile muhasebeci Abdi Efendi aracılığıyla iki yüz bir bin altı yüz yirmi kuruş otuz iki parasının olağanüstü masraflara harcandığı açıklanmıştır⁴⁹⁵. Adı geçen senetlerin sandıklarda mevcut olduğu ve geri kalan bin yüz yetmiş kuruşun yanlışlıkla fazla alınıp sahibine geri verilerek teslim edildiği yazılmıştır. Beşinci maddede, Bihke Sancağı Menâfi-i Millîye ve Maarif-i Vataniye Sandığının sermayesinin elli üç bin sekiz yüz kırk sekiz kuruş yirmi sekiz paraya ve murâbahasının yedi bin beş yüz kuruşa ulaştığı ifade edilmiştir. Asıl mal ve murâbahanın elli yedi bin beş yüz kuruş olduğu, geri kalan üç bin sekiz yüz kırk sekiz kuruş yirmi sekiz paradan da üç bin sekiz yüz kuruşun sancak Mal Sandığına verildiği açıklanmıştır. Kırk sekiz kuruş yirmi altı paranın ise, sandıkta mevcut olduğu yazılmıştır. Altıncı maddede, ilamın izin isteme ile gösterildiği nedenle Saray, Benaluka, İzvornik, Travnik ve Bihke Sancakları Menâfi-i Millîye ve Maarifi Vataniye Sandıklarının yapılan masraflarından başka, toplam sermaye ve murâbahasının on dokuz yük altmış iki bin üç yüz yetmiş yedi kuruşa ulaştığı ifade edilmiştir. Bundan on dokuz yük on altı bin yedi yüz elli yedi kuruş üç paranın, Bihke ve Travnik Mal Sandıklarıyla borçlarının olduğu ve geri kalan farkı beş bin altı yüz on

⁴⁹⁴ BOA, MF.MKT, 46/30, 26 Muharrem 1294 (10 Şubat 1877), s. 1.

⁴⁹⁵ BOA, MF.MKT, 46/30, 26 Muharrem 1294 (10 Şubat 1877), s. 1-2.

dokuz kuruş otuz yedi paranın nakit olarak bulunduğu yazılıdır. Adı geçen sermaye Bosna Vilayeti'nde meydana getirilse de, Meclis-i Mebusanın kararı ve Meclis-i Hass-ı Vükelânın uygun görmesi üzerine maarifin yayılması uğrunda harcanması sadrazamın emriydi. Bosna'nın, maarifin yayılması için her yerden fazla teşebbüsleri ve gayreti vardı. Buna rağmen, adı geçen sermayenin amacına göre harcanmayarak, asıl maksadın ertelenmesinin kesinlikle uygun olmayacağı ifade edilmiştir. Adı geçen ilamda suiistimale uğramış olduğu açıklanan paraların acele alınması ve yerine konulması gerektiği belirtilmiştir. Böylece, hemen gerekli olan yerlerde ihtiyaçları karşılayan, mükemmel ve düzenli şekilde sıbyan okullarının kurularak mevcut olanların da ıslah edilip, düzenlenerek bilgi verilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca, Saraybosna'da Sıbyan-ı Dâr-ül Muallimînden içinde bulunulan zamana kadar kaç kişinin öğretmen yetiştiğine, idare şekli ve diğer hususlara dair bilgi verilmediği dile getirilmiştir. Bununla ilgili durumlarının açıklanmasıyla adı geçen Dâr-ül Muallimînden yetişmiş öğretmenler var ise bunların düzenlenmesi, ıslahı ve yeniden açılacak okullarda istihdam edilmesi kararlaştırılmıştır. Dâr-ül Muallimînden yetişen sıbyan öğretmenlerinin miktarı yeterli olmadığında Sıbyan-ı Dâr-ül Muallimîne yeniden öğrenci alınacağı açıklanmıştır. Böylece, bir taraftan da mevcut okulların öğretmenlerinden ıslahı kabul edilenler adı geçen Sıbyan-ı Dâr-ül Muallimîne bir süre eğitim ve ders verecekti. Kısacası, sıbyan okulları için her türlü gerekli konu ve ihtiyaç görünen vasıtalar tedbir alınıp hazırlanacaktır. Bunun için, vilayet içinde sıbyan okullarının istenilen sebeple çoğaltılması ve mevcut olanların durumlarının ıslahı meselesi üzerinde dikkatle ve özenle durulmaktaydı. Adı geçen Sıbyan-ı Dâr-ül Muallimîn öğretmenlerinin, yeni öğretim usullerine uygun olarak eğitim gücü ve uygunluğu yeterli olmadığında, halk reislerinden birisi gönderilerek, bunun açıklanması kararlaştırılmıştır. Bunlar tamamlandıktan sonra, adı geçen sermayeden artacak paraların, sıbyan okulları maaşlarına ve masraflarına karşılık olarak gelir kabul edilmesine karar verilmiştir. Adı geçen ilamda yazıldığı gibi, bütün halktan alınacak nakit yardımlar ile ileride Maarif Nizamnamesi'nde gösterilen nedenle ilk Mekteb-i Sultaninin aşağısında olmak üzere Saray kasabasında uygun bir bina hazırlanması istenmiştir. Ya da yeniden yapılarak, Mülkiye İdadi Mektebi reisi alınması ve buna verilecek aylık maaşlarla harcanacak masraflar miktarının hemen bildirilmesi istenmiştir. İçinde bulunulan zamana kadar açılmış olan okulların öğretmenlerinin isimleri, tahsis olan maaşlarının miktarı,

müfredatı ve yeniden kurulmasına gerek olan okulların, yerleriyle adedini ve ne kadar öğretmene ihtiyaç olduğunu açıklayan ayrıca bir defter yapıp gönderilmesi adı geçen vilayete emredilmiştir. Bundan dolayı, konunun nezarete gönderilerek sunulması Maarif Meclisinde ifade edilmiştir⁴⁹⁶.

Menâfi Sandıkları gelirlerinin, Osmanlı Devleti'nde ilmin ve maarifin hizmetinde de kullanılacağı farklı zamanlarda hep dile getirilmiştir. Sandıklar, hem ziraatın hem de maarifin hizmetinde olmuştur.

Bu konu ile ilgili olarak Maliye Nezaretine yazılan bir tezkerede, Menâfi Sandıkları için alınmasına karar verilen gelirlerin, aşardan muaf olan Sakız ile İsporat'ın da içinde olduğu diğer On İki Ada'dan da alınması gerektiği Cezayir-i Bahri Sefid Vilayeti'nden bildirildiği açıklanmıştır. Bu konuda, gereğinin yapılması için Ticaret Nezaretinden bir tezkere yazılarak haber verilmiştir. Menâfi Sandıkları için alınan öşrün onda biri yerine, 1300 (1882/1883) malî senesinden itibaren yedide birinin dörtte biri oranında alınması kararlaştırılmıştır. Öşrün üçte ikisinin adı geçen sandıklara verilmesi kararı alınmıştır. Öşrün üçte biriyle belirli ölçü içinde emlak vergisine ek olarak alınacak yardım hissesinin de maarifin fazla masraflarına karşılık kabul edileceği açıklanmıştır. Bu konudaki kararın yerine getirilmesiyle ilgili düzenlettirilen cetveller gönderilmiştir. Daha sonra ise çeşitli tarihlerde tebliğ edilerek yazılmıştır. Menâfi Sandıkları ve maarif adına bu karar gereği alınacak gelirlerin, ziraatçıların ihtiyaçlarını daha ucuza temin etmek ve Osmanlı ülkesi tarafından ilim ve maarifin gelişmesi için kullanılması amaçlanmıştır. Bu gelirlerin, önemli işlerde kullanılmak için düzenlendiği, maddi ve manevi faydalar ayırt etmeksizin bütün mükellefe ait olduğu açıklanmıştır. Adı geçen kararın aşardan muaf yerler tarafından da yerine getirilmesi uygun görülmüştür. Bu konuda Maarif Nezaretine cevap yazılmış ve Ticaret Nezaretine bilgi verilmiştir⁴⁹⁷.

Osmanlı Devleti'nde bazı yerler, öşürle ilgili yapılan işlemler konusunda farklı uygulamalara tabi olmuştur. Bu farklı uygulama doğal olarak, o yerlerin ayrı tutuldukları uygulamaların nimetlerinden de uzak kalmasına neden olmuştur. Aynaroz Manastırları'nın Menâfi Sandıklarından ve yapılacak okullardan yararlanamaması da bunun bir örneğidir.

⁴⁹⁶ BOA, MF.MKT, 46/30, 26 Muharrem 1294 (10 Şubat 1877), s. 2.

⁴⁹⁷ BOA, MF.MKT, 84/104, S. 76, 29 Rebiülevvel 1301 (28 Ocak 1884)

Bu konuda, Bâb-ı Âli Sadaret Dairesi Mektubi Kaleminden Maarif Nezaretine bir tezkere yazılmıştır. Aynaroz Manastırları'na bağlı olan Selanik'e ait çiftliklerin mahsullerinden, Menâfi ve Maarif Sandıkları için aidat alınmasının gerekip gerekmeyeceği Selanik ve Cezayir-i Bahri Sefid Vilayetleri tarafından sorulup anlaşılmıştır. Bunun ardından Dâhiliye Nezaretiyle yukarıda adı geçen nezaret tarafından gönderilen tezkere üzerine Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi tarafından düzenlenen mazbata Meclis-i Hass-ı Vükelada incelenmiştir. Buna göre, adı geçen manastırların Menâfi Sandıklarından ve yapılacak okullardan faydalanamayacağı açıklanmıştır. Bundan önce aynı yerlerin öşre tevsî-i intikal karşılığı olan zamdan ayrı tutulduğu dile getirilmiştir. Bundan dolayı, adı geçen aidattan da ayrı tutulmaları gerektiği ifade edilmiştir. Durumun, Maliye ve Ticaret Nezaretine tebliği ve bilgi verilmesi uygun görülmüştür⁴⁹⁸.

Menâfi Sandıkları, eğitimle ilgili çeşitli yardım talepleriyle karşılaşmıştır. Örneğin, Van'da bir idadi okulu yapılmasına karar verilmişti. Ancak, bu okulun yapılması için belli bir miktar paraya ihtiyaç vardı. Maarif Nezaretinden Ticaret Nezaretine yazılan bir tezkerede, padişah emriyle maarife tahsis edilen yeni gelirlerin dörtte üçüyle vilayet ve sancak merkezlerinde idadi okulları kurulması meselesi bütün vilayetlere bildirilmiştir. Bu sırada, Van Vilayeti'ne de haber verilmiştir. Adı geçen vilayetten cevap olarak bir mazbata gelmiştir. Bu mazbatada, idadi okulu arsasının temini ve binalarının yapılması amacıyla 200.200 kuruş ve döşeme masrafları ve diğer harcamalar için de 42.000 kuruş sikke olmak üzere toplam iki yük 42.000 kûsur kuruşa ihtiyaç olduğu açıklanmıştır. Adı geçen vilayet tarafından tahminen elde edilen hesaba bakılmıştır. Buna göre İstanbul'dan okullar için gönderilen dörtte bir gelirlerden başka ancak, 50.000 kuruş miktarında daha akçe elde edilebileceği açıklanmıştır. Dışarıdan ise, bir yük 92.200 kuruşun temin edilerek hazırlanması gerekiyordu. Adı geçen miktardan bir yük 10.000 kuruşun 1300 senesi öşür gelirlerinden Menâfi Sandığına ait olduğu açıklanmıştır. Bunun, Mal Sandığında birikeceği tahmin edilen sermayesinden borç alınmasına karar verilmiştir. Geri kalacak akçenin de 1301 senesi hasadında, maarife ait yeni gelirlerin bahsedilen gelirlerden tamamlanması umulmuştur. Adı geçen Menâfi Sandığı sermayesinin borç verilmesi için üretim izni olması gerekiyordu. Bu amaçla kurulmuş olan komisyon kararı ve Vilayet İdare Meclisinin görüşmeleri sonucu

⁴⁹⁸ BOA, MF.MKT, 86/34, S. 206, 15 Cemaziyevvel 1302 (2 Mart 1885)

bir keşif defteri gönderilmiştir. İşin esası, Maarif Meclisine gönderildiği zaman adı geçen mazbatada gösterilmiştir. Yapılacak idadi okulu için, yerel Menâfi Sandığından istenilen paralar gereği borç verilmesine izin istemek amacıyla nezarete bilgi verilmiştir⁴⁹⁹.

Nezaretten gelen bir tezkere, Ziraat Genel İdaresine gönderildiği zaman, Ziraat Sandıklarının idare şekilleri hakkında yeniden kaleme alınmıştır. Şura-yı Devlet tarafından da onaylanmış olan nizamnamenin yürürlükteki hükümlerine göre, sandıklar için düzenlenen yardım hissesinden meydana gelen paraların hiçbir tarafa verilmemesi istenmiştir. Adı geçen paraların, büyük valilerin gözetimi ve dikkatleri altında Mal Sandıklarında saklattırılması, Şura-yı Devlet kararı ve sadrazamın emri gereğiydi. İşin esası, genelgeyle vilayetlere bildirilmiştir. Buna rağmen, adı geçen vilayet tarafından kurulacak idadi okulu binasının yapılması için istenen paraların 1300 senesi öşür gelirlerinden verilmesi sadrazamın emrine aykırı bulunmuştur. Bununla birlikte, istenen paraların adı geçen okulun yapılmasına bakılıp da, yerine getirilmesi yoluna gidilecek olsa bile, her şeyden önce Bâb-ı Âliden izin alınması gerekiyordu. Hâlbuki adı geçen okul için sandıktan ne miktar akçenin borç alınması gerektiği açıkça anlatılmamıştı. Bundan dolayı, sandıktan ne miktar akçe borç verilmesine gerek olduğu ve ne kadar süre içinde geri verilmesinin mümkün olacağı açıklanarak, nezarete bildirilmesi gerekiyordu⁵⁰⁰.

Yukarıdaki mesele ile ilgili nezaretin cevabı belli olmuştu. Tezkere metninde gösterildiği gibi, borç alınacak akçenin 110.000 kuruştan ibaret olduğu ve ödeme süresinin de 4 sene olduğu, nezarete gereğinin yapılması için bildirilmiştir⁵⁰¹.

Ticaret ve Ziraat Nezareti, istenen akçeyi çok bulmuş ve Menâfi-i Umûmiyye Sandıklarına ait paraların, meydana getirenlerden başkasına harcanması düzene aykırı bulunmuştur. Nezaret tarafından bununla ilgili görüş belirtilememesinin doğal olduğu ve hükmün padişaha ait olduğu ifade edilmiştir⁵⁰².

Menâfi Sandıkları, okulların tamiri ve bakımı için önemli çalışmalar yapmıştır. Bu konuda Maarif Meclisine 17 numaralı ve 15 Mart 1302 (27 Mart 1886) tarihli bir

⁴⁹⁹ BOA, MF.MKT, 89/121, 11 Şevval 1302 (24 Temmuz 1885)

⁵⁰⁰ BOA, MF.MKT, 89/121, 25 Zilhicce 1302 (5 Ekim 1885)

⁵⁰¹ BOA, MF.MKT, 89/121, 4 Cemaziyelevvel 1303 (8 Şubat 1886)

⁵⁰² BOA, MF.MKT, 89/121, 7 Cemaziyelevvel 1303 (11 Şubat 1886)

tezkerede gönderilmiştir. Adı geçen tezkerede, tamire muhtaç okulların ya yürürlükte olan düzenlemedeki gibi Menâfi Sandıkları sermayeleri faizinin üçte ikisinden, ya da maarifin yeni yardımından tamir edilmesi konusu gündeme gelmiştir. Bununla ilgili resmî yazışmalar, Bursa Vilayeti'nden gönderilerek gereğinin bildirilmesi emredilmiştir. Ancak, yeni gelirler karma okulların idaresine ayrıldığı için bu şikkın seçilmesinin uygun olmadığı ifade edilmiştir. Fakat Menâfi Sandıkları sermayeleri faizinin okullara harcanmasına izin veren nizamnamenin hâlâ feshedilmediği belirtilmiştir. Öşrün yedide birinin dörtte biri usulünün konulmasında Menâfi Sandıkları İdaresi için yapılacak yeni düzenlemeye kadar sermayenin harcanması hakkında bir yasaklamanın olduğu ifade edilmiştir. Aşarın yedide birinin dörtte biri olan gelirlerin nereye harcanması konusunda bir zaman tayin edilemediği belirtilmiştir. Bahsedilen yasaklamanın kaldırılmasının öşrün yedide birinin dörtte biri olan yardım hissesine dokunmak kadar zor olmadığı ifade edilmiştir. Bundan dolayı, yeni düzenleme yapılıncaya kadar, Menâfi Sandıkları faizinden kabul edilmiş esas oranın sınırları içinde okullar için yardım alınması konusunda vilayetlere izin verilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca, Ticaret Nezaretine de bildirilen habere göre, her tarafta okulların tamiri için yapılacak masraflar konusunda zorlukların ortadan kaldırılacağı açıklanmıştır. Bundan dolayı, bu suretin cevap olarak Bâb-ı Âliye bildirilmesi görüşülmüştür⁵⁰³.

Menâfi Sandıkları, Maarif Sandıklarına borç vererek Osmanlı Devleti'nde eğitimle ilgili çalışmaların yapılmasına destek olmuştur.

Rüşdiye ve ilkokullar için satın alınan arsa bedeline verilmek üzere maarife devlet ödeneğinden olmak üzere Menâfi-i Umûmiyye Sandığından karşılık olarak 1905 kuruş alındığı açıklanmıştır. Bununla ilgili makbuz olduğunu açıklayan senedin adı geçen sandığa verildiği ifade edilmiştir⁵⁰⁴.

Maarif Sandığından akçenin bazı mecburi hizmetlerin ödenmesi için 8 gün süreyle Menâfi Sandığından 1180 kuruş alındığı açıklanmıştır. Adı geçen Maarif Sandığına ödenek yazısı verilmek üzere bir senet verildiği belirtilmiştir⁵⁰⁵.

Bartın kazası Maarif Meclisinin tezkeresinde, zorunlu sebeplerle Maarif İdaresi Sandığının Bartın Menâfi-i Umûmiyye Sandığından 1535 kuruş borç aldığı

⁵⁰³ BOA, MF.MKT, 90/119, Nr. 194, 22 Recep 1303 (26 Nisan 1886)

⁵⁰⁴ BOA, MF.MKT, 363/13, 5 Kanunusani 1301 (17 Ocak 1886)

⁵⁰⁵ BOA, MF.MKT, 363/13, Nr. 1180, 7 Kanunusani 1301 (19 Ocak 1886)

açıklanmıştır. Adı geçen paraların geri verilme zamanı ve ödemesinde bu mazbata kabul edilmek üzere sandığa verildiği bildirilmiştir⁵⁰⁶.

Bartın kazası Maarif Meclisinin tezkeresinde, Maarif Sandığının ihtiyaçlarının 1304 (1886/1887) senesi gelirlerinden verilmek üzere Bartın Menâfi Sandığından karşılık olarak 1500 kuruş alındığı belirtilmiştir. Bununla ilgili makbuz olduğunu açıklayan senedin adı geçen sandığa verildiği ifade edilmiştir⁵⁰⁷.

9.3. Menâfi Sandıkları Sermayesinin Bayındırlık İşleri ve Sağlık Alanında Kullanılması

Menâfi Sandıkları, Osmanlı Devleti'nde birçok bayındırlık işinin yapılmasına yardım etmiş ve ülkenin imarına katkıda bulunmuştur. Sandık sermayeleri işlemiş faizlerinden elde edilen gelirler, okul, kaldırım, çeşme gibi hayır işlerinin yapımı, bakımı ve tamirine harcanmıştır.

Menâfi Sandıklarının sene sonunda elde ettikleri faiz gelirlerinin üçte biri, her köye, sandıkta bulunan sermayesi oranında olmak üzere, okul, kaldırım, çeşme ve köprü, yapımında kullanılması için verilmiştir. Geriye kalan üçte ikilik bölüm ise sandığın sermayesine eklenmiştir⁵⁰⁸. Bu konuyla ilgili olarak, şu örnekleri inceleyebiliriz:

Karesi Vilayeti ile Nafia Nezaretine gönderilen bir yazıda, Kale-i Sultaniye kasabası (Çanakkale) kenarında akan nehrin üzerinde büyük bir harap köprü bulunduğu ifade edilmiştir. Bu köprünün, ihale suretiyle veya emanet olarak tamir edilmesi için yapılacak masrafların, Kale-i Sultaniye, Ezine ve Ayvacık Kazaları Menâfi Sandıkları temettu'ât akçesinden ödenmek üzere verilmesine karar verilmiştir⁵⁰⁹.

İstanköy Adası hükümet konağı içinde oturmak tehlikeli hale gelmişti. Adı geçen konağın tamiri yapıncaya kadar kiralanana eve ise, çok fazla kira veriliyordu. Bundan dolayı, düzen dairesinde keşif ve açık eksiltme yapıldıktan sonra sadrazama bir tezkere yazılmıştır. Adı geçen hükümet konağının müteahhidi aracılığıyla 11.000 kuruş

⁵⁰⁶ BOA, MF.MKT, 363/13, Nr. 531, 31 Kanunuevvel 1302 (12 Ocak 1887)

⁵⁰⁷ BOA, MF.MKT, 363/13, Nr. 1500, 27 Kanunusani 1303 (8 Şubat 1888)

⁵⁰⁸ Ali Haydar Midhat, **a.g.e.**, s. 50; İsmail Selimoğlu, "Osmanlı Devleti'nde Menâfi Sandıkları'nın Ortaya Çıkışı ve İşleyişi", **Uluslar Arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi (07-09 Nisan 1999) Bildiriler**, Yay. Haz. Alâaddin Aköz-Bayram Ürekli-Ruhi Özcan, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya 2000, s. 684; A.g.y., "Balkanlar'daki Türk Kültürü'nün Dünü-Bugünü-Yarını", **Uluslararası Sempozyum (26-28 Ekim 2001) Bildiri Kitabı**, Yay. Haz. Hasan Basri Öcalan, Uludağ Üniversitesi Yay., Bursa 2002, s. 127.

⁵⁰⁹ BOA, DH.MKT, 1372/40, Nr. 1592-40, 29 Muharrem 1303 (7 Kasım 1885)

harcanmasıyla tamiri yapılarak hükümet memurlarının oraya taşındığı ifade edilmiştir. Adı geçen masrafların 7337,5 kuruşunun mevcut yerel memurlar tarafından terk olunan yarım maaştan ve başkaları tarafından toplanan yardımdan, 1.500 kuruşunun Menâfi Sandıklarından ve 2162,5 kuruşunun da Belediye Sandıklarından ödendiği açıklanmıştır. Hükümet konağı için verilen 130 kuruş kiranın da, 1301 yılı Eylül başlangıcından itibaren kaydının silindiği, Cezayir-i Bahri Sefid Vilayeti'nden gelen yazıyla bildirilmiştir. Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesinden bu konuda bir mazbata verilmiştir. İlgili mazbatayı içine alan düzenleme ve ekli şeylerle iliştilmiş olarak sunulan mazbata ile bu konuda ne yapılacağı bildirilmiştir. Bunun gereği, sadrazam tarafından adı geçen konağın tamirinin, görülen lüzuma bağlı olduğu açıklanmıştır. Bahsedilen konağın, yapım masrafının büyük bölümüne yardım edildiği dile getirilmiştir. Menâfi ve Belediye Sandıkları gelirlerinden ödünç olarak alınan akçenin kabul edilmesi ve hesaplanması amacıyla adı geçen vilayete gerekli izinler verilmiştir. Kira bedeli hakkında ise ilgili yere haber gönderilmiştir. Nezaret muhasebe kayıtları arasında görülen farklılığın incelenmesinden sonra, ilgili yerden bilgi isteme sonucunda alınacak cevaba göre, kaydının silinmesinin görüşülüp uygun görüldüğü ifade edilmiştir. Muhasebe Nezaretinden yazılan yukarıda adı geçen kira bedeli hakkındaki açıklamalarla bundan sonra gereğinin yapılacağı belirtilmiştir. Ayrıca, Menâfi ve Belediye Sandıklarından borç alınan iki kalem 3662,5 kuruşun, adı geçen vilayetin yıllık yazılmış ölçüsünün iradeli karşılığı olarak, dâhil edilip yazılan 15.000 kuruşun başka şekilde harcanmasına karar verilmiştir. Bahsedilen miktarın geri kalanından mahsubu yapılmak üzere yerli mallardan ödenmesi konusunda izin istenmiştir. Konuyla ilgili olarak gereğinin yapılması konusunda sadrazamın görüşü istenmiştir⁵¹⁰.

Menâfi Sandıkları, bayındırlık hizmetleri yanında halk sağlığı konusunda da önemli yardımlar yapmıştır. Örneğin, Osmanlı Devleti'nde görülen bazı salgın hastalıklarla ilgili alınan önlemler konusunda, Menâfi Sandıklarının payı büyüktür. Bu konu ile ilgili olarak, Hakkâri'de bir olay cereyan etmiştir. Tıbbiye Nezareti tarafından, Hakkâri'deki halkın çocuklarında çiçek ve tifo gibi bazı hastalıkların görüldüğü açıklanmıştır. Hakkâri'de yaşanan çiçek ve tifo hastalıkları nedeniyle, sağlık görevlilerine ve bunların maaşlarının ödenmesi için de sermayeye ihtiyaç vardı. Bundan dolayı, vilayete bağlı sancakların merkezlerinde birer tabip ve işçi bulundurulması

⁵¹⁰ BOA, DH.MKT, 1379/107, Nr. 1991-19, 19 Safer 1304 (17 Kasım 1886)

gerekiyordu. Ayrıca, bunların maaşlarının ödenmesinde belediyenin gelirleri de yetmemekteydi. Bundan dolayı, bahsedilen sağlık görevlilerinin maaşları hazineden veya Menâfi Sandıklarından ödenmek zorundaydı. Bu amaçla, Hakkâri Vilayeti İdare Meclisinden gönderilen mazbatanın sevk edilerek gereğinin yapılması istenmiştir⁵¹¹.

9.4. Menâfi Sandıklarının Göçmenlerin İskânındaki Rolü

Menâfi Sandıkları, Osmanlı ülkesinde iskân olunacak göçmenlere yardım konusunda da önemli rol oynamıştır. Göçmenlerin birçok ihtiyacı sandık sermayesinden karşılanmıştır. Böylece, göçmenler hem devletin himayesi altına alınmış, hem de onların devlete olan bağlılıklarının sağlanması ve artırılması yönünde önemli adımlar atılmıştır. Bu konuyla ilgili olarak, şu örnekleri inceleyebiliriz:

Dâhiliye Nezaretine yazılan bir tezkerede, taşralardaki nüfuz sahibi ve itibarlı kimselerin zimmetinde bulunan Menâfi Sandıkları sermayesinin acele tahsil edilmesi istenmiştir. Ayrıca bu sermayenin sırayla kefalete bağlanması ve iskân olunacak göçmenlere verilmesi Osmanlı Hükümeti tarafından uygun görülmüştür. Bu durum, genelge ile valilere ve göçmen iskân memurlarına haber verilmiştir. Bu dönemde kaime⁵¹² tedavülden kaldırılmıştı. Bu sebeple, yukarıda bahsedilen konuda alınan kararın Menâfi Sandıkları sermayesinden borç verilen akçenin elde edilmesinde de, yürürlükte tutulup tutulmayacağı ilgili makamlardan sorulmuştur. Adı geçen kararın, Menâfi Sandıkları sermayesi borcunun elde edilmesinde de uygulanması doğal görülmüştü. Ancak bir defa da, nezaret tarafından sorulup anlaşılması ve izin için danışılması istenmiştir. Bu durumun bütün vilayetlere ilan edilmesi kararlaştırılmıştır⁵¹³.

Göçmenler Komisyonu başkanı tarafından Şura-yı Devlete gönderilen 13 Rebiülahir 1296 (6 Nisan 1879) tarih ve 27 numaralı tezkere Mülkiye Dairesinde okunmuştur. Bunun ardından, yukarıda ifade edilen durum anlatılmıştır. Nakit kaimeler hakkında verilen son karardan önce olan işlemlerle ilgili Tanzimat Dairesinde bir özel nizamname kaleme alındığı açıklanmıştır. Ayrıca, Menâfi Sandıkları sermayesinden adı geçen kararın neşrinden önce borç verilmiş olan miktar hakkında da anılan nizamname

⁵¹¹ BOA, DH.MKT, 1379/43, Nr. 24, 18 Safer 1304 (16 Kasım 1886)

⁵¹² Kaime: Sultan Abdülmecid zamanında çıkarılan ilk Osmanlı kâğıt parasıdır. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 482.

⁵¹³ BOA, ŞD, 2421/27, Nr. 27, 13 Rebiülahir 1296 (6 Nisan 1879)

hükümlerine uygun işlem yapılması gerekeceğinin adı geçen komisyona bildirilmesi kararlaştırılmıştır⁵¹⁴.

Göçmenlerin iskânı konusunda, Menâfi Sandıkları sermayesinden yararlanan diğer bir yer Edirne Vilayeti'dir. Edirne Vilayeti'ne gönderilen bir tezkerede, Doğu Rumeli ve Bulgaristan Müslüman halkından pek çoğunun göç etme isteğinde olduklarının haber alındığı ifade edilmiştir. Adı geçen yerlerde bulunan çiftlik sahiplerinin bazılarının, çiftliklerinin değerinden az fiyatla tasarruf hakkını devretmeye rıza gösterdikleri açıklanmıştır. Menâfi Sandığında hazır bulunduğu anlaşılan 100.000 liranın, göçmenlerin yerleştirilmesine tahsis edilmesine karar verilmiştir. Bu konuda, bahsedilen çiftliklerin alınması hakkında bazı ifadeyi içine alan İkinci Osmanlı Ordusu Müşiri tarafından gönderilmiş yazının bir sureti iliştilmiş olarak gönderilmiştir. Müslüman unsurlarının o çevrede artırılması amaçlanmıştır. Bu gayeyle gelen göçmenlerin, iskân şekilleri hakkında önce komisyon tarafından bir talimat düzenlenmiştir. Düzenlenen talimatın hükümleri, özel bir yazıyla padişaha bildirilmiştir. Adı geçen emirde, göçmenlerin mevcut olan sahihsiz arazide ve ikinci olarak da köy sahipleri tarafından terk olunan yerlerde iskân edilmesi kararlaştırılmıştır. Daha sonra gelecek göçmenlerin ise, Menâfi Sandığında mevcut olanla alınacak çiftliklerde iskân edilmelerine karar verilmiştir. Adı geçen yerlere tamamen göçmenlerin iskân edilip boş arazi kalıp kalmadığına dair, yukarıda anılan komisyon tarafından bilgiye sahip olunmadığı için, durumun araştırılması ve gereğinin yazıyla bildirilmesi istenmiştir⁵¹⁵.

10. Menâfi Sandıkları Sermayesinin Amacı Dışında Kullanılması

Menâfi Sandıklarını zor durumda bırakan konulardan biri de, sandık sermayesinin amacından başka yere harcanmasıdır. Sandık nizamnamesinde ve daha sonra yapılan resmî yazışmalarda, defalarca sermayenin başka yere harcanmaması konusu dile getirilmiştir. Ancak, buna rağmen yapılan düzensiz uygulamaların da haddi hesabı yoktu. Bu gibi durumların önüne geçmek için, sermayenin dağıtılması konusunda başlangıçta titiz davranılmıştı. Ancak daha sonra, sandık nizamnamesine aykırı davranılarak sermaye, amacının dışında harcanmıştır. Bu konuda, bazı düzenlemeler yapılmaya çalışılsa da, istenilen fayda elde edilememiştir. 1867 yılından,

⁵¹⁴ BOA, ŞD, 2421/27, Nr. 5 Dersaadet 36-177, 8 Cemaziyelevvel 1296 (30 Nisan 1879)

⁵¹⁵ BOA, DH.MKT, 1513/60, 8 Şevval 1305 (18 Haziran 1888)

Ziraat Bankasının kuruluşu ile bu bankaya devredildiği 1888 yılına kadar, sandıklarda büyük miktarda paralar toplanmıştı. Fakat bahsedilen paraların çiftçilerin tefecilerden kurtarılmasına katkısı çok düşük seviyede kalmıştır. Çünkü Menâfi Sandıklarında toplanan paraların büyük bir kısmı ya başka işlerde kullanılmış ya da sandık yöneticileri tarafından gasp edilmiştir⁵¹⁶.

Menâfi Sandıkları sermayesinin amacının dışında kullanılması konusuna Rumeli gazetesinde dikkat çekilmiştir. Menâfi Sandıklarının, ziraatın ilerlemesine olan hizmetleri inkâr edilemez. Ancak, sandıklar Tuna Vilayeti'nden başka diğer yerlerde istenilen şekilde kurulamamıştır. Bazı yerlerde bir miktar sermaye toplandıysa da, iyi kullanılmamış ve ihtiyacı olmayan yerlere verilmiştir. Ayrıca, bu sermayeler memleketin nüfuzlu ve hatırı sayılır kimselerinin ellerine düşmüştür. Köylüler sermayeden yeterince faydalanamamıştır. Hâlbuki bu sermayeyi veren, yine köylü ve çiftçidir. Menâfi Sandıkları ziraatın ilerlemesi uğruna çalışan bir banka niteliğindedir. Bu sebeple, sandıkların istenilen düzeyde kurulması ve ilerlemesi için bazı şartların yerine getirilmesi gerekiyordu. Adı geçen sandıkların sermayesinin kötüye kullanılmaktan kurtarılması, ziraatın başkalarının eline düşürülmemesi ve çiftçilerin mecburi ihtiyaçlarından başka şeylere harcatılmaması da bunların içerisinde en önemlileriydi⁵¹⁷.

Dâhiliye Nezaretine yazılan bir tezkerede, Maliye Nezaretinden 15 Teşrinievvel 1300 (27 Ekim 1884) tarihli alınan bir telgrafta, Menâfi Sandıkları gelirlerinin Ticaret Nezaretinden gelecek habere kadar, hiçbir bir tarafa harcanmamasının bildirildiği ifade edilmiştir. Menâfi Sandığı o dönem için ilk aşamada örnek olmak üzere yalnız kâğıt üzerinde kurulmuştu. Toplanan sermaye ise müracaat etmekte olan ziraatçılara belirli bir usul içinde borç veriliyordu. Bir taraftan sandıkların faydalı işleri halka takdim ve ilan edilmeye çalışılıyordu. Diğer taraftan da, öşrün yedide birinin dörtte birinden Menâfi Sandığına ait olan hisse tahsil edilerek sandık sermayesinin artırılmasına çalışılmıştı. Ancak bu şekilde davranılmasının, borç verme kapısının kapanması anlamına geleceği ifade edilmiştir. Borç almak için müracaat eden ve ısrarla rica eden ziraatçıların üzgün bırakılmasının kötü tesirlerinin olacağı dile getirilmiştir. Bundan

⁵¹⁶ Haydar Kazgan, **Galata Bankerleri**, C. II, Orion Yay., Ankara 2006, s. 127.

⁵¹⁷ "Zirâa't", **Rumeli**, Nr. 19, 4 Cemaziyelevvel 1290 (30 Haziran 1873), s. 1.

başka, sandıkların tahsilâtına ve diğer sancaklara yayılmasına mani olacağı ifade edilmiştir⁵¹⁸.

Dâhiliye İşleri Nezareti Mektubi Kaleminden Ticaret ve Ziraat Nezaretine yazılan bir tezkerede, Menâfi Sandığı gelirlerinin Ticaret Nezaretinden gelecek habere kadar hiçbir tarafa harcanmamasının Maliye Nezaretinden haber verildiği ifade edilmiştir. Bundan dolayı, yalnız ziraatçıların işlemlerini kolaylaştırmak maksadıyla kurulan Menâfi Sandığından, bir ay borç almaya müracaat edecek ziraatçıların üzgün bırakılmasının kötü tesirinin olacağı belirtilmiştir. Bu ifadeyi içine alan ve Musul Vilayeti'nden çekilen telgraf iliştilmiş olarak gönderilmiştir⁵¹⁹.

Yukarıda ifade edilen nezaretin haberi ve adı geçen telgraf Ziraat Genel İdaresine gönderilmiştir. Bu sırada, Menâfi-i Umûmiyye Sandıkları hakkında yapılan nizamname neşir ve ilan olununcaya kadar, üçte ikisi öşür yardımı olan nakit gelirlerinin sandıkların eski sermayesine karıştırılmaması istenmiştir. Adı geçen gelirlerin, bir sonraki habere kadar, büyük valilerin ve bağımsız sancakların mutasarrıflarının gözetimleri altında ayrıca saklattırılmasına karar verilmiştir. Eski sermayeden geçici olarak yapılacak borç vermelerde de, mümkün olduğu kadar el çekilmesinin gereği, 5 Kânunusani 1300 (17 Ocak 1885) tarihinde vilayete ulaşan telgrafta açıklanmıştır. Ona göre işlemin yerine getirilmesi ve tekrarlanarak yazı ile bildirilmesi gerekeceği ifade edilmiştir. Anılan telgraf iliştilmiş olarak sunulmuş ve geri verilmiştir⁵²⁰.

Musul Vilayeti'ne yazılan bir tezkerede, Menâfi Sandığı gelirlerinin Ticaret Nezaretinden gelecek habere kadar hiçbir tarafa harcanmaması hakkında, Maliye Nezaretinden haber verildiği bildirilmişti. Ayrıca, adı geçen sandıkların yalnız ziraatçıların işlemlerini kolaylaştırmak maksadıyla o dönem için yalnız merkezde kurulduğu ifade edilmiştir. Merkeze bağlı olan yerler için örnek kabul edilen Menâfi Sandığından bir ay borç verilmemesinin ve ziraatçıların üzgün bırakılmasının kötü tesiri olacağı bahsedilmiştir. Bu ifadeyi içine alan telgrafın 18 Teşrinievvel 1300 (30 Ekim 1884) tarihinde vilayete çekildiği açıklanmıştır. Yine, yukarıda ifade edildiği üzere, Ticaret ve Ziraat Nezaretiyle yapılan haberleşme sonucu alınan cevaba göre, sandıklar

⁵¹⁸ BOA, DH.MKT, 1346/88, 17 Teşrinievvel 1300 (29 Ekim 1884)

⁵¹⁹ BOA, DH.MKT, 1346/88, S. 48, 15 Muharrem 1302 (4 Kasım 1884)

⁵²⁰ BOA, DH.MKT, 1346/88, 16 Cemaziyelevvel 1302 (3 Mart 1885)

hakkında yapılan nizamname neşir ve ilan olununcaya kadar üçte ikisi öşür yardımı olan nakit gelirlerinin sandıkların eski sermayesine karıştırılmamasının istendiği açıklanmıştır. Adı geçen gelirlerin, bir sonraki habere kadar büyük valilerin ve bağımsız sancakların mutasarrıflarının gözetimleri altında ayrıca saklattırılmasına karar verildiği ifade edilmiştir. Ayrıca, eski sermayeden geçici olarak borç vermelerde de, mümkün olduğu kadar el çekilmesi gereğinin 5 Kânunusani 1300 (17 Ocak 1885) tarihinde vilayetlere açıklandığı belirtilmiştir. İşlemin gereğinin yerine getirilmesi için sivil rütbeli memurlara tebliğ edilmesi ve yazı ile bildirilmesi istenmiştir⁵²¹.

Meclis-i Hass-ı Vükelâ müzakerelerine has bir zabıt yaprağında, Menâfi Sandıkları gelirlerinin ödetilmesi ve amacına uygun olarak harcanması konusundan bahsedilmiştir. Bunun için, ilgili nizamname layihasının düzeltilmesi, değiştirilmesi ve mazbatayla gönderilmesi için tezkere ile eklerinin Şura-yı Devlete gönderilmesi görüşülmüştür⁵²².

Menâfi Sandıklarından maarif için ayrılan yardım hissesinin amacına uygun harcanması konusunda da, çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bâb-ı Âli, Meclis-i Mahsus tarafından yazılan bir zabıtname suretinde, Maarif Yardım Hissesi'nin amacına uygun harcanmasını temin etmek için kaleme alınan bir nizamname layihasının gönderildiği açıklanmıştır. Buna dair Maarif Nezaretinin sadrazamlık makamıyla haberleşmeyi içine alan tezkeresi de, onunla beraber okunmuştur. Adı geçen nezaretin önce ve sonra verdiği haberlerden yola çıkarak, Maarif Yardım Hissesi'nin alınmasıyla amacına uygun harcanmasını temin etmek için böyle bir düzen kurulmasına gerek görüldüğü anlaşılmıştır. Menâfi Sandıkları gelirlerinin de alındığı yerlere harcanması ve verilmesi gerekiyordu. Bunun temini için adı geçen layihanın gerektiği şekilde düzeltilmesi, yeniden düzenlenmesiyle mazbata ile gönderilmesi için bu tezkere ile ilişik yazıların Şura-yı Devlete gönderilmesi görüşülmüştür⁵²³.

Şura-yı Devlet Evrak Odası tarafından yazılan tezkereye ilişik yazıların müzekkiresinde, Maarif Yardım Hissesi'yle Menâfi Sandıkları gelirlerinin amacına

⁵²¹ BOA, DH. MKT. 1346/88, Nr. 48-21, 22 Cemaziyelevvel 1302 (9 Mart 1885)

⁵²² BOA, MV, 31/9, 4 Şaban 1305 (16 Nisan 1888)

⁵²³ BOA, ŞD, 2533/7, 4 Şaban 1305 (16 Nisan 1888)

uygun harcanmasını temin etmek için kaleme alınan layihadan bahsedilmiştir. Bunun gereği gibi düzeltilmesi ve yeniden düzenlenmesi gerektiği ifade edilmiştir⁵²⁴.

Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi tarafından Ticaret Nezaretine yazılan bir tezkerede, Maarif Yardım Hissesi'nin amacına uygun harcanması için Maarif Nezaretinden bir layiha kaleme alındığı ifade edilmiştir. Bu layihaya, Menâfi Sandıkları gelirlerinin de alınmasını temin etmek için bazı fıkralar konulması, Meclis-i Mahsus-u Vükelâ tarafından kararlaştırılmıştır. Adı geçen layiha, Şura-yı Devlete gönderilmiştir. Bu konuda yapılacak görüşmede bulunmak üzere, uygun bir kişinin 16 Nisan 1304 (28 Nisan 1888) Cumartesi günü saat yedi sıralarında Tanzimat Dairesine yollanması kararlaştırılmıştır⁵²⁵.

Sadrazama yazılan bir tezkerede, Menâfi Sandıkları sermayesinin asıl amacı dışında başka yere harcanması sebebiyle ziraatçı ve fakir halkın birtakım sarraflardan aşırı faizlerle akçe borç almaya mecbur kaldıkları ifade edilmiştir. Bundan dolayı, Menâfi Sandıkları Nizamnamesi'nin bir an önce yürürlüğe konulması gereğine ve diğer ifadelere dair Suriye Vilayeti'nden bir yazı gelmiştir. Bunun üzerine, gereğinin yerine getirilmesi Ticaret ve Nafia Nezaretine bildirilmiştir. Adı geçen yazının hazineye ve Defter-i Hâkânî Nezaretine içindekilerle ilgili gerekli tebliğler yapılmıştır. Ticaret ve Nafia Nezaretinden alınan cevapta, Menâfi Sandıkları sermayelerinin asıl amacına göre harcanmasıyla halkın tefecilerin elinden kurtarılması gereği belirtilmiştir. Bununla birlikte, adı geçen sandıkların iyileştirilmesi ve Ziraat Bankasına dönüştürülmesi hakkındaki düzenleme ile Bâb-ı Âliye sunulan nizamname layihalarının bir an önce yürürlüğe konulması sebeplerinin ortaya çıktığı dile getirilmiştir. Konuyla ilgili gereğinin yapılması istenmiştir⁵²⁶.

Menâfi Sandıkları sermayesinin amacından başka yere harcanması sebebiyle ziraatçı ve fakir halk birtakım sarraflardan aşırı faizlerle akçe borç almaya mecbur ve güç durumda kalmıştır. Bu durum, Bâb-ı Âli Dâhiliye Dairesi Mektubi Kalemi tarafından sadrazama yazılan tezkerede bahsedilmiştir. Ayrıca, Menâfi Sandıkları Nizamnamesi'nin bir an önce yürürlüğe konulması gereğine ve diğer işleri yerine getirmeye dair Suriye Vilayeti'nden bir yazı gelmiştir. Bunun üzerine, durum gereği

⁵²⁴ BOA, ŞD, 2533/7, Defter Nr. İstanbul 176, 7 Şaban 1305 (19 Nisan 1888)

⁵²⁵ BOA, ŞD, 2533/7, 14 Şaban 1305 (26 Nisan 1888)

⁵²⁶ BOA, DH.MKT, 1521/98, Nr. 19-21, 30 Haziran 1304 (12 Temmuz 1888)

yerine getirilmek üzere Ticaret ve Nafia Nezaretine bildirilmiştir. Adı geçen yazının hazineye ve Defter-i Hakani Nezaretine bağlı yerlere içindekiler hakkında gerekli tebliğler yapılmıştır. Ticaret ve Nafia Nezaretinden alınan cevapta, Menâfi Sandıkları sermayelerinin konulma amacına göre harcanmasıyla halkın murâbahacılardan kurtarılması gerektiği ifade edilmiştir. Adı geçen sandıkların ıslahı ve mallarının Ziraat Bankasına terk edilmesi hakkında düzenlenerek Osmanlı Hükümeti'ne takdim olunan nizamname layihalarının bir an önce yürürlüğe konulması istenmiştir. Bu konudaki haberleşmeyi içine alan görüşmeler, tezkereye ilişik yazılarla beraber sunulmuştur⁵²⁷.

Bâb-ı Âli Dâhiliye Dairesi Mektubi Kalemî tarafından Ticaret ve Nafia Nezaretine yazılan bir tezkerede, yukarıda ifade edilen durum açıklanmıştır. Suriye Vilayeti'nden gelen yazının diğer yönleri hakkında Defteri Hakani ve Maliye Nezaretlerine bir tebligat yapılmıştır. Gereğinin hızla yerine getirilmesi istenmiştir⁵²⁸.

Menâfi Sandıkları sermayelerinin ancak, amacına göre harcanmasıyla halk vurguncuların elinden kurtarılabilirdi. Bu durum, Menâfi Sandıklarının idarelerinin ıslahına ve düzenlenmesine vasıta olmuştur. Bu konuda, Menâfi Sandıklarının Ziraat Bankası haline konulması için nezaret tarafından yapılan nizamname layihaları Bâb-ı Âliye sunulmuştur. Osmanlı ülkesinde ziraatın artırılması ve ilerlemesi amacıyla gereken tedbirlerin alınması ve yerine getirilmesi nezaretin asıl vazifelerindendi. Aynı zamanda, halkın refah ile saadetini temin edecek teşebbüslerin ve işlemlerin geçerli kılınması da nezarete aitti. Menâfi Sandıklarının ıslahatı hakkındaki nizamnamenin bir an önce yürürlüğe konulması gerekiyordu⁵²⁹.

Osmanlı ülkesinin muhtaç olduğu bayındırlık eserlerinin kurulması ve artırılması, devlet hazinesinin, halkın servet ve saadet halinin korunması ile ilgili sebepler ve tedbirler hakkında bazı görüşmeler yapılmıştır. Bu konuyla ilgili Bâb-ı Âli Meclis-i Mahsus Kaleminden 25 Şaban 1305 (7 Mayıs 1888) tarihli sunulan mazbata suretinde bilgi verilmiştir. Aynı zamanda, Menâfi Sandıklarının Ziraat Bankası tarzında kurulmasına dair Ticaret ve Nafia Nezaretinden düzenlenen ve Şura-yı Devlet tarafından da incelenen layiha mecliste okunmuştur. Bahsedilen layihada, merkez idaresi İstanbul'da ve vilayet merkezlerinde birer şubesi olmak üzere bir Ziraat Bankası

⁵²⁷ BOA, İrade Dosya Usulü (İ.DUİT), 77/59, S. 618, 6 Zilkade 1305 (15 Temmuz 1888), s. 4.

⁵²⁸ BOA, İ.DUİT, 77/59, S. 19, 15 Şevval 1305 (25 Haziran 1888), s. 3.

⁵²⁹ BOA, İ.DUİT, 77/59, 18 Şevval 1305 (28 Haziran 1888), s. 3.

kurulacağı ifade edilmiştir. Ziraat Bankası sermayesinin, Menâfi Sandıkları adına alınıp mevcut biriken ile diğer alacaklardan, aşarın onda biri oranında alınmakta olan yardım hissesinden ve bankanın kurulmasından itibaren alınacak borç verme faizinden oluşacağı açıklanmıştır. Adı geçen layiha, Menâfi Sandıklarının Ziraat Bankasına katılması esasına ve bir sözleşme de bayındırlık kuruluşları hakkında yürürlükteki usul ve genel kurallara uygun olarak kaleme alınmıştır. Bahsedilen layihanın içinde bulunulan zaman için Hüdavendigâr Vilayeti'nde yürürlüğe konulması Şura-yı Devletin düşüncesi idi. Osmanlı vilayetleri tarafından ziraatın ilerleme sebeplerinin bir an önce elde edilmesi gerekiyordu. Bu durum ise, Menâfi Sandıklarının kurulması ve ziraatçıların ihtiyaçlarını ucuzlatma ihtiyacıyla beraber birtakım vurgunculara müracaattan kurtarılmasına bağlıydı. Ancak, içinde bulunulan zamana kadar böyle bir şey meydana gelmemiştir. Bahsedilen layihanın düzenleme şekli sebebiyle Osmanlı vilayetlerine genelleştirilmesi uygun görülmüştür. Aynı zamanda, şubelerde bulunacak sermayenin nüfuzlu kimseler zimmetlerine geçirilmemesi için, şubelerin sermayelerine göre kişilere borç verilecek para miktarının tayin edilmesi ve sınırlandırılması kararlaştırılmıştır. Dışarıdan bankaya akçe emanet edenler için tayin olunan altı ay vadenin üç aya indirilmesi ve İdare Meclisi tarafından şubelere seçilen memurların Ticaret ve Nafia Nezaretinin onayıyla tayin edilmesi gerekli görülmüştür. Adı geçen layiha buna göre düzeltilerek sunulmuştur⁵³⁰.

Bâb-1 Âli Sadaret Dairesinden yazılan tezkerede, yukarıda adı geçen mazbata suretinden bahsedilmiştir. Menâfi Sandıklarının ıslahıyla Ziraat Bankasına dönüştürülmesi hakkında yukarıda açıklanan layihanın bir an önce yürürlüğe konulması hakkında Ticaret ve Nafia Nezaretiyle olan haberleşmeden bahsedilmiştir. Gereğinin yapılması için Dâhiliye Nezaretinden gelen tezkereye ilişik yazılar, adı geçen layiha ve Meclis-i Mahsus-u Vükelânın anılan mazbatasının suretleri ile beraber sunulmuştur⁵³¹.

Dâhiliye Nezaretine Bâb-1 Âli Dâhiliye Dairesi Mektubi Kalemî tarafından Suriye Vilayeti yazısının sureti gönderilmiştir. Halkı mevcut olan bir köyün arazisini yalnız bir kişiye ihale etmenin uygun olmadığı, padişaha ait Arazi Kanunnamesi'nin 34. maddesinde açıklanmıştır. Ancak, adı geçen yerler tarafından Köy Sözleşmesi'nin zenginlere ve nüfuzlu kimselere ihale olunduğu yapılan araştırmalardan anlaşılmıştır.

⁵³⁰ BOA, İ.DUİT, 77/59, 25 Şaban 1305 (7 Mayıs 1888), s. 2.

⁵³¹ BOA, İ.DUİT, 77/59, 19 Zilhicce 1305 (27 Ağustos 1888), s. 1.

Devlet tarafından halka tahsis edilen ve ödünç verilen köylerin birer birer nüfuzlu kimselerin sorumluluğuna verilmesi ve yabancılara ihale edilmesi, halkın esaretine, harap olmasına ve ziraatın gerilemesine neden olmuştur. Bu durumun meydana getirdiği zararlar ve yoksulluğun derecesi ise her yerden fazla adı geçen vilayette duyularak şahit olunmuştur. Bundan dolayı, hiçbir köy halkının senelerce ziraat ve imarıyla meşgul oldukları araziyi, güçlerinin kaldıramayacağı baskılara ve tehditlere maruz kalmadıkça, satmaya razı olmayacağı ifade edilmiştir. Kanunname hükmünü korumayıp da bu gibi kötülüğe sebep olan memurların araştırıldığı dile getirilmiştir. Bu kişilerin, padişahın adaleti sayesinde cezalandırılmalarına karar verildiği açıklanmıştır. Ayrıca, adı geçen kanunnamenin 72. maddesinde bununla ilgili bir açıklama yapılmıştır. Bu sebeple, halk dağıldığında ziraat müdürünün yardımını işe yaramaz hale getiren bazı sebepler vardı. Bunlarla tapuyu hak eden köylerden beklenmeyen ve halkı mevcut olan kara arazisinin bağımsız olarak bir kişiye borç verilmemesine olağanüstü özen gösterilmesinin gerektiği ifade edilmiştir. Hükümet memurlarının, köylülere mevcut olan araziyi, ödünç vermenin yanı sıra, köylüleri her durumda koruyacakları ifade edilmiştir. Halkın, ebediyen tasarruflarında bulunan kara arazisinin görünürde bedeli belliydi. Fakat gerçekte hükümet memurlarının ve nüfuzlu kişilerin bunları ücretsiz olarak sorumluluklarına geçirdiği belirtilmiştir. Adı geçen kişilerin ziraattan atıl bırakılmış olan verimli mezraları da haksız kararlarla birtakım bedevi Araplara ve halka ödünç verdirdiği açıklanmıştır. Az bir süre sonra adı geçen kişilerin kendi adlarına tasarruf hakkını devretmekte oldukları anlaşılmıştır. Bu durumun Arabistan'ın bütün taraflarında aynı olduğu ifade edilmiştir. Memurlar ile nüfuz sahipleri tarafından yapılan tehditlerin ve baskıların kaldırılmasıyla halkın bu yüzden korunması sebeplerinin tamamlanmasına karar verilmiştir. Ancak, köy halkının tek geçim kaynağı olan arazisinin, zenginlere ve nüfuzlu kimselere tasarruf hakkı devredilmiştir. Halkın esir ve harap olmasına neden olan durumlardan birisi de, aşırı faizlerle akçe borç almaya mecbur olmalarıdır. Buna karşı vilayet tarafından bir tedbir alınması mümkün değildi. Bundan dolayı, o konuda yapılması önemli olan işler hakkında padişahın adaletine başvurulmuştur. Sonradan neşr olunan Murâbaha Nizamnamesi hükmüne göre faizin üst sınırı senelik %9 olarak belirlenmiştir. Bahsedilen oran ziraatçıları harap etmeyecek derecede daha ucuz görünüyordu. Ancak, her yerde olduğu gibi Suriye civarında da %20'den az faizle akçe borç alınması mümkün değildi. Böylece, borç veren ile borç alan arasında bir

anlaşmazlık veya ağız kavgası meydana çıkıp da iki taraftan biri mahkemeye müracaat etmedikçe, faiz miktarını düzen sınırına indirmek hükümetler tarafından doğal olarak mümkün değildi. Bununla beraber, Suriye’de bulunan sarraflar kanuna bakarak hak kazanabilecek her türlü gizli hilelere vakıftı. Ayrıca sarraflar, ziraatçılara akçe borç verdikleri zaman ticaret kanununa uygun olarak borçlulardan adi senetlere iş karşılığı gönderilmiş poliçe senedi alıyordu. Aralarında anlaşmazlık çıkınca Ticaret Mahkemesi’ne müracaat ediyorlardı. Bundan dolayı Murâbaha Nizamnamesi’nin uygulanması güçtü. İhtiyaca göre, sarraflara karşı aleyhinde dava açılan ziraatçı köylülerin, ticaret vasfı olmadığı için onların aleyhine Ticaret Mahkemesi’nde dava açılmıyordu. Nizamiye Mahkemesi’ne müracaat edilmesi gerekiyordu. Ancak, Ticaret Mahkemeleri bu türlü davaların dinlenip kabul edilmesinden çekinmiyordu. Fakat köylüler bu türlü kanun inceliklerine vakıf değillerdi. Bundan dolayı, mahkemenin yetkisine zorunlu olarak itiraz edemiyorlardı. Kişilerin ortaya çıkan hukuk davalarına mülkiye memurlarının müdahalesi uygun değildi. Buna bakarak, bu yolda devam etmeye ve günden güne çoğalmakta olan suiistimallerin yasaklanmasına kaynak olacak bir usulün konulması ve genelleştirilmesi kararı ilgili makama aitti. Bazen, köylülerin, sarraflarla zenginlerden borç aldıkları paraların faizi %20 oranında kalmıştır. Bunun üzerine, borçluların senetleri bir sene içinde 3-5 defa değiştirilip geçmiş günlerin faizleri anaparaya zam yapılmıştır. Ayrıca, harman mevsiminden önce çiftçilerin zahiresi de yarı fiyatla satın alınmıştır. Bundan dolayı, herkes borç aldığı paralara bir sene içinde bir katı kadar veya daha fazla faiz vermeye mecburdu. Arazinin genişliği ve değeri sebebiyle sadrazamlık sancağında oturan ziraatçıların, bir kile tohumdan yaklaşık 70-80 kile bile mahsul almadıkları görülmüştür. Murâbaha, ziraatçıların tarifi imkânsız derecede şiddetli bir fakirlik ve yoksulluğa yakalanmalarına neden olmuştur. Tebaanın önüne konulan bu fakirlik ve yoksulluk devlet hazinesinin gelir kaynaklarını tahrip edecek durumdaydı. Bundan dolayı, ziraatçıların işini en iyi hale getirmek ve ziraatın artırılmasına dikkat çekmek önemliydi. Ziraatçıların saadet ve bolluk vasıtalarını elde etmesine çalışılmıştır. Bu sebeple, Menâfi Sandıklarının ıslah edilmesiyle sermayesinin gayet uygun şartlar ile borç verilmesine gayret edilmiştir. Aydın ve Hüdavendigâr gibi bazı vilayetlerde Menâfi Sandıkları daha önce kurulmuştur. Suriye’den alınan sermaye, amacının dışında harcanmıştı. Bingazi Sancağı’nda ise bir sandık kurulabilmişti. Bahsedilen sandığın mevcudu da, bir sene içinde geri verilmek üzere Maliye Nezareti

tarafından borç alınmıştı. Adı geçen borç, henüz ödenmemişti. 1301 (1883/1184) senesinden beri öşrün önce yedide birinin dörtte biri ve daha sonra onda bir buçuğu hesabıyla sermaye alınmıştı. Bu sermaye de tamamen adı geçen hazineye diğer masraflara gönderilerek harcanmıştı. Böylece, para mevcudu kalmamıştı. Hazinesin parasızlık derecesi belliydi. Ancak, hazinenin yalnız kendi bolluk ve servetini çoğaltmak isteğiyle ziraatçılardan alınan paralardan, muhtaç ziraatçılar az dahi olsa istifade edemiyordu. Bu durum, köylülerin tahammülsüzlüğünü iyice şiddetlendirmişti. Bu tutumun, kısa zamanda hazine tarafından hissedileceği muhakkaktı. Menâfi Sandıklarından kurulma şekli ve idaresine dair düzenlenen nizamname layihasının Bâb-ı Âliye sunulduğu, Ticaret ve Nafia Nezaretinin haberlerinden anlaşılmıştı. Bundan dolayı, adı geçen nizamnamenin bir an önce yürürlüğe konulmasıyla Menâfi sermayesinin konulması hakkında, mal ve mülk olarak kullanılmasının gerekli olduğu ifade edilmiştir. Halkı mevcut olan kara arazisinin, yalnız bir iki kişiye borç verilmesi gibi kanuna zıt uygulamanın genellikle kaldırılması gerekiyordu. Acil ve etkili tedbirlerin alınması ve bunların yerine getirilmesi için Bâb-ı Âlinin yardımına ihtiyaç vardı⁵³².

10.1. Menâfi Sandıkları Sermayesinin Hazine İçin Harcanması

Menâfi Sandıkları Nizamnamesi'ne göre, satılan mahsulün bedellerinin Mal Sandıklarında saklanması gerekiyordu. Osmanlı Devleti'nin kötü ekonomik şartları sebebiyle, bazen bu para, Mal Sandıkları tarafından kullanılmıştı. Bir başka ifadeyle tarım yerine hazineye hizmet etmişti. Ayrıca kullanılan para, çoğu zaman yerine dahi konulamamıştı⁵³³.

Menâfi Sandıkları sermayesinin emanet olarak bırakıldığı Mal Sandıklarından, hazinede para sıkıntısı çekildiği durumlarda borç para verilmiştir. Sandık sermayesinin asıl konulma amacı dışında kullanılması tarımsal üretime zarar vermiştir. Çünkü çiftçiler için harcanması gereken sermaye, başka alanlarda kullanılmıştır.

Bu konuda, Girit Vilayeti'nin 1301 (1883/1884) malî senesi ihtiyaçlarının düzenlenmesi dolayısıyla Meclis-i Mebusan tarafından bir karar alınmıştır. Bunun üzerine, düzenleme yapılması için ilgili yerden vilayete izin verilmiştir. Girit Vilayeti valisi ve Vilayet İdare Meclisi Başkanı Sava Paşa, adı geçen meclis üyesi Kuyumcuzade

⁵³² BOA, İ.DUİT, 77/59, 27 Şaban 1305 (9 Mayıs 1888), s. 5.

⁵³³ Seçil Akgün, a.g.e., s. 198.

İsmail Rasih Efendi, Hocasade İsmail Hakkı Efendi, Dülgerzade Ali Rıza Efendi ve Vekil Ağasızade Ali Hilmi Efendi ile Naim Beyzade Hüseyin Bey ve Merkez Menâfi Sandığı Müdürü Osman Efendi arasında sözleşmeler imzalanmıştır. Yedi maddeden oluşan sözleşme metni aşağıda verilmiştir⁵³⁴.

Sözleşme belgesinin suretinde bazı önemli esaslar üzerinde durulmuştur. İlk önce, Merkez Vilayet Menâfi Sandığı sermayesinden, senelik %6 faiz ile 40.000 adet simmi mecdiyenin⁵³⁵ Vilayet Mal Sandığına borç verildiği ifade edilmiştir. Adı geçen paraların tamamıyla simmi mecdiye olmak üzere, Girit Menâfi Sandığından Vilayet Mal Sandığına verilmesinin mümkün olamayabileceği açıklanmıştır. Bu durumda, Osmanlı altınının 117 kuruş ve Fransız altınının da 103 kuruş fiyatla olmak üzere, bahsedilen akçenin bir kısmının anılan iki çeşit madeni parayla Vilayet Mal Sandığına ödenebileceği ifade edilmiştir.

İkinci olarak, Girit Menâfi Sandığının Girit Vilayeti Mal Sandığı adına cari hesap açacağı dile getirilmiştir. Adı geçen sandığın, Vilayet Mal Sandığından akçe istendikçe, anılan 40.000 adet simmi mecdiyeyi azar azar ödeyeceği açıklanmıştır. Vilayet Mal Sandığının da bu borcunu cari hesap suretiyle yavaş yavaş ödeyeceği ve yerine getireceği ifade edilmiştir.

Üçüncü olarak, yukarıda bahsedilen paranın bu sözleşmenin imza tarihinden itibaren üç ay süre tahsis edildiği ifade edilmiştir. Bundan dolayı, adı geçen süre içinde eski senet gereği Menâfi Sandığının anılan fark olan 1000 simmi mecdiyeyi azar azar Vilayet Mal Sandığına ödemeye mecbur olduğu dile getirilmiştir. Vilayet Mal Sandığının da borcunu bu usul ile adı geçen senette yazılı surete uygun olarak azar azar bu sözleşmenin imza tarihinden itibaren 9 ay içinde ödemeye mecbur olduğu açıklanmıştır.

Dördüncü olarak, Menâfi Sandığının temini dolayısıyla Vilayet Mal Sandığının 1302 (1884/1885) malî senesi aşar bedellerini Girit Menâfi Sandığına rehin bırakacağı ifade edilmiştir.

⁵³⁴ BOA, İrade Eyalet-i Mümtaze Girid (İ.MTZ.GR), 18/612, 20 Mart 1302 (1 Nisan 1886), s. 1.

⁵³⁵ Simmi mecdiye: Sultan Abdülmecid zamanında basılmış 20 kuruş değerindeki gümüş paraya verilen isimdir. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 594.

Beşinci olarak, Vilayet Mal Sandığının bu sözleşmenin 3. maddesinde belirlenen süre içinde borcunu ödeyemediği takdirde, adı geçen süresinin %9 faiz ile üç ay daha uzatılacağı açıklanmıştır.

Altıncı olarak, Vilayet Mal Sandığının bahsedilen borcu azar azar ödeyeceği açıklanmıştır. Bu sırada Vilayet Mal Sandığının Girit Menâfi Sandığından alacağı simmi mecdiyelerin miktarı ve borç süresi kadar simmi mecdiye vereceği ifade edilmiştir. Vilayet Mal Sandığı, ne kadar Osmanlı ve Fransız altını alacak olursa, yine o kadar Osmanlı ve Fransız altını bu sözleşmenin 1. maddesinde yazılı olan fiyat ile vereceği açıklanmıştır. Yani Osmanlı altını 117 kuruş ve Fransız altını da 103 kuruş fiyat ile vereceği dile getirilmiştir. Vilayet Mal Sandığının bu iki çeşit altının da adı geçen fiyat esaslı üzerine Menâfi Sandığından alacağı açıklanmıştır. Vilayet Mal Sandığının, bu borcuna mahsuben mahalli Mal Sandıklarının ödeyebilecekleri akçe miktarını Vilayet Menâfi Sandığı Müdürlüğünden belirlenecek Menâfi Sandığı şubelerinde ödeyecekleri açıklanmıştır.

Yedinci olarak, Vilayet Defterdarı ile Vilayet Sandık Emni tarafından imzalanacak makbuz senetleri üzerine, 1000 adet simmi mecdiye farkın Merkez Vilayet Menâfi Sandığı tarafından Vilayet Mal Sandığına ödeneceği açıklanmıştır. Bahsedilen borca mahsuben gerek Merkezi Vilayet Menâfi Sandığına gerek adı geçen sandık şubelerinde ara sıra olacak ödemeler için de, adı geçen sandık ile adı geçen şubelerin müdürlerinin ilmühaber makbuzu vermeye mecbur oldukları ifade edilmiştir. Adı geçen maddeler üzerine, bu sözleşme iki nüsha olarak her iki tarafa imzalatılıp düzenlenerek, Vilayet İdaresinin Merkez Menâfi Sandığı Müdürlüğünün resmî mühürleriyle mühürlenmiştir.

Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesinden yazılan bir yazıda, Girit Vilayeti'nin 1301 (1883/1884) malî senesi gelirleriyle masraflarının dengesizliği hakkında bilgi verilmiştir. Bu sebeple, idareden, çekilecek parasızlığı düzeltmek için önceki sene Mebusan Meclisi tarafından 30.000 lira borç alınmasının kararlaştırıldığı ifade edilmiştir. Borçlanmanın, 1302 (1884/1885) senesi fazla gelirleri oranında ve faiz ile anapara'yı yine bilmek şartıyla imzalanması gerekiyordu. Adı geçen borca dair layihada adı geçen sene borcu Tanzimat Dairesinin yapılan araştırmaları üzerine uygun görülmüştür. Ayrıca, Bâb-ı Âli tarafından da kabul edilmiş ve onaylanarak izin

verilmiştir. Buna dayanarak bahsedilen borçlanmanın şartlarını içine alan sözleşmenin ve evrakın ayrıntısı Cezayir Vilayeti'nden Bâb-ı Âliye gönderilen yazı ile beraber Şurayı Devlete gönderilerek Tanzimat Dairesinde okunmuştur. Adı geçen yazıda, vilayetin 1301 (1883/1884) malî senesi masraflarının 11.505.000 kuruşa ulaştığı açıklanmıştır. Bu miktardan gelirleri olan 7.276.000 kuruş indirilmiştir. Vilayet Mal Sandığının adı geçen sene açığı olan 4.229.000 kûsur kuruşu yine eski borçlarına harcanmıştır. 1301 (1883/1884) senesi masraflarına karşılık tutulan 741.200 kuruş anılan sandık açığından indirilmiştir. Adı geçen sene açığı miktarı 3.488.163 kuruşa indirilmiştir. Bu açıktan 2.399.538 kuruş tutulan maarif akçesi ve yine eski Nafia İşleri tahsisatı harcanmamıştır. Sandıkta bulunan akçeden harcanmıştır. Fakat bahsedilen sene gelirlerinden tahsili beklenen 810.738 kuruş fazlalıkların, Mal Sandığının vilayet memurlarıyla zaptiye askerleri maaşlarına ve vakıflar ve Maarif Sandıklarına borcu olan 1.899.360 kuruştan indirildiği takdirde de, borcunun 1.088.624 kuruş açığı kalacağı ifade edilmiştir. Bir yandan da fazlalıkların tahsiline devam edilmiştir. Çünkü yazlık ürünlerin aşar taksitlerinin başlangıç ödemeleri Ağustos başlangıcına tesadüf etmekteydi. Bundan dolayı, Mart'tan Temmuz sonuna kadar geçen beş ay içinde Vilayet Sandığının gelirleri bulunmuyordu. Bu sebeple, sıkıntının ortadan kaldırılmasını sağlamak için Menâfi Sandığından 40.000 simmi mecdiye borç alınması kararlaştırıldığı ifade edilmiştir. Vilayet İdare Meclisi Hristiyan üyesi tarafından, Meclis-i Mebusanın kararının 30.000 liralık bir borçlanma anlaşmasıyla ilgili olduğu açıklanmıştır. Onun bu suretle yeniden düzenlenmesine Bâb-ı Âlinin hakkı olmadığı ifade edilmiştir. Adı geçen borçlanmanın imzalanması kararına ortak olmamak istemişlerdir. Fakat Meclis-i Mebusan kararlarının yeniden düzenlenmesi hakkında yürürlükte olan kurallar vardı. Bunların kabul edilmiş esas yerel düzenlere uygunluğu ve onların Bâb-ı Âli tarafından red veya onayıyla ilgili ara sıra ileri sürülen ifadelerin, hükümetin anayasa hukukuna aykırılıkları bahsinde gerekli cevap verilmiştir. Adanın idaresinin devamlı korunması için adı geçen borçlanmanın imzalanması gerekiyordu. Bu konuda, Vilayet İdare Meclisi tarafından verilen kararın geçerli olduğu bildirilmişti. Bunun telgrafla imzalanmasının onayı gereğine dikkat çekilmiştir. Bahsedilmiş olan borçlanma anlaşmasının Vilayet İdaresi tarafından görülen mecburiyete ve Bâb-ı Âli tarafından da geçen karara bağlı olduğu ifade edilmiştir. Bunun önceki sene Meclis-i Mebusanın uygun görmüş olduğu miktardan aşağı yapıldığı açıklanmıştır. Böylece, adanın Maliye işlerinin tahsilâtı ve

meydana gelen tasarrufları ile daha önceki zor şekilden çıktığı belirtilmiştir. Bu durumun, içinde bulunulan zamanın ihtiyaç miktarına uygun düşmesinden kaynaklanmış olmasıyla ilgili olduğu açıklanmıştır. Bunun memnuniyet sebebi olması gerekirken, İdare Meclisi Hristiyan üyesi, o konuda Meclis-i Mebusan kararlarının yeniden düzenlenmesi hakkı bahsindeki sözleri uzatmaya başlamıştır. Bunun üzerine, vilayet tarafından verilen cevapların yolunda olduğu ifade edilmiştir. Gönderilen sözleşmenin hükümleri de maksada uygun görülmüştür. Bununla birlikte, adı geçen borçlanmanın onayını içine alan bir telgraf vilayette saklanması ve Maliye Nezaretine de bilgi verilmesi görüşülmüştür. Ayrıca, sözleşme layihası ilişitirilmiş olarak sunulmuştur⁵³⁶.

Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesinin mecliste okunan bu mazbatasında, Girit Vilayeti'nin 1301 (1883/1884) senesi gelirleri ve masrafları arasında görünen 4.200.000 kuruş açık miktarının bazı tedbirler ile 1.800.000 kuruştan ibaret kalacağı ifade edilmiştir. İçinde bulunulan sene Temmuz sonuna kadar vilayetin gelirlerinin olmayacağı açıklanmıştır. O zamana kadar sıkıntıyı ortadan kaldırmaya kaynak olması için Menâfi Sandığından 40.000 simmi mecdiyenin borç alınması kararlaştırılmıştır. Bundan dolayı, istenilen iznin verilmesi görüşülmüştür. Adı geçen sene açığı için, içinde bulunulan sene gelirleri oranında, onunla faizi ve anaparası ödenebilmek şartıyla bir borçlanma anlaşması yapılmasına karar verilmiştir. İstenilen iznin verilmesi uygun görülerek vilayette işlemlerin yerine getirilmesi telgrafla istenmiştir⁵³⁷.

Bâb-ı Âli Resmî Sadaret Dairesinden yazılan tezkerede, Girit Vilayeti'nin 1301 (1883/1884) malî senesi gelirleriyle masraflarının denk olmadığı açıklanmıştır. Bu nedenle 1302 (1884/1885) senesi fazla gelirleri oranında ve onunla faiz ve anaparası ödenebilmek şartıyla bir borçlanma anlaşması imzalanmasına karar verildiği ifade edilmiştir. Bunun hakkındaki karar üzerine, Vilayet Menâfi Sandığından 40.000 mecdiyenin borç alınması için izin verilmesi hakkında yerine haber verildiği belirtilmiştir. Bunun üzerine, Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesinden kaleme alınıp Meclis-i Mahsus-u Vükelâdan eklenen mazbatanın, sözleşme karalamasıyla beraber sunulduğu açıklanmıştır⁵³⁸.

⁵³⁶ BOA, İ.MTZ.GR, 18/612, S. 124, 10 Recep 1303 (14 Nisan 1886), s. 2.

⁵³⁷ BOA, İ.MTZ.GR, 18/612, S. 124, 10 Recep 1303 (14 Nisan 1886), s. 2.

⁵³⁸ BOA, İ.MTZ.GR, 18/612, 13 Recep 1303 (17 Nisan 1886), s. 3.

Adı geçen tezkere, sadrazamlığa sarılı mazbata eki ve sözleşme karalaması padişaha sunulmuştur. Borçla ilgili izin istenmesi ve istenilen iznin verilmesi konusunda padişah emriyle adı geçen mazbatanın ve karalamanın geri verildiği açıklanmıştır⁵³⁹.

Menâfi Sandıkları, hazinenin paraya ihtiyacı olduğu durumlarda da devletin altın ve nakit ihtiyacının karşılanmasını sağlamıştır. Devlet, bu şekilde hem dışarıya muhtaç olmaktan kurtulmuş, hem de kendi öz kaynaklarıyla sorunların üstesinden gelmiştir. Fakat sandık sermayesinin, tarım dışında bir alana harcanması çiftçileri zor durumda bırakmıştır.

Devlet hazinesinde yaşanan benzer bir sıkıntı, Bâb-ı Âli Meclis-i Mahsustan yazılan bir iradede açıklanmıştır. Hazinedeki parasızlıktan dolayı daha önce olduğu gibi Menâfi Sandıklarından 250.000 altının alınması için Maliye Nezareti haber vermiştir. Bunun üzerine, adı geçen karar nedeniyle Maliye Nezareti ile haberleşmeyi içine alan tezkere mecliste incelenmiştir. Bu sırada, Maliye Nezaretinin cevabında yazılmış olduğu üzere, Menâfi Sandıkları mevcuduna dair henüz tam olarak bilgi alınamamıştır. Fakat pusulada isimleri telaffuz edilen vilayette 99.800 liranın mevcut olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte, adı geçen sandıklar mevcudundan daha önce borç alınan akçenin bir yandan mahsup edilmesine karar verilmiştir. 1301 (1883/1884) senesi bakiyelerinin, 1303 (1885/1886) senesi Mart'ı başlangıcından itibaren olacak tahsilâtından ödemenin gönderilmesi kararlaştırılmıştır. %5 faiz verilmek üzere, adı geçen paraların bahsedilen zamandan 250.000 liraya varıncaya kadar, üst tarafının da diğer mallara karıştırılmamasına karar verilmiştir. İçinde bulunulan sene sonuna kadar anılan paraların tahsil olundukça hazineye gönderilmesi için vilayetlere tebliğler yapılması ve Maliye Nezaretine bilgi verilmesi uygun görülmüştür. Adı geçen tezkere pusula ile sunulmuştur⁵⁴⁰.

Maliye İşleri nazırı tarafından, hazinedeki parasızlıktan dolayı ödenmesi zor olan acele masrafların ve önemli askeri işlerin yerine getirilmesi için pek az bir kaynak olduğu ifade edilmiştir. Acil tedbir almak ve sonra ödenme şekli için izin istenmek üzere bütün vilayetlerin Menâfi Sandıkları mevcuduyla 1302 (1884/1885) senesi Şubat'ı sonuna kadar olan gelirlerin hemen doğrudan hazineye getirilerek alınması gerekliydi.

⁵³⁹ BOA, İ.MTZ.GR, 18/612, 14 Recep 1303 (18 Nisan 1886), s. 3.

⁵⁴⁰ BOA, İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS), 3751/87, 27 Rebiülevvel 1304 (24 Aralık 1886), s. 1.

Bundan dolayı, nezaretin uygun görmesiyle Osmanlı vilayetlerine gerekli tebliğler yapılmıştır⁵⁴¹.

Yukarıda bahsedilen konuyla ilgili tezkere, Meclis-i Mahsus-u Vükelâda incelenmiştir. Menâfi Sandıkları sermayesi, ziraatçıların ekim işleri için gerekli maddeleri hazırlaması için muhtaç oldukları akçenin sağlanmasının kolaylaştırılması amacıyla yönelik bir uygulamaydı. Devlet tarafından ihtiyaç olduğu zaman bu gibi sandıklardan akçe alınması usulü her yerde sınırı aşan olağanüstü tedbirlerdendi. Fakat sandıklar mevcudunun hazine tarafından tamamen alınması, ziraatçılar hakkında zorlukları da beraberinde getirecekti. Bu durum göz önüne alınarak, daha önce hazine tarafından bu sandıkların mevcudundan borç alınan akçe bir yandan mahsup edilecekti. 1301 (1883/1884) senesi bakiyelerinin, 1303 (1885/1886) senesi Mart'ı başlangıcından itibaren olacak tahsilâtından ödemeyi göndermek üzere, 210.000 altının daha alınması için ilgili nezaretten izinli olarak Ticaret Nezaretine bilgi verilmesine karar verilmiştir. Yapılan açıklamalara göre, Menâfi Sandıkları mevcudundan akçe ayrılması için ilgili yerler tarafından gösterilen gerek üzerine bazı vilayetlere izin verileceği açıklanmıştır. Bu sebeple, adı geçen sandıkların sermayesinin o zamanki mevcut miktarı araştırılarak ilgili yerlere tebliğlerin yapılacağı ifade edilmiştir. Bunun üzerine, hangi vilayetlerden ne kadar para alınabileceğinin bildirilmesi hususunun haber verilmesi ek olarak yazılmıştır⁵⁴².

Sadrazamın verdiği haber üzerine, yukarıda bahsedilen konuda yapılan araştırmalar ve haberleşmeler üzerine düzenlenerek sunulan pusula incelenmiştir. Bu sebeple, geçen 1300 (1882/1883), 1301 (1883/1884), 1302 (1884/1885) seneleri oşür gelirlerinin toplanmış miktarına oranla, Menâfi Sandıklarının hissesi olması gereken 1.103.582 liradan, daha önce iki defada borç alınan 138.968 lira indirildiğinde geriye kalan 964.613 liranın mevcut olması gerektiği ifade edilmiştir. Eğer, adı geçen hisseden o zamana kadar, bazı ziraatçılara borç verilen paraların miktarı belli değilse, bahsedilen paraların çok miktarda olmaması gerektiği belirtilmiştir. Buna göre mevcudun, bir kere alınması düşünülen miktarın birkaç katı fazla bulunması beklenilmiştir. Hal böyle iken, henüz tam bilgi alınmadığı dile getirilmiştir. İsimleri gösterilen birkaç vilayetten başka, diğer vilayetlerde adı geçen hisseden 99.825 liranın mevcut olduğu açıklanmıştır.

⁵⁴¹ BOA, İ.MMS, 3751/87, 17 Rebiülahir 1304 (13 Ocak 1887), s. 2.

⁵⁴² BOA, İ.MMS, 3751/87, 20 Rebiülevvel 1304 (17 Aralık 1886), s. 2.

Sene sonuna kadar 109.848 liranın tahsil edileceğinin tahmin edildiği, adı geçen vilayetten haber verilmiştir. Bu durumda mevcut ile bundan sonra tahsili tahmin edilen toplam 209.673 liraya, Aydın Vilayeti'nden de alınabileceği tahmin edilen 30.000 lira ile henüz bilgi alınan diğer birkaç vilayetten getirilebileceği belli olan paraların eklenerek değerlendirilmesi gerekmektedir. Bunun yapılması için alınması düşünülen miktarın elde edilmesi mümkün görünmüştür. Bundan dolayı, adı geçen 99.825 liranın ve diğer malların elde edilen gelirlere karıştırılmaması gerekiyordu. Yine, geri kalanının da malî sene sonuna kadar tahsil edildiği sürece, bunun gibi ayrıca hazineye gönderilmesinin telgrafla vilayetlere haber verilmesi emredilmiştir. Meseleyle ilgili iradenin yazılması hakkında emir ve fermanın sadrazama ait olduğu ifade edilmiştir⁵⁴³.

1300 (1882/1883) ve 1301 (1883/1884) ve 1302 (1884/1885) seneleri aşarıyla birlikte alınması gereken Menâfi Sandıkları Hissesi'yle, adı geçen hisseden hâlâ sandıkta mevcut olan, sene sonuna kadar tahsil edilmesi tahmin edilen ve vilayetten haber verilen paraları açıklayan pusula aşağıda tablo olarak verilmiştir. Ayrıca, aşağıda bahsedilen senelerin öşür gelirlerinden yedide birinin dörtte biri hesabıyla tahsili gereken miktarından Menâfi Sandıkları Hissesi'ne ayrılması gereken miktar hakkında bilgi verilmiştir⁵⁴⁴.

⁵⁴³ BOA, İ.MMS, 3751/87, 23 Rebiülahir 1304 (19 Ocak 1887), s. 2.

⁵⁴⁴ BOA, İ.MMS, 3751/87, 23 Rebiülahir 1304 (19 Ocak 1887), s. 3.

Tablo 8: 1300 (1882/1883), 1301(1883/1884), 1302 (1884/1885) Seneleri Aşarıyla Birlikte Alınması Gereken Menâfi Sandıkları Hissesi

Senesi	Miktarı	
1300	39.296.930	Bütçe dengesi gereği yazılmıştır.
1301	35.079.746	
1302	35.981.542	İthalat miktarına dair ilgili idareden alınan pusula gereği yazılmıştır.
	110.358.214	
Hazineden Borç Alınan Miktar	13.896.892	İrade-i Seniye Gereği 1. Defa Borç Alınan Miktar 10.000.000
		Sonradan Verilen Karar Gereği 2. Defa Borç Alınan Miktar 3.896.892
	96.461.322	

Kaynak: BOA, İ.MMS, 3751/87, 23 Rebiülahir 1304 (19 Ocak 1887), s. 3.

Tablo 9: Vilayetlerin Sandıklarında Mevcut Olan ve Sene Sonuna Kadar Tahsil Edilmesi Tahmin Edilen Miktar

		Tahsili Tahmin Edilen Miktar	Mevcut Olan Miktar	Toplam
	Edirne	812.505	300.000	
	Erzurum	427.000	170.000	
	Hakkâri	75.000	-----	
	Hüdavendigâr	295.255	273.745	
	Dersim	12.500	-----	
	Selanik	000000	340.354	
	Kastamonu	439.705	514.128	
	Karesi	332.371	514.068	
	Musul	10.000	51.840	
	Manastır	950.000	906.649	
	Van	20.000	-----	
	Kudüs-i Şerif	60.000	479.186	
	Cezayir Bahri Sefid	207.864	548.573	
	Kosova	943.130	44.619	
	Konya	189.956	361.400	
	Çatalca	166.815	68.592	
	Züver	20.000	-----	
	Yanya	335.398	447.925	
	İşkodra	98.408	319.692	
	Sivas	790.000	477.091	

Yalnız Merkezi Vilayetler Mevcutları Bildirilip Merkeze Bağlı Sancaklar Mevcudu Henüz Bildirilmeyen Miktar	Trabzon	419.109	216.443		
	Suriye		719.663		
	Halep				
	Adana	160.000			
	Bitlis				
	Diyarbakır				
	Ma'mûret-ül- azîz (Elazığ)				
Henüz bilgi alınmamış ve sene sonuna kadar tahsilâtının 30.000 lira üzerinde olacağı tahmin edilmiştir.	Aydın				
Menâfi Sandığı kurulmamıştır.	Bağdat				
	Basra				
	İzmir	245.525	171.000		
		10.984.841	9.972.525	20.967.366	
Aydın ve Diğer Cevap Alınamayan Vilayetlerden Alınması Mümkün Görünen Miktar				4.032.634	
Menâfi Sandıkları Hesabında Mevcut Olması Gereken Miktar					71.461.322

Kaynak: BOA, İ.MMS, 3751/87, 23 Rebiülahir 1304 (19 Ocak 1887), s. 3.

Bâb-ı Âli Sadaret Dairesi tarafından yazılan tezkerede, hazinedeki parasızlıktan dolayı daha önce de olduğu gibi Menâfi Sandıklarından 250.000 altının %5 faiz ile borç alındığı açıklanmıştır. Bu konuda Maliye Nezaretinin haber vermesi üzerine Meclis-i Mahsus-u Vükelâ tarafından kaleme alınan mazbatanın, ilişik yazılarla beraber sunulduğu ifade edilmiştir. Adı geçen mazbatanın içindekiler hakkında padişah tarafından emredilirse gereğinin yerine getirilmeye başlanacağı ifade edilmiştir⁵⁴⁵.

Sadrazama Meclis-i Vükelânın sunulmuş mazbatası ile ilişik yazıları padişaha sunularak izin istenmiştir. Gereğinin yerine getirilmesi için padişahın emriyle bahsedilen mazbata ayrıntılarıyla beraber geri verilmiştir⁵⁴⁶.

Menâfi Sandıkları gelirleri, bazen yerel masraflara harcanmıştır. Maliye Nezaretine yazılan bir tezkerede, 1300 (1882/1883), 1301 (1883/1884) ve 1302 (1884/1885) seneleri aşarının yedide birinin dörtte birinden İzmit Menâfi Sandığına karşılık gelen hissenin tamamının, yerel masraflara harcandığı ifade edilmiştir. İçinde bulunulan yıl aşarından adı geçen sandığa ait olan hisseye, Karamürsel kazası aşarının bir kısmı karşılık gösterilmiştir. Buna rağmen, sonradan onun da belediye veznesine teslim edilmesine Emanet Muhasebeciliği tarafından teşebbüs edilmiştir. Ancak Menâfi Sandıklarında mevcut olan miktarın yarısının, çiftçilere borç verilmesi gerekirken, adı geçen sandık hissesinin yukarıda belirtilen şekilde harcanmasından dolayı bu işlem gerçekleştirilememiştir. İzmit Menâfi Sandığı aşarından sandık için ayrılan paraların, geçmiş karar nedeniyle yerel Mal Sandığına teslim edilmesi ve yerel mal memurlarının müdahalesinin yasaklanması hakkında, İzmit Menâfi Komisyonu reisi tarafından yazıların ekleriyle birlikte nezarete gönderilerek gereğinin yapılması istenmiştir⁵⁴⁷.

Maliye Nezaretine yazılan bir tezkerede Menâfi Sandıklarında mevcut olan sermayenin adı geçen nezarete aldırıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca, 1301 (1883/1884) senesinden bu yana, öşrün yedide birinin dörtte biri ve sonradan onda bir buçuğu hesabıyla alınan sermaye hazine ile başka masraflara harcanmıştır. Bundan dolayı, sandıkta sermaye kalmamıştır. Ziraatçı fakir halk, aşırı faizlerle birtakım sarraflardan ödünç aldıkları akçeyi ödeyemeyerek sefaletle sürüklenmişlerdir. Bunun üzerine gereğinin yerine getirilmesine ve ayrıntılarına dair bir yazı Suriye Vilayeti'ne

⁵⁴⁵ BOA, İ.MMS, 3751/87, 28 Rebiülahir 1304 (24 Ocak 1887), s. 4.

⁵⁴⁶ BOA, İ.MMS, 3751/87, 29 Rebiülahir 1304 (25 Ocak 1887), s. 4.

⁵⁴⁷ BOA, DH.MKT, 1392/53, Nr. 370-14, 7 Rebiülevvel 1304 (4 Aralık 1886)

gönderilmiştir. Bu yazı, Nafia ve Ticaret ile Defter-i Hâkânî⁵⁴⁸ tarafından incelenmiştir. Adı geçen nezaret tarafından gerekenin yerine getirilmesi istenmiştir⁵⁴⁹.

Vilayetlerde Menâfi Sandıklarının kurulması, Ziraat Bankası makamında halka sermaye tedarik etme amacına dayalıydı. Fakat parasızlık nedeniyle bu sandıkların mevcut nakdinden büyük bir bölümü hazine için borç alınıyordu. Bundan dolayı, halk bu sandıklardan hakkıyla yararlanamamıştır⁵⁵⁰.

11. Menâfi Sandıkları Sermayesinin Yetersizliği

Menâfi Sandıkları, çiftçiler arasında çok rağbet görmesi, kolaylık ve rahatlık getirmesine rağmen, özellikle sermaye sıkıntısı yüzünden zaman içinde çalışamaz hale gelmişlerdir. Sermayeye dönüştürülmesi gereken mahsulün toplanmasında ve satışında belirli esaslar konulmuşsa da, uygulamada birçok zorluklarla karşılaşmıştır. Bu zorlukların en önemlilerinden biri, sandık sermayesinin yerini bulamamasıdır⁵⁵¹. Bu konu daha önceki başlık altında incelenmiştir. Sandıkların sermayesinde yetersizliğe sebep olan diğer bir konu da, çiftçilerin çeşitli nedenlerle beklenenden az mahsul alması ya da hiç alamamasıdır. Bu durum ise, kuraklık, kıtlık ve para sıkıntısı gibi sebeplerden ileri gelmektedir.

Sandık sermayelerinin artırılması için ise, çeşitli yöntemlere başvurulmuştur. Kimi zaman zenginlerin, kimi zaman da sermayesi fazla olan Menâfi Sandıklarının yardımına başvurulmuştur. Böylece, sandıklar asıl görevlerini yapabilecek duruma getirilmiştir. Bu konuyla ilgili olarak, şu örnekleri inceleyebiliriz:

Bir dönem, Bolu Sancağı Menâfi Sandığının sermayesi yetersiz duruma düşmüştü. Bu konuda, Menâfi Sandıklarının mevcut sermayesinin artırılmasına dair Kastamonu Genel Meclisinden bir mazbata sunulmuştur. Bolu Sancağı'ndan gelen layihada, açılmış olan Menâfi-i Umûmiyye Sandıklarının mevcut sermayesinin teşvik edilerek artırılması hakkında bir emir yer almıştır. Bunun üzerine, çeşitli teşvikler yapılmıştır. Ancak bunun sonucu gözle görülemedi. Daha önceki senenin

⁵⁴⁸ Defter-i Hâkânî (Defter-hâne): Osmanlı Devleti'nin mal, mülk ve arazi işleriyle uğraşan tapu ve kadastro teşkilatına verilen isimdir. Hayrettin Gültekin, **a.g.e.**, s. 6; Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 171.

⁵⁴⁹ BOA, DH.MKT, 1515/75, 15 Rebiülevvel 1305 (1 Aralık 1887)

⁵⁵⁰ Hilmi Kâmil Bayur, **Sadrazam Kamil Paşa-Siyasî Hayatı**, Sanat Basımevi, Ankara 1954, s. 168.

⁵⁵¹ Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 198.

sermayesinin ise henüz arkası alınamamıştı. Bundan dolayı, bakiyelerinin tahsiliyle uğraşmıştır. Halk, zor ve ağır şartlardan ve ürünlerin azlığından yakınıyordu. Çiftçiler, içinde bulunulan sene toplanılacak sermayede olduğu gibi, sonraki sene de gereğinin yapılmasını ve kendileri için izin ve merhamet istiyorlardı. Aslında, Bolu Menâfi Sandığı sermayesi diğer sancaklara oranla yolunda ve daha fazlaydı. Ancak, istenilen düzeye ulaştırılamamıştı. Çünkü adı geçen sermaye aciz ve fakir takımından alınamıyordu. Sermayenin, halkın servet ve iktidar sahibi olanlarının yardımlarıyla meydana geleceği belliydi. Bu durumda, daha önceki sene olduğu gibi ve önceden yazılan ve gönderilen vali emrine göre yapılacak düzenleme gereği, adı geçen sermayenin layık olduğu sınıra ulaştırılmasına gayret ve el birliği ile çalışılması kararlaştırılmıştır. Bunun için, adı geçen sancak mutasarrıflığına yazılan yazı görüşülmüştür⁵⁵².

Yeterli sermayesi olmayan Menâfi Sandıklarında, sermayenin artırılması için devletin başvurduğu çarelerden biri de, başka sandıklardan borç alınmasıdır. Örneğin, vilayete gönderilen bir mazbatada, Belgradcık kazası Menâfi Sandığının sermayesinin yetmediği açıklanmıştır. Bundan dolayı, sermayesi fazla olan Menâfi Sandıklarından bir yük kurşun bu sandığa borç verilmesi kararlaştırılmıştır. Halkın sıkıntılarının ortadan kaldırılması için, Belgradcık kazası İdare Meclisinden Meclis-i Mebusana sunulan layihada bu istek dile getirilmiştir. Buna cevap olarak da, 796 numara ve 9 Şaban 1288 (13 Kasım 1871) tarihiyle valilikten bir tezkere sunulmuştur. Bununla ilgili Meclis-i Mebusan karar yaprağında, Belgradcık Menâfi Sandığına, sermayesi kent ve kaza ihtiyaçlarından fazla olan yerlerdeki Menâfi Sandıklarından akçe borç verdirilmesinin uygun olacağı yazı ile bildirilmiştir. Bunun ardından, her bir kazanın Menâfi Sandığı sermayesi hakkında merkeze bağlı olan kazalarla ilgili makamdan yazı ile bilgi istenmiştir. Bu sandıklardan biri hakkında hüküm vermek için diğerine müracaat edilmiştir. Sermayesi fazla olan kazalardan İvraca Menâfi Sandığından 80.000 kuruş, Berkofça Menâfi Sandığından 15.000 kuruş, Lom Menâfi Sandığından 5.000 kuruş olmak üzere 100.000 kuruşun verilmesi konusunda, Belgradcık Kaymakamlığıyla gerekli haberleşmeler yapılmıştır. Daha sonra usul ve düzen dairesinde sermayenin verilmesi konusu, meclis kararıyla adı geçen kazalar kaymakamlıklarına yazılmıştır. Ancak, İvraca kazası İdare Meclisinden gelen cevapta, adı geçen kazada bir önceki sene

⁵⁵² BOA, Ş.D, 1640/3, Nr. 48, 11 Ramazan 1287 (5 Aralık 1870)

meydana gelen bolluk ve bereketin yeterli olmadığı açıklanmıştır. İvraca'da halkın zahirelerini ellerine almalarına rağmen, henüz isteyenlere satamamalarından dolayı akçe sıkıntısı çekildiği belirtilmiştir. İvraca'dan istenen 80.000 kuruş Belgradcık'a gönderildiğinde, adı geçen sıkıntının daha da şiddetleneceği ifade edilmiştir. Bu konuda sandıklar müfettişliğinden adı geçen sandıktan herhangi bir akçe harcanmaması konusunda izin istenmiştir⁵⁵³.

12. Osmanlı Devleti'nde Faiz ve Tefecilik

Memleket, Ziraat ve Menâfi Sandıkları kurulmadan önce ve daha sonra bu sandık sermayeleri yetersiz kaldığında, Osmanlı Devleti'ndeki çiftçiler, genellikle sarraf, tefeci (murâbahacı), tüccar (selemci) ve toprak ağalarından kredi almışlardır.

Sarraflar, Osmanlı ekonomisinde önemli bir sermaye gücünü temsil etmiş ve köylüye cari piyasa faiz sınırı üzerinden kredi vermişlerdir. Bu kredi türü, özel kredi piyasasının geliştiği ve zirâî kredi ihtiyacının fazla olmadığı bölgelerde yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Tefeci ve tüccar kredisine göre daha düşük faiz miktarına sahip olan sarraf kredisinin miktarı kimi zaman %20 gibi yüksek oranlara ulaşmıştır.

Çiftçilere borç para veren diğer bir kaynak tefeci ya da murâbahacı denilen ve yüksek faiz karşılığında borç para vermeyi devamlı bir iş ve gelir sağlama yolu edinen kişilerdir. Osmanlı Devleti'nde tefeci kredisinin faiz oranı %20 ile %40 arasında değişmiştir⁵⁵⁴.

Çiftçilerin ürettikleri tarım ürünlerinin, iç ve dış pazarlamasıyla uğraşan tüccarlar da onlara borç para verenler arasındadır. Tüccarlar, hasat mevsimi sonunda elde edeceği ürünü piyasa fiyatının altında belirlenen bir fiyatla kendisine satması karşılığında üreticiye kredi vermişlerdir. Selem denilen bu usul, bir bakıma ürünü tarlada satmak anlamına gelmiştir. Üretici, bu şekilde yapılan satışta mevsimin risklerini üstlenmemiştir. Selem usulünde kredinin hasat mevsiminden altı ay önce verilmesi durumunda, bu süre için alınan faiz %200'dür⁵⁵⁵.

⁵⁵³ BOA, C.İKTS, 35/1718, Nr. 900, 29 Şevval 1288 (11 Ocak 1872)

⁵⁵⁴ Tefik Güran, "Zirâî Kredi Politikası'nın Gelişmesi, 1840-1910", **19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar**, Eren Yay., İstanbul 1998, s. 135.

⁵⁵⁵ Tefik Güran, **a.g.e.**, s. 136.

Çiftçiler bazı durumlarda ise, mal veya ortaklık şeklinde kredi veya benzer yardımlar almışlardır. Osmanlı Devleti'ndeki küçük üretici, kimi zaman çift hayvanı, tarım aracı ve vasfı dolayısıyla aile işletmesi içinde üretmediği bazı mallara ihtiyaç duymuştur. Bu malları tüccar ve murâbahacıdan veresiye almak zorunda kalmıştır. Bu durumda bahsedilen mallar, piyasa değerinin en azından %50 üzerinde bir fiyatla alınmıştır.

Osmanlı Devleti'nde küçük üreticilerin bir bölümü de ortakçı konumundadır. Ortakçıların borç ilişkileri, kaynakları ve aldıkları kredilerin çeşidi farklılık göstermiştir. Ortakçı veyahut yarıcı, çoğunlukla başkasının toprağında mahsulden bir pay alarak tarım yapan küçük üreticilerdi. Toprak sahibi ise buna karşılık, ortakçıya temelde kredi sayılabilecek bazı yardımlarda bulunmuştur. Çiftliğini ortaklıkla işleten çiftlik sahipleri, ortakçılara toprağın yanında demirbaş olarak anılan üretim için gerekli tohum ve koşum hayvanı ile tarım araçlarını sağlamışlardır. Bazı çiftliklerde ise ortakçılara, tohumdan başka kuvvet akçesi adıyla para dahi verilmiştir. Bunun yanı sıra, tohum ve hayvan verilmesine dayalı ortaklık sistemi de bulunuyordu⁵⁵⁶.

Çiftçiler, tarım yapabilmek için belli bir malî güce sahip olmak zorundadır. Aksi halde, bazı menfaatçi kişilerin eline düşmeleri kaçınılmazdır. Mesela, bir çiftçinin, çift aletleri ve öküz gibi çift hayvanları eksik olur da, onu sağlamak için istediği vakitte para bulamaz ise işi dururdu. Hâlbuki çiftçinin bir gün işinin geri kalması, o günkü işinden dolayı bir senelik durgunluğun meydana gelmesi demektir. Çiftçiliği birçok şey etkilemektedir. Örneğin, nadas yapılması, tohum atılması, orakla ekin biçilmesi ve harman dövülmesi hep bir mevsime mahsustur. Ekini biçilmiş bir tarlanın başlangıçta nadas olmak için sürülüp açılması, sonra toprağın gereğine göre sürülüp karıştırılması, tohum vakti geldiği zaman ekilmeye hazır olan tarlaların yoklanıp tohum isteyenlere gün geçirilmeksizin tohum atılması, hep mevsim gözetmekle ve mevsiminde iş görmekle olan şeylerdir. Mevsiminde hayvanına ve ziraat aletlerine zarar gelen bir çiftçinin tohum ekemeyeceği ve mevsimi geçtikten sonra ekse bile gerekli ürünü elde edemeyeceği açıktır. Bunun için ziraatı birinci derecede öneme değer görmek ve çiftçiler hakkında her türlü kolaylıkları artırmak, hükümetin önemli bir görevidir⁵⁵⁷.

⁵⁵⁶ Tefik Güran, **a.g.e.**, s. 138-139.

⁵⁵⁷ **Rumeli**, Nr. 19, s. 1.

Selemci ve vurguncuların halka verdikleri zararlar ile ilgili olarak, Trablusgarp Vilayeti'nden sadrazam müsteşarına bir dilekçe yazılmıştır. Adı geçen dilekçede, Trablusgarp Vilayeti'nin bazı kasabalarında selemci ve vurguncu takımının halkı zarara uğrattığı açıklanmıştır. Aynı zamanda bu kişilerin, insafa aykırı işlemiş faizler ile halkın hanelerini harap ettikleri ifade edilmiştir. Halk, selemciler tarafından işlemiş faizin faizi alınarak zor durumda bırakılmıştır. Bundan dolayı, halkın mecburi ihtiyaçlarında kendilerine yardım etmek gerekmiştir. Bunun için, vilayet içinde izin verilen yere göre bir iki Memleket Sandığı tasarlanmasının onlar için faydalı bir tedbir olduğu açıklanmıştır. Bu işin, bir düzen içinde yapılmasının borç hükmünde bir görev olduğu dile getirilmiştir. Ayrıca, bu usulün Tuna Vilayeti'nde kabul edilerek yerine getirildiği haberinin alındığı açıklanmıştır. Bu uygulama ile ilgili adı geçen yer tarafından yürürlüğe konulan düzenlemelerin ve yapılan işlerin hemen gönderilmesi istenmiştir. Müsteşar tarafından, adı geçen vilayette oturanları selemci takımının aşırı işlemiş faizinin zararından kurtarma konusuyla ilgili olarak, Trablusgarp Vilayeti'ne bir tezkere yazılmıştır. Adı geçen tezkerede, yukarıda ifade edilen dilekçenin kendisine ulaştığı açıklanmıştır. Adı geçen vilayette kurulması gerekli görülen Memleket Sandığı için, daha önce Tuna Vilayeti tarafından yürürlüğe konmuş olan düzenlemelerin bir nüshasının gönderilmesi talep edilmiştir. Bunun üzerine, Tuna Vilayeti'nde yapılan işleri içine alan ve bölümler halinde anlatılmış olan layihasının elde olan basımı örnek olmak üzere, gönderilmesine karar verilmiştir. İstenen nizamnamenin bir nüshası iliştilmiş olarak sunulmuştur⁵⁵⁸.

İzmir'den 13 Ramazan 1283 (19 Ocak 1867) tarihinde gelen özel yazıda, tefecilerin halka verdiği zararlardan bahsedilmiştir. Osmanlı ülkesinde ziraatçılara akçe borç verecek şirketlerin bulunmaması sebebiyle meydanın tefecilere kaldığı ifade edilmiştir. Tefecilerin, aylık %2-3 ve daha fazla faiz ile akçe borç verdiği anlatılmıştır. Tefeciler, halkı vakitsiz bir baskı ile faize faiz ekleyerek rahatsız etmişlerdir. Böylece, kısa sürede halkın çoğunun ocağını söndürmüşlerdir. Tefecinin aldığı para her ne kadar senede bağlı olsa da, borçlu tarafından, belirlenen düzenden aşırı faiz alınıp verildiğine dair iddialar ortaya atılabiliyordu. Böyle bir durumda ise, daha önceden belirlenmiş şartlara göre, iddianın uygunluğu ispat olunduğunda, geriye doğru hesap görülebiliyordu. Bu şekilde, faizin belirlenen düzen sınırına indirilmesi ve iddia edenin

⁵⁵⁸ BOA, A.MKT.MHM, 354/49, 24 Zilkade 1282 (10 Nisan 1866)

ispatı imkânsız ise borçlu, alacaklıyı yemin ettirmeye yetkiliydi. Bu konuda, devlet tarafından özel bir düzenleme yapılmış ve bunun da halk tarafından oldukça faydası görülmüştür. Ancak bahsedilen faiz konusundan daha zararlı bir selem meselesi bulunmaktadır. Bu iki yıkıcı usul birleşmiş ve Aydın, Denizli ve Manisa Sancakları'nın çoğu kazalarında zararlı etkisi görülmüştür. Şöyle ki, tüccar adındaki bazı adamlar malikâneleri gibi birkaç köye sahipti. Bu kişiler, köy halkına kışın akçe verip, buna daha ucuz faiz koymuşlardır. Böylece, köylüler yetiştirecekleri ürünlerini belirledikleri fiyat ile selemcilere vermek zorunda kalmıştır. Çünkü başkalarına satmaya yetkileri yoktur. Selemcilerin başvurduğu başka bir yol da, ürün zamanında hükümet kaç kuruş fiyat keser ise öylece vermek üzere köylülerin senede bağlanmasıydı. Böylece, ürün zamanı gelince köylüler senetlerinde adı geçen fiyattan önce ürünlerini vermiş, ya da yerli müdürlerin ve meclis üyesinin koyacakları daha ucuz fiyata zorunlu olarak mühür basılmıştır. Bu konuda, İzmir Ticaret Mahkemesi'nde görülen bir davanın dosyası araştırılmıştır. Yukarıda ifade edildiği üzere, bu konunun açıklanmasının uygun olduğu düşüncesine varılmıştır⁵⁵⁹.

Tefecilikle ilgili diğer bir olay, Aydın Sancağı'na bağlı Keles (Kiraz) kazasındaki bir köyde yaşanmıştır. Adı geçen yerdeki bir kişiye, tüccarın biri, adamı aracılığıyla içinde bulunulan zamandan birkaç ay önce borç vermiştir. Buna karşılık, yetiştirdikleri ürünlerinden her bir kantarı yirmi birer kuruş hesabıyla altı yüz kantar palamut verilmek üzere senet almış ve daha sonra dava açmaya kalkışmıştır. Borçlular da bu amaçla senet vermişlerdir. Köye vergi tahsili için giden zaptiye çavuşu, köylülere vergilerini vermeleri gerektiği ve paraları yok ise yetiştirecek ürünlerini almak üzere, yanında onlara para verecek tacirin geleceğini söylemiştir. Köylüler de adı geçen zaptiye çavuşunun kendilerine baskı yaptığı yönünde bir dilekçe sunmuştur⁵⁶⁰. Bunun üzerine, ilgili vali bu konunun tamamen araştırılarak, gereğinin yapılmasını emretmiştir. Bunun dışında, işin açıklandığı doğrultuda meydana geldiği ifade edilmiştir. Ayrıca, adı geçen senedin yapıldığı zaman palamudun yerine göre kantarının 45-50 kuruş, o günkü durumda 65 kuruş değerinin bulunduğu açıklanmıştır. Bundan dolayı, selem konusunun kanuna aykırı olmasından başka, zorunluluk nedeniyle borcun kabul edildiği dile getirilmiştir. Böylece, halkın ürünlerini yarı fiyata ellerinden almaya çalışmakla ticaret

⁵⁵⁹ "Eyâlât", **Tasvir-i Efkâr**, Nr. 406, 27 Ramazan 1283 (2 Şubat 1867), s. 3.

⁵⁶⁰ **Tasvir-i Efkâr**, Nr. 406, s. 3-4.

kurallarının dışında bir haksızlık yapıldığı belirtilmiştir. Bundan dolayı, adı geçen senet hükmü kastedilip, daima borçlanan kişilerin verdiği akçenin kendilerine geri verilmesi hakkında ilamın verildiği ve gereğinin yerine getirildiği ifade edilmiştir⁵⁶¹.

Rumeli gazetesinde tefeci ve vurguncuların Osmanlı ziraatındaki etkileri hakkında önemli bilgiler verilmiştir. 1873 yılından 10-15 sene öncesine kadar, ziraatın mevcut derecesinin içinde bulunan zamandakinin yarısı miktarında olduğu belirtilmiştir. Ziraatın gelişmemesinin başlıca sebepleri, vurguncu ve tefeci gibi iki baskının devamlı onun yükselmesini engellemesiydi. Tefeci, çiftçiye parayı verdikten sonra, %20-30 bazen %40'a kadar faiz alırdı. Vakti gelir çiftçi parayı veremez ise, borç senedi değiştirirdi. Ayrıca, faize faiz yükletirdi. Vurguncu, vakitsizce zahireyi değerinin yarı miktarı değeri ile alırdı. O da, faize faiz yükletirdi. Kısacası, çiftçiler vurguncu ve tefecilerin kölesi hükmündeydi. Yaz kış onların menfaati uğruna çalışırdı. Çiftçilerin ömrü böyle acımasız kişilerin eline bırakılmıştı. Bir ara, tefecilere bazı düzenli kayıtlar ile devlet tarafından bir hareket sınırı belirlenmişti. Ancak ondan sonra da, işlemlerde hile kullanmaya alıştılar. Mesela, bir çiftçiye beş yüz kuruş para borç verecek olan tefeci, belli kurallara kadar faizsiz ya da faizinin düzenli işlemesi için sözleşmesini senede yazardı. Usul ve düzenine uygun düşürür ise de parayı verirken, alışıldığı gibi %20-30 işlemiş faizi asıl mal içinde saymadıkça ve hesabını doldurmadıkça parayı vermezdi. Vurguncu da, selem yoluyla zahire alırken, borç olarak daha öncekini on kuruşa pazarlık ettiği buğdayın teslimine bir vade koyardı. Buğdayı on beşer kuruştan hesapla satıcıdan alacağını ve her bir ölçeği bahsedilen fiyata hangi vurguncu ağaya satıp parasını aldığını senede yazdırırdı. Ayrıca, hangi ayın hangi gününde buğdayı aynen teslim edeceğine ve teslim edemez ise, sattığı fiyattan akçesini kanunda belirtilen faiziyle ödemeye borçlu olduğu taahhüdünü yazdırarak borç ettirirdi. Vakti gelir buğday değerinde ise aynen, değil ise kâğıttaki karşılığı olan fiyatına zam yapılan aşırı bedelden başka bir de faiz doğururdu. İşte böyle hilekârlıklar içinde ziraatın yükselmesi zordu. Fakat çiftçiler, tefeci ve vurgunculara başvurma mecburiyetinden kurtulamamıştı. Çünkü başka vasıta yoktu⁵⁶².

Meclis-i Hass-ı Vükelâ müzakerelerine has bir zabıt yaprağında, muhtaç ziraatçıların selemcilere müracaatından bahsedilmiştir. Ziraatçıların, 150 kuruşa

⁵⁶¹ **Tasvir-i Efkâr**, Nr. 406, s. 4.

⁵⁶² **Rumeli**, Nr. 19, s. 1.

satacağı afyonu daha önceden üçte bir değer ile selemcilere verip akçe borç aldığı ifade edilmiştir. Mevcut nizamnameye uygun olarak Menâfi Sandıkları sermayelerinin muhtaç çiftçilere borç verilmesi hakkında görüş istenilen bir yazı, 8 Muharrem 1303 (17 Ekim 1885) tarihinde Bursa Vilayeti'ne gelmiştir. Bursa Menâfi Sandıklarının mevcudunun 926.000 kuruştan ibaret olduğu ifade edilmiştir. Buna cevap olarak, adı geçen akçenin acele hazineye gönderilmesi Maliye Nezaretinden bildirilmiştir. Bununla ilgili görüşün sorulup anlaşılması ile birlikte, en son gelen iki nüsha telgraf okunmuştur. Bunun sonucunda verilen kararda, ziraatçı halkın yukarıda açıklanan ihtiyacına göre selemcilere müracaat mecburiyetinde bırakılmasının, sandığın kuruluş maksadına uygun olamayacağı açıklanmıştır. Bursa Menâfi Sandıklarından, mevcut olan 926.000 kuruştan, 500.000 kuruşun hazineye gönderilmesine karar verilmiştir. Geriye kalanın ise, yerlerine göre usulü gereğince muhtaç çiftçilere borç verilmesi gerekeceği hakkında Ticaret ve Nafia Nezaretine bilgi verilmiştir⁵⁶³.

Namık Kemal, İbret gazetesindeki “Ziraatimiz” başlıklı yazısında, çiftçiliğin beline sarılmış iki yılan gibi sürekli maliyenin zenginliğine kast eden selem ve murâbahadan kurtarılması gerektiğini savunmuştur. Bununla beraber, çiftçiliği ilerletmek ve çiftçiler için her türlü ihtiyaca yetecek bir yardım sağlamak için devamlı çalışmanın farz olduğunu ifade etmiştir. Namık Kemal, Menâfi-i Umûmiyye Sandıklarının kanun hükümleri layıkıyla yerine getirilen, sermayesinin hazırlanmasına ve borç verilmesine suiistimaller karışmayan yerlerde epeyce faydasının görüldüğünü açıklamıştır. Fakat bu tedbirlerin, memleketin hemen her yerinde selem ve murâbahayı tamamen bertaraf etmek gibi göze görünecek şekilde gerçekleşemediğini belirtmiştir⁵⁶⁴.

1877 yılında Midilli Adası'na sürgün edilen ve 1879 yılında aynı sancağın Mutasarrıflığına getirilen Namık Kemal, ada hakkındaki bazı izlenimlerine yer vermiştir. Namık Kemal, saraya gönderdiği layihalar ve yazdığı mektuplarla Midilli'nin sosyal, ekonomik ve kültürel durumuyla ilgili önemli bilgiler vermiştir. Midilli halkının geçimi uzun yıllardır zeytinciliğe ve bağcılığa bağlıdır. Ancak 1264 (1849) yılında şiddetli bir kış yaşanmıştır. Nerdeyse bütün zeytin ağaçları donmuştur⁵⁶⁵. Daha sonra, ağaçların kütüklerini üretken kılmak, zeytin yetiştirmek veya yabancı zeytinlikler açıp

⁵⁶³ BOA, MV, 8/87, Zabıtname Nr. 716, Evrak Odası Nr. 4, 29 Muharrem 1303 (7 Kasım 1885)

⁵⁶⁴ Namık Kemal, “Ziraatimiz”, **İbret**, Nr. 61, s. 1.

⁵⁶⁵ Zeki Arıkan, “Midilli-İstanbul Arasında Zeytinyağı Ticareti”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, S. 40, Ankara 2006, s. 21.

aşlamak pek kolay olmamıştır. Bir de bunun üzerine, halkın başına murâbaha derdi çıkmıştır. Zeytinciliği geliştirmek için uygulanan borç-faiz yöntemi fazla verimli olmamıştır. Midilli halkı, ağır borçlar altında kalmıştır. Ada halkını murâbaha çilesinden kurtarmak için hükümet, yararı bilinen Menâfi-i Umûmiyye Sandığının kurulmasına liderlik etmiştir. Fakat istenilen fayda sağlanamamıştır. Bilgisizlik, parasızlık yalnız tarımda değil ticaretle de kendini göstermiştir. Namık Kemal'e göre, zeytinciliği ilerletmek ve hatta çöküşünü durdurmak için yapılması gereken şeylerin en önemlisi Midilli Adası'nda bir banka açmaktır⁵⁶⁶.

13. Menâfi Sandıkları Görevlilerinin Baskısı

Bazı Menâfi Sandıklarının idareci ve memurları, sermaye ve işlemiş faizlerin sandıklara konulmak üzere tahsil edilmesi sırasında halka baskı yapmışlardır. Sandık görevlileri tarafından yapılan baskı ve zorlamalar, Menâfi Sandıklarının halk üzerindeki izlenimine zarar vermiştir.

Bu konuyla ilgili olarak Ticaret Nezaretine gönderilen bir dilekçede, Doğu Rumeli Vilayeti'nin oluşturulmasından önce, Menâfi Sandıklarına konulmak üzere halk tarafından verilen sermaye ve işlemiş faizlerin tahsili için Müslüman halka zorlama ve baskı yapıldığı ifade edilmiştir. Adı geçen vilayetin, Edirne Vilayeti'ne bağlı olduğu sırada buyrulan emirname hükmüne göre, işlemiş faizin tahsil edilmesi yerine sermayenin sahiplerine geri verilmesi gerekeceği ifade edilmiştir. Müslüman halka ait sermaye ve işlemiş faizlerin Müslüman okullarına harcanmak üzere Müslüman cemaati meclisleri sandıklarına terk edilmesi istenmiştir. Zağra-i Atik Müslüman cemaati üyesinden Eyüp Sabri Efendi tarafından, bu konunun hüküm altına alınmasına dair bir dilekçe sunulmuştur. Şura-yı Devlete gönderilen dilekçe ile de ekli suret Tanzimat Dairesinde olan ifade üzerine iliştilmiş olarak gönderilmiştir. Bununla ilgili gereğinin yapılması için nezaretin görüşünün alınması istenmiştir⁵⁶⁷.

Menâfi Sandıkları, daha önce farklı uygulamalar yapılan bölgelerde de, sandıklara gelir toplamaya başlamıştır. Ancak aşar memurlarının vergi tahsili

⁵⁶⁶ Zeki Arıkan, **a.g.e.**, s. 21-22.

⁵⁶⁷ BOA, ŞD, 2001/26, Nr. 6-247, 4 Şaban 1300 (10 Haziran 1883)

sırasındaki tutumları tepkilere neden olmuştur. Adliye ve Mezâhib⁵⁶⁸ Nezareti Mezâhib Müdürlüğünden Dâhiliye Nezaretine yazılan bir tezkerede buna benzer bir konu bahsedilmiştir. Aynaroz⁵⁶⁹ Manastırları'na eskiden olduğu gibi bağlı olan çiftlikler ve araziden, aşar memurları tarafından Menâfi Sandıkları ve Maarif için istenilen fazla öşürün affı hakkında bir dilekçe yazılmıştır. Bunun üzerine, yapılan araştırmalar ve işlemlerin sonucuna bakarak adı geçen memurlar tarafından adı geçen çiftliklerdeki rahiplere baskı yapılmaması istenmiştir. Bundan dolayı, ilgili kişilere telgraf çekilmesini isteyen Aynaroz Manastırları vekili tarafından bir takrir⁵⁷⁰ verilmiştir⁵⁷¹.

Dâhiliye Nezareti Mektubi Kaleminden Selanik Vilayeti'ne çekilen telgrafta, yukarıda bahsedilen konuyla ilgili tezkerenin, 13 Teşrinievvel 1300 (25 Ekim 1884) tarihinde geri verildiği bildirilmiştir. Fakat bu konudaki Mecelle⁵⁷² bilgisi ve düşüncesi okunarak, haber verilmesi istenmiştir⁵⁷³.

Bizans tarihçisi Franz Joseph Dölger, Türk sultanlarının idareleri altındaki Müslüman olmayan halkların inançlarına tamamen hoşgörülle yaklaştıklarını dile getirmiştir. Ayrıca, Türk sultanlarının Aynaroz'un eski bağımsızlık haklarını yalnız tanımakla kalmayıp, aynı zamanda onlara yeni haklar da verdiklerini ifade etmiştir. Fatih Sultan Mehmed ve Yavuz Sultan Selim, fermanları ile Aynaroz'u korudukları gibi hemen hemen bütün sultanlar manastırları vergi karşısında himaye etmişlerdir⁵⁷⁴. Adliye ve Mezahib Nezaretine Aynaroz Manastırları vekili tarafından yazılan dilekçede de, Aynaroz Manastırları'na eskiden olduğu gibi bağlı olan çiftliklerin ve arazinin mahsullerinden şer'i öşürden başka bir şey alınmadığı ifade edilmiştir. Bu konuda, fetihten beri Osmanlı sultanları tarafından Aynaroz ile ilgili fermanlarda ve hatt-ı şeriflerde durumun açıkça anlatıldığı belirtilmiştir. Yine bu konuda, içinde bulunan zamandan on beş sene önce, herkese eklenen yarım öşürden adı geçen manastırlara bağlı çiftliklerin ve arazinin ayrı tutulmaları hakkında Meclis-i Hass-ı Vükelâda bir

⁵⁶⁸ Mezâhib: Mezhepler anlamındadır. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 639.

⁵⁶⁹ Aynaroz: Bugün Kuzey Yunanistan sınırları içinde kalan Khalkidike yarımadasının tamamen manastırlarla kaplı Ege denizine uzanan bir ucudur. Semavi Eyice, "Aynaroz", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 4, TDV Yay., İstanbul 1991, s. 267.

⁵⁷⁰ Takrir: Önerge, resmî olarak yazılı ile bildirme anlamındadır. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 1027.

⁵⁷¹ BOA, DH.MKT, 1346/2, Nr. 121, 29 Zilhicce 1301 (20 Ekim 1884)

⁵⁷² Mecelle: Tanzimat'tan sonra 1869-1876 yılları arasında fıkıh ilminin muameleye ait olan kısmına dair telif edilmiş meşhur eserdir. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 594; Şükrü Halûk Akalın vd., **a.g.e.**, s. 1641.

⁵⁷³ BOA, DH. MKT, 1346/2, 29 Zilhicce 1301 (20 Ekim 1884)

⁵⁷⁴ Semavi Eyice, **a.g.e.**, s. 267.

mazbata düzenlendiği açıklanmıştır. Anılan çiftliklerin yarım öşürden ayrı tutulması ve bundan sonra eskiden olduğu gibi yalnız onda bir öşür alınması hakkında 1285 senesi Muharrem'inin son günlerinde (Mayıs 1868) padişah emriyle bir irade yazılmıştır. Bunun üzerine sadrazamdan ve Maliye Nezaretinden Selanik Vilayeti'ne padişah tarafından kesin emirler gönderilmiştir. O döneme kadar öşür ile ilgili işlem açıklandığı gibi meydana gelmiştir. Ancak daha sonra Selanik Aşar Müdürlüğü, anılan çiftliklerden Menâfi Sandığına öşrün onda birini, maarife de bir miktarını almaya başlamıştır. Aynaroz Manastırları'nın, öşürden muaf olduğu ve gelirlerinin ticarete özgü olmayıp rahiplerinin geçimi için olduğu açıklanmıştır. Bu konuda, Selanik Vilayeti tarafından 13 Haziran 1300 (25 Haziran 1884) tarihinde Dâhiliye Nezaretine bilgi istemek amacıyla bir telgraf gelmiştir. Bunun üzerine, Dâhiliye Nezaretinden 6 Ramazan 1301 (30 Haziran 1884) tarih ve 275 sayılı tezkere Maliye Nezaretine gönderilmiştir. Aşar emaneti tarafından bu konuda yapılan incelemeler ve araştırmalar, hatta 1285 senesi Muharreminin son günlerinde Aynaroz Manastırları'nın muafiyetiyle ilgili çıkan padişah fermanı incelenmiştir. Ayrıca, 1 Safer 1285 (24 Mayıs 1868) tarih ve 39 sayılı Selanik Vilayeti'ne yazılan yazının kaydına müracaat edilmiştir. Daha sonra, bu muafiyete dair ayrıntılı bir ek ile evrakı Maliye Nezaretinden, yine Dâhiliye Nezaretine geri verilmiştir. 23 Zilkade 1301 (14 Eylül 1884) tarihinde, mesele Şura-yı Devlete gönderilmiş ve orada incelenmiştir. Şura-yı Devlet, 908 sayı ve 18 Zilhicce 1301 (9 Ekim 1884) tarihli mazbatasıyla kararını sadrazama sunmuştur. Bu konudaki haberler ile adı geçen evrak Meclis-i Mahsusa gönderilmiştir. Aynaroz Manastırları vekili, her durumda fermanlar hakkında ve padişah iradesine uygun olarak muafiyetlerine dair Meclis-i Hass-ı Vükelâdan bir kararın çıkmasını beklediklerini ifade etmiştir. Ancak, Selanik aşar memurları tarafından adı geçen çiftliklerdeki rahiplere baskılar yapılmakta olduğunun, önceki gün alınan bir telgraftan anlaşıldığı ifade edilmiştir. Aynaroz Manastırları vekili, haber verilinceye kadar, adı geçen rahiplere herhangi bir istek veya baskı yapılmamasını istemiştir. Bu konuda, Dâhiliye Nezaretinden Selanik Vilayeti'ne gönderilen bir telgraf hakkındaki dilekçesinin zarflanarak Dâhiliye Nezaretine sunulmasını istemiştir⁵⁷⁵.

Selanik Vilayeti'ne gönderilen bir başka telgrafta, Aynaroz Manastırları'yla ilgili adı geçen vekilin yukarıda ifade edilen istekleri aynen dile getirilmiştir. Konunun,

⁵⁷⁵ BOA, DH.MKT, 1346/2, 28 Zilhicce 1301 (19 Ekim 1884)

Aynaroz Manastırları'na bağlı olan çiftliklerdeki rahiplere baskı yapılmamasıyla ilgili adı geçen manastır vekilinin tavrı ve Adliye Nezaretinin tezkeresi üzerine bildirildiği dile getirilmiřtir⁵⁷⁶.

Ertuğrul Sancağı Akçakavak köyü muhtarı tarafından Hüdavendigar Vilayeti'ne yazılan bir telgrafta, köyü halkına Menâfi ve Memleket Sandıklarına olan borçlarından dolayı baskı yapıldığı ifade edilmiştir. Adı geçen köyü halkının, borçların ödenmesi konusunda Menâfi Müdürü Ethem Bey tarafından zorla mallarının ve arazilerinin satılarak büyük ölçüde zarara uğratıldığı ifade edilmiştir. İbrahim Sabri Bey tarafından, bahsedilen arazinin geri verilmesi ve durumun araştırılması için padişaha bir dilekçe gnderilmiřtir⁵⁷⁷.

Ticaret ve Nafia Nezaretine yazılan bir tezkerede, Edirne Vilayeti Cisri Mustafa Paşa Menâfi Sandığına gelirler toplanırken, halka baskı yapılarak kötü bir şekilde tahsilâta kalkışıldığı iddia edilmiştir. Adı geçen sandık, daha önce çift başına ikişer kile buğday konulması için düzenlenmiştir. Buğdayı ortada olanların borç tutarı ise, kayıt altına alınmıştı. Ancak, savaş sırasında adı geçen yer halkı, etrafa dağılarak birçok zarara uğramıştı. Sandığın ise ne olduğundan haberdar olan yoktu. Tekrar oraya toplanan halktan, 15-16 seneden beri bir çift için kararlaştırılan iki kile buğday değeri, oluşan faiz hesabıyla kötü bir şekilde tahsilâta kalkışılmıştı. On bin kuruşluk emlak ve eşyaya sahip olmayan kimselerden, altın akçe olarak yirmişer otuzar bin kuruş istenerek baskı yapılmıştı. Buna tahammül edemeyen çaresiz halkın dağılma düşüncesinde oldukları duyulmuştu. Bu konuda gerekli araştırmanın yapılarak görülüp anlaşılana göre, gereğinin padişaha bildirilmesi istenmişti. 6 şubat 1305 (18 şubat 1890) tarihli tezkerede de haber verildiği üzere konunun incelenerek, padişaha yazı ile bildirilmesine karar verilmiřtir⁵⁷⁸.

14. Menâfi Sandıkları Hakkındaki şikâyetler

Menâfi Sandıkları, faaliyetlerini sürdürürken çeşitli şikâyetlerle karşılaşmıştır. Bu şikâyetler yetkili mercilerde incelenerek olayların tarafları hakkında gerekli tahkikatlar yapılmıştır. şikâyetlerin incelenmesinde ve sonuca bağlanmasında, devletin

⁵⁷⁶ BOA, DH.MKT, 1346/2, Nr. 121, 5 Muharrem 1302 (25 Ekim 1884)

⁵⁷⁷ BOA, DH.MKT, 1632/87, Nr. 99, 11 Haziran 1305 (23 Haziran 1889)

⁵⁷⁸ BOA, DH.MKT, 1701/24, Nr. 82, 8 şubat 1305 (20 şubat 1890)

idari organları ile Osmanlı mahkemeleri görev almışlardır. Bu konuyla ilgili olarak, şu örnekleri inceleyebiliriz:

Sandıklarla ilgili kimi zaman gerçek, kimi zaman da asılsız iddialar ortaya atılmıştır. Göçmenler Yardım Komisyonu Başkanı İhsan Bey'e, Doğu Rumeli'ye dönen Müslüman halkın şikâyetiyle ilgili bir tezkere gönderilmiştir. Doğu Rumeli'ye dönen Müslüman halktan Menâfi ve Eytam Sandıklarına borcu olanların, borçlarını ödemedikçe emlak ve arazilerinin verilmediği ve vatanlarına kabul edilmediği iddia edilmiştir. Adı geçen iddia, on üç kaza halkı tarafından vekâleten ve konuşmak suretiyle Müslüman halkın ileri gelenlerinden kurulan komisyon aracılığıyla yaptırılan araştırmalarla bir mazbatada açıklanmıştır. Ancak, iddia edildiği gibi bir durum ve işlemin olmadığı ifade edilmiştir. Halkın işi kurcalamasını önlemek için meselenin gerekli olan kişi ve makamlara anlatılmasına karar verilmiştir. Bu konudaki bazı ifadelerle ilgili Doğu Rumeli Vilayeti'nden gelen yazının, ekiyle birlikte ilgili makama gönderilerek gereğinin yapılmasına çalışılmıştır⁵⁷⁹.

Menâfi Sandıkları gelirlerini, hiç de hakkı olmadığı halde zorla kullanmaya çalışan kişi ve kurumlar da olmuştur. Yıldız Sarayı Başkitabet Dairesi tarafından kaleme alınan iradede, Alaiye (Alanya) kazasında bulunan Hayriye Tüccarı⁵⁸⁰'ndan Şerif Ali Ağazâde Kumpanyası⁵⁸¹ ile ilgili bir şikâyet yer almıştır. Adı geçen kumpanya, on seneyi aşkın süreyle Orman ve Gümrük İdaresi gelirlerini ve Menâfi Sandığı gelirlerini mahvetmiştir. Yapılan ihbarlar üzerine sancak ve vilayet tarafından bölgeye bir Teftiş Heyeti gönderilmiştir. İnceleme sonucunda ortaya çıkan kumpanyanın kanunsuz işleri ve hareketleri merkez sancağa bildirilmiştir. Ancak bunun bir faydası görülememiştir. Bunun yanı sıra, Adliye Nezareti ile Orman İdaresine yapılan ihbarlar üzerine ilgili yerlerden yazı ile bilgi istenilmiştir. Ancak, olayla ilgili

⁵⁷⁹ BOA, DH.MKT, 1327/45, Nr.7, 21 Şaban 1296 (10 Ağustos 1879)

⁵⁸⁰ Hayriye Tüccarı: Osmanlı Devleti'nde ayrıcalıklı Müslüman tüccarlara verilen isimdir. III. Selim zamanında gayrimüslim Osmanlı tebaasının, "*Avrupa tüccarı*" sıfatıyla dış ticaret yapması sağlanmıştır. Bu durum bir haksız rekabete sebep olmuştur. En büyük tepkiyi ise, Müslüman tüccarlardan almıştır. Müslüman tüccarlar, az sayıda oldukları için, çoğu ya gayrimüslim ya da Avrupalı tüccarların himayesine girerek ticaret yapmak zorunda kalmışlardır. Müslüman tüccarın yaşadığı bu soruna çözüm olarak da bu tüccarlar II. Mahmut tarafından "*Hayriye Tüccarı*" adıyla Avrupa tüccarı statüsüne kavuşturulup, aynı hak ve imtiyazlara sahip olmuşlardır. Songül Ulutaş, "19. Yüzyılın İlk Yarısında Kapitalist Ticari İlişkilerdeki Dönüşümün Tarsus'taki Yansımaları (1839-1856)", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, S. 2, Aralık 2012, s. 503.

⁵⁸¹ Kumpanya: Genellikle yabancı sınaî, ticarî ortaklık (şirket) anlamındadır. Şükrü Halûk Akalın vd., **a.g.e.**, s. 1525.

araştırmayı yapan çoğu memurun kumpanya ile akrabalık ve yakınlık ilişkisi olduğu açıklanmıştır. Bu nedenle, gerçeğin açığa çıkmayacağı düşüncesiyle tarafsız bir araştırma memuru görevlendirilmesi gerekmiştir. Bu düşünceler doğrultusunda, sandığın gelirlerinin bu gibi zorbalardan korunması gerektiği ile ilgili dilekçenin ardından, padişaha sunulan Muhammed Raşid mühürlü bir yazı sadrazama gönderilmiştir. Mâbeyn-i Hümâyûna⁵⁸² buna benzer pek çok şikâyet gelmiştir. Bu olaylara bağlı olarak, Menâfi Sandıkları Nizamnamesi'nin halkın haklarını temin konusunda yetersiz olduğu anlaşılmıştır. Kanunların hükümleri ve düzenlemeler bakımından görülecek eksiklerin tamamlanmasının ise, Şura-yı Devletin görevlerinden olduğuna dikkat çekilmiştir. Açıklanan suiistimaller hakkında, eksiksiz bir şekilde araştırmaların yapılmasıyla görünüp anlaşılacak duruma göre, gereğinin yerine getirileceği dile getirilmiştir. Bununla beraber, hiçbir tarafta aksi bir hal ve hareketin olmaması için tedbirlerin alınması gerektiği ifade edilmiştir. Menâfi Sandıkları sermayelerinin zorla menfaatçi kişilerin eline geçerek, ziraatçı halkın bunlardan yararlanamama nedeninin, adı geçen nizamnamenin eksikliğinden kaynaklandığı açıklanmıştır. Padişahın iradesiyle gerekli düzenlemelerin yerine getirileceği ifade edilmiştir⁵⁸³.

Menâfi Sandığı muhasebesinin gizli görülmesinden dolayı devlete şikâyette bulunanlar da olmuştur. Şura-yı Devlet Başkanlığına, Amasya Fethiye Mahallesi'nden Ali Çavuş adlı bir kişi tarafından şikâyet dilekçesi yazılmıştır. Adı geçen dilekçede, Amasya Menâfi Sandığı nazırının, sandık muhasebesinin görülmesi sırasında, halk tarafından da insan bulundurması ve işlemleri gizlice görmemesi istenmiştir. Ali Çavuş, Amasya halkının daha önce genel vekâletname ile vekilleri olan adamlardan iki kişi ile birlikte Şura-yı Devlete bu yönde bir telgraf sunduğunu ifade etmiştir. Bu durum hükümeti biraz daha öfkelenmiştir. Bunun ardından, Ali Çavuş telgrafı sunduğu saatte tutuklanarak beş buçuk ay karakola hapsedilmiştir. Bunun yanı sıra adı geçen kişi, hakkının verilmesi için ısrar edici bir üslupla hapsedilmeden üç ay önce posta yoluyla Şura-yı Devlete bir ayrıntılı dilekçe sunmuştur. Bu sırada, Ali Çavuş'un,

⁵⁸² Mâbeyn-i Hümâyûn: Sarayda, padişahın özel olarak erkekleri kabul ettiği dairedir. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 558.

⁵⁸³ BOA, İrade Dâhiliye (İ.DH), 1070/83901, 6 Cemaziyelahir 1305 (19 Şubat 1888)

Hicaz'a gitmek için mürur tezkeresi⁵⁸⁴ isteğiyle ilgili hükümete verdiği dilekçesi de ortaya çıkmıştır. Bu dilekçede, Hicaz'a gitme isteğiyle ilgili olarak aldığı olumsuz cevabı, İstanbul'a uğrayıp şikâyet edeceğine dair bir ifade yer almıştır. Ali Çavuş'un Hicaz'a gitmesine izin verilmediğine dair meclis kararı, daha önce yazılıp kaydedilmiş olduğundan, adı geçen dilekçesi de görülmek üzere ekli olarak gönderilmiştir. Ali Çavuş, bu mesele için İstanbul'a düşmanlık etmek gibi bir niyetinin olmadığı açıklamıştır. Böyle bir niyeti olsa bile, hükümetin bunu zaten yasakladığını ifade etmiştir. Sivas Vilayeti'ne gitmenin, tezkeresiz mümkün olduğunu, ancak Sivas defterdarının da Amasya mutasarrıfının damadı ve aynı zamanda kardeşinin oğlu olduğunu söylemiştir. Bundan dolayı, Sivas'a da gidemediğini dile getirmiştir. Ali Çavuş, padişahın adaletinin ve merhametinin onun mağduriyetine razı olmayacağını ifade ederek, hakkının kendisine teslimin edilerek gereğinin yapılmasını istemiştir⁵⁸⁵.

Menâfi Sandıkları ile ilgili diğer bir şikâyet konusu da, sandık sermayesinin bazı yerel idareciler tarafından zimmete geçirildiği iddiasıdır. Şura-yı Devletten gönderilen bir müzekkirede, göç sırasında İslâhiye Sancağı Merkez Menâfi ve Belediye Sandıklarından İstanbul'a götürülmüş olan nakit kaimelerin ve diğer madeni paraların, hazinede meydana getirilen özel komisyona teslim edilmediği iddia edilmiştir. Bu paraların, Yerel İdare Meclisi üyelerinden Saib ve Arif Efendiler ile Belediye Reisi Hafız Zekai Efendi zimmetlerinde kaldığı belirtilmiştir. Bundan dolayı, anılan kaza halkı tarafından adı geçen paraların muhtaç halka taksim edilmesi için bir dilekçe sunulmuştur. Bu dilekçe, Şura-yı Devlete gönderilmiş, Mülkiye Dairesinde okunarak görüşülmüştür. Bu konu hakkında, Maliye Nezaretiyle olan haberleşmenin cevabından, anılan Menâfi Sandığında bulunan 123.000 kuruşun, sandık kâtibi Ali Efendi tarafından Arif Efendi'ye teslim edildiği anlaşılmıştır. Arif Efendi, götürülüp sorguya çekildiğinde, adı geçen paralardan 90.000 kuruşunu bazı insanlara borç verdiğini açıklamıştır. Arif Efendi, buna dair 6 adet senet göstererek vermiştir. Ayrıca, Belediye Sandığında kaime olarak bulunan 32.070 kuruşu, sandık emini Mehmet Efendi'nin İstanbul'a getirdiği açıklanmıştır. Bundan belediye başkanlığı maaşı olarak Zekai Efendi'nin, 1160 kuruş aldığı ifade edilmiştir. Bununla adı geçen eminin zimmetine geçmiş olan paralardan

⁵⁸⁴ Mürûr tezkeresi: Osmanlı Devleti'nde, Osmanlı vatandaşlarının, bir yerden başka bir yere gidebilmek için ellerinde taşımak zorunda oldukları izin belgesidir. Hamiyet Sezer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Seyahat İzinleri (18-19.Yüzyıl)", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, S. 33, Ankara 2003, s. 106.

⁵⁸⁵ BOA, Ş.D, 2854/105, 15 Muharrem 1286 (27 Nisan 1869)

başka, bulunan 25.309 kuruşu adı geçen Arif Efendi'ye teslim ettiği, yapılan bütün araştırmalardan anlaşılmıştır. Mehmet Efendi de getirilip mesele sorulduğunda, adı geçen 25.309 kuruşu bazı kişilere borç verdiğini ileri sürmüştür. Mehmet Efendi, buna dair 4 adet senet göstererek vermiştir. Belediye Sandığında bulunan 32.070 kuruştan, Mehmet Efendi'nin zimmetinde kalan 5601 kuruştur. Bununla ilgili kefaletini içine alan Menâfi Sandığında bulunan 123.000 kuruştan, Arif Efendi zimmetine geçmiş olan 33.000 kuruş için başka bir senet alınmıştır. Fakat anılan paraların hazine tarafından tahsil edilmesi mümkün değildi. Bununla birlikte, bazı kişilere borç verildiği açıklanan adı geçen iki kalem para için verilen senetlerin tarihlerinin, göçten sonraya ait olmadığı açıklanmıştır. Bu yapılan işlemin iptal edilmesine karar verilmiştir. İslâhiye kasabası halkının göçüyle orada bulunan Menâfi ve Belediye Sandıklarının İstanbul'a taşınmasından sonra, bu sandıkların idaresinde görevli olanlar ile İdare Meclisi üyelerinin duruma müdahaleye hak ve yetkileri kalmamıştır⁵⁸⁶.

Maliye Nezaretine yazılan tezkerede, dilekçenin sonucuna bakılarak, adı geçen paraların, hazinede meydana getirilen özel komisyon aracılığıyla istendiği ifade edilmiştir. Fakat yukarıda adı geçen kişilerin, paraları halkın zaruri ihtiyaçlarına harcadıkları için, bunu suç ve noksanlıktan uzak saydıkları anlaşılmıştır. Bunun dağıtma nedeninin başka şekilde görüşülmesine karar verilmiştir. Adı geçen paraların da hemen ilgili kişilerden tahsil edilerek sonucun bildirilmesine karar verilmiştir. Konunun nezarete bildirilmesi görüşülmüştür. Adı geçen dilekçe ise geri verilmek üzere, ilgili daire kararıyla iliştilmiş olarak gönderilmiştir⁵⁸⁷.

Bahsedilen müzekkirenin geri kalanında, adı geçen paraların Arif Efendi tarafından sonradan dağıtılmasının ve borç verilmesinin düzene ters bulunduğu ifade edilmiştir. Bu nedenle, adı geçen Menâfi ve Belediye Sandıklarında bulunup sandık eminleri Ali ve Mehmet Efendiler tarafından teslim edilen paralardan zimmetine geçirdiği ve sonradan borç verdiği akçelerin, Arif Efendi'den ve bunun gibi Belediye Sandığında mevcudundan sandık emini Mehmet Efendi'den icra yoluyla tahsil edilmesine karar verilmiştir. Kuvvetli teminata bağlanması veya bu şekilde mümkün olmadığı durumda, Dâhiliye Nezaretiyle haberleşilip, bu paraların geri alınması için hükümet tarafından bir vekil tayin edilmesi kararlaştırılmıştır. Arif ve Mehmet Efendiler

⁵⁸⁶ BOA, Ş.D, 2889/53, Nr. 7, Dilekçe: 795, Mülkiye: 765, 13 Zilkade 1295 (8 Kasım 1878)

⁵⁸⁷ BOA, Ş.D, 2889/53, Nr. Mülkiye 176, 28 Muharrem 1295 (1 Şubat 1878)

aleyhine dava açılmasıyla ilgili mahkemede gereken muhakemenin yapılması konularının Adliye Nezaretine gönderilmesi görüşlmüştür. Anılan diğer evrak senedi ile beraber iliştilirilmiş olarak sunulmasına karar verilmiştir⁵⁸⁸.

Menâfi Sandıkları ile ilgili diğer bir şikâyet de, Tırnova halkından gelmiştir. 13 Eylül 1880 tarihinde, Tırnova halkı göçleri sırasında Menâfi Sandıklarından kendilerine borç çıkartılıp engellenmelerini Bâb-ı Âliye şikâyet etmişlerdir⁵⁸⁹. Adı geçen tarihte, göç etmek amacıyla malını mülkünü yarı fiyata satan Tırnova halkına Menâfi Sandıklarından borç çıkarılması tepkiye neden olmuştu. Göç eden Müslümanlar Menâfi Sandıklarından, köyde oturanlar takrir, şehirde oturanlar da ilmühaber alarak Bulgar makamlarına göstermek zorundaydılar. Bu belgeleri vermeyenlere göç izni ile mal ve mülklerine sahip olma imkânı verilmemiştir. Bölge halkı, kendilerine zorla kabul ettirilen bu parayı mecburen ödeyerek bahsedilen belgeyi almışlardır. Bu konu, göçmenlerin başlıca şikâyetleri arasında yer almıştır⁵⁹⁰.

15. Menâfi Sandıklarındaki Suiistimler, İhmaller ve Islah Düşüncesinin Oluşması

Menâfi Sandıkları, zaman içinde çeşitli sebeplerle suiistimale uğramış ve asıl görevlerini yapamaz hale gelmiştir. Bu durum, sandıklardan faydalanan çiftçileri ve fakir halkı zor durumda bırakmıştır. Sandıkların, tekrar canlandırılması için ıslah edilmesi düşüncesi gündeme gelmiştir.

Bu konuyla ilgili bir belgede, kasabalarda kurulan Menâfi-i Umûmiyye Sandıklarının ziraat ve ticaretle uğraşanların ihtiyaçlarını karşılamasını kolaylaştırmak için ayrılmış ve yalnız buna mahsus olduğu ifade edilmişti. Bundan dolayı, özel emirlerde yer alan ve belirli olan yerlerden başka şeyler için gerek harcama, gerekse borç şeklinde bu sandıkların sermayesinden akçe almanın yasak olduğu dile getirilmişti. Kısacası, bu sandıkların yürürlükte olan usul ve esasları dışında bir akçesine bile dokunulmasının asla uygun olmadığı açıklanmıştı. Ancak, Hezârgrad (Razgrad) kazasındaki devlet mallarının tahsilâtında sandıkların bahsedilen usul ve esasına ters bir durum yaşanmıştı. Merkez sancağa daha önce gönderilen şeylerin eksik ve kusurlarının

⁵⁸⁸ BOA, Ş.D, 2889/53, Nr. 302, 13 Zilkade 1295 (8 Kasım 1878)

⁵⁸⁹ Osman Köse, "Bulgaristan Emareti ve Türkler (1878-1908)", *Turkish Studies/Türkoloji Dergisi*, S. 2, 2006, s. 261.

⁵⁹⁰ Osman Köse, *a.g.e.*, s. 268.

tamamlanması gerekiyordu. Bundan dolayı, mevcut gelirlerden yerine konulmak üzere adı geçen kaza müdürünün oradaki Menâfi-i Umûmiyye Sandığı sermayesinden senet ile 67.153,5 kuruş aldığı haber alınmıştı. Adı geçen akçe, her ne kadar önemli bir emir için emanet şeklinde alınmış ise de, yürürlükte olan esaslara aykırı bulunmuştu. Bu nedenle, bölgeye hemen merkez vilâyetten özel bir memur gönderilmişti. Gerekli araştırmalardan sonra yukarıda bahsedilen haberde adı geçen kazanın devlet malları gelirleri toplanarak yerine konulmuştur. Bununla beraber, bahsedilen miktardaki akçenin Menâfi-i Umûmiyye Sandığından çıktığı tarihten, yerine konulan zamana kadar %1 hesabıyla gereken işlemiş faizi tahsil edilerek adı geçen sandığa teslim edilmiştir⁵⁹¹.

Tasvir-i Efkâr gazetesinde yayınlanan bir makalede, Ceride-i Havadis gazetesinden suiistimale ilgili bir iddia nakledilmiştir. Ancak, adı geçen gazetenin tarihi ve sayısı net olarak verilmemiştir. Tasvir-i Efkâr gazetesinin yayınladığı tarihten birkaç gün önce, bir kişinin Ceride-i Havadisle neşrettiği bir yaprak olduğu ifade edilmiştir. Adı geçen haberde, sandıkların gerek sermaye elde edilmesinde, gerekse idaresinde birçok suiistimalin olduğu ihtimali anlatılmıştır. Ayrıca, sandık sermayesinin toplanması için bütün ürünün harman üzerinde bıraktığı hakkında bahsedilen yaprakta yer alan iddianın, tasdik ve tasvir dairesinden uzak olduğu ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra, mevcut idarede açıklanan fenalıkların tamamıyla oluş şekline de aykırı olmadığı açıklanmıştır. Fakat içinde pek çok abartmaların olabileceğinin yaprağın ifade tarzında söylendiği açıklanmıştır. Bundan başka, içine aldığı bazı görüşlere göre, sahibinin gerçeği ayırt etmeye gücünün de olmadığı ifade edilmiştir. Çünkü adı geçen yaprakta, önce bu sandıkların aynı mazeretinin olduğu iddia edilmiştir. Aynı zamanda, delil makamında getirilen makalelerin çoğunda, idaresinde ilgili birtakım fenalıkların oluşunun rivayetten ibaret olduğu belirtilmiştir. Ancak bir idarenin yaptığı işlerden meydana çıkan suiistimal usulünün, o idarenin hastalıklarına kuvvet vermeyeceği dile getirilmiştir. Bundan dolayı, yaprak sahibinin bir meselenin görüş ve uygulaması arasında olan zıtlığı fark edemediği ifade edilmiştir⁵⁹².

⁵⁹¹ **Tuna**, Nr. 19, 24 Safer 1282 (19 Temmuz 1865), s. 1.

⁵⁹² “Tuna Vilâyeti’nde Bulunan Menfaa’t-i Umûmiyye Sandıklarına Dair Makâledir.”, **Tasvir-i Efkâr**, Nr. 409, 18 Rebiülevvel 1283 (31 Temmuz 1866), s. 2.

Adı geçen yaprağın içinde yer alan işlerin, gerek sandıkların esasına ve gerekse idarenin mazeretine göre ispatının uygun olmadığı belirtilmiştir. İtiraz eden kişinin de, dava olunan şeyi ispata gücünün olmadığı dile getirilmiştir⁵⁹³.

Menâfi Sandıklarının ıslahı için yapılan çalışmalardan biri de, sandık görevlileri ve işlemleri hakkında yapılan düzenlemelerdir. Ticaret ve Ziraat Nezaretinden sadrazama yazılan tezkerede, Menâfi Sandıklarından her üç ayda bir istenen cetvellerin, defterlerin düzenlenmesi, gönderilmesi ve hesaplarının layık olduğu merkezde olması, her sancak için birer memur ile kâtip tayin edilmesi ve hizmete alınması hakkında karar verilmediği ifade edilmiştir. Bu durum, Trabzon Vilayeti İdare Meclisinden mazbata ile bildirilmiştir. Birçok vilayetten de 1299 (1881/1882) senesi öşrünün onda biri ile 1300 (1882/1883) senesinde alınacak öşrün yedide birinin dörtte biri olan yardım hissesinden dolayı sandıkların güç kazandığı belirtilmişti. Eski fahrî memurlar ile idare mümkün olmayacağından görevli memurlar hizmete alınması istenmiştir. Bütün Menâfi Sandıkları hakkında kaleme alınıp Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesinde incelenmekte ve araştırılmakta olan nizamname layihasında sandıklar için görevli memurlar alınmasının gerekli olduğu açıklanmıştır. Adı geçen nizamnamenin yürürlüğüyle ilgili bir irade olmadıkça vilayetin bu konudaki haberini desteklemenin mümkün olmayacağı ifade edilmiştir. Adı geçen layihanın bir an önce yürürlüğe konulma sebeplerinin sadrazama sunulması Ziraat Genel İdaresi tarafından dile getirilmiştir⁵⁹⁴.

Bursa Vilayeti İdare Meclisinden sadrazama yazılan bir tezkerede, vilayete bağlı sancaklarda ve kazalarda daha önce kurulan Menâfi Sandıklarındaki bazı suiistimallerden bahsedilmiştir. Sandıkların buldukları yerlere göre bir hayli sermayenin biriktirildiği açıklanmıştır. Ancak, özel nizamnamedeki idare tarzı bazı rüşvet alan ve yiyenlere bir suiistimal kapısı açmıştı. Memleketin her yerinde sandığın sermayesi boş yere harcanarak kaybolmuştu. Özellikle, içinde bulunan sene aşar gelirlerinden belli oran üzerinden alınacak gelirlerin üçte ikisi sandıklara aitti. Böylece, durumun önemi bir kat daha artmıştı. Adı geçen sandıkların durumları ve idarelerinin ıslah gereği hakkında bazı yerel düşünceler Dâhiliye ve Ticaret Nezaretlerine haber verilmişti. Ticaret Nezaretinden 4 Teşrinievvel 1300 (16 Ekim 1884) tarihli ve 11 sayılı yazının cevabında, adı geçen sandıkların işlemlerinin düzenlenmesi ve iyileştirilmesi

⁵⁹³ **Tasvir-i Efkâr**, Nr. 409, s. 3.

⁵⁹⁴ BOA, ŞD, 1177/27, S. 63, 1 Safer 1302 (20 Kasım 1884)

hakkında bir nizamname layihasının kaleme alınarak Bâb-ı Âliye sunulduğu açıklanmıştır. Bu nizamnameye göre, sandıkların padişah emredinceye kadar olduğu gibi idare edilmesi bildirilmiştir. Ancak, bu durum üzerine idarede istenilen emniyetin sağlanmadığı ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra, öşürden alınacak yardım hissesinin alınmasıyla her yerin Menâfi Sandıkları sermayesi çoğalarak eski öneminin arttığı dile getirilmiştir⁵⁹⁵.

Menâfi Sandıkları hesaplarında çoğu yerde yolsuzluk hâkimdi. Bundan dolayı, sandıklar hakkında yapılan yeni nizamnamenin bir an önce yürürlüğe konulması gerekiyordu. Sandık gelirlerinin israf edilmesini önlemek için de bu şarttı⁵⁹⁶.

Bâb-ı Âli Sadaret Dairesi Mektubi Kaleminden Ticaret Nezaretine Menâfi Sandıklarındaki suiistimler hakkında bir tezkere yazılmıştır. Menâfi Sandıkları, sağlam bir idare altına alınmazsa yeni alınmakta olan öşürün yedide birinin dörtte biri oranındaki gelirlerinin de kaybolacağı ifade edilmiştir. Bu sebeple, daha önce duruma bir çare bulunması hakkında Ticaret Nezaretine yapılan müracaatın bir faydasının görülemediği açıklanmıştır. Bundan dolayı, hiç olmazsa o an için işin Belediye Dairesine bırakılması istenmiştir. Veyahut bu konuda başka bir kural kabul edilmesi gereği hakkında Hüdavendigâr Vilayeti'nden çekilen telgrafın gereğinin yapılması istenmiştir⁵⁹⁷.

Ziraat Genel İdaresine Meclis-i Mahsus tarafından yazılan tezkerede, Menâfi Sandıkları gelirlerinin zabıt ve emniyet altına alınmasıyla beraber yollar ve köprüler inşaat masraflarının da hesabının bilineceği açıklanmıştır. Nafia ve Ziraat Müdürlüklerinde Avrupa'da tahsil görmüş ziraat müfettişlerinin istihdam edilmesinin, ziraat işleri hakkında onların bilgi ve hizmetlerinden yararlanılmasını sağlayacağı ifade edilmiştir. Sandıkların düzenlenerek ıslahının gerçekleştirilebileceği dile getirilmiştir⁵⁹⁸.

Menâfi Sandıklarındaki paralara dair kayıt tutulması, sandıkların idari işlerinin düzenlenmesi için gerekliydi. Ancak, bu konudaki kayıtların eksikliği sandık işlerinin incelenmesini engellemiştir. Sandık hesapları incelenmeden ziraatçı halkın ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamak ve kolaylaştırmak mümkün değildi. Ayrıca, teftiş

⁵⁹⁵ BOA, ŞD, 1543/33, S. 24, 8 Safer 1302 (27 Kasım 1884)

⁵⁹⁶ BOA, ŞD, 2517/1, 30 Muharrem 1302 (19 Kasım 1884)

⁵⁹⁷ BOA, ŞD, 2517/1, S. 88, 22 Zilkade 1302 (2 Eylül 1885)

⁵⁹⁸ BOA, ŞD, 2517/1, 6 Recep 1304 (31 Mart 1887)

memurları konusunda da sıkıntı çekiliyordu. Bu konular, Bâb-ı Âli Sadaret Dairesinden ve Aydın Vilayeti Mektubi Kaleminden yazılan tezkerelerde bahsedilmişti. Menâfi Sandıklarındaki paralar hakkında bir usul belirlenmesi gerekiyordu. Bunun kabul edilmesi ve ayrıntılarına dair Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesinin genel kuruldan ekli mazbatası, sarılı nizamname layihası ile birlikte Meclis-i Hass-ı Vükelâda görüşülmüştür. Adı geçen mazbata ve layiha eklenerek 29 Cemaziyelahir 1302 (15 Nisan 1885) tarihinde padişaha sunulmuştur. Menâfi Sandıkları hesap işlemleri ve diğer hususların düzenleme şekillerinin sorulup anlaşılması için Aydın Vilayeti'nden bir yazı gönderilmiştir. Adı geçen yazı, yukarıda bahsedilen Şura-yı Devlet mazbatası, nizamname layihasının ikinci nüshaları ve adı geçen ekli sureti ile beraber sunulmuştur⁵⁹⁹.

Bu konuyla ilgili olarak Aydın Vilayeti Mektubi Kaleminden sadrazama yazılan tezkerede, vilayet Menâfi Sandıklarında bulunan paralara dair bir kayıt tutulmadığının anlaşıldığı dile getirilmiştir. Ayrıca, adı geçen sandıkların hesaplarının Vilayet Muhasebesi tarafından kaydedilmesi ve incelenmesinin gerekli olduğu ifade edilmiştir. Bu sebeple, gereğinin yapılması isteğini içine alan 11 Kânunuevvel 1301 (23 Aralık 1885) tarihli ve 19 numaralı emirname sadrazam tarafından Vilayet Muhasebesine gönderilmiştir. Bu sırada, Menâfi Sandıklarıyla ilgili olaylar ve işlemlere dair o zamana kadar Muhasebe Kalemleri tarafından kayıt ve bilgi verilmediği görülmüştür. Bunun nedeni, adı geçen sandıkların ilk kuruluşunda yapılan talimat ve nizamnamede böyle bir kayıt ve açıklık olmamasıdır. Bu konuda muhasebe kalemleri tarafından bilgi elde edilmesinin, adı geçen sandıkların yürürlükteki işlemlerinin, her sebeple emniyet altında ve düzende devam etmesinin çeşitli faydalı işlere neden olacağı ifade edilmiştir. Bu sebeple, sadrazamın emriyle düzenlemelerin hemen yapılması gerekli bulunmuştur. Fakat gerek Merkezi Vilayet, gerekse Sancak Muhasebe Kalemlerinde çalışan hizmetli Hesap Heyetinin sayısı azdı. Bu sebeple, sermayesinin toplamı 160.000 lira miktarında olan Menâfi Sandıklarının müfredat gereği olarak işlemlerinin yürümesinin bunlar aracılığıyla mümkün olamayacağı ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra, Menâfi Sandıkları işlemlerinin incelenmesinde görevli merkez ve merkeze bağlı yerlerdeki hizmetli kâtip ve seyyar müfettişlerin gerekliliği ifade edilmiştir. Ancak, fazla olanlarının ayıklanmasıyla bunların maaşlarından tasarruf edileceği açıklanmıştır. Bu tasarrufa

⁵⁹⁹ BOA, Y.A.RES, 32/46, 16 Cemaziyelevvel 1303 (20 Şubat 1886)

karşılık olarak da, hiç olmazsa beşer yüz kuruş maaş tahsisiyle Merkez Muhasebe Kalemine iki, Sancak Muhasebe Kalemlerine de birer güçlü muhasibin tayin edileceği dile getirilmiştir. Bahsedilen kalemlerin, beraberlerinde ve gözetimlerinde adı geçen kâtipler aracılığıyla gereken işlemleri yerine getirmeye başlamaları gerekli görülmüştür. Fakat aşar üzerine ek olarak alınmakta olan yedide birinin dörtte biri olan miktarın, adı geçen sandıklara ait olduğu açıklanmıştır. Bu sebeple, sermayenin bir bütün paraya ulaşacağı ifade edilmiştir. Bununla ilgili olarak, sandıkların işlemleri hakkında Şura-yı Devlet tarafından yeniden bir nizamname layihasının kaleme alındığı açıklanmıştır. Adı geçen layihanın sunulması izin istenildiği haber verilmiştir. Bahsedilen layihada, sandıkların işlemlerine, Vilayet ve Sancak Muhasebe Kalemlerinin gözetimi ve karışmasına dair bir açıklığın, bulunup bulunmadığının bilinemediği ifade edilmiştir. Menâfi Sandıkları hesap işlemleri ve diğer esaslarla ilgili borca sunulmuş birer muhasip tayiniyle başlanıp devam edilmesi ise tartışma konusuydu. Adı geçen layihada buna dair açıklamalar yapılmıştır. Ne yolda işlem yapılması gerekeceğinin sadrazama sunulması ve bu konuda izin istenmesi gerektiği belirtilmiştir⁶⁰⁰.

Bazı yerel idarecilerin Menâfi Sandıkları güvenliğinin sağlanması konusunda gösterdiği ihmaller, sandık sermayesinin kötü niyetli kişiler tarafından talan edilmesine yol açmıştır. Selanik Vilayeti'ne yazılan bir tezkerede, Zihne kazası kaymakamının eşkıya konusunda ihmalkârlık gösterdiği ifade edilmiştir. Bahsedilen ihmal ve hoşgörü eseri olarak da Menâfi Sandığından yedi yük kuruşun hırsızlığa maruz kaldığı açıklanmıştır. Bu durumun özel memur aracılığıyla yapılan araştırmalardan anlaşıldığı dile getirilmiştir. Halk tarafından çekilen telgraf da dikkate alınarak, gereğinin yerine getirileceği belirtilmiştir⁶⁰¹.

Menâfi Sandıklarındaki suiistimaller hakkında, Bâb-ı Âli Meclis-i Mahsus tarafından bir zabıtname kaleme alınmıştı. Menâfi Sandıkları sermayelerinin tamamının çoğu yerlerde suiistimal ile çürütülmüş olduğu ifade edilmişti. Bu konuda, bazı imaretlerden bahisle hiç olmazsa bu işin içinde bulunan zaman için, Belediye Dairesi İdaresine bırakılması istenmişti. Bu işin, başka bir zamana alınması hakkında Hüdavendigâr Vilayeti'nden bir telgraf alınmıştı. Bunun üzerine Ticaret ve Nafia Nezaretiyle olan haberleşmeyi içine alan bir görüşme okunmuştu. Adı geçen nezaretin

⁶⁰⁰ BOA, Y.A.RES, 32/46, S. 14, 22 Rebiülevvel 1303 (29 Aralık 1885)

⁶⁰¹ BOA, DH.MKT, 1410/62, Nr. 78-6, 7 Recep 1304 (1 Nisan 1887)

sonraki cevabında adı geçen sandıklar hakkında daha önce Şura-yı Devlet tarafından düzenlenmiş olan nizamname layihası incelenmiştir. Bahsedilen nizamnamenin, sandıklarla ilgili bazı temel konular etrafında şekillendirildiği açıklanmıştır. Ancak sandığa dışarıdan akçe borç verilmesinde fazla külfete girildiği düşünülmüştür. Bununla beraber, adı geçen nizamnamede gösterildiği sebeple beş bin lira sermaye üzerine sandık kurulmasında bütün masrafların gerekli olacağı ifade edilmiştir. Bundan dolayı, sandıklardan yeni düzenlemelere göre Sandık Teşkilatı karar verdiğinde, gerektiği zaman büyükçe kazalarda birer şube açılması düşünülmüştür. O dönemde, kazalar tarafından yapılacak borçlanmaların gönderilmesi gerekmektedir. Bu sebeple, Sandık Teşkilatının vilayet ve sancak merkezlerini içine almasıyla hem bu işe hem de ziraat işlerine bakılacağı dile getirilmiştir. Bununla beraber, o zamana kadar yollar ve geçitler tahsisatı için hazineden seneden seneye alınan havalelerin harcanması hakkında nezarete haber vermek ve Nezaret Dairesindeki İstatistik Kalemine bilgi verilmesi gerektiği açıklanmıştır. Bunun üzerine, birer muhasip kâtibi, sandık emini, vilayetlerde nafia ve ziraat müdürü, sancaklarda nafia ve ziraat memurları unvanlarıyla ve Ziraat Odaları Heyetinin de iştirak ettirilmesiyle birer İdare Heyeti kurulması düşüncesi oluşmuştur. Bu konuda, özetlenerek kaleme alınan layihanın ayrıntıları, gönderilen açıklama ve sandıkların gelirlerinin zabıt altına alınması için bazı düşünce ve görüşlerin incelenerek, acele kararının mazbatayla bildirilmesi için evrakın takımıyla Şura-yı Devlete gönderilmesi uygun görülmüştür⁶⁰².

Menâfi Sandıkları, hem bayındırlık hem de ziraat işlerine bakıyordu. Ancak sandıklar hakkındaki nizamname düzenleninceye kadar, yollar ve köprüler tahsisatı için hazineden seneden seneye alınan havalelerin masrafları belli değildi. Bu sebeple, nezarete hesap vermek gerekiyordu. Fakat nezarete bir istatistik kalemi mevcut olduğu halde, henüz bir işe başlanamamıştı. Bundan dolayı, istatistik düzenlenmesi için de bilgi olmak üzere, yukarıda bahsedilen İdare Heyeti üyelerinin bulunduğu bir Rehin İdaresi kurulması düşünülmüştü. Yirmi beş maddeden oluşan nizamname layihası, teşkilat defteri ve önceki layiha ile birlikte iliştilmiş olarak sunulmuştur. Osmanlı ülkesinde genel servetin önemli kaynağı olan ziraatın, yayılma ve ilerleme nedenlerinden biri de ziraatçıların tohumluk gelirleri için muhtaç oldukları akçenin sağlanmasının kolaylaştırılmasıydı. Ziraatçılardan onda bir oranında yardım hissesi alınmasıyla Menâfi

⁶⁰² BOA, ŞD, 2517/1, 16 Recep 1304 (10 Nisan 1887)

Sandıkları kurulması kararı da bu maksada dayalıydı. Ancak her nasılsa bu karar bazı yerler tarafından yürürlüğe konulamamıştı. Yürürlüğe konulan yerlerde ise, nizamnamesinin yetersizliğiyle beraber bir işin özel memuru ve sorumlusu yoktu. Bu sebeple, sermayenin büyük kısmı az zaman içinde nüfuzlu kimselerin zimmetlerine geçmiştir. Sandıkların mevcudu ise birtakım kuru senetten ibaret kalmıştır. Böylece, sandıklardan istenilen fayda elde edilememiştir. Menâfi Sandıklarının yeniden canlandırılması için 1300 (1882/1883) senesinden itibaren düzenlenen gelirlerin alınmasına başlanmıştır. Ancak yukarıda bahsedilen sebeplere bağlı olarak, hiçbir yerde bu işin iyi gitmesine kefil olan bir sandık kurulamamıştır. Bundan dolayı, eski düzenlerin ıslahıyla sandıkların işlemleri düzen altına alınmaya kadar, üreticilerin gelirleri büyük valilerin özel gözetimlerine bırakılmıştır. Bir ara, borçların 1300 (1882/1883) senesinden önceki sermayeyi içine alması ve bir ara da, her tarafta sandıkların kurulmasıyla güçlü ve güvenilir memurlar tayin edilmesi düşünülmüştü. Böylece, sandıkların gelirlerinin oralar tarafından saklanması ve gelir elde edilmesine karar verilmişti. Fakat bunların hiçbirisi yürürlüğe konulamamıştır. Bunun yanı sıra, sandıkların sermayesinin, ne kadar ve kimlerde olduğu dahi bilinemez hale gelmiştir. Bazı yerlerden verilen haberlere göre, menâfi-i umûmiyyeye ait denilerek gelirlerinin harcama, maaş ve masraf için yapılan ödemelerinin miktar ve sayılarının dahi bilinemediği açıklanmıştır. Adı geçen gelirler de, öşür gelirleri ile beraber alınıyordu. Fakat hazinenin hesabı öşür miktarı üzerine olduğu için sandıkların gelirlerinin belli bir hesap ve kitabı yoktu. Bu gelirlerin senelik miktarı, 400.000 lira miktarında olması gerektiği halde, hazine tarafından borç alınması karar verilmiş olan 250.000 lira dahi tamamen bulunup alınamamıştır. Menâfi gelirlerinin tahsili başlangıcından 1299 (1881/1882) senesi sonuna kadar toplu olarak, 1300 (1882/1883) senesinden 1302 (1884/1885) sonuna kadar senelik miktarı nakit ve senet olarak mevcudu yazılmak üzere nezaret tarafından özellikle bir düzenleme yapılarak vilayetlere gönderilmiştir. Borçlular ile kefillerinin isimleri ayrıntılı bir şekilde açıklanarak bir deftere işlenmiştir. Ancak tam anlamıyla bu kayıtlardan bilgi alınması mümkün olamamıştır. Vilayetlerden gelen haberlere göre, bunun nedeni nizamnamenin yetersizliğiyle beraber yürürlükte bulunmasından ve fahrî sandık memurlarıyla bu işin yürütülmesinin zor olmasından kaynaklanmaktadır. Önceki layihanın düzenlenmesi de, bu durumun tayinine bağlıdır. Menâfi Sandıkları sermayesinin tayin edildiği gibi kullanılarak ziraat tarafından

yayılması, memleket zenginliği için faydalar ve iyilikler elde edilmesini sağlayacağı ifade edilmiştir. Aksi halde, zararların ve kötü tesirlerin ortaya çıkacağı açıklanmıştır. Sandık sermayesinin ihtiyacı olmayanlara sunulmasının ise, sandıkların işlemleri ve hesaplarıyla ilgili yeni bir düzenleme gerektireceği açıklanmıştır. Bu sebeple, yapılan düzenlemeler sandıkların ıslahı amacına hizmet edecek tedbirlerden sayılmıştır⁶⁰³.

Menâfi Sandıklarında görev yapacak fahrî memur bulunamaması, sandık sermayesinin boşa harcanarak suiistimal edilmesine neden olmuştur.

Bu konuyla ilgili olarak Ticaret ve Nafia İşleri Dairesinden yazılan bir tezkerede, Menâfi Sandıklarının fahrî memurları ile idaresinin geçmişte düzenlendiği şekilde devam ettiği ifade edilmiştir. Ancak, sandıkların hesap ve işleminin oldukça fazla olduğu açıklanmıştır. Bahsedilen işler için fahrî memur bulunamamıştı. Bundan dolayı, bazı yerler tarafından sandık sermayesinden maaşlar tahsis edilmiştir. Bu durum ise, sermayenin boşuna harcanmasına sebep olmuştur. Birçok yer tarafından, mevcut düzenin müsaade etmemesi nedeniyle fahrî memur bulunamamıştır. Bundan dolayı, Menâfi Sandıkları gelirleri bazı kişilerin elinde kalarak kaybolmuştu. Sandıklardan, hazine için karşılık olarak düzenlenen paralar bile, tamamen alınamamıştı. Bu nedenle, faiz düzeninin %9'a indirilmesinden dolayı, %12 hesabıyla düzenlenmiş olan Menâfi Sandıkları borçları faiz hesaplarının sonra nasıl görüleceği sorulmuştur. Bu kayıplar ve zorlukların önünün alınması gerekiyordu. Bunun için, adı geçen sandıkların idaresinin düzenlenmesiyle muhtaç ziraatçıların selemcilerin ellerinden kurtarılacağı ifade edilmiştir. Aynı zamanda, bu işin ziraatın ilerlemesine büyük hizmet edeceği dile getirilmiştir⁶⁰⁴.

Menâfi Sandıkları hakkında bulunan nizamnamenin yeniden düzenlenmesi gerekiyordu. Bununla ilgili olarak, Ticaret ve Nafia Nezareti tarafından kaleme alınan layihanın yürürlüğe konulması gerekiyordu. Bu konuda, Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesinin Meclis-i Has-ı Vükelâda eklenen mazbatası, ayrıntılı evrakıyla beraber 29 Eylül 1304 (11 Ekim 1888) tarihinde sunulmuştur⁶⁰⁵.

Menâfi Sandıklarında bazen teftiş sırasında pulsuz ya da eksik pullu borç senetlerine rastlanmıştır. Bu konu hakkında Karesi Vilayeti'ne bir tezkere yazılmıştır.

⁶⁰³ BOA, ŞD, 2517/1, 6 Recep 1304 (31 Mart 1887)

⁶⁰⁴ BOA, Y.A.RES, 39/38, Nr. 18, 30 Zilkade 1304 (20 Ağustos 1887)

⁶⁰⁵ BOA, Y.A.RES, 39/38, 20 Zilhicce 1304 (9 Eylül 1887)

Kale-i Sultaniye kazası Menâfi Sandığının teftişi sırasında pulsuz ve eksik pullu olarak yetmiş parça senet görüldüğü açıklanmıştır. Bunun hesaplanmasıyla sekiz bin kuruş nakit cezanın Menâfi vekillerinden tahsil edilmesi ve pullarının tamamlattırılması için Maliye Müfettişliğinden haber geldiği ifade edilmiştir. Bunlar resmî yerde gösterildiğinde, düzen gereği nakit ceza alınabileceği açıklanmıştır. Ancak, adı geçen senetlerin araştırılması ve kontrol edilmesi amacıyla istekte bulunulması üzerine görülmüştür. Bundan dolayı, bahsedilen senetlerden nakit ceza alınmasına kanuni iznin olmadığı ifade edilmiştir. Bununla birlikte, adı geçen iznin Damga Nizamnamesi gereğince değerlendirilen memurlara ait olduğu açıklanmıştır. Bahsedilen iznin, Menâfi vekillerini içine almadığı ve bunların fahrî memurlardan olduğu hakkında bir yazı geldiği ifade edilmiştir. Bunun üzerine, Maliye Nezareti ile haberleşilmiştir. Adı geçen haberleşmeye verilen cevapta, Damga Kanunnamesi'nin, suçlara karşı verilen ceza hakkında olan beşinci bölümün yirmi ikinci maddesine değinilmiştir. Buna göre, hiçbir kimse, şirket, banka veya resmî dairelerin, damgalanmamış ve pul konulmamış poliçe, çek, makbuz senedi, tüccar ve fertler arasında kullanılan diğer senetleri çekme, kabul etme, ödemeye zorlama, kendi veya sonraki hesabına tahsil etmesinin yasak olduğu ifade edilmiştir. Bundan başka, bahsedilen kanun hükümlerine uygun damgalanmamış ve pul yapıştirilmemiş senetler hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre, adı geçen senetlerin diğer mahkeme, meclisler, daireler ve resmî yerlere gösterildiğinde ne kadar nakit ceza alınacağı açıklanmıştır. Buna göre, alınacak nakit ceza miktarı şu şekilde açıklanmıştır⁶⁰⁶:

1. Gerek memurlardan, gerekse halktan bulunup resmî damga yapılmasından başka, resmî nüshaya uyuyorsa, anapara olarak içine aldığı paraların %3'ü miktarı nakit ceza alınacaktır.
2. Resmî küpüre uyan cinsten ise, yarım Osmanlı altınından üç Osmanlı altınına kadar nakit ceza alınacaktır.

Ancak, adı geçen evrak ve senetlerin ilgili olduğu davanın görülmesine devam edileceği açıklanmıştır. Bununla beraber, nakit cezanın elde edilmesiyle ilgili başka türlü karar verileceği ifade edilmiştir. Ayrıca, mahkeme tarafından davaya ait senetlerden alınacak nakit cezanın mahkemeye ait olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, resmî

⁶⁰⁶ BOA, DH.MKT, 1404/28, Nr. 685-5, 8 Cemaziyelahir 1304 (4 Mart 1887)

damganın da başka türlü alınıp pul olarak senede yapıştırılması gerektiği ifade edilmiştir. Nakit ceza miktarının da, pullar üzerine işaret edilip tarih konularak, o mahkemenin, meclisin, yer veya dairenin mührüyle mühürlenmesi gerekeceği açıklanmıştır. Damga Kanunnamesi'nin yirmi üçüncü maddesinde ise, eski maddede belirlenen nakit cezanın ödenmesinin, önce senedi imzalayanın, ikinci olarak da poliçeyi yazıp kabul edenler ile zorlayanların her birine ait olacağı belirtilmiştir. Aynı zamanda, nakit cezayı düzen dairesinde ödemeye mecbur olan kişilerin, her birinin diğerleri tarafından ödemesi gerekecek resmî ve nakit cezaları topluca ödeyeceği açıklanmıştır. Bundan başka, bu kişilerin birbirine kefil olarak sorumlu olacağı dile getirilmiştir. Bununla birlikte, damga vergisi ve nakit cezanın başlangıçta senet sahibi olan kişiye borcu peşin ödeyeceği ifade edilmiştir. Onu da, sonra vergi ve cezanın ait olduğu kişilerin her birinden, sırayla kefalet kuralından dolayı geri alınmasını dava etmeye yetkisinin olduğu belirtilmiştir. Bu vergi ve nakit cezayı geri alma hakkında nakit ceza davalarını hükmetmiş olan mahkeme huzurunda dava açılacağı yazılmıştır. Buna göre, yazılarda açıklanan Kale-i Sultaniye kazası Menâfi Sandığının puluz ve eksik pullu senetlerden, bahsedilen maddeler hükmüne göre gereken nakit cezaların alınması gerekeceği ileri sürülmüştür⁶⁰⁷.

16. Menâfi Sandıklarının Tasfiyesi

Aşara ek olarak alınan Menâfi Hissesi'yle ayakta tutulmaya çalışılan Memleket Sandıkları, Menâfi Sandıkları adıyla faaliyet yürütmüşlerdir. Ancak bir türlü tahsil edilemeyen alacakları, bu sandıkların da sonunu getirmiştir. Menâfi Sandıkları idarelerine bir taraftan köylünün, diğer taraftan da hükümet ve ileri gelenlerin bakması kararlaştırılmıştır. Bu durum da, doğal olarak kaymakamın yanında köylünün meramını dile getirememesine yol açmıştır. Yardımdan ise eşrâf⁶⁰⁸ daha fazla yararlanmıştır. Bu idarenin sonucunda, sandıklar her geçen gün sermayelerini nüfuzlu kişilere kaptırmışlar ve bir daha geri alamayarak iflas etmişlerdir⁶⁰⁹.

Menâfi Sandıkları sermayeleri iyi idare edilemeyerek nizamnamesine aykırı davranılmıştır. Çiftçi olmayanlara, özellikle ileri gelen nüfuzlu kişilere ve sandık

⁶⁰⁷ BOA, DH.MKT, 1404/28, Nr. 685-5, 8 Cemaziyelahir 1304 (4 Mart 1887)

⁶⁰⁸ Eşrâf: Şeref ve itibar sahibi kimseler, ileri gelenler anlamındadır. Ferit Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 238.

⁶⁰⁹ Suphi Nuri İleri, **a.g.e.**, s. 146.

memurlarına sandık sermayesi verilmiştir. Bu durum, sandıklar üzerinde asıl hak sahibi olan çiftçilere verilecek para kalmamasına neden olmuştur. Bu usulsüz borç senetlerine ve yenilenen senetlere ise, eksik pul yapıştırıldığı için yapılan kanuni uygulamadan bir fayda sağlanamamıştır⁶¹⁰. Bunun yanı sıra, bir yandan sürüp giden savaşlar, diğer yandan devletin bu kuruluşlar vasıtasıyla vergi toplamaya çalışması, başlangıçta sandıklara olan ilgiyi azaltmıştır⁶¹¹.

Memleket Sandıklarına göre, Menâfi Sandıklarında önemli ilerlemeler kaydedilmesine rağmen, sandık sisteminde meydana gelen suiistimalleri durdurmakta başarısız olunmuştur. 1887 yılında, yasal faiz oranı yıllık %9'a düşürülmüştür. Fakat asıl oranlar birçok durumda bu miktarı aşmıştır. Sandık heyetlerinin çoğunda hizmet veren yerel, güçlü tüccarlar ve ayan, yasal olarak yalnız üreticilere verilmesi gereken kredileri almışlardır. Bahsedilen heyetler, çoğu kez ayırım gözetmeden veya ilamsız olarak kendi menfaatlerine göre kredi vermişlerdir⁶¹².

Menâfi Sandıkları, 1887 yılında yasal faiz oranı bakımından sandıklarla ilgili nizamname düzenleninceye kadar Murâbaha Nizamnamesi hükümlerine tabi olmuştur. Bu konu hakkında mecliste bir konu gündeme gelmiştir.

Meclis-i Hass-ı Vükelâya has bir zabıt yaprağında, Murâbaha Nizamnamesi'nde her çeşit borç alıp vermeye ilgili faizin %9'a indirildiği açıklanmıştır. Bunun, Menâfi ve Eytâm Sandıkları⁶¹³ borçlarını kapsayıp kapsamadığına dair izin istenmiştir. Bununla ilgili olarak Aydın Vilayeti'ne bir yazı gönderilmiştir. Bunun üzerine, Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesinde kaleme alınan 16 Muharrem 1305 (4 Ekim 1887) tarihli ve 869 rakamlı mazbata Meclis-i Hass-ı Vükelâda okunmuştur. Menâfi Sandıklarının yeniden düzenlenmiş nizamname layihasında, sandık mallarından olacak borçların faizinin %6 olarak belirlendiği açıklanmıştır. Bu layiha, yürürlüğe konulduğunda, ona göre işlem

⁶¹⁰ Faik Kurdoğlu, **a.g.e.**, s. 106.

⁶¹¹ Haşmet Başar, **Türkiye'de ve Dünya'da Kooperatif Kuruluşlarının Sosyo-Ekonomik Yapısı**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1983, s. 119.

⁶¹² Donald Quatert, **Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım 1876-1908**, Çev. Nilay Özok Gündoğan-Azat Zana Gündoğan, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2008, s. 121.

⁶¹³ Eytâm Sandıkları: Eytâm Sandıklarının çıkış noktası, vefat eden ebeveynen yetimlerine intikal eden malların zayı edilmeden sağlıklı bir şekilde muhafaza edilerek rüşd yaşına, yani hukuki olarak malları üzerinde tasarruf etme ehliyetine sahip olduğu yaşa geldiğinde, sahibine ulaştırılması anlayış ve sorumluluğudur. Bu kurum, Osmanlı toplumunda önceleri ferdi olarak uygulama alanı bulmuş, sonraları kurumsal bir hüviyet kazanarak 19. yüzyılın ortalarından itibaren devlet eliyle yönetilen önemli bir fona dönüşmüştür. Tahsin Özcan, "Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytâm Sandıkları", **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 14, İstanbul 2006, s. 106.

yapılmasının doğal olduğu ifade edilmiştir. Ancak, diğer borç alıp verme faizleri %9'a indirildiği halde, Menâfi Sandıkları borçları için geçici olsa dahi %12 faiz talep edilmesinin, sandıkların konulmasındaki maksada uygun olmayacağı belirtilmiştir. Bundan dolayı, adı geçen layihanın yürürlüğe konulmasına kadar Menâfi Sandıklarından olacak borçlar için Murâbaha Nizamnamesi hükümlerine uygun olarak %9 faiz alınması kararlaştırılmıştır. Eytâm Sandıklarından alınacak borçlarla ilgili ise, başlangıçtaki mazbata ile bildirildiği üzere, Eytâm Malları Nizamnamesi'nin yeniden düzenlenmesine karar verilmiştir. Eytâm malları zaten ayrı hükümlere tabiydi. Adı geçen mallarla ilgili özel düzene göre işlem gerekeceği açıklanmıştır. Bu mallardan sağlanacak borç faizinin indirilmesi uygun görülerek gereğinin yapılacağı ifade edilmiştir. Menâfi Sandıklarından olacak borçlardan, Menâfi Sandıkları Nizamnamesi yürürlüğe konuluncaya kadar, Murâbaha Nizamnamesi hükmüne uygun olarak, %9 faiz alınması gerektiği açıklanmıştır. Bunun, Aydın Vilayeti ile diğer vilayetlere ve müstakil mutasarrıflıklara genelge ile bildirilerek gereğinin yapılması kararlaştırılmıştır⁶¹⁴. Dâhiliye Nezaretine gönderilmesi ve Ticaret Nezaretine bilgi verilmesi uygun görülmüştür⁶¹⁵.

Sandıkların tasfiyesine neden olan diğer bir gelişme, nüfuzlu kişilere verilen kredilerin geri ödenmemesidir. Ayrıca, krediyi alanın borcunu ödeyebilme gücü göz önüne alınmadan, yalnız bir hayır işi olarak görüldüğünden yeni krediler için gerekli sermaye gittikçe azalmıştır. Hükümetin, sandıkların işleyişinden duyduğu memnuniyetsizlik, zaman içinde yeni bir kurum oluşturma fikrini ortaya çıkarmıştır. Menâfi Sandıkları faaliyetleri durdurulmuştur. Sandıkların fonları, yeni kanun yürürlüğe girinceye kadar vilayet düzeninde tutulmuştur⁶¹⁶.

⁶¹⁴ BOA, MV, 25/41, 6 Safer 1305 (24 Ekim 1887); BOA, DH.MKT, 1466/86, Nr. 1053-21, 3 Teşrinisani 1303 (15 Kasım 1887). Adı geçen vilayet ve müstakil sancaklar: Suriye, Kastamonu, Hüdavendigâr, Edirne, Aydın, Hicaz, Bağdat, Selanik, Konya, Erzurum, Diyarbakır, Halep, Adana, Trablusgarp, Sivas, Manastır, İşkodra, Ma'mûret-ül-azîz, Van, Trabzon, Yanya, Cezayir, Bingazi, Bitlis, Hakkâri, Dersim, Karesi, Kosova, Musul'dur.

⁶¹⁵ BOA, MV, 25/41, 13 Safer 1305 (31 Ekim 1887)

⁶¹⁶ Donald Quatert, **a.g.e.**, s. 121-122.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ZİRAAT BANKASI

1. Ziraat Bankasının Kuruluş Amacı

Osmanlı Devleti'nde ticarî hayat hareketlendikçe, özellikle çiftçilerin, esnaf ve sanatkârların zaten mevcut olan sermaye ihtiyacı zirveye ulaşmıştı. Bu grupların toprak sahipleri ve tefecilerin sömürsünden kurtarılmasının, ülkenin ekonomik gelişmesi için hayati önemde olduğu açıkça ortadaydı. İngiliz Konsolosluk raporlarında dahi, sık sık zirâî ve ticarî kredi sağlayacak kurumlara olan ihtiyaç vurgulanıyordu⁶¹⁷.

Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi'nde çiftçilerin içinde bulunduğu şartların vahametine dikkat çekilerek, Osmanlı Devleti'ndeki ziraatçıların, birtakım vurguncuların ve tefecilerin gaddar pençelerine yakalanmış olduğu ifade edilmiştir. Bundan dolayı, ziraatçıların borç aldığı 500 kuruş, vadesi geldiğinde ödenmezse, ertesi seneye devrediyordu. Sözleşilen 500 kuruşun faizinin de eklenmesiyle, bu paranın 4 senede 1500 kuruş veya daha çok olma ihtimali vardı. Bu sebeple, çiftçinin öküzünün ölmesi, saban ve döven kırılması gibi şeylerin ardı arkası eksik olmuyordu. Çiftçilerin, satın aldıkları ziraat aletlerinin borçlarının ödemesinin tamamlanması konusunda ise müracaat ettikleri yerler yine tefecilerdi. Bu durumda, ziraatta gelişmenin gözle görülmesi mümkün değildi. Çiftçilerin, tefecilerin ellerinden kurtarılmaları Ziraat Bankalarının kurulmasına bağlıydı. Vilayetlerde olduğu gibi Ziraat Bankalarının her yerde kurulması gerekiyordu⁶¹⁸.

Ziraat Bankaları, bir memlekette zirâî itibarın adeta bir düzeni olarak kabul edilmiştir. Bayındırlık işleriyle ilgili kuruluşların en önemlilerinden olan Ziraat Bankaları, ziraatla uğraşanlara para yardım ederek onları vurguncuların ellerinden kurtarma göreviyle yükümlüdür. İlk Tuna Valisi Mithat Paşa tarafından Memleket Sandıkları adıyla kurulan küçük bankalar, merkezi hükümet faydaları takdir edilmiş ve bütün vilayetlere yayılmıştır. Bu sebeple kurulduğu sırada, bunlara Menâfi Sandıkları

⁶¹⁷ Murat Baskıcı, "Osmanlı Ekonomisinde 'Modern' Kredi Kurumlarına Duyulan İhtiyaç: 1840-1880", **Ekonomik Yaklaşım**, C. 14, S. 44-46, Kış 2003, s. 47.

⁶¹⁸ "Vesile-i Servet Unvanlı Bir Varakadır.", **Basiret**, Nr. 35, 7 Zilhicce 1286 (10 Mart 1870), s. 7-8.

adı verilmiştir⁶¹⁹. Menâfi Sandıklarının düzenli bir idaresinin olmaması sebebiyle borç verilen paraların büyük kısmı tahsil edilememiştir. Böylece, adı geçen paraların bir kısmı halk üzerinde bakiyelerde ve bir kısmı da memurların veya yerel Mal Sandıklarının zimmetinde kalmıştır. Bundan dolayı, sandıklar git gide çöküşe yüz tutmuştur. Kısacası, bu sandıkların kötü idaresi yüzünden istenen faydalar sağlanamamıştır⁶²⁰. Bu durum, Osmanlı Devleti'nde çiftçilerin ihtiyacını karşılayabilecek yeni bir zirâî kredi teşkilatının kurulması düşüncesini ön plana çıkarmıştır.

Menâfi Sandıklarının Ziraat Bankası tarzında kurulması konusunda Bâb-ı Âli Meclis-i Mahsustan 25 Şaban 1305 (7 Mayıs 1888) tarihinde bir mazbata sureti sunulmuştur. Bu konuda, Ticaret ve Nafia Nezaretinin düzenlemesi ve kanunlarına göre incelenen meclis layihası okunmuştur. Adı geçen layihada, kurulacak Ziraat Bankasının merkez idaresinin İstanbul'da olacağı, vilayet merkezlerinde ve ziraat bakımından önemli olan sancaklarda birer şubesinin bulunacağı dile getirilmiştir. Menâfi Sandıklarının Ziraat Bankasına katılması kararı, nafia kuruluşları hakkında yürürlükte olan emir ve kurallara uygun olarak kaleme alınmıştır. Fakat uygulamanın, o an için yalnız Hüdavendigâr Vilayeti'nde yürürlüğe konulması kararlaştırılmıştır. Menâfi Sandıklarının, ziraatın ilerlemesi ve ziraatçıların ihtiyaçlarının ucuza temin edilip, onların vurgunculara müracaattan kurtarılması amacıyla kurulmasına rağmen bunda başarılı olamadığı ifade edilmiştir. Ziraat Bankasının kurulmasıyla ilgili layihanın düzenlenmiş şeklinin Osmanlı vilayetlerine yayılması uygun görülmüştür. Şubelerin sermayelerinin başkalarının zimmetlerine geçirilmemesi için önlemler alınmıştır. Şubelerin sermayelerine göre mutlak olarak borç verilecek paraların miktarının tayin edilmesi ve sınırlanması kararı alınmıştır. Dışarıdan bankaya akçe emanet edenler için tayin olunan 6 ay vadenin 3 aya indirilmesine karar verilmiştir. İdare Meclisi tarafından şubede hesaplanan bazı işlemlerin Ticaret ve Nafia Nezaretinin onayıyla, tayininin gerekli olduğu ifade edilmiştir⁶²¹.

⁶¹⁹ “İktisâd-ı Zirâî-Ziraat Bankaları”, **Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi**, Nr. 4, Salih Zeki Ruşen Matbaası, 27 Rebiülevvel 1327 (18 Nisan 1909), s. 49; Orhan Deligöz, **Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakınçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara 2008, s. 101.

⁶²⁰ **Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi**, Nr. 4, s. 49.

⁶²¹ BOA, Yıldız Sadrazam Kamil Paşa Evrakı (Y.EE.KP), 2/187, 25 Şaban 1305 (7 Mayıs 1888). 1304 (1888) yılında ünlü maliyeci Mikael Portakal Paşa'nın (Ziraat Bankasının ilk genel müdürü) gayretiyle Menâfi Sandıkları kaldırılıp, yerine düzenli bir idare şekline sahip olan Ziraat Bankası kurulmuştur.

Ziraat Bankası, 1888 yılında çiftçilere kredi vermek ve finans geliştirme programlarına yardım etmek için kurulmuştur. Bankanın kuruluşunun arka planında 1840'lardaki kredi programları ve Mithat Paşa'nın 1863 yılında Tuna Vilayeti'nde kurduğu tarım kooperatiflerinin kuruluşu bulunmaktadır⁶²².

Servet Bayındır, Osmanlı Devleti'nde yerli sermayeye dayalı ilk banka olarak Memleket Sandıklarını nitelemiştir. Bayındır, adı geçen sandıkların T.C. Ziraat Bankasının çekirdeğini oluşturduğunu ifade etmiştir⁶²³.

Şevket Pamuk, 19. yüzyılın en önemli yerli bankası olarak 1888'de devlet tarafından tarımsal kalkınmaya destek olmak amacıyla kurulan Ziraat Bankasını nitelemektedir. Adı geçen banka, imparatorluk ölçeğinde en yaygın örgütlenmeyi gerçekleştirerek çeşitli bölgelerde 400 şube açmıştır. Ziraat Bankası, tarımsal üreticilerin kredi taleplerini tamamen karşılayamamıştır. Fakat tefecilerin yüksek faizlerine karşı bir nebze de olsa alternatif oluşturmuştur. Pamuk, Ziraat Bankasının devletin yerli tasarruflarını iktisadî kalkınmaya yönlendirme çabalarında küçümsenemeyecek bir rol oynadığını ifade etmiştir⁶²⁴.

Ziraat Bankası, Osmanlı Devleti'ndeki zirâî faaliyetleri ve bu alandaki girişimleri desteklemek, çiftçilerin zirâî kredi ihtiyacını karşılamak amacıyla Mithat Paşa'nın kurduğu Memleket Sandıklarının zaman içerisinde geliştirilmesiyle meydana gelmiştir⁶²⁵.

Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi, Nr. 4, s. 49. Menâfi Sandıklarının hakları ve görevleri bu bankaya devredilmiştir. “**Ziraat Bankası Nizamnamesi (Layiha)**”, M. 1, BOA, İDUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 1; A.g.n., Nr. 37, **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, 4 Zilkade 1304 (25 Temmuz 1887)-14 Ramazan 1312 (11 Mart 1895), Başvekâlet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü Yay., Ankara 1939, s. 136; **Yüz Yıllık Teşkilatlı Zirâî Kredi**, T.C. Ziraat Bankası Yay., Ankara 1964, Tarihî Vesikalar s. 65; Nurettin Hazar, **T.C. Ziraat Bankası 1863-1983**, Fon Matbaası, Ankara 1986, s. 681. Nizamnamenin tarihi Düstur'da ve bu eserde 19 Zilhicce 1305 (27 Ağustos 1888) olarak verilmiştir. Nizamnamenin aslı bu olabilir. Çünkü diğer iki eserde layiha ifadesi yer almıştır.

⁶²² Halil İnalçık-Donald Quataert, **An Economic and Social History of the Ottoman Empire 1300-1914**, Cambridge University Press, Cambridge 1994, s. 872.

⁶²³ Servet Bayındır, **İslâm Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık**, Rağbet Yay., İstanbul 2005, s. 29.

⁶²⁴ Şevket Pamuk, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Para'nın Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1999, s. 241. Adı geçen banka, Osmanlı Devleti'nin ilk devlet bankasıdır. Ekrem Keskin vd., **50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye'de Bankacılık Sistemi “1958-2007”**, Türkiye Bankalar Birliği Yay., İstanbul 2008, s. 2.

⁶²⁵ Sururi Kocaimamoğlu, **Bankacılık Ansiklopedisi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1985, s. 722.

Sadrızam Kamil Paşa⁶²⁶ tarafından, hazırlanan nizamname ile kurulan Ziraat Bankası, çiftçilere borç vermeyi amaç edinmişti. Bugünkü anlamıyla pasif kredi işlemleri yapmak, bir başka ifadeyle, kendine faizle yatırılacak paraları kabul etmek, tarıma yönelik sarraflık işlemlerine hizmet etmek de bir başka göreviydi⁶²⁷. Fakat burada kast edilen sarraflık, para işleri ile uğraşma anlamındadır. Geçmişte, çiftçileri mahveden sarraflarla bir ilgisi yoktur.

2. Ziraat Bankasının Sermayesi

Ziraat Bankası sermayesini meydana getiren gelir kalemleri şunlardır⁶²⁸:

1. 1302 (1884-1885) malî senesi sonuna kadar Menâfi Sandıkları adına alınıp biriken mevcut nakitler⁶²⁹
2. Menâfi Sandıkları alacaklarından meydana gelecek paralar⁶³⁰

⁶²⁶ Kıbrıslı Mehmed Kamil Paşa (1833-1913) olarak bilinmektedir. 25 Eylül 1885-23 Ocak 1913 tarihleri arasında, farklı dönemlerde 4 kez sadrazamlık yapmıştır.

⁶²⁷ Seçil Akgün, **a.g.e.**, s. 200. Ziraat Bankası, borç için kanunen satışı uygun olan taşınmaz malların, rehin verme ve kefalet koyma iradesiyle, ziraatçılara akçe borç vermek, faizle verilecek nakitleri kabul etmek ve ziraatla ilgili ürünlerin harcanmasına aracılık etmek üzere kurulmuştur. A.g.n., M. 2, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 1; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 136; **Yüz Yıllık Teşkilatlı Ziraî Kredi**, Tarihî Vesikalar s. 65; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 681. Kamil Paşa, daha Evkaf nazırı iken 1883 yılında çiftçileri tefecilerin elinden kurtarmak için kredi fonu niteliğinde bankalar kurulmasını istemiştir. Hikmet Bayur, **a.g.e.**, s. 62. Bu dönemde, Sadrızam Said Paşa, Mithat Paşa tarafından kurulan ve zamanla işlemez hale gelen Memleket Sandıklarını, Menâfi Sandıkları adıyla yeni bir şekle dönüştürmeye kararlıdır. Kamil Paşa ise, o sırada doğrudan Ziraat Bankasının kurulmasını istemiştir. Fakat sadrazam ile Meclis-i Vükelâyı ikna edememiştir. Kamil Paşa, 24 Nisan 1299 (6 Mayıs 1883) tarihli yazısında bu konu üzerinde birtakım incelemeler ve malî hesaplar yapmıştır. Meclis-i Vükelâyı ikna edebilmek için bir Ziraat Bankası Nizamnamesi taslağı dahi hazırlamıştır. Bayur'un eserinde gösterilen taslağın tarihi kesin olarak ifade edilmemekle birlikte, ilişigindeki Akka mutasarrıfının 30 Temmuz 1299 (11 Ağustos 1883) tarihli mektubundan yola çıkarak; 1883 yılı Ağustos'unun ikinci yarısına ait olduğu tahmin edilmektedir. Hikmet Bayur, **a.g.e.**, s. 107. Yine onun sadrazamlığı sırasında modern anlamda tarım kredisi sağlayan Ziraat Bankası kurulmuştur. Bu konuda, padişahın onayına 5 Teşrinievvel 1303 (17 Ekim 1887) tarihli bir mazbata sunulmuştur. Hikmet Bayur, **a.g.e.**, s. 63. Bahsedilen mazbata, Sadrızamdan başka, Adliye Nazırı Cevdet Paşa (Tarihçi), Hariciye Nazırı Sait Paşa, Ticaret ve Nafia Nazırı Zihni Paşa, Maarif Nazırı Münif Paşa ve Şura-yı Devlet Reisi Arifi Paşa imzalamıştır. Bundan on ay sonra da Ziraat Bankası kurulmuştur. Bayur, Ziraat Bankası idarecileri tarafından, yalnız Mithat Paşa'nın kurucu olarak zikredilip, Kamil Paşa'nın hiç anılmamasını haksızlık ve takdirsizlik olarak nitelemektedir. Hikmet Bayur, **a.g.e.**, s. 112.

⁶²⁸ A.g.n., M. 4, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 1; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 136; BOA, Y.EE.KP, 2/187, 25 Şaban 1305 (7 Mayıs 1888); **Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi**, Nr. 4, s. 49; **Yüz Yıllık Teşkilatlı Ziraî Kredi**, Tarihî Vesikalar s. 66; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 681-682; Suphi Nuri İleri, **a.g.e.**, s. 146.

⁶²⁹ Ziraat Bankasının kuruluş sermayesi, Menâfi Sandıklarından devralınan 2.209.912 liradan ibaretti. Nurettin Hazar, "Kooperatif Bankalarımız", **1992 Kooperatifçilik Yıllığı**, Yay. Haz. Kadir Arıcı vd., Türk Kooperatifçilik Kurumu Yay., Nr. 80, Ankara 1993, s. 4; Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Komisyon, **Ziraî Kredi Kooperatifleri**, 1933, s. 97.

3. 1303 (1885-1886) malî senesi başlangıcından itibaren aşarın on birde biri oranında alınan yardım hissesi⁶³¹

4. Bankanın kurulmasından itibaren meydana gelecek borçlar faizi

Ziraat Bankası sermayesinin miktarı 10.000.000 liraya ulaştığı tarihten itibaren yukarıda açıklanan on birde bir yardım hissesinin alınmasından vazgeçileceği belirtilmiştir⁶³².

Ziraat Bankasının sermayesini oluşturan yardım gelirleri, öşür ile beraber elde edilmekteydi. Ayrıca, 1303 (1885-1886) malî senesinden itibaren aşarı toptan ihale edilen ve toplama işi üzerine alınan yerlerin, öşür bedellerine mahsuben tahsilât yapılmaktaydı. Bu işlem sonucunda elde edilen gelirlerin ve aşarı emanet olarak idare olunan yerlerin aşarından satılan zahirelerin tutarlarının on birde biri Mal Sandıklarından makbuz senedi ile Ziraat Bankasına teslim edilmekteydi. Öşür gelirleri, emanet olarak idare olunup da zahireler öşrü harcandığında ve kullanıldığında, Ziraat Bankası Hissesi ayrılarak Banka İdare Heyeti aracılığıyla müzayede ile banka hesabına satılmaktaydı⁶³³.

Ziraat Bankası aşar bedellerini toplama işini üzerine alan maliye memurlarının, satılan zahirelerin öşür tutarlarından Mal Sandıklarına teslim olunan paraların, on birde birini erteleyemeyecekleri açıklanmıştır. Maliye memurları, bahsedilen miktarı Ziraat Bankasına teslim etmeye mecburdu. Aşar bedellerini erteleyerek verilmesine sebep olanlardan ise, adı geçen miktarın %6'sı hesaplanıp faiz olarak alınmıştır⁶³⁴.

⁶³⁰ Menâfi Sandıklarından Ziraat Bankalarına, kasa mevcudu, senet ve çeşitli alacaklar olarak devrolunan sermaye miktarı 2.000.000 liradan fazladır. Fakat bu sermayenin önemli bir bölümü tahsil edilememiştir. Bundan dolayı, devralınan gerçek sermaye miktarı 200.000 lira civarındadır. Menâfi Sandıkları hesaplarının tasfiyesi 1889 yılının sonlarına kadar devam etmiştir. **Yüz Yıllık Teşkilatlı Ziraî Kredi**, s. 106.

⁶³¹ Hasan Ferid'in eserinde, 1887-1888 malî yılından başlamak üzere aşar vergisine yapılan %1,5 oranındaki zammın gelirleri olarak ifade edilmiştir. Aynı eserde, bahsedilen zamla %10 olan bu verginin oranının %11,5'a çıkarıldığı dile getirilmiştir. Hasan Ferid, **Nakid ve İ'tibâr-ı Mâlî (Osmanlı'da Para ve Finansal Kredi)**, C. 3: Bankacılık, Haz. Mehmet Hakan Sağlam, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü Yay., İstanbul 2008, s. 29.

⁶³² A.g.n., M. 4, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 1; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 136; **Yüz Yıllık Teşkilatlı Ziraî Kredi**, Tarihî Vesikalar s. 66; Nurettin Hazar, **T.C. Ziraat Bankası 1863-1983**, Fon Matbaası, Ankara 1986, s. 682; Hasan Ferid, **a.g.e.**, s. 29; Suphi Nuri İleri, **a.g.e.**, s. 146.

⁶³³ A.g.n., M. 5, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 1; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 136-137; **Yüz Yıllık Teşkilatlı Ziraî Kredi**, Tarihî Vesikalar s. 66; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 682.

⁶³⁴ A.g.n., M. 6, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 1; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 137; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 682.

Menâfi Sandıklarında mevcut olup da Ziraat Bankasına devredilecek olan senetlerin, devir tarihinden itibaren faizi %6 olarak belirlenmiştir. Bu senetlerin içine aldığı paraların son iki seneye kadar tahsiline özen gösterilmiştir⁶³⁵.

Hasan Ferid, Ziraat Bankasının mevduat kabul edip bu mevduata faiz ödeme siyasetini benimsediğini ifade etmiştir⁶³⁶. Bankaya nakit olarak akçe emanet edenlere senelik %4 faiz verilmiştir⁶³⁷. Bahsedilen bu faiz oranı üç ay vadeli mevduat için geçerliydi⁶³⁸. Dışarıdan bankaya akçe borç verenlerin, akçelerini ne zaman isteyecekleri senetlerinde belirtilmiştir. Üç aydan az vade ile ya da süresiz olarak bankaya emanet edilen paralar için faiz verilmemiştir⁶³⁹.

3. Ziraat Bankasının İdare Şekli

Ziraat Bankası, hükümetin korumasında, Ticaret ve Nafia Nezaretinin gözetimi altındaydı⁶⁴⁰. Banka, bu esasa göre faaliyetlerini yürütmüştür. Çiftçilere kredi vermek amacıyla daha önce oluşturulan kuruluşlardan daha teşkilatlı bir idari yapıya sahip olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde, Memleket Sandıklarından itibaren zirâî kredi amaçlı kurulan teşkilatların iyi yönlerinin harmanlanmasıyla oluşturulmuştur. Zirâî kredi konusunda bir ön tecrübeye sahip olan devlet, daha önceki hatalardan ve eksikliklerden ders alıp, yeni ve modern bir teşkilat yapısı oluşturmaya çalışmıştır.

3.1. Ziraat Bankası Memurlarının Tayini, Maaşları ve Görevleri

Ziraat Bankasının genel idaresi, hükümet tarafından tayin edilen bir genel müdür, bir ikinci müdür ve İdare Meclisine verilmiştir⁶⁴¹.

⁶³⁵ A.g.n., M. 7, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 1; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 137; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 682.

⁶³⁶ Hasan Ferid, **a.g.e.**, s. 29.

⁶³⁷ A.g.n., M. 8, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 1; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 137; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 682.

⁶³⁸ Hasan Ferid, **a.g.e.**, s. 29.

⁶³⁹ A.g.n., M. 9, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 1; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 137; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 682; Hasan Ferid, **a.g.e.**, s. 29.

⁶⁴⁰ A.g.n., M. 3, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 1; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 136; **Yüz Yıllık Teşkilatlı Zirâî Kredi**, Tarihî Vesikalar s. 65; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 681; Hasan Ferid, **a.g.e.**, s. 29; Suphi Nuri İleri, **a.g.e.**, s. 146.

⁶⁴¹ A.g.n., M. 10, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 2; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 137; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 682; Suphi Nuri İleri, **a.g.e.**, s. 146.

Hükümet tarafından tayin edilen memurlar, yaptıkları görevler karşılığında belli bir ücret almışlardır. Bankanın İstanbul'da bulunan idare merkezi genel müdürüne senelik 150.000 kuruş, ikinci müdürüne 60.000 kuruş, muhasebe memuruna 48.000 kuruş ve veznedarına 36.000 kuruş maaş verilmiştir. İdare Meclisinin seçilmesi ve uygun görülmesiyle hizmete alınacak diğer memurların maaşlarına ve çeşitli işler için ayrılmış para masraflarına harcanmak üzere senelik 60.000 kuruş tahsis edilmiştir. Maaşların ve bahsedilen masrafların indirilmesine ve azaltılmasına gerek görüldüğünde ise, İdare Meclisinin kararı ve Ticaret ve Nafia Nezaretinin onayıyla yapılmıştır⁶⁴².

Ziraat Bankasının genel müdür, ikinci müdür ve diğer görevlilerin tayini ve maaşları ile ilgili olarak Ticaret ve Nafia İşleri Dairesinden bir irade yazılmıştır. Bu iradede, Menâfi Sandıklarının Ziraat Bankası tarzında kurulması hakkında kaleme alınan nizamname layihısından bahsedilmiştir. Adı geçen layihanın yürürlükteki hükümleri Meclis-i Mahsus-u Vükelâ kararıyla sunulmuştur. Ayrıca, nizamnamenin onaylanmış nüshasının iştirilmiş olarak gönderildiği açıklanmıştır. Gereğinin yapılmasının 2 Muharrem 1306 (8 Eylül 1888) tarihli tezkereyle sadrazam tarafından emredildiği haber verilmiştir. Bankanın vilayette kurulması gereken şubelerin idaresinin kurulmasıyla işlemlere başlanacağı açıklanmıştır. Şubelere bakacak olan merkez idaresinin kurulmasına aracı olacağı ifade edilmiştir. Bankanın idaresi için bir genel müdür, bir ikinci müdür, bir muhasebeci ve bir veznedar tayin edilmesi kararlaştırılmıştır. Bankanın merkez idaresinin ve şubelerinin kurularak işlemlere başlaması için muhasebeci ve veznedar tayin edilmiştir. Müdür maaşının da ileride, kanuni sınırı olan 12.500 kuruşa ulaşmak üzere, o an için aylık 10.000 kuruş maaş ile bir genel müdür ve nizamnamede belirli olan 5.000 kuruş maaşla da, bir ikinci müdür tayin edilmesi uygun görülmüştür. Genel müdürlük ile ikinci müdürlük için akla gelen şahısların isimleri, açıklanmış olan pusula ile iştirilmiş olarak takdim edilmiştir⁶⁴³.

Bâb-ı Âli Sadaret Dairesi tarafından, adı geçen müdüriyetler için akla gelen kişilerin pusuladaki isimleri açıklanmıştır. Maliye Eski Müsteşarı Mikail Efendi'nin genel müdürlüğe ve Hariciye Nezareti kâtiplerinden Şevket Bey'in de ikinci müdürlüğe memuriyetleri uygun görülmüştür. Bunun yanı sıra, ileride düzenli sınırına ulaşılacak

⁶⁴² A.g.n., M. 11, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 2; **Düster**, 1. Tertip, C. 6, s. 137; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 682-683.

⁶⁴³ BOA, İ.DH, 1100/86205, 8 Muharrem 1306 (14 Eylül 1888)

üzere, Mikail Efendiye 7.500 kuruş ve Şevket Bey'e 4.000 kuruş maaş verilmesi o an için yeterli görülmüştür. Bu konuda, padişahın emriyle hükmün yerine getirileceğine dair bir tezkere yazılmıştır⁶⁴⁴.

Bankaya tayin edilecek genel müdürün 25.000 liralık, ikinci müdürün, veznedarın ve muhasebecinin ise 11.000 liralık birer kefil göstermeleri istenmiştir⁶⁴⁵.

Edirne, Aydın, Selanik, Konya ve Sivas vilayetlerinin merkezlerinde kurulacak banka şubeleri memurlarına verilecek maaşlar açıklanmıştır. Bahsedilen şube müdürlerine senelik 36.000 kuruş, muhasebecilerine 18.000 kuruş, veznedarlarına 9.000 kuruş maaş verilmiştir. Diğer memurların maaşları ile çeşitli işler için düşünülen masrafların karşılığı olarak senelik 27.000 kuruş tahsis olunmuştur. Diğer vilayetlerin merkezlerinde kurulacak banka şubelerinin müdürlerine senelik 24.000 kuruş, muhasebecilerine 12.000 kuruş, veznedarlarına 6.000 kuruş maaş verilmesi kararlaştırılmıştır. Diğer memurların maaşlarıyla çeşitli işler için hesaplanan masrafların karşılığı olarak 18.000 kuruş tahsis olunmuştur. Sancak merkezlerinde kurulacak banka şubesi müdürlerine senelik 12.000 kuruş, muhasebecilerine 6.000 kuruş, veznedarlarına 4.200 kuruş maaş verilmiştir. Diğer memurların maaşıyla çeşitli işler için hesaplanan masrafların karşılığı olarak senelik 8.000 kuruş tahsis edilmiştir⁶⁴⁶.

Bankanın genel müdürü, muhasebecisi ve veznedarı Ticaret ve Nafia Nezaretinin uygun görmesi ve padişahın emri ile atanmıştır. Şubelerin memurları, yarışmalar ve imtihanlarla genel müdür ve İdare Meclisi tarafından seçilip, nezaretten alınan onay ile tayin edilmiştir. Şubelerin müdürü, muhasebecisi ve veznedarları kefalet nizamnamesine uygun olarak kefaletle bağlanmıştır⁶⁴⁷.

Ziraat Bankası genel müdürünün görev ve yetkileri şunlardır:

1. Şube müdürleri ve diğer memurların azil ve atamasını yapmak
2. Merkez ile şubelerin teşkilatı ve idare şekli ile ilgili işleri İdare Meclisi kararıyla yerine getirmek

⁶⁴⁴ BOA, İ.DH, 1100/86205, 20 Muharrem 1306 (28 Eylül 1888)

⁶⁴⁵ A.g.n., M. 12, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 2; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 137; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 683.

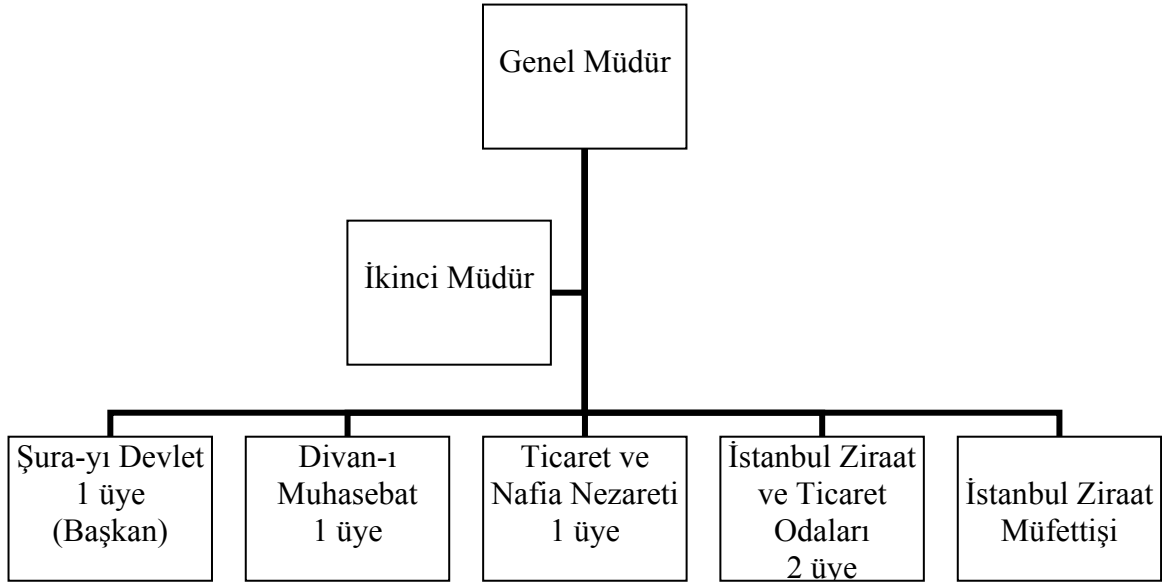
⁶⁴⁶ A.g.n., M. 13, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 2; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 137-138; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 683.

⁶⁴⁷ A.g.n., M. 14, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 2; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 138; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 683.

3. Banka adına yerine getirilen bütün işlemlerle ilgili evrak, senet ve kontratları imzalamak
4. Banka ile ilgili uyuşmazlıklarda ve hak ihlallerinde, doğrudan kendisi veya tayin ettiği vekil vasıtasıyla dava açmak
5. Banka aleyhine meydana gelecek davalarda, doğrudan kendisi ya da vekil tayiniyle savunma yapmak

Şubelerde bulunan müdürler ise, şubenin bulunduğu vilayet veya sancak içinde banka adına gerçekleşecek işlemleri genel müdür gibi yerine getirmekle yükümlüdür⁶⁴⁸.

4. Ziraat Bankası İdare Meclisi

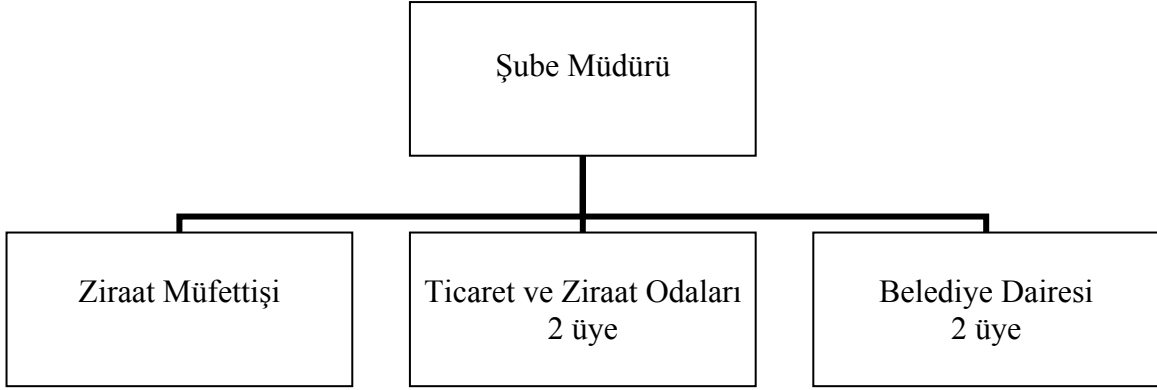
Şema 2: Ziraat Bankası İdare Meclisi⁶⁴⁹

Ziraat Bankasının tüzüğünde, Bankanın İdare Meclisi hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre, İdare Meclisi, genel müdür, ikinci müdür, Şura-yı Devlet (Danıştay) ve Divan-ı Muhasebat (Sayıştay) üyesinden birer üye, Ticaret ve Nafia Nezaretinden seçilmiş bir üye, İstanbul Ziraat ve Ticaret Odaları tarafından seçilmiş iki üye ve İstanbul Ziraat Müfettişinden oluşmaktadır. Oluşturulan İdare Meclisine, Şura-yı Devlet Meclisinden tayin olunacak üyenin başkanlık edeceği belirtilmiştir. Ticaret ve Ziraat

⁶⁴⁸ A.g.n., M. 15, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 2; **Düster**, 1. Tertip, C. 6, s. 138; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 683.

⁶⁴⁹ A.g.n., M. 16, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 2; **Düster**, 1. Tertip, C. 6, s. 138; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 683-684.

Odalarından seçilmiş üyenin iki senede bir değiştirilmesi kararlaştırılmıştır. Çıkan üyenin de yeniden seçilebileceği açıklanmıştır. Ayrıca, İdare Meclisinin genel müdür tarafından görülecek gerek üzerine olağanüstü olarak toplanacağı ifade edilmiştir. Bunun haricinde, adı geçen meclisin en az ayda bir defa toplanması kararlaştırılmıştır⁶⁵⁰.

Şema 3: Ziraat Bankası Taşra Şubeleri İdare Meclisi⁶⁵¹

Ziraat Bankasının taşrada bulunan şubeleri için de İdare Meclisi kurulmuştur. Bu İdare Meclisi, şube müdürü, ziraat müfettişi ile Ticaret ve Ziraat Odaları ve Belediye Dairesi üyelerinden seçilmiş ikişer üyeden oluşmaktadır. Ayrıca, bu meclise Ticaret ve Ziraat Odaları ile Yerel Belediye Meclisinden tayin olunacak üyelerden, yerel hükümet tarafından seçilecek birisi başkanlık etmekteydi. İdare Meclisi, ayda bir ve gerekli durumlarda daha fazla toplanabilmekteydi⁶⁵². Her toplantı için Genel İdare Meclisi üyelerine 1'er lira ve Şube İdare Meclisi üyelerine ise İdare Meclisi tarafından verilecek karara göre ya yarım ya da çeyrek lira verilmiştir⁶⁵³.

İdare Meclisi toplantılarında, her toplantınının zabıt yaprağının yukarısına hazır olan meclis üyelerinin isimleri kaydedilmekteydi. Meclis üyesinden üçte ikisi hazır olmadığında ise, hiç bir konu hakkında karar verilememekteydi. Ayrıca, meclis üyesinden hiç kimsenin bir başkası adına vekâleten oy kullanması yasaklanmıştır. Mecliste yapılan görüşmelerin zabıt yaprakları, meclisin başkanı ve üyesi tarafından

⁶⁵⁰ A.g.n., M. 16, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 2; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 138; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 683-684.

⁶⁵¹ A.g.n., M. 17, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 2; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 138-139; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 684.

⁶⁵² A.g.n., M. 17, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 2; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 138-139; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 684.

⁶⁵³ A.g.n., M. 18, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 2; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 139; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 684.

imzalanmaktaydı. Bu zabıt yapraklarının, bir özel deftere kaydedildikten sonra müdür, idare memurları ve üyelere bir kişi tarafından imzalanması gerekmektedir. Belirtilen şekilde kopya edilen zabıt suretleri de müdürlük tarafından onaylanıp verilmekteydi⁶⁵⁴.

Ziraat Bankası İdare Meclisinin başlıca görevleri şunlardır⁶⁵⁵:

1. Müdüre ait görevlerin ve bununla ilgili başka konuların görüşülmesi
2. Müdürün görevi haricindeki konuların görüşülmesi
3. Rehinlerin satışı
4. Şubelerin kurulması ve kaldırılması
5. Her ay ve sene sonunda verilecek muhasebe defterlerinin onayı
6. Kanunlara göre gerek görülecek değişikliklerin görüşülmesi
7. Bankanın lehinde veya aleyhinde söylenen davaya bağlı meselelerin görüşülmesi
8. Kontratın imzalanması
9. Sene muhasebesinin düzenlenmesi
10. Muhasebe dışında gerekli olan durumlarda akçe harcanmasına izin verilmesi
11. Diğer konuların belirlenmesi ve yerine getirilmesi

İdare Meclisinde, oy çoğunluğu ile kabul edilen kararların yerine getirilmesi, müdür ile İdare Meclisi arasında meydana gelecek anlaşmazlığın giderilmesi görevi Ticaret ve Nafia Nezaretine bırakılmıştır⁶⁵⁶.

5. Ziraat Bankası Müfettişleri

Ziraat Bankasının teftişini, bankanın merkez idaresi tarafından görevlendirilen müfettişler gerçekleştirmekteydi. Ziraat Bankası müfettişlerinin görevleri şunlardır⁶⁵⁷:

⁶⁵⁴ A.g.n., M. 19, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 2; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 139; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 684.

⁶⁵⁵ A.g.n., M. 20, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 2; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 139; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 684.

⁶⁵⁶ A.g.n., M. 21, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 2; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 139; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 684.

⁶⁵⁷ A.g.n., M. 22, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 2; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 139; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 684-685.

1. Bankanın işlemlerini teftiş etmek
2. Bankayla ilgili nizamnamenin, yürürlüğe konulmasına nezaret etmek
3. Sene muhasebesini incelemek
4. Bankayla ilgili gerekli bilgi ve özel düşüncelerini, İdare Meclisinde açıklamak
5. Gerektiği zaman Ticaret ve Nafia Nezaretine ve Bankanın Merkez İdaresine haber vermek

Ziraat Bankası müfettişleri talep ettiğinde, memurlar, bankanın muhasebe defterleri ile bütün yazışmalarını göstermeye mecburdu. Ayrıca, müfettişler gerektiği zaman veznenin ve nakit makamında bulunan evrakın hesabına bakabilmekteydi. Müfettişler, görevini ihmal eden memurları gereken yere bildirmeye ve açıklamaya mecburdu⁶⁵⁸.

6. Ziraat Bankasının Borç Verme Şartları ve Borçluların Bankaya Müracaat Etme Şekli

Ziraat Bankasının borç verme işlemleri, belirli esaslara bağlanmıştır. Buna göre, banka iki şekilde akçe borç vermektedir⁶⁵⁹:

1. Ziraat Bankası, her sene faiz ve anaparaya karşılık gelecek şekilde ödeme yapmak şartıyla, bir seneden on seneye kadar borç para vermektedir.
2. Ziraat Bankası, faizle anaparası veya yalnız faizi ayrı olarak ve anaparası vade sona erdiğinde toptan ödenmek üzere, üç aydan bir seneye kadar borç para vermektedir. Ayrıca, borç olarak verilen paralar nakit olarak ödenmektedir.

Ziraat Bankasından, ziraatçılardan başkasına faizle akçe vermek kesinlikle yasaklanmıştır⁶⁶⁰. Ayrıca, bankadan akçe borç alacak olan kişi, taşınmaz mallarıyla borcuna teminat vermeye mecburdu. Eğer borç alacak kişinin gelir getiren mülkü,

⁶⁵⁸ A.g.n., M. 23, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 2; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 139; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 685.

⁶⁵⁹ A.g.n., M. 24, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 2; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 140; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 685.

⁶⁶⁰ A.g.n., M. 25, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 2; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 140; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 685.

sadece mülk ya da mukataalı vakıf yerlerden ise, ya da onu rehin verme ve yararlanma hakkı kişilere verilmiş devlet arazisi veya tahsisat kabul edilen vakfedilmiş yerlerden ise, sözünde durarak tasarruf hakkını devredip borcuna güvence vermekteydi⁶⁶¹. Hasan Ferid, bankanın ipotek karşılığı kredi verdiğini ifade etmiştir⁶⁶². Borçlu, vadesi geldiğinde borcunu ödemediğinde, sonradan yapılan satışlar ya da tasarruf hakkını devrederek tutarlarından borcunu ödemek için, banka müdürünü vekâleti devretmekle vekil tayin etmekteydi. Ziraatçılardan taşınmaz malları bulunmayanlara ise başkalarının aynı şartlarda kefil olması şartıyla akçe borç verilmiştir⁶⁶³. Hasan Ferid, bankanın izlediği kredi politikasına göre, ipotek karşılığı veya hiçbir arazisi olmayan çiftçiye toprak sahibi birinin kefaleti ile kredi açtığını dile getirmiştir. Açılacak kredinin sınırı banka şubesinin sermayesine göre, 50 liradan 150 liraya kadar çıkıyordu⁶⁶⁴. Ancak kefilin emlak sahibi olması, borç verilecek akçeyi ödemeye gücünün bulunması ve kefilin birden fazla olması durumlarında ise toplu olarak hallerinin yine adı geçen şartlara uygun olması gerekmektedir. Borçlular, borç alabilecekleri paraları da ziraatla ilgili ihtiyaçlarına harcayacaklarını, köylerinin ihtiyar meclisi veya ziraat odası tarafından verilmiş bir belge ile açıklayıp, ispat etmeleri gerekiyordu⁶⁶⁵.

Borçlunun rehin vereceği taşınmaz mallardan, sigortalattırılması gerekenlerle ilgili sigorta işlemi yapılmadığında, borç verilecek akçe taşınmaz malların değerinin yarısını aşmamıştır⁶⁶⁶.

Ziraat Bankasının bir şubesinin sermayesi, 15.000 lirayı aşmadığında, o kazanın halkından bir kişiye borç verilecek akçe miktarı 15.000 kuruşu geçmemekteydi. Sermayesi 10.000 liradan 15.000 liraya kadar ise, bir kişiye borç verilecek akçe miktarı 10.000 kuruşu aşmamaktaydı. Sermayesi 10.000 liradan aşağı ise, bir kişiye borç verilecek akçe miktarı 5.000 kuruşu geçmemekteydi⁶⁶⁷.

⁶⁶¹ A.g.n., M. 26, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 3; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 140; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 685.

⁶⁶² Hasan Ferid, **a.g.e.**, s. 29.

⁶⁶³ A.g.n., M. 26, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 3; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 140; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 685.

⁶⁶⁴ Hasan Ferid, **a.g.e.**, s. 29.

⁶⁶⁵ A.g.n., M. 26, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 3; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 140; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 685.

⁶⁶⁶ A.g.n., M. 27, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 3; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 140; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 685-686.

⁶⁶⁷ A.g.n., M. 28, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 3; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 140; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 686.

Ziraat Bankasının borç verdiği paralar için senelik %6 faiz ve bir defaya mahsus olarak İdare Masrafı adıyla %1 vergi alınmaktaydı⁶⁶⁸. Böylece, bir çiftçiye özgü geçerli olan bu sınırlanmış kredi için %6 faiz, %1 de masraf olmak üzere toplam %7 faiz alınmıştır⁶⁶⁹.

Banka tarafından uygulanacak borç verme faizleri ile borç alınan paralara mahsuben meydana gelecek ödemeler, 6 aydan 6 aya veya seneden seneye verilmekteydi. Ancak borç sahipleri, belirli olan sürenin bitmesinden önce borçlarını faiziyle birlikte bankaya ödeyebilmekteydi⁶⁷⁰.

Belirli vadenin girmesiyle senelik taksiti ile senelik faizini ödemeyen borçlulara, iki aya kadar borç ödemeleri için banka tarafından bir ihbarname gönderilmiştir. Adı geçen ihbarnamenin bir nüshası da, borçluya imzalatılmıştır. Okuyup yazması olmayan ve ihtarnameleri kabul etmeyen borçlulara da, ihtarnameler özel bir kanuna uygun olarak tebliğ ettirilmiştir. Sürenin bitiminde borcunu ödemeyen veya borcuna teminat vermeyen borçluların, rehin verecekleri malları hakkında gerekli işlem yerine getirilerek, bankanın alacağı tahsil olunmuştur⁶⁷¹.

Savaş yerinde bulunma ya da afetzede olma gibi özürler beyan eden borçluların, mazeretleri Banka İdaresi tarafından araştırılmıştır. Mesele açıkça anlatıldığında, borçlulara yeterince süre verilmiştir⁶⁷².

Ziraat Bankasından verilen borçlarla ilgili dava konuları, mahkemelerde süratle ele alınmıştır. Bankayla ilgili bu konudaki davaların görülmesine, diğer dava dosyalarına göre öncelik verilmiştir⁶⁷³.

Rehin verilecek taşınmaz malların tasarruf şekliyle ilgili senedin içindekilere ve borçlu tarafından verilecek bilgi ve teminata, banka tarafından belirlenen yetkili kişiler değer biçmekteydi. Bu kişiler aracılığıyla yerine getirilecek keşif ve tahmine göre

⁶⁶⁸ A.g.n., M. 29, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 3; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 140; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 686.

⁶⁶⁹ Hasan Ferid, **a.g.e.**, s. 29.

⁶⁷⁰ A.g.n., M. 30, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 3; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 141; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 686.

⁶⁷¹ A.g.n., M. 31, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 3; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 141; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 686.

⁶⁷² A.g.n., M. 32, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 3; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 141; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 686.

⁶⁷³ A.g.n., M. 33, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 3; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 141; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 686.

görünüp anlaşılacak gerçek değeri üzerine, Banka İdare Meclisi tarafından uygun görülecek akçe miktarı borç verilmektedir⁶⁷⁴.

Borçlu tamamen borcunu ödediğinde, banka ile olan sözleşmesi feshedilmiştir. Ayrıca, Vergi İdaresine bilgi verilmesi gerektiğinde, gereği hemen yapılmıştır⁶⁷⁵.

Ziraat Bankasından akçe borç verilmesini isteyen kişinin, rehin vereceği taşınmaz malların ne cins emlak ve nerede olduğu, ayrıca diğer özellikleriyle ilgili bazı konuların bilinmesi gerekmektedir. Borç alacak kişiler, onaylanmış gerekli resmî evrakı ve borç alacağı paraların ziraata özgü olduğuna dair almış olduğu belgeyi, bulunduğu yerin Ziraat Bankası şubesine doğrudan kendisi veya aracı ile göndermesi gerekiyordu. Banka, gerekli araştırmayı yaptıktan sonra, borç vereceği paraları hemen ödemektedir⁶⁷⁶.

7. Ziraat Bankasının Sene Muhasebesi

Ziraat Bankasının malî senesi, her Rumi senenin Mart başından başlayarak Şubat'ın sonunda sona ermekteydi. Banka şubeleri, her ayın sonunda merkeze hesap cetveli göndermeye mecburdu. Ayrıca bu hesaplar, Bankanın İdare Meclisi tarafından onaylanıp, şubenin bulunduğu vilayetin gazetesinde ilan olunmuştur⁶⁷⁷.

Banka şubelerinin sene hesabı, her sene sonunda merkeze, bankanın genel merkezinin hesabı İdare Meclisine onaylatıldıktan sonra Ticaret ve Nafia Nezaretine gönderilmekteydi. Adı geçen sene muhasebesi nezaret tarafından da incelenip, onaylanarak Bâb-ı Âliye gönderilmiştir⁶⁷⁸.

⁶⁷⁴ A.g.n., M. 34, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 3; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 141; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 686.

⁶⁷⁵ A.g.n., M. 35, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 3; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 141; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 686.

⁶⁷⁶ A.g.n., M. 36, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 3; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 141-142; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 687.

⁶⁷⁷ A.g.n., M. 37, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 3; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 142; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 687.

⁶⁷⁸ A.g.n., M. 38, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 3; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 142; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 687.

8. Ziraat Bankası Kârının Taksimi ve Dağıtılması

Her sene sonunda bankanın idare masrafından başka net kârı, aşağıda yazıldığı şekilde dağıtılıp, taksim edilmekteydi:

1. İlk önce, kârın üç kısmından bir kısmı sermayenin artırılması için kullanılmaktaydı.
2. İkinci olarak, geri kalan kârın iki kısımdan bir kısmı her şubenin bulunduğu vilayetin ziraatının durumunun ilerlemesi için kullanılmaktaydı.
3. Üçüncü olarak, üçte bir kârı her şubeden merkeze gönderilmekteydi.

Ziraat Bankasının her şubesinden merkeze gönderilen üçte bir kâr ise şu konularda harcanmaktaydı⁶⁷⁹:

1. Ticaret ve Nafia Nezareti tarafından hayvanların teleften korunması
2. At ve sığır cinslerinin ıslahı
3. Halkın menfaati için mahsuller yetiştirilmek üzere tohumların ücretsiz olarak ziraatçılara dağıtılması
4. Ekili yerlerin çeşitlerinin artırılması
5. Mahsullerin artırılması için gereken şeylerin hazırlanması ve elde edilmesi

Ticaret ve Nafia Nezareti, Ziraat Bankasıyla ilgili bütün işlemlerin yerine getirilmesinde görevliydi⁶⁸⁰. Memleket Sandıkları hakkında Düstur'da yer alan 23 Rebiülevvel 1284 (25 Temmuz 1867) tarihli nizamnamenin, Ziraat Bankasının kurulmasından sonra feshedildiği açıklanmıştır⁶⁸¹. Bankanın iç işleriyle ilgili işlemler de, özel bir tüzükle belirlenmiştir⁶⁸².

⁶⁷⁹ A.g.n., M. 39, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 3; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 142; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 687-688.

⁶⁸⁰ A.g.n., M. 40, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 3; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 142; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 688.

⁶⁸¹ A.g.n., M. 41, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 3; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 142; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 688.

⁶⁸² A.g.n., M. 42, BOA, İ.DUİT, 77/59, 20 Cemaziyelevvel 1305 (3 Şubat 1888), s. 3; **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, s. 142; Nurettin Hazar, **a.g.e.**, s. 688.

SONUÇ

Devlet, belli bir toprak üzerinde egemen olan insan topluluğunun oluşturduğu siyasî bir teşkilattır. Sosyal devlet ise, toplumdaki güçsüzleri güçlüler karşısında koruyup, sosyal adalet ve toplumsal dengeyi oluşturarak gerçek eşitliği sağlayan devlettir. Sosyal devlet, hukuka uygun davranır. Ayrıca, özgürlüklerin gerçekleşmesi için de, maddi imkânlar sağlar. İnsanların, üzerinde yaşadığı toprağı vatan olarak benimsemesi ve devlete olan güveninin ve bağlılığının artması için sosyal bir devletin varlığı gereklidir. Devletin yaptığı yatırımlarla refah seviyesi yükselen insanlar, ülke ekonomisine daha çok katkıda bulunma imkânına sahip olur. Zirâî kredi teşkilatları, Osmanlı Devleti'ndeki sosyal devlet uygulamalarının en önemli örneklerinden birisidir.

Sanayi Devrimiyle birlikte ortaya çıkan hammadde ve pazar arayışı, Avrupa devletlerinin emperyalist isteklerle dünyayı sömürmeye başlamasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin ekonomisi ise, temelde tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Gelişmiş bir sanayiye de sahip değildir. Küçük el tezgâhlarıyla üretim yapılan atölyelerin ise çoğı kapanmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak, Türk köylüsü zor şartlar altında geçimini sürdürmeye çalışmıştır. Köylüler, hem tabiat şartlarının beraberinde getirdiğı olumsuzluklarla hem de aldıkları borçlara tefecilerin yükledikleri aşırı faizlerle mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Mithat Paşa'nın Memleket Sandıkları teşebbüsünün temelinde, değışen dünya şartları ve tefecilerin baskısı karşısında ezilen Türk köylüsünü kurtarma düşüncesi vardır.

Mithat Paşa, Niş ve Tuna Valilikleri sırasında Balkanlardaki bazı huzursuzlukların farkına varmıştı. Mithat Paşa, bir yandan bölgede güvenlikle ilgili önlemler almaya çalışmış, diğeri yandan yaşanan kültürel ve ekonomik sorunların üzerine gitmişti. Kapitülasyonlar ve dış borçlar nedeniyle Osmanlı ekonomisi büyük ölçüde yabancıların hâkimiyetine girmişti. Tarım ülkesi olan Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleri karşısında ayakta kalabilmesi için, sermayeye ihtiyacı vardı. Bunun da en iyi yolu tarımsal üretimi desteklemektir. Tarımda gelişmeyi sağlamak için düzenli bir tarım politikası izlenmesi gerekiyordu. Köylünün muhtaç olduğı parayı, hemen ve düşük faizle verebilecek bir kredi kurumuna ihtiyacı vardı. Bu sebeple, 1863 yılında Mithat Paşa tarafından Memleket Sandıkları kurulmuştur.

Mithat Paşa'nın kurduğu Memleket Sandıkları, amaç itibariyle kooperatiflerle benzerlik gösterse de, kooperatif hüviyeti taşımamaktadır. Memleket Sandıkları, orijinal bir yapıya sahip olmasının yanı sıra, Türk tarihinin bazı geleneklerinden ilham alarak vücut bulmuştur. Memleket Sandıkları, ortaklaşa iş görme ve toplu menfaatlere dayanan imece usulüyle iş yapmıştır. Bunun yanı sıra, Anadolu'nun Türkleşmesinde ve Müslümanlaşmasında önemli bir payı olan Ahilik de sandıkların kuruluşunda ilham kaynağı olmuştur. Özellikle, Ahilikteki ahlak anlayışı sandıkların başlıca düsturu olmuştur. Ahilikten sonra Osmanlı Devleti'nde bir esnaf ve sanatkârlar birliği kimliği taşıyan loncalar, yine sandıklara örnek olmuştur. Gedikler ve Esnaf Orta Sandıkları da sandıkların etkilendiği diğer kuruluşlar arasında yer almaktadır. Kısacası, Memleket Sandıkları Türk devlet yaşantısında eskiden bu yana süregelen sosyal yardımlaşma ve dayanışma kültürünün bir ürünüdür.

Günümüzdeki Ziraat Bankasının da temelini oluşturan bu kurum 1861'den 1863 yılına kadar bir hazırlık dönemi yaşamıştır. 1863 yılında Mithat Paşa tarafından Memleket Sandıkları hakkında hazırlanan tarifname, Meclis-i Vâlâ tarafından incelenerek Vekiller Heyetinde görüşülüp onaylanmıştır. 1865 yılında ise, Sultan Abdülaziz'in iradesi alınmıştır. 1867 yılında yapılan 9 maddelik değişiklikle Memleket Sandıkları Nizamnamesi yürürlüğe girmiştir. İlk önce bölgesel bir yapıya sahip olan sandıklar, faydaları görülünce bütün ülkeye yayılmıştır.

Memleket Sandıkları, kuruluşunun ilk aşamasında düzenli bir sermayeye sahip değildi. Ancak uygulanan imece usulü ile köylü kendi sermayesini kendi eliyle oluşturmuştu. Devlete ait olan boş topraklara, buğday, arpa, mısır, çavdar gibi ürünler ekilmişti. Bunların satışı sonrasında elde edilecek tutarın, köylünün malı ve sandıkta sermayesi olmasına karar verilmişti. Bu ürünlerin hükümet tarafından satılması kararlaştırılmıştı. Satış işleminin köylü tarafından yapılması halinde, ürünün tamamen ya da istenilen fiyata satılamaması gibi durumlarla karşılaşılabilirdi. Daha sonra, satış işlemi köyün ileri gelenleri ve İhtiyar Heyetinin denetimine girmiştir. Memleket Sandıklarının, Mal Sandıklarında emanet olarak kalan sermayesi 20.000 kuruş miktarına ulaşınca borç vermeye başlamıştır. Fakat yukarıda ifade edilen şekliyle uygulanan imece uygulaması, daha sonra halk tarafından angarya olarak görülmüştür. Bu durum da, devletin bazı isteksiz tutumlarla ve şikâyetlerle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur.

Sandık faaliyetlerinin yürütülmesi için ise, bazı görevlilere ihtiyaç vardı. Bunlar, fahrî çalışma usulü esaslarına göre, Müslüman ve Hristiyan halktan eşit sayılarda seçilmiştir. Bu üyelerin seçiminde, tebaa arasında hiçbir ayırım gözetilmeksizin tamamen adalet ve eşitlik esaslarına göre davranılmıştır. Bu uygulama, sandıkların faaliyetlerinin güvenilirliğine gölge düşmemesi bakımından önemlidir. Ancak fahrî memurlara görev verilmesi usulü, sandıkların faaliyetlerinde istenilen verimin alınamamasına sebep olmuştur. Sandık kurullarının toplandığı günlerde yapılacak işlemlerin ve yazışmaların kaydedilmesi için ise, ayda dört defaya mahsus olmak üzere, ücretli kâtiplere görev verilmişti. Bahsedilen ücretin de imece yoluyla ödenmesi yoluna gidilmişti. Bu şekilde, sandıklara ek bir yükün getirilmesinin önüne geçilmişti. Sandıkların kırtasiye, odun, kömür, döşeme ve hasır akçesi gibi masraflarının kendi sermayesinden ödenmesine karar verilmişti. Bu masraflar ise fazla bir yekûn teşkil etmiyordu. Sandık eminleri ise, bölgenin en nüfuzlu ve güvenilir kişileri arasından seçilmişti.

Memleket Sandıkları, tefecilerin %900'leri bulan aşırı faiz miktarlarına karşılık %1 gibi cüzî bir miktarda çiftçilere borç para veriyordu. Çiftçiler, sandıklardan rehin vermek ve kefil göstermek şartıyla borç para alabiliyorlardı. Alınan krediler, 3 aydan 1 yıla kadar köylüler tarafından ödenebiliyordu.

Memleket Sandıklarının elde ettiği faiz kazançları, yine aynı bölgenin ihtiyaçları için kullanılıyordu. Bu gelirlerin, okul, kaldırım, çeşme ve köprü yapılması, bakımı, onarımı ve tamiri gibi konularda kullanılması öngörülmüştü. Ayrıca, okulların kitap, öğretmen, hizmetli masrafları bu gelirlerden karşılanıyordu. Öncelikle, bu masraflar için ihtiyacı olan köy veya kasabada herhangi bir karşılık bulunmaya çalışılıyordu. Bu sağlanamazsa, sandık sermayesinin üçte birini aşmamak şartıyla bahsedilen ihtiyaçlar için ödenek ayrılıyordu. Sandıklardan, bu ihtiyaçların yanı sıra sağlık ve güvenlik işlerine varıncaya kadar faydalanılmıştır. Ayrıca, Mal Sandıklarına emanet olarak bırakılan paralar kimi zaman hazineye aktarılmış veya devletin başka ihtiyaçlarına harcanmıştır. Sandıkların bozulmaya yüz tuttuğu dönemlerde ise sermaye, bölgedeki nüfuzlu kişilerin eline geçerek suiistimale uğramıştır. Sermayenin amacı dışında kullanılması, sandık faaliyetlerini olumsuz etkilemiştir

Mithat Paşa, Memleket Sandıklarının kurulduğu bölgenin ve ülkenin şartlarını ve ihtiyaçlarını çok iyi analiz etmiştir. Sandıklar, bölgedeki çiftçilerin ihtiyaçlarını karşılamakla kalmamış, aynı zamanda Rusya başta olmak üzere Avrupa devletlerinin yıkıcı ve bölücü emellerine de bir süre engel olmuştur. Sandıkların yaptığı yararlı faaliyetlerle bölge halkının refah seviyesi, devlete olan güven ve bağlılıkları artmıştır.

Demir bir sandıkla başlayan sandık faaliyetleriyle, zaman içinde bir bankanın sermayesini oluşturabilecek temeller atılmıştır. Köylüler, tefecilere ve vurgunculara el açmaktan kurtarılmış ve sandıklar vasıtasıyla kredi verme hizmeti ayaklarına kadar götürülmüştür.

Sandık faaliyetleri her zaman istenildiği şekilde yürümemiş, önemli olumsuzluklar da yaşanmıştır. Örneğin bu sandıklardan bazıları, faaliyetlerini sürdürmek için yeterli sermaye bulamamıştır. Bazı sandıkların sermayesi de, amacının dışında kullanılmıştır. Kimi yerde de, bunca zorluklarla temin edilen sandık sermayesi borçlulardan tahsil edilememiştir. Bu durum, Osmanlı Devleti'ndeki tarımsal üretimi büyük ölçüde zarara uğratmıştır. Çünkü çiftçilerin tohumu toprağa ekmesinden, harman zamanına hatta pazara götürüncüye kadar her şey parayla gerçekleşmektedir. Çiftçinin para bulamaması, tarımsal üretimi istediği gibi yapamamasına yol açmıştır. Üretimi istediği şekilde gerçekleştiremeyen kişinin de, dolayısıyla tüketimdeki payı da düşüktür. Bu sebeple, zincirleme bir döngüde ülke ekonomisinin de sekteye uğraması olasıdır.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında, Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda yaşanan toprak kaybı dolaylı olarak Memleket Sandıklarının geleceğini de olumsuz etkilemiştir. Rus istilasına uğrayan yerler, Memleket Sandıklarının sermaye bakımından en güçlü olduğu ve en iyi teşkilatlandığı yerlerdir. İşgalden sonra, Bulgar topraklarında kalan sandıklar belli bir süre Ziraat Sandıkları adı altında faaliyetlerine devam etmişlerdir. 1903 yılına gelindiğinde ise, bugünkü Bulgaristan Ziraat Bankasının temelini oluşturmuşlardır.

Osmanlı topraklarında kalan Memleket Sandıklarında ise, yeniden düzenlemeler yapılmasına rağmen sandıklardan tam anlamıyla istenilen verim alınamamıştır. 1882 yılında yapılan bir nizamname ile bu sandıklar da, Ziraat Sandıklarına dönüştürülmüştür. Ziraat Sandıkları Nizamnamesi'nde, daha ayrıntılı bir teşkilat yapısı oluşturulmuştur. Bu sandıkların sermayesinin sağlanmasında temel usul imece

olmuştur. Ancak, Ziraat Sandıkları da belli bir süre sonra yerini Menâfi Sandıklarına bırakmak zorunda kalmıştır.

1883 yılında aşar vergisinin onda bir oranında artırılmasıyla Menâfi Hissesi oluşturulmuştur. Bu uygulamayla birlikte kurulan sandıklara da, Menâfi Sandıkları adı verilmiştir. Memleket Sandıkları, genellikle Rumeli ve civarında açılmalarına rağmen, bu sandıklar memleketin hemen her yerinde açılmıştır. Ancak, bu sandıklarda yapılan bazı düzenlemelerin anlaşılmasının ve uygulanmasının zorluğu Menâfi Sandıklarını zora sokmuştur. 1883 yılında uygulamaya konulan, aşarın yedide birinin dörtte biri olarak alınan Maarif İane Hissesi de bu düzenlemelerden biridir. Menâfi Sandıkları da, kendisinden önce farklı adlar altında kurulan, fakat aynı amacı taşıyan sandıklarla benzer akıbeti paylaşmıştır. Menâfi Sandıkları, Ziraat Bankası kurulduktan sonra sermayelerinin bu bankaya devir işlemleri tamamlanıncaya kadar, belli bir süre daha varlıklarını devam ettirmiştir.

1888 yılında kurulan Ziraat Bankası, Osmanlı devlet adamlarının ve Türk çiftçisinin zirâi kredi alanında yıllardır süren mücadelesinin dönüm noktalarından birisi olmuştur. 1863 yılından bu yana oluşturulan zirâi kredi müesseseleri içinde en teşkilatlı ve en uzun ömürlü olanıdır. Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanından beri, Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası adı altında zirâi kredi ve bankacılık alanındaki faaliyetlerine devam etmektedir.

1863’ten 1888’e kadar faaliyet gösteren Osmanlı Devleti zirâi kredi teşkilatları, Türk ve dünya zirâi kredi tarihinin bir dönüm noktasını oluşturmuştur. Bu sandıklar, insanların zor koşullar altında ve kısıtlı imkânlarla sahip olmalarına rağmen neleri başarabileceklerinin önemli bir göstergesidir. Memleket Sandıklarını kuran Mithat Paşa’nın da, sandıklarla aynı sonu paylaşması diğer dikkat çekici konudur.

19. yüzyıl siyasî ortamında, Osmanlı Devleti’nde böyle ileriye yönelik bir atılımın gerçekleşmesi, devletin büyük ve ileri görüşlü devlet adamlarına sahip olduğunun bir göstergesidir. Mithat Paşa, İmparatorluğun en uzun yüzyılı olarak değerlendirilen bu dönemde, Memleket Sandıkları gibi önemli bir teşebbüse imza atmıştır. Sait Paşa, Menâfi Sandıklarının; Kamil Paşa ise Ziraat Bankasının kurulmasına öncülük etmiştir. Türk köylüsünün emeğini sömüren tefecilere, en büyük darbe vurulmuştur. Bu durum, devletin mazlumların yanında olduğunu ve dolayısıyla sosyal

bir devlet niteliği taşıdığını göstermektedir. Osmanlı Devleti'nde, zirâf kredi alanındaki bu girişimlerle insanlar arasındaki işbirliğine katkıda bulunulmuştur. Yapılan işbirliği ise, farklı dil, din, ırk ve düşüncedeki insanların ortak amaç çerçevesinde hareket etmesini sağlamıştır. Avrupa devletlerinin, Osmanlı Devleti'ni bölücü ve yıkıcı siyasî manevralarına rağmen, sandıklar vasıtasıyla toplumsal barışın sağlanmasına hizmet edilmiştir.

KAYNAKÇA

1. ARŞİV BELGELERİ

1.1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Cevdet İktisat (C.İKTS)

C.İKTS, 35/1718; C.İKTS, 39/1919.

Dahiliye Mektubi Kalemî (DH.MKT)

DH.MKT, 1325/41; DH.MKT, 1327/45; DH.MKT, 1346/2; DH.MKT, 1346/88; DH.MKT, 1371/78; DH.MKT, 1372/40; DH.MKT, 1379/43; DH.MKT, 1379/107; DH.MKT, 1385/60; DH.MKT, 1392/53; DH.MKT, 1404/28; DH.MKT, 1410/62; DH.MKT, 1453/81; DH.MKT, 1456/118; DH.MKT, 1466/86; DH.MKT, 1468/13; DH.MKT, 1486/44; DH.MKT, 1494/69; DH.MKT, 1513/60; DH.MKT, 1515/75; DH.MKT, 1521/98; DH.MKT, 1606/24; DH.MKT, 1632/87; DH.MKT, 1701/24.

İrade Dâhiliye (İ.DH)

İ.DH, 1070/83901; İ.DH, 1100/86205.

İrade Dosya Usulü

İ.DUİT, 77/59.

İrade Eyalet-i Mümtaze Bulgaristan (İ.MTZ.(04))

İ.MTZ.(04), 8/325.

İrade Eyalet-i Mümtaze Girid (İ.MTZ.GR)

İ.MTZ.GR, 18/612.

İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS)

İ.MMS, 3751/87.

İrade Şura-yı Devlet (İ.ŞD)

İ.ŞD, 21/898; İ.ŞD, 40/2053.

Maarif Mektubi Kalemi (MF.MKT)

MF.MKT, 28/68; MF.MKT, 29/45; MF.MKT, 31/131; MF.MKT, 34/185; MF.MKT, 36/88; MF.MKT, 46/30; MF.MKT, 84/26; MF.MKT, 84/97; MF.MKT, 84/104; MF.MKT, 85/8; MF.MKT, 86/34; MF.MKT, 86/86; MF.MKT, 89/100; MF.MKT, 89/121; MF.MKT, 90/119; MF.MKT, 93/126; MF.MKT, 363/13.

Meclis-i Vâlâ Riyâseti Belgeleri (MVL)

MVL, 1016/60; MVL, 1054/12.

Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV)

MV, 8/87; MV, 25/41; MV, 31/9; MV, 32/9.

Sadaret Eyalet-i Mümtaze Bulgaristan Evrakı, A.MTZ.(04)

A.MTZ.(04), 18/41.

Sadaret Mektubi Mühime Kalemi Evrakı (A.MKT.MHM)

A.MKT.MHM, 354/49; A.MKT.MHM, 437/12; A.MKT.MHM, 454/86; A.MKT.MHM, 487/27; A.MKT.MHM, 497/24.

Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD)

ŞD, 692/17; ŞD, 694/32; ŞD, 1177/27; ŞD, 1182/15; ŞD, 1543/33; ŞD, 1640/3; ŞD, 2000/29; ŞD, 2001/5; ŞD, 2001/26; ŞD, 2372/16; ŞD, 2421/27; ŞD, 2491/19; ŞD, 2517/1; ŞD, 2533/7; ŞD, 2854/105; ŞD, 2888/1; ŞD, 2889/53.

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV)

Y.MTV, 11/73.

Yıldız Perakende Evrakı Dâhiliye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.DH)

Y.PRK.DH, 2/56.

Yıldız Perakende Evrakı Maliye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.ML)

Y.PRK.ML, 7/66.

Yıldız Sadâret Resmî Maruzât Evrakı (Y.A.RES)

Y.A.RES, 28/53; Y.A.RES, 29/35; Y.A.RES, 32/46; Y.A.RES, 33/9; Y.A.RES, 34/2; Y.A.RES, 38/37; Y.A.RES, 39/38.

Yıldız Sadrazam Kamil Paşa Evrakı (Y.EE.KP)

Y.EE.KP, 2/187.

2. SALNÂMELER

2.1. Devlet Salnâmeleri

Salnâme-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye 1295 (1878), def'a 33, Darü't-Tıbaatü'l Amire İstanbul.

2.2. Vilâyet Salnâmeleri

Salnâme-i Vilâyet-i Tuna, def'a 1, Matbaa-i Vilâyet-i Tuna, Rusçuk 1285 (1868)

Salnâme-i Vilâyet-i Tuna, def'a 2, Matbaa-i Vilâyet-i Tuna, Rusçuk 1286 (1869)

Salnâme-i Vilâyet-i Tuna, def'a 3, Matbaa-i Vilâyet-i Tuna, Rusçuk 1287 (1870)

Salnâme-i Vilâyet-i Tuna, def'a 4, Matbaa-i Vilâyet-i Tuna, Rusçuk 1288 (1871)

Salnâme-i Vilâyet-i Tuna, def'a 5, Matbaa-i Vilâyet-i Tuna, Rusçuk 1289 (1872)

Salnâme-i Vilâyet-i Tuna, def'a 6, Matbaa-i Vilâyet-i Tuna, Rusçuk 1290 (1873)

Salnâme-i Vilâyet-i Tuna, def'a 7, Matbaa-i Vilâyet-i Tuna, Rusçuk 1291(1874)

Salnâme-i Vilâyet-i Tuna, def'a 8, Matbaa-i Vilâyet-i Tuna, Rusçuk 1292 (1875)

Salnâme-i Vilâyet-i Tuna, def'a 9, Matbaa-i Vilâyet-i Tuna, Rusçuk 1293 (1876)

Salnâme-i Vilâyet-i Tuna, def'a 10, Matbaa-i Vilâyet-i Tuna, Rusçuk 1294 (1877)

3. RESMÎ YAYINLAR

3.1. Düstur

“Memleket Sandıklarının Suret-i Tertibi ve Sermayesinin İdaresi ve Menâfi’ ve Temettu’âtının Mahall-i Sarfi Hakkında Nizâm-nâmedir”, 23 Rebiülevvel 1284 (25 Temmuz 1867), **Düstur**, 2. cüz, Matbaa-i Amire, 1289 (1873), s. 387-398.

“Murâbaha Nizam-nâmesi”, 9 Recep 1304 (3 Nisan 1887), **Düstur**, M (Mütemmin), 15 Muharrem 1289 (25 Mart 1872)-8 Recep 1325 (17 Ağustos 1907), Dersâadet Hilâl Matbaası, Zilkade 1335 (Eylül 1917), s. 74-75.

“Murâbaha Nizamnâmesi”, Nr. 206, 9 Recep 1304 (3 Nisan 1887), **Düstur**, I. Tertip, C. 5, 14 Rebiülevvel 1301 (13 Ocak 1884)-26 Recep 1305 (8 Nisan 1888), Başvekâlet Neşriyat Müdürlüğü Yay., Ankara 1937, s. 775-776.

“Tuna Vilâyeti Nâmıyla Bu Kerre Teşkil Olunan Dâ’irenin İdâre-i Umûmiyye ve Husûsiyyesine ve Ta’yîn Olunacak Me’mûrlarının Suver-i İntihâbiyyeleriyle Vezâ’if-i Dâ’imesine Dâ’ir Nizâmnamedir.”, 7 Cemazeyilahir 1281 (7 Kasım 1864), **Düstür**, Def’â-i Sâniye, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1282 (1866), s. 517-536.

“Vilâyet Nizâmnamesi”, 7 Cemazeyilahir 1281 (7 Kasım 1864), **Düstur**, I. Tertip, C. I, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1289, s. 608-624.

“Ziraat Bankası Nizamnamesi”, Nr. 37, 19 Zilhicce 1305 (27 Ağustos 1888), **Düstur**, 1. Tertip, C. 6, 4 Zilkade 1304 (25 Temmuz 1887)-14 Ramazan 1312 (11 Mart 1895), Başvekâlet Neşriyat ve Müdevvenat Dairesi Müdürlüğü Yay., Ankara 1939, s. 136-142.

3.2. Resmî Ceride

“Köy Kanunu”, Nr. 442, 18 Mart 1340 (18 Mart 1924), **Resmî Ceride**, Nr. 68, 4 Ramazan 1342 (7 Nisan 1924), s. 6-13.

4. GAZETELER

Tuna

Tuna, Nr. 1, 6 Şevval 1281 (4 Mart 1865), s. 1-2.

Tuna, Nr. 12, 6 Muharrem 1282 (1 Haziran 1865), s. 2.

Tuna, Nr. 13, 13 Muharrem 1282 (8 Haziran 1865), s. 2.

Tuna, Nr. 19, 24 Safer 1282 (19 Temmuz 1865), s. 1.

Tuna, Nr. 38, 11 Recep 1282 (30 Kasım 1865), s. 1.

Tuna, Nr. 47, 14 Ramazan 1282 (31 Ocak 1866), s. 1.

Tuna, Nr. 48, 21 Ramazan 1282 (7 Şubat 1866), s. 1.

Tuna, Nr. 51, 11 Şevval 1281 (1 Mart 1866), s. 1.

5. KİTAPLAR

ABDURRAHMAN ŞEREF, **Tarih Konuşmaları (Tarih Musahabeleri)**, Haz. Eşref Eşrefoğlu, Kavram Yay., İstanbul 1978.

ACUN, Niyazi, **Ziraat Tarihimize Bir Bakış, Toprak Mahsulleri Ofisi ve Kuruluş Gayeleri**, Sinan Matbaası, İstanbul 1947.

AKGÜÇ, Öztin, **100 Soruda Türkiye’de Bankacılık**, Gerçek Yay., İstanbul 1992.

ALİ HAYDAR MİDHAT, **Hatıralarım (1872-1946)**, Mithat Akçin Yay., İstanbul 1946.

_____, **Midhat Paşa’nın Hatıraları, C. 1: Hayatım İbret Olsun (Tabsıra-i İbret)**, Yay. Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yay., İstanbul 1997.

ARTUN, Tuncay, **İşlevi, Gelişimi, Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye’de Bankacılık**, Tekin Yay., İstanbul 1980.

ATASAGUN, Yusuf Saim, **Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası 1888-1939, C. 1: Türkiye’de Ziraî Kredi**, Kenan Basımevi, İstanbul 1939.

_____, **Türkiye’de Ziraî Kredi, C. 2: Türkiye’de Ziraî Kredi Kooperatifleri 1929-1939**, Kenan Basımevi, İstanbul 1940.

_____, **İzahlı-Notlu-Mukayeseli Bankalar Kanunu**, Kurtulmuş Matbaası, İstanbul 1958.

BAŞAR, Haşmet, **Türkiye’de ve Dünya’da Kooperatif Kuruluşlarının Sosyo-Ekonomik Yapısı**, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 1983.

BAYINDIR, Servet, **İslâm Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık**, Rağbet Yay., İstanbul 2005.

BAYKAL, Bekir Sıtkı, **Mithat Paşa Siyasi ve İdari Şahsiyeti (T.C. Ziraat Bankası 100. Kuruluş Yılı Armağanı)**, Kırıl Matbaası, 1964.

BAYUR, Hilmi Kâmil, **Sadrızam Kamil Paşa-Siyasî Hayatı**, Sanat Basımevi, Ankara 1954.

Cumhuriyetimizin 50. Yılında T.C. Ziraat Bankası 1923-1973, C. 1: 50. Yıl Kutlama Kitabı, T.C. Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü Yay., Bilmen Basımevi, İstanbul 1973.

ÇADIRCI, Musa, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yay., Ankara 1991.

ÇELİK, Mehmet, **Balkanlar'da Tanzimat: Mithat Paşa'nın Tuna Vilayeti Valiliği 1864-1868**, Libra Kitapçılık ve Yay., İstanbul 2010.

DERBİL, Süheyp Nizami, **Kooperatifler**, MEB Yay., Ankara 1945.

DRAGONOVA, Slavka, **Tuna Vilayeti'nin Köy Nüfusu**, TTK Yay., Ankara 2006.

ECEVİT, Bülent, **Mithat Paşa ve Türk Ekonomisinin Tarihsel Süreci**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2009.

ERÇİN, Ferhat, **Mustafa Kemal Atatürk ve Türk Kooperatifçiliği**, Der Yay., İstanbul 2004.

ERGÜÇ, Arslan, **Mithat Paşa**, Şahap Kitabevi, Konya 1959.

FENMEN, Refik, **Mithat Paşa'nın İktisadî İcraatı**, İdeal Matbaası, Ankara 1942.

FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, **Türkiyede Kooperatifçilik-Tatbikî Sosyoloji Denemesi**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yay., İstanbul 1953.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, **Osmanlı İmparatorluğu Medeniyet Tarihi Çerçevesinde Osmanlı Paleografya ve Diplomatik İlimi**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1992.

HASAN FERİD, **Nakid ve İ'tibâr-ı Mâlî (Osmanlı'da Para ve Finansal Kredi)**, C. 3: Bankacılık, Haz. Mehmet Hakan Sağlam, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Darphane ve Damga Matbaası Genel Müdürlüğü Yay., İstanbul 2008.

HAZAR, Nurettin, **Tarım Kooperatiflerimizin Kooperatifçiliğimizdeki Yeri**, T.C. Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürlüğü Yay., Ankara 1967.

_____, **T.C. Ziraat Bankası 1863-1983**, Fon Matbaası, Ankara 1986.

İLERİ, Suphi Nuri, **Kooperativler**, T.C. Maarif Vekilliği Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Talebe Neşriyat ve Yardım Bürosu Yay., İstanbul 1941.

İLOĞLU, Asım Süreyya, **İsviçrede Raiffeisen Sistemi Karşılıklı Kredi Sandıkları (Ziraî Kredi Kooperatifleri)**, T.C. Ziraat Bankası Matbaası, Ankara 1961.

İNALCIK, Halil-QUATAERT, Donald, **An Economic and Social History of the Otoman Empire 1300-1914**, Cambridge University Pres, Cambridge 1994.

İNALCIK, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)**, Edit. Halil İnalçık-Donald Quataert, C. 1, Çev. Halil Berktaş, Eren Yay., İstanbul 2000.

KARPAT, Kemal H., **Osmanlı Nüfusu (1830-1914) (Demografik ve Sosyal Özellikleri)**, Çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2003.

KAZGAN, Haydar, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Bankacılık Tarihi**, Türkiye Bankalar Birliği Yay., İstanbul 1997.

_____, **Galata Bankerleri**, C. II, Orion Yay., Ankara 2006.

KAZGAN, Haydar vd., **Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi**, C. 1, İMKB Yay., İstanbul 1999.

KESKİN, Ekrem, vd., **50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye'de Bankacılık Sistemi "1958-2007"**, Türkiye Bankalar Birliği Yay., İstanbul 2008.

KESSLER, Gerhard, **Kooperatifçilik**, Çev. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yay., İstanbul 1940.

KOCAİMAMOĞLU, Sururi, **Bankacılık Ansiklopedisi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1985.

KOÇ, Hakan, **Kooperatifçilik Bilgileri**, Nobel Yay., Ankara 2001.

Kooperatifçilik ve Sorunları, Der. Selahattin Ertürk, T.C. Başbakanlık Halkla İlişkiler ve Enformasyon Dairesi Başkanlığı Yay., Ankara 1977.

KÖPRÜLÜ, Fuad, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, TTK Yay., Ankara 1999.

KURDOĞLU, Faik, **Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış**, Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yay., İstanbul 1938.

MEHMED SIDKI, **Gedikler**, Tanin Matbaası, Dersaadet 1325 (1907/1908).

"Memleket Sandıklarının Suret-i Tertibi ve Sermayesinin İdaresi ve Menâfi' ve Temettu'âtının Mahall-i Sarfi Hakkında Nizâm-nâmedir", 23 Rebiülevvel 1284 (25 Temmuz 1867), Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Basma Bağışlar Nr. 58, s. 234-252.

MÜLAYİM, Ziya Gökalp, **Genel ve Tarımsal Kooperatifçilik**, Bilgi Yay., Ankara 1975.

_____, **Kooperatifçilik**, Yetkin Yay., Ankara 1992.

ORTAYLI, İlber, **Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yay., Ankara 1974.

_____, **Türkiye İdare Tarihi**, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yay., Doğan Basımevi, Ankara 1979.

_____, **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)**, TTK Yay., Ankara 2000.

PAMUK, Şevket, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Para'nın Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1999.

QUATERT, Donald, **Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım 1876-1908**, Çev. Nilay Özok Gündoğan-Azat Zana Gündoğan, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2008.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)**, TTK Yay., Ankara 1994.

SMITH, Adam, **Milletlerin Zenginliği (The Wealth Of Nations)**, Çev. Haldun Derin, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2011.

ŞENER, Abdüllatif, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi**, İşaret Yay., İstanbul 1990.

TODOROVA, Maria, **Balkanlar'ı Tahayyül Etmek (Imagining the Balkans)**, Çev. Dilek Şendil, İletişim Yay., İstanbul 2010.

Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası Komisyon, **Ziraî Kredi Kooperatifleri**, 1933.

YÜCEBAŞ, A. Hilmi, **Mithat Paşa, Düşünceler, Hatıralar, Fıkralar, Şiirler...**, Osmanbey Basımevi, İstanbul 1944.

Yüz Yıllık Teşkilatlı Ziraî Kredi, T.C. Ziraat Bankası Yay., Ankara 1964.

6. MAKALELER

AKÇA, Gürsoy-DEMİRPOLAT, Anzavur, “Heterodoxy-Orthodoxy Tartışmaları ve Türk Fütüvvet Teşkilatı (Ahilik), **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 10, 2003, s. 203-214.

AKGÜN, Seçil, “Midhat Paşa’nın Kurduğu Memleket Sandıkları: Ziraat Bankası’nın Kökeni”, **Uluslararası Midhat Paşa Semineri Bildiriler ve Tartışmalar Edirne, 8-10 Mayıs 1984**, TTK Yay, Ankara 1986, s. 185-211.

AKSAKAL, Hasan, “Tanzimatın İki Yüzü: İcraatları ve Temsil Ettikleri Değerler Bağlamında Karşılaştırmalı Bir Reformculuk Analizi: Midhat Paşa ile Sultan II. Abdülhamid”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi (The Journal Of International Social Research)**, C. 2, S. 9, 2009, s. 11-22.

AKYILDIZ, Ali, “Para”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 34, TDV Yay., İstanbul 2007, s. 163-166.

ANBAR, Adem, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa’yla Finansal Entegrasyonu: 1800-1914”, **Maliye Finans Yazıları Dergisi**, S. 84, Temmuz 2009, s. 17-37.

ARIKAN, Zeki, “Midilli-İstanbul Arasında Zeytinyağı Ticareti”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, S. 40, Ankara 2006, s. 1-28.

ARMAN, Şimşek, “Dünyada Fakirliğin Önündeki Engellerin Kaldırılmasında Kooperatifler Görev Alabilirler mi?”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 825, Eylül 2005, s. 38-41.

BABAGİRAY, Zafer, “Kooperatifçilik ve Okul Kooperatifçiliği”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 800, Ağustos 2003, s. 81-85.

_____, “Ahilik ve Kooperatifçilik”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 829, Ocak 2006, s. 26-28.

BARAN, Merih, “Kuruluş İlkeleri ile Türk Esnaf Teşekküllerinin Yapılanmasına Etkili Olan Lonca Sistemi ve Ahilik Nedir?”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi**, S. 8, 1998, s. 73-78.

BARRIER, Gabriel, “Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçin Önemi”, Çev. Sami Ferliel, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, S. 14, 1963, s. 99-119.

- BARKAN, Ömer Lütfi, “Balkan Memleketlerinin Ziraî Reform Tecrübeleri”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C. 4, S. 4, İstanbul 1944, s. 455-554.
- BASKICI, Murat, “Osmanlı Ekonomisinde ‘Modern’ Kredi Kurumlarına Duyulan İhtiyaç: 1840-1880”, **Ekonomik Yaklaşım**, C. 14, S. 44-46, Kış 2003, s. 41-55.
- BAYANER, Ahmet vd., “Kırsal Kalkınmaya Dönük Kamu Politikaları: Tarımsal Transferler Örneği”, **10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi**, C. 1: Tarım, Yoksulluk ve Kalkınma, Konya 5-7 Eylül 2012, s. 95-102.
- BAYKURT, Ahmet, “Ölümünün Yıldönümü Dolayısıyla Kooperatif Doktorluğu da Yapan Dr. Tahsin Tola Ağabeyimiz”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 801, Eylül 2003, s. 41.
- BAYUR, Hikmet, “Yeni Bulunmuş Bazı Belgelerin Işığında Kâmil Paşa’nın Siyasal Durumu”, **Bellekten**, C. XXXV, Nr. 137, Ocak 1971, s. 61-117.
- “Bulgaristan’da Ziraî Kredi”, **Türkiye Ziraat Bankası Mecmuası**, Türkiye Ziraat Bankası Anonim Şirketi Yay., S. 1, Ankara 1929, s. 10-19.
- ÇADIRCI, Musa, “Namık Kemal’in Sosyal ve Ekonomik Görüşleri”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S. 2, Ankara Ocak 1991, s. 39-52.
- ÇAĞATAY, Neşet, “Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 5, S. 5, 1947, s. 483-511.
- ÇETİNSAYA, Gökhan-BUZPINAR, Şit Tufan, “Midhat Paşa”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 30, TDV Yay., İstanbul 2005, s. 7-11.
- ÇEVİK, Zeki, “II. Abdülhamid Dönemi Bir Bürokrat Portresi: Sadrazam (Küçük) Mehmed Said Paşa ve Reformları”, **Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, C. 4, S. 8 (Prof. Dr. Ahmet Buran Armağanı) Sonbahar 2009, s. 838-865.
- DEMİRCİ, Süleyman, Osmanlı İmparatorluğu’nda Milliyetçiliğin Doğuşu: 1839-1870 Bulgar Milli Hareketine Osmanlı Hükümeti Nasıl Karşılık Verdi?”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S. 22, 2007/1, s. 417-438.
- DEMİRTEPE, Nezih, “ABD ile İngiltere’nin Bombalamak Üzere Hazırladığı Irak’ın (Büyük Kooperatifçi Mithat Paşa’nın Valiliği’nde Geçen) 782 Günü”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 794, Şubat 2003, s. 36-40.

_____, “Doğumunun 131. Yılında Ülkemiz Kooperatifçiliğinin Öncüsü... Mithat Paşa ve Rusçuk”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 797, Mayıs 2003, s. 28-31.

_____, “20 Kasım 1863-20 Kasım 2003 Türk Kooperatifçiliği ve T.C. Ziraat Bankası 140 Yaşında...”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 803, Kasım 2003, s. 38.

_____, “Ülkemiz Kooperatifçiliğinin Kurucusu Mithat Paşa ve Suriye Valiliği (10 Aralık 1878-04 Ağustos 1880)”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 832, Nisan 2006, s. 28-32.

DÖĞÜŞ, Selahattin, “İlk Gaziler”, **Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 29, 2009, s. 45-81.

DÖNDÜREN, Hamdi, “Osmanlı Tarihinde Bazı Faizsiz Kredi Uygulamaları ve Modern Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Tecrübesi”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 17, S. 1, 2008, s. 1-24.

DURMAZ, Yakup, “Türkiye’de Kooperatifçiliğin Gelişimi ve Geleceği”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 813, Eylül 2004, s. 41-44.

DÜŞÜNMEZ, Döndü, “Tanzimat Devrinde Kapı Kethüdalığı Müessesesi Hakkında Temel Bilgiler”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S. 28, 2010, s. 375-401.

ER, Celal, “Türkiye’de Kooperatifçiliğin Geldiği Yer”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 800, Ağustos 2003, s. 3-7.

“Eyâlât”, **Tasvir-i Efkâr**, Nr. 406, 27 Ramazan 1283 (2 Şubat 1867), s. 3-4.

EYİCE, Semavi, “Aynaroz”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 4, TDV Yay., İstanbul 1991, s. 267-269.

FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, “Türkiye’de Kooperasyon ve Öncüler”, **Nazarî ve Tatbiki Kooperatifçilik Denemesi**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yay., İstanbul 1967, s. 93-108.

FİGEN, Esen, “Kırsal Kalkınmada Kooperatiflerin Rolü”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 794, Şubat 2003, s. 10-17.

_____, “Kooperatifler ve Ülkemizdeki Durumu”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 798, Haziran 2003, s. 12-15.

GÖYÜNÇ, Nejat, “Midhat Paşa’nın Niş Valiliği Hakkında Notlar ve Belgeler”, **Tarih Enstitüsü Dergisi (Prof. Tayyip Gökbilgin Hatıra Sayısı)**, S. 12 (1981-1982), İstanbul 1982, s. 279-316.

- GÜMÜŞ, İzzettin, “Kooperatifçilik Hareketi”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 800, Ağustos 2003, s. 8-10.
- GÜNAY, Ünver, “Dinî Sosyal Bir Kurum Olarak Ahilik”, **Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 10, 1998, s. 69-77.
- GÜRAN, Tevfik, “Ziraî Politika ve Ziraatte Gelişmeler 1839-1876”, **150. Yılında Tanzimat**, Yay. Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., S. 142, Ankara 1992, s. 219-233.
- _____, “Ziraî Politika ve Ziraatta Gelişmeler 1839-1876”, **19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar**, Eren Yay., İstanbul 1998, s. 45-59.
- _____, “Osmanlı Tarım Ekonomisi 1840-1910”, **19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar**, Eren Yay., İstanbul 1998, s. 63-127.
- _____, “Ziraî Kredi Politikası’nın Gelişmesi, 1840-1910”, **19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar**, Eren Yay., İstanbul 1998, s. 131-159.
- _____, “Tarım Politikası (1839-1913)”, **Osmanlı**, C. 3, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 305-311.
- HAZAR, Nurettin, “Kooperatif Bankalarımız”, **1992 Kooperatifçilik Yıllığı**, Yay. Haz. Kadir Arıcı vd., Türk Kooperatifçilik Kurumu Yay., Nr. 80, Ankara 1993, s. 1-13.
- “İktisâd-ı Zirâî-Ziraat Bankaları”, **Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi**, Nr. 4, Salih Zeki Ruşen Matbaası, 27 Rebiülevvel 1327 (18 Nisan 1909), s. 49-52.
- İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal, “Ahmed Midhat Paşa”, **Son Sadrazamlar (Bütün Eserleri)**, C. 1, Dergah Yay., İstanbul 1982, s. 315-414.
- İNAN, Süleyman, “Osmanlı Dönemi Aydın Yıllıklarına Göre II. Abdülhamid Döneminde Acıpayam (1876-1909)”, **I. Acıpayam Sempozyumu (2 Aralık 2003)**, Denizli, s. 1-12.
- KARAÇOV, İlya, “Bulgaristan’daki İlk Kooperatifçi Mithat Paşa”, Çev. Hüseyin Memişoğlu, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 795, Mart 2003, s. 12-14.
- KATAR, Mehmet, “Paskalya”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 34, TDV Yay., İstanbul 2007, s. 181-182.
- KAYAPINAR, Hüseyin, “Müzâraa”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 32, TDV Yay., İstanbul 2006, s. 234-236.

- KEMALOĞLU, Muhammet, “Anadolu’da İlk Esnaf Teşkilatı”, **Hikmet Yurdu (Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi)**, C. 6, S. 12, Temmuz-Aralık 2013/2, s. 255-266.
- KILIÇ, Enver, “Cumhuriyet’in Kooperatif Adamı; Nusret Namık Uzgören”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 815, Kasım 2004, s. 49-50.
- KILIÇ, Selda, “1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 24, S. 37, Ankara 2005, s. 99-111.
- KOCA, Yavuz, “Türk Kooperatifçilik Kurumuna Düşen”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 793, Ocak 2003, s. 1-3.
- KOCABAŞ, Özlem Yıldırım, “Türkiye’de Kooperatif Hareketinin Düşünsel Boyutu”, **Tebliğler**, 20. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 100. Yıl Kültür Merkezi, Edit. Mehmet Yeşiltaş-Mehmet Akif Özer-Murat Kızanıklı, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yay., Ankara 06-07 Ekim 2011, s. 163-208.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur, “Tuna Vilayet Gazetesi”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, S. 2, Ankara Ocak 1991, s. 141-149.
- KOÇ, Bekir, “Midhat Paşa’nın Niş ve Tuna Vilayetlerindeki Yenilikçi Valiliği”, **Kebikeç**, S. 18, Alp Matbaası, Ankara 2004, s. 407-415.
- KOÇ, Hakan, “2005 Yılı Sonu İtibariyle Türkiye’de Kooperatifçilik ve Yaşanan Sorunlar”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 832, Nisan 2006, s. 2-8.
- KOÇTÜRK, O. Murat, “Kooperatif Hareket İçerisinde Esnaf ve Sanatkarın Yeri ve Önemi”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 821, Mayıs 2005, s. 7-10.
- KÖSE, Osman, “Bulgaristan Emareti ve Türkler (1878-1908)”, **Turkish Studies/Türkoloji Dergisi**, S. 2, 2006, s. 237-272.
- KÖŞGER, Yavuz Selim, “Türk Kooperatifçilik Hareketinde Tarım Kredi Kooperatiflerinin Önemi”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 800, Ağustos 2003, s. 23-26.
- KURT, Süleyman, “Türkiye Konut Politikaları ve Yapı Kooperatifçiliği”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 796, Nisan 2003, s. 6-10.

- KURTASLAN, Temur, “Kooperatiflerin Piyasa Ekonomisindeki Yeri ve Önemi”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 811, Temmuz 2004, s. 12-16.
- KURTULAN, Ahmet, “Türkiye’de Kooperatifçilik ve Gelişimi”, <http://www.kentmaras.com/makaleler>, 2012.
- “Kurumumuz Eski Başkanı Hüsnü Poyraz’la Söyleşi”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 800, Ağustos 2003, s. 48-56.
- “Memleket Sandıklarının Suret-i Tertibi ve Sermayesinin İdaresi ve Menâfi’ ve Temettu’âtının Mahall-i Sarfi Hakkında Nizâm-nâmedir”, 23 Rebiülevvel 1284 (25 Temmuz 1867), **Tuna**, Nr. 7, 30 Zilkade 1281 (26 Nisan 1865), s. 1.
- NAMIK KEMAL, “Acaba İstanbul’dan Niçin Vergi ve Asker Alınmaz?”, **İbret**, Nr. 60, 24 Ramazan 1289 (25 Kasım 1872), s. 1-2.
- _____, “Ziraatimiz”, **İbret**, Nr. 61, 25 Ramazan 1289 (26 Kasım 1872), s. 1-2.
- ONGUNSU, Ahmet Hamit, “Abdülaziz”, **İslâm Ansiklopedisi (İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati)**, C. 1, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1965, s. 57-60.
- _____, “Abdülhamid II”, **İslâm Ansiklopedisi (İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati)**, C. 1, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1965, s. 76-80.
- ORTAYLI, İlber, “Gospodarlık”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, C. 14, TDV Yay., İstanbul 1996, s. 115-116.
- ÖZCAN, Tahsin, “Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytâm Sandıkları”, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S. 14, İstanbul 2006, s. 103-121.
- ÖZGEN, Ferhat Başkan, “Osmanlı Devleti’nin Diğer Devletlerle İktisadi İlişkileri”, **Yeni Türkiye Dergisi**, S. 32, 701 Osmanlı Özel Sayısı II, Ekonomi ve Toplum, Mart-Nisan 2000, s. 1-16.
- ÖZTEK, Ömür Süer, “The Foundation and The First 50 Years of ‘Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası’ (The Agricultural Bank of The Turkish Republic) (1863-1929)”, <http://www.mufad.org>, 23 Haziran 2009, s. 1-31.
- PAKALIN, Mehmed Zeki, “Midhat Paşa”, **Son Sadrâzamlar ve Başvekiller**, C. 1, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul 1940, s. 189-445.
- PAKSOY, Mehmet Akif, “21. Yüzyılda Tarımsal Kalkınma Kooperatiflerindeki Gelişmeler, Sorunları ve Çözüm Yolları”, **Tebliğler**, XVII. Milletlerarası Türk

Kooperatifçilik Kongresi, Edit. Nevzat Aypek, Ankara 31 Ekim-2 Kasım 2002, s. 66-75.

_____, “Kooperatifçilik Hareketleri ve Kırsal Kalkınma”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 835, Haziran 2006, s. 39-41.

PARMAKSIZOĞLU, İsmet-Ö., Y., “Mithat Paşa (Hâfız Ahmed Şefik Midhat Paşa)”, **Türk Ansiklopedisi**, C. XXIV, MEB Yay., Ankara 1976, s. 251-254.

PUSTU, Yusuf, “Yerel Yönetim Geleneğimizde Düünden Bugüne İl Özel İdareleri” **Karınca Kooperatif Postası**, S. 814, Ekim 2004, s. 46-56.

QUATAERT, Donald, “Tanzimat Döneminde Ekonominin Temel Problemleri”, **Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, Edit. Mehmet Seyitdanlıoğlu-Halil İnalçık, Çev. Fatma Acun, Phoenix Yay., Ankara 2006, s. 447-455.

SAVRAN, Cevdet Nasuhi, “Türkiye’de Kooperatifçilik (V. Yazı), Ankara 26.12.1932”, **Kooperatifçilik, Kolektifçilik ve Devletçilik Üzerine IX Yazı**, Ulus Matbaası, Ankara 1935, s. 35-62.

SELİMOĞLU, İsmail, “Osmanlı Devleti’nde Menâfi Sandıkları’nın Ortaya Çıkışı ve İşleyişi”, **Uluslar Arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi (07-09 Nisan 1999) Bildiriler**, Yay. Haz. Alâaddin Aköz-Bayram Ürekli-Ruhi Özcan, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya 2000, s. 683-685.

_____, “Balkanlar’daki Türk Kültürü’nün Dünü-Bugünü-Yarını”, **Uluslararası Sempozyum (26-28 Ekim 2001) Bildiri Kitabı**, Yay. Haz. Hasan Basri Öcalan, Uludağ Üniversitesi Yay., Bursa 2002, s. 117-141.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, “Yerel Yönetim Metinleri III: Tuna Vilâyeti Nizâm-nâmesi”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C. 5, S. 2, Mart 1996, s. 67-81.

SEZER, Hamiyet, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Seyahat İzinleri (18-19.Yüzyıl)”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, S. 33, Ankara 2003, s. 105-124.

“Siyasiler Artık Kooperatifçiliğin Önemini Anlamalıdır!”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 815, Kasım 2004, s. 43-47.

ŞAHİN, Harun, “Osmanlı Vergi Sisteminde Reform ve Temettü Vergisi”, **Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 37, S. 1, Haziran 2013, s. 45-57.

“Tarım Kredi Kooperatifleri Nasıl Kuruldu ve Gelişti”, **100. Yılda T.C. Ziraat Bankası Kooperatifçilik Çalışmaları 1863-1963**, T.C. Ziraat Bankası Kooperatifler Müdürlüğü Yay., Haz. Kooperatifler Müdürlüğü Yayın ve Araştırma Servisi, İstanbul 1964, s. 25-27.

TAŞAN, Mehmet, “Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik Sorunları ve Çözüm Önerileri”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 800, Ağustos 2003, s. 15-22.

TEKDEMİR, Aziz, “Tanzimat Dönemi Nafia Nezareti”, **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C. 1, S. 1, Aralık 2010, s. 109-132.

“Tuna Vilâyeti Nâmiyla Bu Kerre Teşkil Olunan Dâ’irenin İdâre-i Umûmiyye ve Husûsiyyesine ve Ta’yîn Olunacak Me’mûrlarının Suver-i İntihâbiyyeleriyle Vezâ’if-i Dâ’imesine Dâ’ir Nizâm-nâmedir.” **Takvim-i Vekayi**, def’a 773, 7 Cemaziyelahir 1281 (7 Kasım 1864), s. 2-4.

“Tuna Vilâyeti’nde Bulunan Menfaa’t-i Umûmiyye Sandıklarına Dair Makâledir.”, **Tasvir-i Efkar**, Nr. 409, 18 Rebiülevvel 1283 (31 Temmuz 1866), s. 1-3.

TURAL, Erkan, “Bir Belge: 1861 Hersek İsyanı, 1863 Eyalet Teftişleri ve 1864 Vilayet Nizamnâmesi”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C. 13, S. 2, Nisan 2004, s. 93-123.

ULUTAŞ, Songül, “19. Yüzyılın İlk Yarısında Kapitalist Ticari İlişkilerdeki Dönüşümün Tarsus’taki Yansımaları (1839-1856)”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, S. 2, Aralık 2012, s. 499-525.

USLU, Yeter Demir vd., “Örgütsel Amaçlara Ulaşılması Sürecinde İş Tatmininin Önemi: S.S. Fındık Tarım Satışları Kooperatifleri Birliği (Fiskobirlik) Çalışanları Üzerine”, **Tebliğler**, 20. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 100. Yıl Kültür Merkezi, Editör: Mehmet Yeşiltaş-Mehmet Akif Özer-Murat Kızanıklı, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yay., Ankara 06-07 Ekim 2011, s. 363-383.

“Vesile-i Servet Unvanlı Bir Varakadır.”, **Basiret**, Nr. 35, 7 Zilhicce 1286 (10 Mart 1870), s. 7-8.

YILDIRIM, Bedrettin, “Globalleşme Kapsamında Tarım Kooperatifleri”, **Karınca Kooperatif Postası**, S. 835, Haziran 2006, s. 20-26.

YILDIRIM, İsmail, “Ondokuzuncu Yüzyıl Osmanlı Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme (1838-1918)”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 11, S. 2, 2011, s. 313-327.

YILMAZ, Binhan Elif, “Osmanlı İmparatorluğu’nu Dış Borçlanmaya İten Nedenler ve İlk Dış Borç”, **Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S. 4, 2002, s. 186-198.

“Zirâa’t”, **Rumeli**, Nr. 19, 4 Cemaziyevvel 1290 (30 Haziran 1873), s. 1-2.

7. TEZLER

AĞAR, Serkan, **Vergilendirmede Tahsil Aşamasının Hukuki Niteliği**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku (Vergi Hukuku) Anabilim Dalı, Ankara 2005.

AKBOLAT, Seyfullah, **Türkiye’de Kooperatiflerin Doğuşunda Devlet Etkisi ve Memleket Sandıkları**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Kooperatifçilik Bilim Dalı, İstanbul 2012.

AKYILDIZ, Ali, **Osmanlı Merkez Bürokrasisinde Reform (1836-1856)**, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1992.

DELİGÖZ, Orhan, **Osmanlı Ziraat ve Ticaret Gazetesi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakınçağ Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara 2008.

İBRAHİMOV, Osman, **Tuna Vilâyet Gazetesi (1865-1866)**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Ankara 2006.

KOÇ, Bekir, **Midhat Paşa (1822-1844)**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih (Yakınçağ) Anabilim Dalı, Ankara 2002.

KORKMAZ, Adem, **Midhat Paşa’nın Bağdat Valiliği**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul 2005.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, **Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye (1838-1868)**, Basılmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara 1991.

TEKDEMİR, Aziz, **Ticaret Nezareti (1839-1876)**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul 2010.

8. SÖZLÜKLER

AKALIN, Şükrü Halûk vd., **Türkçe Sözlük**, TDK Yay., Ankara 2011.

DEVELLİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Yay. Haz. Aydın Sami Güneyçal, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 1998.

GÜLTEKİN, Hayrettin, **Osmanlıca Tapu Terimleri Sözlüğü**, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Tapu Arşiv Dairesi Başkanlığı Yay., Ankara 2007.

PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. II-III, MEB Basımevi, İstanbul 1993.

YEĞİN, Abdullah, **İslamî, İlmî, Edebî, Felsefî Yeni Lûgat**, Yeni Asya Yay., İstanbul 1975.

9. İNTERNET KAYNAKLARI

<http://193.255.138.2/takvim.asp>

http://tarihtenanekdotlar.blogspot.com.tr/2013_07_01_archive.html

http://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Kibrisli_Kamil_Pasha.jpg

http://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Mehmed_Said_Pasha.jpg

EKLER

EK-1: TABLOLAR

Tablo 10: 1281 (1866) Yılı Rusçuk ve Vidin Sancakları Kazaları Defterlerinin Özeti

Menâfi-i Umûmiyye Sandığının Bulunduğu Yer	Sermayesi
Rusçuk Sancağı	
Rusçuk Kazası	
	396.855 kuruş
	247.175 kuruş
	22.206 kuruş
Toplam	666.236 kuruş
Hezârgrâd (Razgrad) Kazası	
	447.880 kuruş
	89.353 kuruş
	8575 kuruş
Toplam	545.808 kuruş
Silistre Kazası	
	234.093 kuruş
	90.000 kuruş
	825 kuruş
Toplam	324.918 kuruş
Plevne Kazası	
	362.829 kuruş
	211.500 kuruş
	7026 kuruş
Toplam	581.355 kuruş

Şumnu Kazası	
	89.923 kuruş
	67.793 kuruş
	5181 kuruş
Toplam	162.897 kuruş
Niğbolu Kazası	
	298.500 kuruş
	71.264 kuruş
	4077 kuruş
Toplam	373.841 kuruş
Cuma-i Atik Kazası	
	24.500 kuruş
	25.000 kuruş
	1395 kuruş
Toplam	50.895 kuruş
Ziştovi Kazası	
	28.450 kuruş
	33.000 kuruş
	-
Toplam	61.450 kuruş
Vidin Sancağı	
Vidin ile Adliye Kazası	183.986 kuruş
	135.750 kuruş
	4447 kuruş
Toplam	324.183 kuruş
Lom Kazası	

		108.706 kuruş
		139.500 kuruş
		7161 kuruş
Toplam		255.367 kuruş
Râhova Kazası		
		119.058 kuruş
		278.450 kuruş
		5084 kuruş
Toplam		402.592 kuruş
Berkofça Kazası		
1280 senesi ürününden alınan		306.000 kuruş
1281 senesi ürününden bulunan		59.793 kuruş
1280 senesi ürününün çeşitli şehirlerin işlemiş faizi		3400 kuruş
Toplam		369.193 kuruş
	Kese	Küsur
Ruşuk Sancağı	5537	498 kuruş
Vidin Sancağı	3385	140 kuruş
	8922	638 kuruş

Kaynak: Tuna, Nr. 51, 11 Şevval 1281 (1 Mart 1866), s. 1.

Tablo 11: 1281-1282 (1865-1866) Yılları Arasında Bazı Memleket Sandıklarının Sermayeleri⁶⁸³

Memleket Sandığının Bulunduğu Yer	Sermayesi
Ruşuk Kazası	225.000-300.000 kuruş
Silistre Kazası	200.000 kuruş
Niğbolu Sancağı	2 yük 32.575 kuruş
Vidin Sancağı	
İvrâca Kazası	2 yük 88.000 kuruş
Lom Kazası	1 yük 9000 kuruş
Adliye Kazası	2 yük 56.000 kuruş
Niş Kazası	77.400 kuruş
Sofya Sancağı	1 yük 50.000 kuruş
Râdomir Kazası, İhtimân Kazası ve Diğer Kazalar	Yaklaşık 1 yük kuruş
İzlâdi Kazası	116.242 kuruş
Köstendil Kazası	70.000 kuruş (30.000 kuruşla açıldı.)
Tırnova Kazası	Yaklaşık 67.000 kuruş

⁶⁸³ **Tuna**, Nr. 7, 30 Zilkade 1281 (26 Nisan 1865), s. 1; **Tuna**, Nr. 12, 6 Muharrem 1282 (1 Haziran 1865), s. 2; **Tuna**, Nr. 13, 13 Muharrem 1282 (8 Haziran 1865), s. 2; **Tuna**, Nr. 19, 24 Safer 1282 (19 Temmuz 1865), s. 1; **Tuna**, Nr. 38, 11 Recep 1282 (30 Kasım 1865), s. 1; **Tuna**, Nr. 47, 14 Ramazan 1282 (31 Ocak 1866), s. 1; **Tuna**, Nr. 48, 21 Ramazan 1282 (7 Şubat 1866), s. 1.

Tablo 12: 1285 (1868) Yılı Menâfi-i Umûmiyye Sandıkları Sermayeleri

Menâfi-i Umûmiyye Sandığının Bulunduğu Yer	Sermayesi
Ruşuk Sancağı	-
Silistre Kazası	1.065.706 kuruş
Şumnu Kazası	468.128 kuruş
Hezârgrâd (Razgrad) Kazası	725.000 kuruş
Ziştovi Kazası	264.166 kuruş
Niğbolu Kazası	410.690 kuruş
Plevne Kazası	711.201 kuruş
Cuma-i Atik Kazası	102.888 kuruş
Tutrakân Kazası	293.453 kuruş
Toplam	4.041.232 kuruş
Vârna Sancağı	275.966 kuruş
Prâvâdi Kazası	621.911 kuruş
Bâlçık Kazası	668.972 kuruş
Hâcıoğlu Pâzârcığı Kazası	1.380.000 kuruş
Menkâliye (Mankâlya) Kazası	739.726 kuruş
Toplam	3.686.575 kuruş
Adliye Kazası ve Vidin Sancağı	461.150 kuruş
Berkofça Kazası	520.000 kuruş
Lom Kazası	533.395 kuruş
Râhova Kazası	560.000 kuruş
İvrâca Kazası	487.130 kuruş
Belgradcık Kazası	122.938 kuruş
Toplam	2.684.613 kuruş
Niş Sancağı	395.096 kuruş

Şehirköy Kazası	743.000 kuruş
Leskofça Kazası	407.667 kuruş
İvrâne Kazası	544.229 kuruş
Ürgüp Kazası	220.000 kuruş
İznipol Kazası	191.132 kuruş
Toplam	2.501.124 kuruş
Sofya Sancağı	614.751 kuruş
Köstendil Kazası	244.075 kuruş
Samâkov Kazası	176.000 kuruş
Dubenice (Dupnice) Kazası	-
Râdomir (Dâdomira) Kazası	226.018 kuruş
İzlâdi Kazası	92.683 kuruş
Orhâniye Kazası	108.000 kuruş
İhtimân Kazası	51.500 kuruş
Toplam	1.513.027 kuruş
Tırnova Sancağı	1.020.000 kuruş
Lofça Kazası	635.000 kuruş
Osmânpâzârı Kazası	-
Selvi (Servi) Kazası	-
Gabrova Kazası	125.998 kuruş
Toplam	1.780.998 kuruş
Tulça (Tolçu) Sancağı	188.315 kuruş
Köstence Kazası	-
Mecidiye Kazası	-
Süne (Sülne) Kazası	-
Mâçin Kazası	-

Bâbâdâğı Kazası	-
Hırsova Kazası	340.450 kuruş
Toplam	528.765 kuruş
Genel Toplam	16.736.334 kuruş

Kaynak: Salnâme-i Vilâyet-i Tuna, def'â 1, Matbaa-i Vilâyet-i Tuna, Rusçuk 1285 (1868), s. 35-99.

Tablo 13: 1286 (1869) Yılı Menâfi-i Umûmiyye Sandıkları Sermayeleri

Menâfi-i Umûmiyye Sandığının Bulunduğu Yer	Sermayesi
Ruşuk Sancağı	1.103.515 kuruş
Silistre Kazası	1.065.706 kuruş
Şumnu Kazası	264.166 kuruş
Hezârgrad (Razgrad) Kazası	780.000 kuruş
Ziştovi Kazası	264.166 kuruş
Niğbolu Kazası	410.690 kuruş
Plevne Kazası	820.368 kuruş
Cuma-i Atik Kazası	111.576 kuruş
Tutrakân Kazası	323.785 kuruş
Toplam	5.143.972 kuruş
Sofya Sancağı	880.000 kuruş
Köstendil Kazası	310.000 kuruş
Samâkov Kazası	208.942 kuruş
İhtimân Kazası	60.000 kuruş
Dubenice (Dupnice) Kazası	275.000 kuruş
Râdomir (Dâdomira) Kazası	292.747 kuruş
İzlâdi Kazası	115.025 kuruş
Orhâniye Kazası	266.391 kuruş
Toplam	2.408.105 kuruş
Tulça (Tolçu) Sancağı	228.127 kuruş
Köstence Kazası	491.740 kuruş
Mecidiye Kazası	422.808 kuruş
Süne (Sülne) Kazası	-
Mâçin Kazası	109.285 kuruş

Bâbâdâğı Kazası	842.174 kuruş
Hırsova Kazası	340.450 kuruş
Toplam	2.434.584 kuruş
Tırnova Sancağı	1.090.950 kuruş
Lofça Kazası	642.514 kuruş
Osmân-pâzârı Kazası	234.880 kuruş
Selvi (Servi) Kazası	414.914 kuruş
Gabrova Kazası	130.989 kuruş
Toplam	2.514.247 kuruş
Niş Sancağı	425.139 kuruş
Şehirköy Kazası	815.000 kuruş
Leskofça Kazası	489.421 kuruş
İvrânye Kazası	615.626 kuruş
Ürgüp Kazası	257.000 kuruş
İznipol Kazası	207.494 kuruş 10 para
Toplam	2.809.680 kuruş 10 para
Adliye Kazası ve Vidin Sancağı	484.533 kuruş
Berkofça Kazası	580.000 kuruş
Lom Kazası	598.227 kuruş
Râhova Kazası	656.500 kuruş
İvrâca Kazası	516.690 kuruş
Belgradcık Kazası	122.938 kuruş
Toplam	2.958.888 kuruş
Vârna Sancağı	305.816 kuruş
Prâvâdi Kazası	660.629 kuruş
Bâlçık Kazası	861.973 kuruş

Hâcıoğlu Pâzârcığı Kazası	1.655.000 kuruş
Menkâliye (Mangalya) Kazası	889.726 kuruş
Toplam	4.373.144 kuruş
Genel Toplam	22.642.620 kuruş 10 para

Kaynak: Salnâme-i Vilâyet-i Tuna, def'a 2, Matbaa-i Vilâyet-i Tuna, Rusçuk 1286 (1869), s. 31-99.

Tablo 14: 1287 (1870) Yılı Menâfi-i Umûmiyye Sandıkları Sermayeleri

Menâfi-i Umûmiyye Sandığının Bulunduğu Yer	Sermayesi
Ruşuk Sancağı	1.102.515 kuruş
Silistre Kazası	1.491.168 kuruş
Şumnu Kazası	610.458 kuruş
Hezârgrad (Razgrad) Kazası	820.000 kuruş
Ziştovi Kazası	302.999 kuruş
Niğbolu Kazası	726.936 kuruş 3 para
Plevne Kazası	960.029 kuruş
Cuma-i Atik Kazası	111.576 kuruş
Tutrakân Kazası	404.507 kuruş
Toplam	6.530.188 kuruş 3 para
Adliye Kazası ve Vidin Sancağı	511.881 kuruş 20 para
Berkofça Kazası	620.000 kuruş
Lom Kazası	65.255 kuruş
Râhova Kazası	656.500 kuruş
İvrâca Kazası	612.226 kuruş
Belgradcık Kazası	145.040 kuruş
Toplam	2.610.902 kuruş 20 para
Sofya Sancağı	96.242 kuruş
Köstendil Kazası	226.230 kuruş
Samâkov Kazası	208.912 kuruş
İhtimân Kazası	60.000 kuruş
Samâkov Kazası ve İhtimân Kazası	268.912 kuruş
Dubenice (Dupnice) Kazası	275.000 kuruş
Râdomir (Dâdomira) Kazası	312.717 kuruş

İzlâdi Kazası	125.280 kuruş
Orhâniye Kazası	342.696 kuruş
Cuma Kazası	125.691 kuruş 16 para
Toplam	2.041.680 kuruş 16 para
Tirnova Sancağı	1.211.714 kuruş
Lofça Kazası	892.864 kuruş
Osmânpâzârı Kazası	305.000 kuruş
Selvi (Servi) Kazası	475.168 kuruş
Gabrova Kazası	186.776 kuruş
Toplam	3.071.522 kuruş
Vârna Sancağı	372.891 kuruş
Prâvâdi Kazası	810.000 kuruş
Bâlçık Kazası	827.401 kuruş
Hâcioğlu Pâzârcığı Kazası	1.696.954 kuruş
Menkâliye (Mangalya) Kazası	889.726 kuruş
Toplam	4.596.972 kuruş
Tulça (Tolçu) Sancağı	241.581 kuruş 25 para
Köstence Kazası	598.500 kuruş
Mecidiye Kazası	559.280 kuruş
Süne (Sülne) Kazası	-
Mâçin Kazası	183.144 kuruş
Bâbâdâğı Kazası	940.615 kuruş
Hırsova Kazası	414.106 kuruş 8 para
Toplam	2.937.226 kuruş 33 para
Genel Toplam	21.788.491 kuruş 32 para

Kaynak: Salnâme-i Vilâyet-i Tuna, def'a 3, Matbaa-i Vilâyet-i Tuna, Rusçuk 1287 (1870), s. 36-97.

Tablo 15: 1288 (1871) Yılı Menâfi-i Umûmiyye Sandıkları Sermayeleri

Menâfi-i Umûmiyye Sandığının Bulunduğu Yer	Sermayesi
Ruşuk Sancağı	1.500.000 kuruş
Silistre Kazası	1.650.420 kuruş
Şumnu Kazası	711.000 kuruş
Hezârgrad (Razgrad) Kazası	932.000 kuruş
Ziştovi Kazası	362.999 kuruş
Niğbolu Kazası	863.260 kuruş 3 para
Plevne Kazası	1.069.370 kuruş
Cuma-i Atik Kazası	245.637 kuruş
Tutrakân Kazası	489.886 kuruş
Toplam	7.824.572 kuruş 3 para
Adliye Kazası ve Vidin Sancağı	316.638 kuruş 20 para
Berkofça Kazası	620.000 kuruş
Lom Kazası	759.051 kuruş
Râhova Kazası	996.916 kuruş
Adliye Kazası	300.674 kuruş 24 para
İvrâca Kazası	782.105 kuruş
Belgradcık Kazası	176.130 kuruş
Toplam	3.951.515 kuruş 4 para
Sofya Sancağı	1.503.986 kuruş
Köstendil Kazası	562.444 kuruş
Samâkov Kazası	384.377 kuruş
Dubenice (Dupnice) Kazası	292.053 kuruş
Râdomir (Dâdomira) Kazası	542.681 kuruş
İzlâdi Kazası	150.417 kuruş 5 para

Orhâniye Kazası	375.095 kuruş
Cuma Kazası	218.186 kuruş 33 para
Toplam	4.029.239 kuruş 38 para
Tırnova Sancağı	1.540.000 kuruş
Lofça Kazası	1.016.447 kuruş
Osmân-pâzârı Kazası	360.000 kuruş
Selvi (Servi) Kazası	592.117 kuruş
Gabrova Kazası	233.699 kuruş
Toplam	3.742.263 kuruş
Vârna Sancağı	630.719 kuruş
Prâvâdi Kazası	1.125.427 kuruş
Bâlçık Kazası	1.004.000 kuruş
Hâcıoğlu Pâzârcığı Kazası	1.940.863 kuruş
Menkâliye (Mangalya) Kazası	1.280.508 kuruş
Toplam	5.981.517 kuruş
Tulça (Tolçu) Sancağı	514.262 kuruş
Köstence Kazası	598.500 kuruş
Mecidiye Kazası	872.558 kuruş
Süne (Sülne) Kazası	-
Mâçin Kazası	215.400 kuruş
Bâbâdâğı Kazası	901.508 kuruş
Hırsova Kazası	433.244 kuruş
Toplam	3.535.472 kuruş
Genel Toplam	29.064.579 kuruş 5 para

Kaynak: Salnâme-i Vilâyet-i Tuna, def'a 4, Matbaa-i Vilâyet-i Tuna, Rusçuk 1288 (1871), s. 40-100.

Tablo 16: 1289 (1872) Yılı Menâfi-i Umûmiyye Sandıkları Sermayeleri

Menâfi-i Umûmiyye Sandığının Bulunduğu Yer	Sermayesi
Ruşuk Sancağı	1.500.000 kuruş
Silistre Kazası	2.006.058 kuruş 38 para
Şumnu Kazası	650.000 kuruş
Hezârgrad (Razgrad) Kazası	932.000 kuruş
Ziştovi Kazası	432.940 kuruş
Niğbolu Kazası	1.130.378 kuruş
Plevne Kazası	1.177.207 kuruş
Cuma-i Atik Kazası	371.612 kuruş
Tutrakân Kazası	561.119 kuruş
Toplam	8.761.314 kuruş 38 para
Vidin Sancağı	314.823 kuruş
Berkofça Kazası	620.000 kuruş
Lom Kazası	818.797 kuruş
Râhova Kazası	191.000 kuruş
Adliye Kazası	327.906 kuruş 30 para
İvrâca Kazası	881.179 kuruş 28 para
Belgradcık Kazası	242.333 kuruş 17 para
Toplam	3.396.039 kuruş 35 para
Sofya Sancağı	1.700.000 kuruş
Köstendil Kazası	663.328 kuruş
Samâkov Kazası	520.000 kuruş
Dubenice (Dupnice) Kazası	350.000 kuruş
Râdomir (Dâdomira) Kazası	592.666 kuruş
İzlâdi Kazası	176.224 kuruş

Orhâniye Kazası	436.511 kuruş
Cuma Kazası	267.488 kuruş
Toplam	4.706.217 kuruş
Tulça (Tolçu) Sancağı	348.882 kuruş
Köstence Kazası	769.793 kuruş
Süne (Sülne) Kazası	-
Mâçin Kazası	278.816 kuruş 3 para
Bâbâdâğı Kazası	1.026.500 kuruş
Hırsova Kazası	560.579 kuruş 17 para
Mecidiye Kazası	888.598 kuruş
Toplam	3.873.168 kuruş 20 para
Tırnova Sancağı	1.900.112 kuruş
Lofça Kazası	1.138.422 kuruş
Osmânpâzârı Kazası	403.200 kuruş
Selvi (Servi) Kazası	661.512 kuruş
Gabrova Kazası	262.071 kuruş
Toplam	4.365.317 kuruş
Vârna Sancağı	643.070 kuruş
Prâvâdi Kazası	989.126 kuruş
Bâlçık Kazası	1.355.354 kuruş
Hâcioğlu Pâzârcığı Kazası	2.621.331 kuruş
Menkâliye (Mangalya) Kazası	1.766.410 kuruş
Toplam	7.375.291 kuruş
Genel Toplam	32.477.348 kuruş 13 para

Kaynak: Salnâme-i Vilâyet-i Tuna, def'a 5, Matbaa-i Vilâyet-i Tuna, Rusçuk 1289 (1872), s. 44-101.

Tablo 17: 1290 (1873) Yılı Menâfi-i Umûmiyye Sandıkları Sermayeleri

Menâfi-i Umûmiyye Sandığının Bulunduğu Yer	Sermayesi
Ruşuk Sancağı	-
Silistre Kazası	2.280.617 kuruş 2 para
Şumnu Kazası	-
Hezârgrad (Razgrad) Kazası	1.322.907 kuruş 25 para
Ziştovi Kazası	5.538.080 kuruş
Niğbolu Kazası	1.472.379 kuruş
Plevne Kazası	1.355.247 kuruş 20 para
Cuma-i Atik Kazası	417.148 kuruş
Tutrakân Kazası	671.185 kuruş
Toplam	13.057.564 kuruş 7 para
Vidin Sancağı	45.579 kuruş
Berkofça Kazası	1.009.073 kuruş
Lom Kazası	882.359 kuruş
Râhova Kazası	1.245.000 kuruş
Adliye Kazası	413.790 kuruş 25 para
İvrâca Kazası	992.543 kuruş 16 para
Belgradcık Kazası	281.329 kuruş
Toplam	4.869.674 kuruş 1 para
Sofya Sancağı	1.995.494 kuruş
Köstendil Kazası	709.184 kuruş
Samâkov Kazası	529.738 kuruş
Dubenice (Dupnice) Kazası	370.000 kuruş
Râdomir (Dâdomira) Kazası	741.414 kuruş
İzlâdi Kazası	212.037 kuruş

Orhâniye Kazası	502.831 kuruş
Cuma Kazası	311.177 kuruş
Toplam	5.371.875 kuruş
Tırnova Sancağı	2.055.336 kuruş
Lofça Kazası	1.474.382 kuruş
Osmân-pâzârı Kazası	450.451 kuruş
Selvi (Servi) Kazası	742.072 kuruş
Gabrova Kazası	361.768 kuruş
Toplam	5.084.009 kuruş
Vârna Sancağı	712.000 kuruş
Prâvâdi Kazası	1.120.520 kuruş
Bâlçık Kazası	1.533.721 kuruş 3292 kile buğday
Hâcıoğlu Pâzârcığı Kazası	2.710.554 kuruş 17 para
Menkâliye (Mangalya) Kazası	1.869.212 kuruş
Toplam	7.946.007 kuruş 17 para 3292 kile buğday
Tulça (Tolçu) Sancağı	371.737 kuruş 27 para
Köstence Kazası	196.793 kuruş
Mecidiye Kazası	884.272 kuruş
Süne (Sülne) Kazası	-
Mâçin Kazası	312.975 kuruş
Bâbâdâğı Kazası	1.121.639 kuruş
Hırsova Kazası	631.621 kuruş 30 para
Toplam	3.519.038 kuruş 17 para
Genel Toplam	39.848.168 kuruş 2 para 3292 kile buğday

Kaynak: Salnâme-i Vilâyet-i Tuna, def'a 6, Matbaa-i Vilâyet-i Tuna, Rusçuk 1290 (1873), s. 48-99.

Tablo 18: 1291 (1874) Yılı Menâfi-i Umûmiyye Sandıkları Sermayeleri

Menâfi-i Umûmiyye Sandığının Bulunduğu Yer	Sermayesi
Ruşuk Sancağı	1.900.000 kuruş
Silistre Kazası	2.413.161 kuruş
Şumnu Kazası	1.378.280 kuruş 39 para
Hezârgrad (Razgrad) Kazası	1.518.482 kuruş 6 para
Ziştovi Kazası	646.306 kuruş
Niğbolu Kazası	1.583.964 kuruş
Plevne Kazası	1.428.913 kuruş
Cuma-i Atik Kazası	511.833 kuruş
Tutrakân Kazası	7.010.000 kuruş
Toplam	18.390.940 kuruş 5 para
Vidin Sancağı	630.108 kuruş
Berkofça Kazası	1.091.200 kuruş
Lom Kazası	958.603 kuruş
Râhova Kazası	1.420.000 kuruş
Adliye Kazası	519.298 kuruş 16 para
İvrâca Kazası	1.072.663 kuruş
Belgradcık Kazası	312.160 kuruş
Toplam	6.004.032 kuruş 16 para
Sofya Sancağı	2.223.473 kuruş
Köstendil Kazası	846.180 kuruş 6 para
Samâkov Kazası	570.870 kuruş
Dubenice (Dupnice) Kazası	433.058 kuruş
Râdomir (Dâdomira) Kazası	812.148 kuruş
İzlâdi Kazası	229.876 kuruş

Orhâniye Kazası	528.376 kuruş
Cuma Kazası	352.737 kuruş
Toplam	5.996.718 kuruş 6 para
Tırnova Sancağı	226.787 kuruş
Lofça Kazası	1.711.165 kuruş (borç verilen 1.705.842 kuruş)
Osmânpâzârı Kazası	476.207 kuruş
Selvi (Servi) Kazası	783.751 kuruş
Gabrova Kazası	244.380 kuruş (borç verilen 241.600 kuruş)
Toplam	5.389.732 kuruş (borç verilen 1.947.442 kuruş)
Vârna Sancağı	787.309 kuruş 20 para 19.040 kile buğday
Prâvâdi Kazası	1.184.939 kuruş
Bâlçık Kazası	1.551.301 kuruş
Hâcıoğlu Pâzârcığı Kazası	2.929.564 kuruş 18 para
Menkâliye (Mangalya) Kazası	2063.749 kuruş 6 para
Toplam	8.516.863 kuruş 4 para 19.040 kile buğday
Tulça (Tolçu) Sancağı	417.490 kuruş
Köstence Kazası	1.108.885 kuruş
Mecidiye Kazası	1.073.224 kuruş 30 para
Süne (Sülne) Kazası	-
Mâçin Kazası	337.316 kuruş
Bâbâdâğı Kazası	1.315.807 kuruş
Hırsova Kazası	631.621 kuruş 30 para
Toplam	4.884.344 kuruş 20 para
Genel Toplam	49.182.630 kuruş 11 para 19.040 kile buğday (borç verilen 1.947.442 kuruş)

Kaynak: Salnâme-i Vilâyet-i Tuna, def'a 7, Matbaa-i Vilâyet-i Tuna, Rusçuk 1291(1874), s. 57-116.

Tablo 19: 1292 (1875) Yılı Menâfi-i Umûmiyye Sandıkları Sermayeleri

Menâfi-i Umûmiyye Sandığının Bulunduğu Yer	Sermayesi
Ruşuk Sancağı	-
Silistre Kazası	2.645.491 kuruş
Şumnu Kazası	1.772.878 kuruş 28 para
Hezârgrad (Razgrad) Kazası	1.518.482 kuruş 6 para 1300 kile buğday
Ziştovi Kazası	61.565.930 kuruş
Niğbolu Kazası	1.706.571 kuruş 23 para
Plevne Kazası	1.428.913 kuruş
Cuma-i Atik Kazası	530.433 kuruş
Tutrakân Kazası	7.010.000 kuruş
Toplam	78.178.699 kuruş 17 para 1300 kile buğday
Vidin Sancağı	663.631 kuruş (borç verilen 652.800 kuruş, mevcut 10.831 kuruş)
Berkofça Kazası	1.233.332 kuruş
Lom Kazası	1.078.075 kuruş
Râhova Kazası	1.500.000 kuruş
Adliye Kazası	519.298 kuruş 16 para
İvrâca Kazası	1.223.365 kuruş 6 para
Belgradcık Kazası	342.868 kuruş 13 para
Toplam	6.560.569 kuruş 35 para (borç verilen 652.800 kuruş)
Niş Sancağı	-
Şhirköy Kazası	-
Leskofça Kazası	-
İvrânye Kazası	-
Ürgüp Kazası	-

İznipol Kazası	-
Kurşunlu Kazası	-
Toplam	-
Sofya Sancağı	3.496.011 kuruş 16 para
Köstendil Kazası	919.241 kuruş 24 para
Samâkov Kazası	660.986 kuruş
Dubenice (Dupnice) Kazası	504.221 kuruş
Râdomir (Dâdomira) Kazası	959.169 kuruş
İzlâdi Kazası	244.380 kuruş
Orhâniye Kazası	606.801 kuruş
Cuma Kazası	378.457 kuruş
Toplam	7.769.267 kuruş
Tırnova Sancağı	2.700.448 kuruş
Lofça Kazası	1.925.524 kuruş (borç verilen 1.916.350 kuruş)
Osmânpâzârı Kazası	532.826 kuruş 8 para
Selvi (Servi) Kazası	906.519 kuruş
Gabrova Kazası	286.233 kuruş (borç verilen 28200 kuruş)
Toplam	8.296.100 kuruş 8 para (borç verilen 1.944.550 kuruş)
Tulça (Tolçu) Sancağı	431.411 kuruş 15 para
Köstence Kazası	1.134.340 kuruş
Mecidiye Kazası	1.230.715 kuruş 30 para
Süne (Sülne) Kazası	-
Mâçin Kazası	337.316 kuruş
Bâbâdâğı Kazası	1.366.191 kuruş
Hırsova Kazası	631.621 kuruş 30 para
Toplam	5.131.595 kuruş 35 para

Vârna Sancağı	855.246 kuruş 29 para
Prâvâdi Kazası	1.257.034 kuruş
Bâlçık Kazası	1.755.725 kuruş
Hâcıoğlu Pâzârcığı Kazası	3.243.383 kuruş 28 para
Menkâliye (Mangalya) Kazası	2.258.865 kuruş
Toplam	9.370.254 kuruş 17 para
Genel Toplam	115.306.486 kuruş 32 para (borç verilen 2.597.350 kuruş) 1300 kile buğday

Kaynak: Salnâme-i Vilâyet-i Tuna, def'a 8, Matbaa-i Vilâyet-i Tuna, Rusçuk 1292 (1875), s. 61-128.

Tablo 20: 1293 (1876) Yılı Menâfi-i Umûmiyye Sandıkları Sermayeleri

Menâfi-i Umûmiyye Sandığının Bulunduğu Yer	Sermayesi
Ruşuk Sancağı	-
Silistre Kazası	2.894.135 kuruş
Şumnu Kazası	-
Hezârgrad (Razgrad) Kazası	1.518.482 kuruş 6 para 1300 kile buğday
Ziştovi Kazası	-
Niğbolu Kazası	1.811.658 kuruş
Plevne Kazası	1.725.954 kuruş
Cuma-i Atik Kazası	582.500 kuruş
Tutrakân Kazası	967.917 kuruş
Toplam	9.500.646 kuruş 6 para 1300 kile buğday
Vidin Sancağı	Borç verilen 686.706 kuruş 2 para
Berkofça Kazası	1.226.080 kuruş
Lom Kazası	1.141.956 kuruş 64 para
Râhova Kazası	1.521.000 kuruş
Adliye Kazası	600.000 kuruş
İvrâca Kazası	12.989.800 kuruş
Belgradcık Kazası	254.268 kuruş
Toplam	18.419.811 kuruş 26 para (borç verilen 686.706 kuruş 2 para)
Niş Sancağı	-
Şehirköy Kazası	11.648.926 kuruş 21 para
İvrânye Kazası	1.504.687 kuruş 24 para
Leskofça Kazası	11.201.168 kuruş 10 para
Ürgüp Kazası	478.054 kuruş 21 para

İznipol Kazası	479.116 kuruş 15 para
Kurşunlu Kazası	104.127 kuruş 27 para
Toplam	25.416.080 kuruş 30 para
Sofya Sancağı	2.659.275 kuruş 25 para
Köstendil Kazası	975.242 kuruş
Samâkov Kazası	701.810 kuruş
Dubenice (Dupnice) Kazası	519.787 kuruş
Râdomir (Dâdomira) Kazası	1.025.000 kuruş
İzlâdi Kazası	2612 kuruş
Orhâniye Kazası	628.976 kuruş
Cuma Kazası	278.457 kuruş
Toplam	6.791.159 kuruş 25 para
Tırnova Sancağı	2.882.500 kuruş
Lofça Kazası	2.142.700 kuruş (borç verilen 2.121.525 kuruş)
Osmân-pâzârı Kazası	600.000 kuruş
Selvi (Servi) Kazası	996.037 kuruş
Gabrova Kazası	209.979 kuruş (borç verilen 28.200 kuruş)
Toplam	8.980.941 kuruş (borç verilen 2.149.725 kuruş)
Tulça (Tolçu) Sancağı	-
Köstence Kazası	-
Mecidiye Kazası	1.260.840 kuruş 30 para
Süne (Sülne) Kazası	-
Mâçin Kazası	455.726 kuruş 25 para
Bâbâdâğı Kazası	1.502.104 kuruş 15 para
Hırsova Kazası	699.716 kuruş 17 para
Toplam	3.918.387 kuruş 37 para

Vârna Sancağı	902.948 kuruş 2 para
Prâvâdi Kazası	1.259.502 kuruş
Bâlçık Kazası	1.877.619 kuruş
Hâcıoğlu Pâzârcığı Kazası	2.292.977 kuruş 29 para
Menkâliye (Mangalya) Kazası	2.402.702 kuruş
Toplam	8.735.748 kuruş 31 para
Genel Toplam	81.762.775 kuruş 35 para 1300 kile buğday (borç verilen 2.836.431 kuruş 2 para)

Kaynak: Salnâme-i Vilâyet-i Tuna, def'a 9, Matbaa-i Vilâyet-i Tuna, Rusçuk 1293 (1876), s. 66-130.

Tablo 21: 1294 (1877) Yılı Menâfi-i Umûmiyye Sandıkları Sermayeleri

Menâfi-i Umûmiyye Sandığının Bulunduğu Yer	Sermayesi
Ruşuk Sancağı	-
Silistre Kazası	3.042.552 kuruş
Şumnu Kazası	1.949.195 kuruş 13 para
Ziştovi Kazası	746.474 kuruş
Hezârgrad (Razgrad) Kazası	2.099.154 kuruş
Niğbolu Kazası	187.525 kuruş
Plevne Kazası	1.792.932 kuruş 20 para
Cuma-i Atik Kazası	590.140 kuruş
Tutrakân Kazası	851.767 kuruş
Toplam	11.259.739 kuruş 33 para
Vidin Sancağı	731.239 kuruş
Berkofça Kazası	1.260.000 kuruş
Lom Kazası	1.178.793 kuruş
Râhova Kazası	1.600.000 kuruş
Adliye Kazası	600.000 kuruş
İvrâca Kazası	1.378.759 kuruş
Belgradcık Kazası	354.368 kuruş
Toplam	7.103.159 kuruş
Tırnova Sancağı	2.882.500 kuruş
Lofça Kazası	2.289.240 kuruş (borç verilen 2.267.630 kuruş)
Osmânpâzârı Kazası	600.000 kuruş
Selvi (Servi) Kazası	69.803 kuruş
Gabrova Kazası	328.130 kuruş

Toplam	8.437.303 kuruş (borç verilen 2.267.630 kuruş)
Vârna Sancağı	940.094 kuruş 34 para
Prâvâdi Kazası	1.367.801 kuruş 33 para
Bâlçık Kazası	2.028.308 kuruş
Hâcıoğlu Pâzârcığı Kazası	3.340.357 kuruş 38 para
Menkâliye (Mangalya) Kazası	2.536.723 kuruş
Toplam	10.213.285 kuruş 25 para
Tulça (Tolçu) Sancağı	443.991 kuruş 35 para
Köstence Kazası	1.195.811 kuruş
Mecidiye Kazası	1.293.831 kuruş
Süne (Sülne) Kazası	-
Mâçin Kazası	466.802 kuruş
Bâbâdâğı Kazası	1.547.273 kuruş
Hırsova Kazası	-
Toplam	4.947.708 kuruş 35 para
Genel Toplam	33.523.893 kuruş 13 para

Kaynak: Salnâme-i Vilâyet-i Tuna, def'a 10, Matbaa-i Vilâyet-i Tuna, Rusçuk 1294 (1877), s. 67-110.

Tablo 22: 1295 (1878) Yılı Menâfi-i Umûmiyye Sandıkları Sermayeleri

Menâfi-i Umûmiyye Sandığının Bulunduğu Yer	Sermayesi
Edirne Sancağı	8.901.423 kuruş
Filibe Sancağı	174.778 kuruş
İslimye Sancağı	6.666.815 kuruş
Sofya Sancağı	6.901.259 kuruş
Gelibolu Sancağı	2.975.903 kuruş
Tekfurdağı (Tekirdağ) Sancağı	2.280.365 kuruş
Edirne Vilayeti'nin Genel Toplamı	27.900.543 kuruş
Ruşuk Sancağı	5.774.692 kuruş
Varna Sancağı	9.837.748 kuruş
Vidin Sancağı	5.429.090 kuruş
Tırnovi (Tırnova Sancağı)	4.709.943 kuruş
Tuna Vilayeti'nin Genel Toplamı	25.751.473 kuruş
Selanik Sancağı	119.867 kuruş
Siroz (Serez) Sancağı	817.877 kuruş
Drama Sancağı	2.791.516 kuruş
Manastır Sancağı	59.174 kuruş
Selanik Vilayeti'nin Genel Toplamı	3.788.434 kuruş
Prizren Sancağı	142.398 kuruş
Üsküb Sancağı	4.871.042 kuruş
Niş Sancağı	1.491.074 kuruş
Kosova Vilayeti'nin Genel Toplamı	6.504.514 kuruş
Hânya Sancağı	2.636.893 kuruş
Resmo Sancağı	1.696.250 kuruş
İsfâkyâ Sancağı	758.654 kuruş

Lâşid Sancağı	1.207.703 kuruş
Girid Vilayeti'nin Genel Toplamı	6.299.500 kuruş
Konya Sancağı Emniyet-i Umumiye Sandığı	2.089.974 kuruş
Teke Sancağı	236.508 kuruş
Hamid Sancağı	-
Isparta Sancağı	577.130 kuruş
Niğde Sancağı	568.920 kuruş
Burdur Sancağı	1.110.404 kuruş
Konya Vilayeti'nin Genel Toplamı	4.582.936 kuruş
Kastamonu Sancağı	1.223.372 kuruş
Bolu Sancağı	1.123.051 kuruş
Sinop Sancağı	291.328 kuruş
Kengırı (Çankırı) Sancağı	426.902 kuruş
Kastamonu Vilayeti'nin Genel Toplamı	3.064.653 kuruş
Erzurum Sancağı	797.556 kuruş
Erzincan Sancağı	208.500 kuruş
Bâyezid Sancağı	67.213 kuruş
Çıldır Sancağı	671.200 kuruş
Erzurum Vilayeti'nin Genel Toplamı	1.744.469 kuruş
Sivas Vilayeti	86.971 kuruş
Genel Toplam	79.723.493 kuruş

Kaynak: Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye 1295 (1878), def'a 33, Darü't-Tıbaatü'l Amire İstanbul, s. 322-385.

EK-2: NİZAMNAME

Memleket Sandıkları Nizamnamesi (23 Rebiülevvel 1284/25 Temmuz 1867)

(۲۳۴)

(مملکت صندوقلارینک صورت ترتیبی و سرمایه سنک)
(اداره سی و منافع و تنعماتنک محل صرفی حقیقده نظامنامه در)

(مملکت صندوقلارینه اقتضا ایدن سرمایه)

برنجی ماده اشبو سرمایه نک تدار کیچون اها اینک
مخصوصات ارضیاری فضاه سی اوله رق آرتیوب حاضریش
اولدقلری ذخایر متنوعه ساتلدقدنصکره حاصل اوله حق
انمانی هر قاج غروش طوار ایسه قضا باشلرند. انخا اولان
مملکت صندوقلارینه قویلوب بولمق اصحابی اولان کویلوبک
مالی و صندوقده سرمایه سی اوله جقدر .

ایکنجی ماده اشبو تصرف و ادخار اولان ذخایر قنغی
قریه اها اینسنگ ایسه اول قریه نک اختیار مجامعی و سوزاکلار
و ایلر و کلنلری هر ذله ساتیله چق ایسه بولمق ذخایر صانیسی
یا کز کویلوبره باغیلور ایسه استیلان فیأ ثله مشزی بولوب
ومالین پاره ایوب کتورمکنده کویلبک اوله جخندن بولوب
لا بقولمق ثله ساتیلننه و ساتیلرینه حکم و نتیجه معاونت کابله
اجرا قلنه جقدر .

اوینجی ماده بو خصوص ایچون هر کویلبه ادخار
اولنیش اولان ذخایر متنوعه نک مقدار معلوم و مقید اولدقدن

(۲۳۵)

جسته جسته ساتیلوب ایجه اولدقجه صندوقلارک عملاری
تعین ایدنجی قدر ابتدا امانه قضااری مال صندوقلارینه
یاتسلیم هر قاج غروش ایسه فلان کویلبک و یا قصیده نک مملکت
صندوقی سرمایه سی ایچون علی الحساب اوله رق تسلیم
ایتمش اولدقجه شوقدر غروش امانه مال صندوقنه تسلیم
اولنیشدر عیاره سیله برسد. هوقت یازیوب و ذیلی مدیر قضا
و صندوق امینی طرفلردن تهسیر ایدیلوب ایجه بی کتورن
کیسه نک یدیشه وریبله جک و بویک ایچون هوقت بردقتر
طویله جقدر .

دردنجی ماده هر کویلبک و یا قصیده نک مملکت صندوقی
ایچون تدارک و ادخار ایتمش اولدقجه ذخایر بوجوجه
ساتیلوب و تماما ایجه اولوب آرقه سی ائدقدنصکره اولجه
ویرلش اولان هوقت علم و خیر لکیر و انه رق و انلرک
یکون نقدیسی نمقداره یاغ اولور ایسه کوندر بلان مطبوع
سنداره طویلدر یله رق ذیلی النجی ماده ده محرر مملکت صندوقی
و کتباری طرفندن با تمهیر کویلوبی یدیشه وریبله جک واکر
ایجه قصیده نک مالی ایسه سندس عورما قصیده اها اینسنگ ادیت
ایندیکی کیسه به تودیع قلنه جقدر .

بشینجی ماده مملکت صندوقلارینک آلمی قصیده وقریه رده
ادخار اولانسان ذخایرک کابلا ساتیلوب ارقه سنک انمشه
محتاج کی کورینور ایسه ده بوقاروده ذکراوندقجه و جهله
بویز کابلا ساتیلوب ارقه سنک انمشه زمانه متوقف اوله رق
اوقده قدر تسلیم ایدیلان پاره لک یه هوده و معطل طور سی

(۲۳۷)

سکرانجی ماده صدقلرک مقبوضات ومدفوعاتی قید
 وخریرایک ایچون ترکیه وبلغارجه برکاتیبه محتاج
 اولنه جفتدن صدقلره تعیین اولنه جن وکیلر ایچینده یازی
 بازار اهل ومقتدر آدملر وار ایسه بو ایش انلر طرفندن
 اداره اولنه رق و بوغیشسه هفتهمده برینتی ایسه درت کون
 ایچون اجرای کاتب اییک وایقه صایق ایشی اداره اییک
 اوزره خارجدن معتمد اربانی بولندهرق بولنرک اجرتنه قارشواق
 اولوق اوزره اقراض اولنه جن مبالغ صدقیغه عائد اولان
 یوزده برکذشته سندن ماعدا صدقلرک ایقه نک جن تسلیم
 واعطاسند ه یوزغروشدن بیک غروشه قدریبالغ ایچون
 بردفعسه لک اوله رق یوزده قرق باره ویک غروشدن
 اون بیک غروشه قدر مبالغ ایچون بهر بیکده بشسرغروش
 واون بیک غروشدن یوز بیک غروشه وار بجه قدر بهر بیکده
 یوزده یاره قیده اجرتی انوب قید ماملرینه ویریله جکدر

طقوزنجی ماده هر قصبه ده بازار اقامه اولندی کونلرده
 مملکت صد بیگی وکلاری وکیلر وهر قضا نک مجلس
 اداره سی ویا مجلس دعاویسی اعضاستدن برینتی موجود
 بولنوب صد بیگی کشاد الیه زیرده بیان اولنه جن شرائطه
 یوقیقا اونج ایقه استیا لره قرضه ایقه ویره رک واولدن
 اقراض اولمش اولان مبالغدن وعده سی کلوب صد بیگیه
 کتورلمش اولان ایقه بی اخذ وقبض ادرک کلان ایقه رک
 رأس المالی وکذشته سی بشقه بشقه واردات واقراض
 اولنان مبالغی مصارفات دفتربینه قید وخریر واقراضات
 ایچون انان رهتلر بیگی دفتورلنده متدرج خانه لرنه اشارت
 وتدیبال الیه بازار طاخلد قدر نصدکره بینه صدقی قیا نوب

(۲۳۶)

مناسب اوله میه جنی جهتله هر قضا نک حاوی اولدیغی
 قصبه وقراسنک صایله جن ذخیره سی انمانی بیکری بیک
 غروشه وارددیغی آنده مملکت صدقلری وضع واصلاح اولنوب
 اجرای ماملرینه باشلیه جقدر

(صدقلرک صورت وضعی وکیفیت محافظه واداره سی)

انجی ماده هر مملکته مملکت صدق یغنک وکیل نامیله
 اها اییک غایت امین ومعتد ومعتبری اوله رق قصبه
 وقریه لودن اکثریت آرا ایله ایکی اسلام وایکی خرسینان
 واکر خرسینان بوغیشسه چله سی اسلام اوله رق درت نفر کیسه
 انخساب اولنوب وموجود اوله جن سرمایه واقراضات
 مقابلنده اله جن سلمات ورهتلر وضع وحفظ اولنوق اوزره
 برنور صدق میایمه ایدیلوب اشبو صدق عساکر
 ضابطه نک نظارت داغنه سی اتنده بولان کار کیم برخله
 ویا اوراق خرنی وار ایسه اورایه بوغیشسه حکومت قوناغنده
 میری صدق اوطنه سننه قونیاوب حفظ اولنه جن ومفتاحی
 وکیلرک برنده اولوب کلید بیک اوزری اکثریت اوزره وکیلر
 طرفندن تمهیر قلنه جقدر

یدنجی ماده هر قصبه ده بازار قنخی کون قولقلده ایسه
 مملکت صد بیگی اوکون وکیلر حضورلنده اچایوب ویا نوب
 بولندن ماعدا کونلرده ووقنلرده لزوم قوی ظهور بله حکومتنک
 رأیی منضم اولد یقه ومملکت صد بیگی وکیلر یوماملر
 بولند یقه صدق اچایله جقدر

غیر از مصرف واردات و حاصلات سنویه سی بکرمی درین غروشدن اشاعی و لایق شرطدر

اون ایکنجی ماده استراض ایدہ چک آدم اموال منقولہ دن قیستلورہن کتوردکدہ قیستی الاجبی الخجہ نك مقصداریلہ بالوازنہ شسر و طنہ موافق اولدیغی آکلاشلدقدنصکرہ کوندریلان نمونہ ده محرر عبارہ بہ توفیقا ورقہ صحیحہ اوزرینہ سندسی بازیلہ رق ورهنگ جنس ونوعی وقیت صحیحہ سی دروننده کوستریلہ رک بعد القید رهن ایلہ برابر سندقدہ حفظ اوانتہ جقددر و اگر انتہجق رهن تزل و باغ و چارمنار اراضی میریہ دن ایسہ صاحبنگ تصرفی حاوی طابو سندسی جلب ایلہ برضوال محرر حاصلات سنویه سنک مبالغ مسترضہ کدشسته سنک ایکی مثلنہ مساوی و یا ایکی مثلندن میریہ ایسہ ضمنندہ طابو ماموری طرفندن ووقف ایسہ اوقاف ماموری چا نیندن اصولی و جهله علم و خبر انتہ رق و کڈاک نمونہ سنندہ محرر عبارہ بہ توفیقا سندسی بازیلہ رق بعد القید سندقیقہ قویله جقددر و املاک جقدندہ سندقیقہ وضع اوانتہ جق حجت و سارا و مقولہ شدات دخی قاج غروش و نقد مدت ایچون تھین ایدیلہ چک ایسہ اورامردہ تمیز حقوق و یادعاوی مجلسلری جریدہ سنہ خلاصہ و جهله قید ایدیلہ چکدر و کفالتلہ اقراض اولندجق الخجہ ایچون مدیوندن انتہ جق سندک اوزرینہ کفیلاری طرفندن کڈاک نمونہ سی و جهله یا زیلان عبارہ تصدیق ایدیلہ چکدر

و هیئت موجودہ طرفندن تمهیر ایدیلورب مثلنہ براخلہ چقددر

(اقراضک شرایطی)

اون برنجی ماده زبرده بیان اولنہ جق شرایط اوزرہ کفالتلہ و یا خود رهن ایلہ و یا ایکیسہ برلکده اوله رق مملکت سندقیقندن هرکیم طلب ایدر ایسہ یوزده برقائض ایلہ الخجہ اقراض اوانتہ جق و فقط اوج آیدن اشاعی و بر سنندن دن یوقا ری مدتلہ و یریلہ چکدر

اون برنجی ماده مملکت سندقیقندن هرکیم اودنج الخجہ المی استرایسده یوم مخصوصندہ سندقیقک اچیلدیغی مثلہ کلوب تمقدار الخجہ استرایسده ابتدا کفیل و یا خود رهن کدندوسنندن لدی السؤال کفیل و یرہ چک اولدیغی حالده کفیلک قصبہ و یا قریہ ده املاک صا حبی اولسی و اقراض اولنہ جق الخجہ بی اوده مکہ قدرتی بولنسی و برنفر کفیل اولیوبده برقاج نفر اولور ایسده احوال جقمده لریک ینہ بو شرا ئطه موافق بولنسی لازم کله چکدر و اگر رهن و یریلور ایسہ اشبو رهن ماده سی مختلف و متنوع اولوب اگر و یریلہ چک رهن ذی قیمت اشیاى منقولہ دن ایسہ قیستی اقراض اولنہ جق الخجہ دن مطلقا زیاده اولوق و اگر اقراض میریہ دن و باغ و باغیچہ و دکان و خانه کبی شیلردن ایسہ غیر از مصرف ایراد سنویسی و یریلہ چک الخجہ نك کدشسته سنک ایکی مثلنہ مساوی اولوق یعنی یوزغروشواله جق بر آدم تزل و یا باغیچہ و یا دکان تھین ایدہ چک اولور ایسہ

(۲۴۱)

اوبون بېنچى مادمه . صندقلره انه جق واقراض اولنه جق
ايقه لر اتونون وكش هر نه اولورايسه اولسون قيمت
حقيقه سندن يعنى دولتيجه معتبر اولان تعرفه سندن برابره
تقصان وزياده سته اتوب و برييه جكدر .

اوبون انچى مادمه . دين صاحبلرى استقراض ايدكلرى
مبالغى مدت معينلىرى انقضاسندن اول كئوردكلرى چالده
الئق نشت قئودى موجب اوله جغندن ختام وعده به
براخيله جقدر و فقط سندنى موجب ايشلش وايشليه جك
كذ شته سنى وبرايسه اولوقت كذشته سيه برابر اسن ماللى
قبول اولنه جقدر . وپورچلرئى تسليم ايدنلرك فائضلىرى
بالجساب برلكده انه رق اسن ماللى دفاتر مخصوصه سته
يازيله جقدر و برايقه نك وعده سى كلوبه صاحبي تجديدى
استرايسه اومده ته قدر فائضى وپروب وسندينى تجديدي
ايدوب رهن وكفالت شرايطئى دئى ايشبو ايكلجى وعده سى
كوره تجديد وئامينه جچور در بو جهته اوقوله وعده سى
كلد كدن صكره تجديد اولان ايقه رك اسن ماللى تسليمت
وقائضلىرى تمتعات يازيلوب واسكى حساب تاميله كسيلوب
ايكلجى مدتك حسابئى تجديد اولان وعده ايله صاحبي
دين ذمته ايقا اولان مبالغ بكيدين اقراض اولنمش صورتته
قيد اولنه جقدر .

اوبون يدنجى مادمه . مدت معينه سى انقضا سنده بور جنى
كئوروب وريميان مديون جلب ايله بور جى استئيله رك
وورمديكى حالده وعده سنك ربئى كمامك يعنى اچئى

(۲۴۱)

(۲۴۰)

اوبون اوچنجى مادمه . اقراض اولان ايقه بچون كرك
مديوندن اتان سندن كرك تقبلارى چايندن تصديق
اولان كفالت قيدرئى كندولريك اك معتبر اولان
مهر ويا امضاليله تمهير وامضا وتصديق اولنق لازم اولوب
فقط مهبرى ويا زويسى اوليانلرك تحيرر قانه جق اسملرى انه
يازيله قلميله وضع ايديه جكلرى اشارت كندولريك صحیح
امضاسى اولديغى اسلام ايسه اسلامدن وخرستيان ايسه
خرستيانلدىن ايكي نفره معتبر كنه نك مهر ويا امضالرى ايله
تصديق قانه جقدر .

اوبون دردينجى مادمه . صندقن اقراض اولنه جق مبالغ بچون
عباره واضحله ايله مديوندن سندنه جق وركجه وبقارجيه
بشقه بشقه طوتلان دفتره مقدارى بشقه بشقه يازيله جق
اولديغندن وصدق وكيلىرى دئى حين اقراضده حاضر
بولنه جغلىرىدن وصدق باشقه تفيدات وتكلفاته حاجت
بوغيسهده ايقه نك مقدارنده باكلشلق وقوفته هيج بركونه
احتمال قالمق بچون برآدمه اقراض اولان ايقه قانج
غروش ايسه مثلا فلان مملكت صنديغندن فلان آدمه
فلان تار بچنده شوقدر مدت بچون شوقدرغروش اقراض
اولنمشدر عبارته بيله بوسله كئى بركوكجك كاغذ يازيلوب وذيلى
صندقده محفوظ صندق مهربله تمهير ايديلوب بورجلونك
يد ييه وپرييه جك و صكره ايقه نك تسليمنه بركونه شبيهه
وايلنمشك ظهوريله حراجهت لازم كلوراييسه بوروقدينى دئى
اولوقت كئورمسي بورچلويه افاده قانه جقدر .

(۲۴۲)

بریل وعده ایله المیش ایسه نهایت اوج آیدن زیاده اولماق اوزره برمدت دها و بریلوب یتد ویره مز ایسه اول مدیونک صدقده اموال منقوله دن رهنی اولدیغی حالده حکومت معرفتیه بلزایده صایلوب انما نندن راس المالی و مؤخرای تممید اولنان مدت فائضیه برابر کدشته سی استیفا و فضله سی قانون ایسه صاحبیه اعطا قلته جتی و اگر رهن دکان و باغ و باغچه منلو املاکدن و یا اراضی میریه دن ایسه صدقده محفوظ شداتی موخینجه برمند کره یا زیلوب حکومته اعطا ایله برابر جانب حکومتدن واقع اوله جتی تصدیق اوزر یتد مبلغ مسترضه تک راس المالی و فائضی اوده نجه به قدر اول املاک و یا اراضی میریه صدق و کیلاری معرفتیه ایجار و اعاره اولتسه رق و واردات و حاصلات نندن مدیونک بورجی استیفا اولندقدن صکره سندات و رهنی کندویه رد و تسلیم اولنه جقدر

(مملکت صدقینک منافع حاصله سی)

اون سکرینجی ماده هر مملکت صدقینک بهرسته روز فاسخند ه حسا بی کورلک مقرر اولدینقدن مملکت مدیری و مجلس اداره و غیر حقوق اعضاسندن برکنی و صدق و کیلاری واقضا ایدر ایسه ساتر معتبران مملکتدن برقاچ ذات حاضر اولدقلری حالده صدقینک مقبوضات و مدفوعاتینک حسابی بلز قریه اوکونه قدر استحصالی اولنان کدشته سندن بند اخیره محرر مصارفات بالنتزیل قسوروی صدقینک

(۲۴۳)

منافع اوله رق ایراد یازلقله برابر چو نکه بو ایچیه اصحاب زراعتینک مالینک منفعتی اولدینقدن هر قصبه و قریه تک صدقینغه اعطا ایتمیش اولدقلری سرمایه به بوتمعتادن نه اصابت ایدر ایسه دن فتر مخصوصند ه محرر سرمایه سی قیدینک ذیلده فلان سنه سی تمعاتی دیواشارت و علاوه اولنه جقدر

اون طفقونجی ماده مملکت صدق قلیزینک سرمایه لری کدشته سندن حاصل اولان تمعات مکتب و قالدیرم و چشمه و کوبری اوله رق بالکن اشوب درت نوع مواد خیره تک مصارفنده قارشولقی اولوب بوندن بشقه هیچ برخله صرفی جائز اولیه جقدر بر قصبه و قریه ده مکتب و یا ککوپری و یا قالدیرم یا لسی و تعمیر ایدلسی و یا رکه مکتب ایچون خواجه و خدیجی طو تلسی و یا کتاب النسی کی بر مصرفه احتیاج مس ایدرک بشقه قارشولقی بولندینگی حالده صدقده اولان سرمایه سی تمعاتدن اعطاسیچون قریه مختارلریزینک مهری و اختیار مجلسلاری اعضاسنک امضایله برحر ضحال یازیلوب حکومته تقدیم اولتدقدن اول امر ده اول قصبه و یا قریه تک مملکت صدقینغه ه تمقدار سرمایه سی اولدینگی و کدشته مبلغدن قاچ فروش موجودی بولندینگی سوال و صدق و کیلاری یانبدن دخی مقصداری مذکور عر ضحال بالاسینه اعلام اولندقدن صکره اول قصبه و یا قریه تک صدق سرمایه سی حصه سته اصابت ایدرک موجود صدق اولان حصه و تمعاتی هر نه ایسه تک نلانی کتیمالک اوزره مقدار مناسبی بالافراز اولد بولده صرفنه مساعده اولنه جتی و ایچدینک

(۳۴۵)

- (مملکت صندوق قلمی سرمایه و کدشته سیاه مصارف)
- (وسایطه سیچون طویله چق دفتوز کتخونه سسته)
- (توفیقا صورت تخریری حقدده بعض تعریفاندر)

یکری برنجی ماده بالاده بیان اولند یعنی اوزده صند بنگ
بردفتری اولوب بودفتوزک برطرفند و واردات ودیگر طرفنده
دخی مصارفات تخریر واملای اولنده جقدر مثلا بسانسه
قریه سندن سرماییه اولهرق بیک غروش کتوراسه ایسته
اولپاره اولامرده اشبو دفتوزک صالح صحیفه سنده اولان
یکون واردات خانه سته یازیلوب بعده (سرماییه) خانه سته
دخی عیبه قویله رق وقصور خانه لری دخی صفر کجابه رک
بعده نه کون کلش ایسه تاریخی وکویک اسمی و سرماییه دن
اولدینی و بیک بدیله کلدیکی یازلق لازم کلورایسته سرماییه
اوله رق کلان پاره لربووجهسه یازلق اقتضا ایدیکی کی
برینه اقراض اولنان پاره رک مدت نآدیه سی کلویده
کتورلدیکی حالده دخی فائضیه برابرینه (یکون واردات)
خانه سته یازلدندن صکره مقصداری (اقراض اولنان)
پاره لردن تحصیل اولنان (خانه سته وقصور فائضی دخی
(گذشته) خانه سته یازیلوب تاریخی وبعده مدیونک اسم
وخلیله کتور دینی پاره کلاملای دینی اولوب اولدینی
و بور دینی فائض قاچ غروشک وفتقدیر کونک فائضی
اولدینی و بیک بدیله کلدیکی یازیلور واکر ذکر اولنان پاره
تمام دینی اولویوده بر مقصداری ایسه اولوقت فلان آدمک
شوقدر غروش دیندن بو قدر غروشله شو قدر غروشک
برسته ملک و یا خود شو قدر آبلق فائضی اولوب فلان بدیله

(۳۴۴)

دین تسلیند ه قاچ غروش ایسه الدقلربی متضمن آخذری
طرفندن اعلامی عرضحکاک ذینته تخریر و امضا ایدیه لرکه
صندوقده حفظ ایدیه جکدر و بوروجهسه و بریلان اچدنک
محلنه کاهنی حقها صرفی خصوصند ه جانب حکو متدن
تقیدات کامله و فعلیه اجراسیله شاید برکونه حیله وفساد
اصکلا شیور ایسه نجاسرری موقع محاکمه وجزا به
چکله جکدر

یکری منجی ماده صندوق کاتلریک اجرقی سکرینجی ماده ده
بیان اولنان قیدیله اجرقیله حاصل اوله جنددن و وکیلر یوایی
ذات و مملکت و مللریته حرمة و حقیه اجرقتسریفا ایدیه جکلردن
بو بیلده بشقه معاش و مصروف و قوشنه محل اولوب فقط
صندوق و دفتر و کاغذ باره سی کی مصارف جزیه
و حکومتجه تحصیل اولنان اچقه ایچون حسب النظام
و بریلان رسوم تحصیلیه قاچ غروش ایسه انلرک و صند قارک
وسعت و اهمیتته کوره سنوی اوچ دنیوز ونهسایه انهایه
بشیوز غروشی کماله اوزره حطب و کور و حصص ایچسی
کی و قوعبوله جق مصارف متفرقه تک برجهله قیدیله ختام
سته ده بعد التدقیق ادخال محاسبه ایدیه رک گذشته تمتاندن
محسوب و تنزیل قلته جق و هر صند بنگ سته آخترنده رقیوت
اولنان محاسبه سنک اجالی قضاسنک تابع اولدینی سیچاق
فائضیا ملغنه و سیچاق لجه بایله جق چد وللری محاسبات
اداره ده تدقیق اولندقدن صکره مکرر ولایته تقدیم
قلته جقدر

تسلیم اوانان دیوتحر بر و اشارت اولنسی لازم کلور الحاصل
صدیقہ پاره کلد کچہ نہ جنس ونہ نوع پاره دن اولور ایسه
اولسون وازچوق مقداری نقدیور یونور ایسه بولسون ابتدا فنک
واردات جهته مطلقا یازلسی وهر قلده بومیسه نومر وسی
خانه سته دخی صره سیله نومر و قونلمسی وهر آری باشنده
ابتدا (یکون واردات) خانه سی طویلا نه رق و بعدہ
(سرمایه) و اقراضدن تحصیل و کڈ شته خانہ لری دخی
جمع اولنہرق یکون خانه سیله موازنه قلمسی لازمدر بومیه
نومر وسی خانه سنه قونیلہ جتی نومر و لر بطبقہ اچہ بی
تسلیم ایدن لری دینه و بریلہ جک علم و خبرزه دخی وضع
و ترقیم قلنہ جقدر .

یکرمی ایکیجی ماده مصارفات جهته کلنجہ اشوصندوق
دفتریک صول ورقیدخی برعنوان محرر مصارفاتہ مخصوص
و مخصوص اولوب ایشته او جهته دخی هر کچہ پاره اقراض
اولنور ایسه مقداری ابتدا یکون مصارفات خانه سنه قونیلوب
بعدہ عینیلہ اقراض خانه سنه دخی یازلسی و وارداتده
اولدیجی ککبی و برلیدیکی تاریخ و کیک کفاتیله و یاخود
نه جنس ونه نوع رهن ایلہ و نقدی مدته تا دیه اولنقی شرطیلہ
ادانہ اولندیجی ککوسترک ایجاب ایلدیکی مثلا صندوق
اداره سی اتجی ماده ده محرر اولد یجی و جهته صندوق
وضع و حفظی ایچون برر استکرا اولندیجی و یاخود نظام
موضوعنک مساعد اولدیجی درجه ده پاره صرف و اعطا
قلندیجی حالده دخی بومقوله پاره لرینه یکون مصارفات
خانه سنه کچورالده کدن صکره لاجل الصراف اھالی وسارہ بہ

و بریلان پاره لر خانه سنه دخی وضع و ترقیم ایلہ تاریخی
و کچہ و برلیدیکی و و بریلان پاره نقوله مصرف ک قلمسی آیلجی
اولد یجی ونه کونہ سنندلہ و برلیدیکی و سنندینه نه نومر و
قونلیدیجی یازلیدی ر وینہ نظام مؤسسی ایجابنجہ قصبہ
و کویلرده اتقاق اھالی ایلہ یایدیریلہ جتی خیرات و مبراتہ
صرف اولنقی اوزره و قوعبولان استده عا اوزرینہ و بریلان
پاره لر دخی بعینہ صندوق مصارفی کبی اول بول یکون
مصارفات و بعدہ لاجل الصراف اھالی وسارہ بہ و بریلان
پاره لر خانه سنه یازیلوب وقتی کویہ و برلیدیکی ونه
یایدیریلہ جتی و او کویک فائضدن متراکم نقدر پاره لری
اولسی اوزرینہ اولنقدار پاره و برلیدیکی و کچہ تسلیم اولندیجی
ونہ یولده سته اولندیجی کوسترک و اتقان سنده لاجل الحفظ
نه نومر و قونلیدیجی یازیلہ رق بونکدخی هر آری باشلرندہ
یکونلری وارداتده اولندیجی کچجہ موازنه اولنسی وهر قلده
بومیه نومر و لری دخی قونلمسی ایجاب ایدر .

یکرمی اوچنجی ماده بومقدردن ماعد اسرمایہ ایچون
براساس دفتری طویلق لازم کلوب بونکدخی نمونه سی
ممر بو طاکوندن لشدنر شویله که نمونه ممر سوله به توفیقا ابتدا
برقضا داخاندہ قاج کوی واریسه اول بول حروف همیا ایلہ
اسامیسی کاملا ذکر اوانان اساس دفترندہ اچیلہ جقدر
یعنی برقضا ده بش محله و قرق کوی واریسه اول امرده
محله لرک و بعدہ کویلرک طویتنہ اسم آیلجی و فقط بونقده
سهولت اولنقی ایچون ابتدا اسلمرینک اولرندہ الف و بعدہ
با اولنلر و بعدہ صره سیله تا و تا اولنلر لی آخره یازیلوب

(۲۴۹)

برضا نه آجاتی وانلرکده اوزرینه صره سیله نومر و قونلق لازم کلدیکی کی اوزلرینده اولان نومر وراواوقت صندوق دفتری مصرف جهشک ایکنجی خانه ده اولان اساس دفتری نومر وسی خانه سنه یازلق و صندوق دفترنیک نومر و سیده اشبو اچیلان خانه غرو شنگ حد استده و ککوسونلرک ایجاب ایدر

یکرمی بشنجی ماده پاره استقراض اید نلردن برآدم و عده سی حلولیه دینی تآ دیه ایچون صندوقه پاره کتوردیکی وقت اول امرده اساس دفتزده اولان اسمی بونوب و عده سی کچماش ایسه الدینی پاره تک فائضی دینه ضم اولندرق مقداری کندویه تفهیم اولنور و عده سی کچمش ایسه کچن کونک فائضیده بالحساب ضم قنور و اوآدمه و کک بوجنی و کرک فائضی درحال تسلیم ایلدیکی آند. اصولنه توفیقا اول امرده صندوق دفترنه ایراد کچیریلوب نومر وسی قونلوب بعده اساس دفتزندن دخی بورجی قیادیلور و دین سندی ظهیرینه بورجی ادا ایش وشو قدرده فائض ویرمشد ر دیواشارت و صندوقه مخصوص مهر ایله تمهیر اید لداکد نصکره صاحبیه رد قنور

یکرمی الدنجی ماده بینه تعالی بواصول کالینجی جاری اوله رق اون سکرنجی ماده ده مند رج اولدینی وجهله هر سنه روز فاسد و صندوق حساب کوریلوب برسنه ظرفده فائض یعنی اوله رق صندوقه نقد ر پاره کیرمش ایسه (۳۲)

(۲۴۸)

واوزرلرینه نومر و لری وضع اولنوب سرمایه ایچون بروقائضدن حاصل اوله جتی پاره ایچون دیگر برغروش خانه سی وانک صره سنه برده نومر و خانه سی اچیله رق براخیلوراندانصکره صندوق دفترنیک ایراد جهتهده و سرمایه خانه سنه برهفته ظرفنده قانچ قلم پاره گلش ایسه انلری قلم قلم تار یخاریله و تسلیح ایدن آدملرک ججملا اسلرلیله اشبو اساس دفتزینه نقل ایتک و فائض خانه سنی صفرله کچوب انک حدناسنده اولان نومر و خانه سنه دخی صندوق دفترنیک منسللا نومر وسی نه ایسه اوقونلق ایجاب ایدر ایشته پاره بروجه نجرر اساس دفتزینه کچورلدیکی آند ذکر اولانسان قریه تک اسمی اوزرنده اولان نومر و دخی اولوقت صندوق دفترنیک ایکنجی خانه ده اولان اساس دفتری نومر وسی خانه سنه یازیلور و برآیده برکونیدن درت دفته سیده اولوجهله قلم قلم اساس دفتزینه کچیریلور ایشته بو حال تاسنه آخزینه قدر بو بونده جاری اولدقدنصکره ماه بجا اولدینی کی سنه نهایتند دخی صندوق دفترنیک وارداتی طوبلا نوب موازنه سی بعد الاجرا اساس دفتزنده دخی هر کونیک سرماییه سی یکون اولنوب اجمال صندوق دفترنیک سرماییه بکونیه موازنه قنور

یکرمی در دنجی ماده اوچنجی نومر وده کوسونلرکی وجهله اقراضاته دخی بر اساس دفتری طوبله جقد ر شوبله که شوکابو کلا اقراض اولنان پاره لر صندوق دفتزنده مصرف جهتهده ماه بجا تفصیلا یازیلور ایسه ایشته هفتده دن هفتده یه قانچ کسیده پاره و برنش ایسه نمونه سنه توفیقا هر برسیچون

اول امر ده نظامی داره سنده جریان ایدہ جنگ . مصارف جزئیہ سی تغریق اولندقدنصکرہ . قصوری سند یغہ کیروش اولان عموم سرمایہ اوزرینہ تقسیم اولنور و یوزده نہ دوشر ایسه هر کویک سرمایہ سنہ کوره حصہ سی دخی سرمایہ اساس دفتزد . اولان فائض خانہ سنہ کچیریلور .

یکری یدنجی ماده برسنه کچویدہ هر کویک سرمایہ سی یاخشہ برده فائض تمغندن حصہ سی کچوراد کد نصکرہ برکویدن کویری ومکتب وسائر خیرات و باعاراته برار باره صرف کویچہ مرا د اولنوبده استند عا قننور ایسه اوزن طقوزنجی ماده ده مندرج اولدیجی وجهله استند عا نامد رینک ایجابی بعند الاجرا او پارہ دن نقدری ویرلسی تنسیب اولنور ایسه صندوق مأموریدہ مقداری نصریخیلہ ذکر اولنان کویلودن آیروجه برسنه الووب مذکور استند عا رطله پارہی صندوقدن ویردیکی آندہ صندوق دفتزینک مصرف جهته قید و املا ایدرک اولتقدار پارہ بی کویک اساس دفتزینک فائض خانہ سنندن دخی تنزیل ایلہ تاریخ و سبب اعطاسی دفتز مذکورده دخی کچملا کوسستزر بومقوله خیرات و اعماره صرف اولنوق اوزره کویلودزه ویریلہ جنگ باره زله صندوق کتند وسننه عا د صرف مصارفیچون اقراضات دفتزینک اشا غنچسنده بشقه بشقه بر ل آچیلوب کرک کویلودیه و کرک صندوق کتند و مصارفاتنه تقدیر پارہ صرف اولنور ایسه هفتہ بهفتہ صندوق دفتزینک مصرف جهتن قایم نومر و زریله خانہ زریده کچورلک اقتضا ایدر و بومقوله مصارف دخی آی باقی موازنه اولنددیجی کچی بیل باشنده دخی

یکون موازنه اولنور ویکرنجی ماده ده مخرو اولدیجی اوزره صندوق کرک صرفنه مآذ و دن اولدیجی مصارفاتی ایشته او اساس و معلومات اوزرینہ بیل باشنده اول امر ده فائض تمغندن تنزیل قننور

یکری سکرنجی ماده اشته مملکت صندوق حسابی بو بولده طوتلندیجی حالده هر توقت استنور ایسه صندوق دفتزینہ مرا جعت اولندقدہ برسنه طرفندہ صندوقه سرمایہ اوله رق نقد ر پارہ کیش و سرمایہ دن اقراض اولنوبده مؤخر ا اعاده قنسان پارہ اردن نه حاصل اولمش و تقدیر فائض تنجی وقوعبولمش ایسه درحال معلوم اوله دخی مثلاو مصرف جهتنه دخی نظر اولندقدہ اومندہ نقد ر پارہ اقراض اولمش و تقدیر سی صرف قایمش ایسه کوریلہ چکنندن و واردات یکونندن مصارفات تنزیل اولندقدہ موجود صندوق اولنوق لازم کلان پارہ او آندہ مشهود اوله چکنندن و اشبو صندوق ل لازم کلان طرفندہ بقسمة تقیش اولندقدہ شوقی یاز مامش ایدم فلاقی قید ایدہ جنگ ایدم بوللو اعتدالات قبول اولندیمه رق مأموری مسئول طوتیلہ چکنندن شورالری حیت واستقامتک ایجابنه توفیق اولنلیدر .

یکری طقوزنجی ماده صندوق و اردات و صرفیات و قصور موجودی دفتز مذکورله شین اوله دخی کچی هر کویک کرک سرمایہ و کرک فائض تمغندن تقدیر پارہ سی اولدیجی سرمایہ اساس دفتزینہ مرا جعت اولندقدہ و فائض تمغندن اوله رق ذکر اولنان صندوق مصارفاتیله کویلودزه

- (قره صغر ومانده و مریک و خرکله نو عندن اولان)
- (حیواناتک خرسزاقندن منعی ایچون بودمه اتنڈ)
- (واجراسنه قرارو بریلان اصوله دائر اعلا نامتمه در)

برنجی ماده کرک یا زاریر لرنده و کرک کویلده و سار
مخلاده اتوب صایتمله جق حیوانات ایچون بودمه بزوع
تذکره احداث اولمش واشبو تذکره لرد لوزمی قدری هر جمله
وقریه په کوندلش اولدیفندن حیوانتی صایتمه جق آدم هر کیم
اولور ایسه اولسون محله ویاقریه مختارینه خبر ووروب
وصایتمله چیقاره جتی حیواناتک جنسنی ویاشنی وطونتی
ونشان وعلامت لرنی سو یلیوب مختارک مهر یله هر حیوان
ایچون برحددند کره اله جق و بو یولده وقوعوله جق خدمتمه
مقابل اجرت اوله رق بهر تذکره ایچون مختاره بکریمی یاره
ویره چکدر

ایکجیمی ماده اشبوند کره صایتمه جق حیوان صحیحاصاصا جک
مالی اولدیفنک سندی بولندیفندن حیوانتی اله جق آدم یاره بی
ویرمزدن اول سندی یعنی اشبوند کره بی صورمه و حیوانتی
المقاله یار تذکره بی الوب صایتمله بچورددر و بازار برلرنده
صایتملان حیواناتک غر و شده بر یاره رسوماتی ملتزمی طرفندن
الندیجی صره ده اشبوند کره ل دخی بوقلتوب تار یخنک
ذیلی ملتزم طرفندن دخی تمهیر قلمه جقمدر

اوججیمی ماده بوندن بویله تذکره سز صایتملان حیوانات
مسروق عد اولسوب حکومتیجه توفیق و تدقیق ابله

ویر بلانلرک مقصداری و مستقر ضلرک اسم و کفیل و مواد
سار سی اقراض اساس دفترینه باقلدقدمه معلوم اوله جفندن
بولک دخی تقنیش مأمور لری طرفلرندن وقوعوله جق اسنله په
جواب ویر یله چک بولده دقتلیجه طونسی و ساینش وحک
ایلمش اولامسی اخطار قانور

EK-3: RESİMLER

Mithat Paşa (1822-1884), (Sadareti: 31 Temmuz 1872-5 Şubat 1877, 2 kez)

Kaynak: http://tarihtenaneidotlar.blogspot.com.tr/2013_07_01_archive.html

Küçük Mehmed Said Paşa (1838-1914), (Sadareti: 18 Ekim 1879-22 Temmuz 1912, 8 kez)

Kaynak: http://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Mehmed_Said_Pasha.jpg

Kıbrıslı Mehmed Kamil Paşa (1833-1913), (Sadareti: 25 Eylül 1885-23 Ocak 1913, 4 kez)

Kaynak: http://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Kibrisli_Kamil_Pasha.jpg

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Adı ve Soyadı: Ferhat GÜNGÖR

Doğum Yeri ve Yılı: Isparta-1980

Medeni Hali: Bekâr

Eğitim Durumu:

Lisans Öğrenimi: Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
1998-2002 (Bölüm Birincisi).

Yüksek Lisans Öğrenimi: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih
(Yakınçağ Tarihi) Anabilim Dalı 2003-2006.

Yüksek Lisans Tezi: Sömürgeciliğin Evrimi

Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Öğretmenliği Tezsiz
Yüksek Lisans 2004-2005.

Doktora Öğrenimi: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih
(Yakınçağ Tarihi) Anabilim Dalı 2008-2015.

Yabancı Dil ve Düzeyi:

1. İngilizce-IELTS (Academic, Overall Band Score: 5.0, 2013)

İş Denevimi:

1. Isparta Birey Dershane-Tarih, Sosyal Bilgiler ve Vatandaşlık Öğretmenliği 2007-
2013.